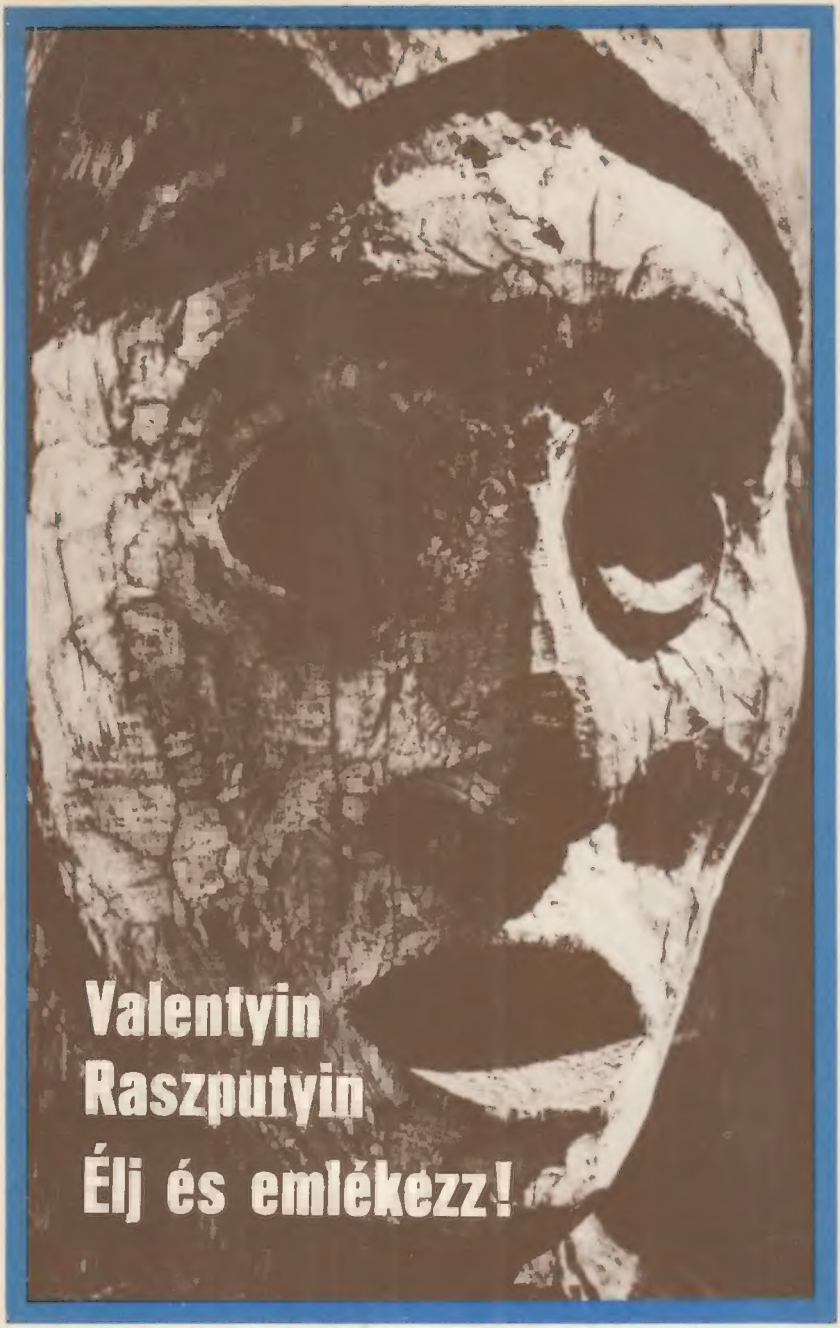
Valentyin
Raszputyin
Élj és emlékezz!

VALENTYIN RASZPUTYIN

Élj és emlékezz!

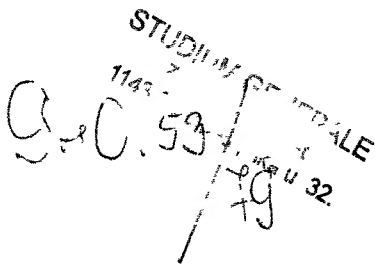

MAGVETŐ KIADÓ · BUDAPEST

ВАЛЕНТИН РАСПУТИН

ЖИВИ И ПОМНИ!

„НАШ СОВРЕМЕННИК" 1974 № 10—11

Fordította és az előszót írta
HARSÁNYI ÉVA

A szöveget az eredetivel egybevetette
és szerkesztette
ELBERT JÁNOS

II. kiadás

1974, by Valentyin Raszputyin
Hungarian translation Éva Harsányi, 1976

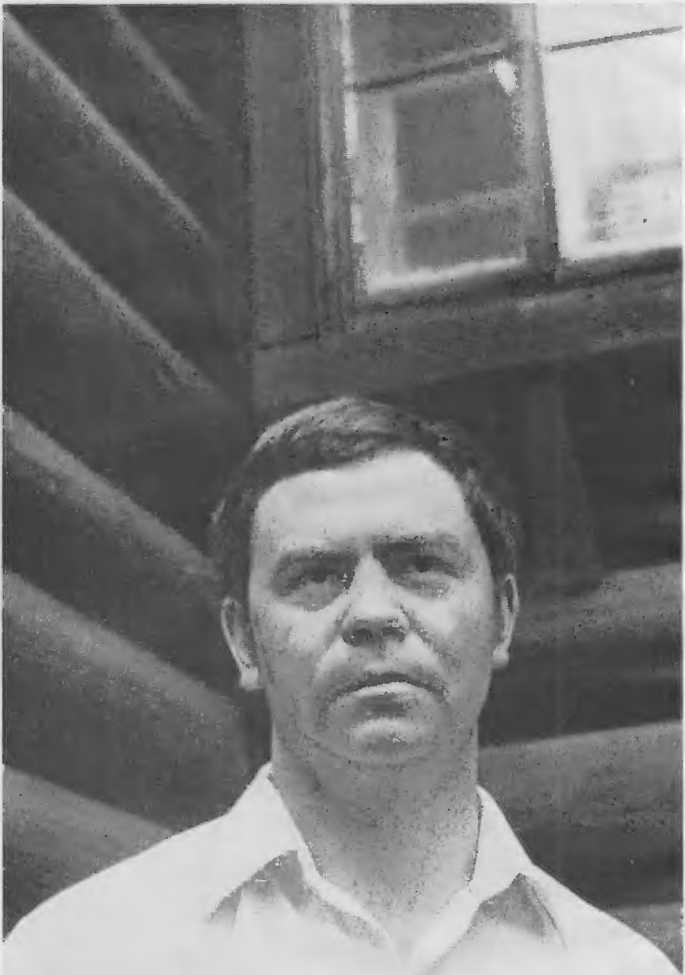

Előszó

Moszkvai ismerőseim csodálkozva vették tudomásul, hogy Irkutszkba készülök. „Olyan messzire? Minek?" Nem mertem megmondani. Nevetségesen hangzott volna. Találkozni akartam Valentyin Raszputyinnal, és látni akartam az Angarát.

Készültem erre a találkozásra. Jó néhány levelet váltottunk már addigra, Raszputyin és én. Hozzákezdtem az *Élj és emlékezz!* fordításához. Ezért akartam mindenképpen odautazni, ott találkozni az íróval, habár akkor, 1975 májusában azt is tudtam már, hogy nemsokára Budapesten is találkozhatunk.

Valentyin Raszputyin még nincs negyvenéves, s a Szovjetunióban a legnépszerűbb írók közé tartozik. Műveit olvassák, vitatják, várják. Vannak hívei és ellenségei, jólesően forró körülötte a levegő.

Legelső műveiben feltűnt biztos írnitudásával, s ez komoly dolog, hiszen a Szovjetunióban nemcsak írójelöltből van sok, de, hála a nagy elődöknek, a mérce is igen szigorú.

Kisregényei (melyek közül a *Végnapok* nálunk is megjelent) s novellái jórészt olyan problémát érintenek, amely egyike a legfontosabbaknak, s feltárásához és elemzéséhez sok és komoly munka és elmélyült őszinteség szükséges. Falu és város különbözősége, a két életforma előnyei és hátrányai,

tudatformáló hatásuk, a meglevő ellentmondásokból szár mazó feszültségek s azok lehetséges feloldásának kérdései nemcsak őt foglalkoztatják, de én úgy vélem, van az életnek egy bizonyos – földrajzilag és történelmileg – körülhatárol ható területe, amelyet Raszputyin mindenkinél jobban ismer, s az ott végbemenő dolgokat úgy beszéli el nekünk, hogy a magunk életére sem marad hatástalan. Pedig Irkutszk csakugyan messze van Budapesttől. Május végén értem oda, a szálloda ablakából már az első reggelen az Angarára láthattam volna, ha el nem takarja a tavaszi hófúvás.

Tavaszi hófúvás – arrafelé ez a két szó összekapcsolható. Amikor egy kicsit megcsendesedett az idő, elmentünk várost nézni. Irkutszk szép város. Megszépíti az idő és a folyó. Régen épült, s mivel valaha ott volt a világ vége, oda száműzték a cárizmus ellenségeit. Elmentünk megnézni a dekabrista múzeumot. Kívül faház, megsüllyedt, ódon, belül a falakon selyemtapéta, zongora, könyvek, empire székek, velencei tükör – a száműzetés nem mindig járt vagyonelkobzással. A száműzöttekkel, akik magukkal hozták a zongorájukat és könyveiket, akiknek maradt annyi pénzük, hogy megőrizhették a szabad idő kiváltságát, a kultúra telepedett meg Irkutszkban. Ők voltak az igazi hódítók. S talán őket is meghódította ez a táj: az Angara, amely a várostól ötven kilométernyire ered a Bajkál-tóból, a tó körül a tajga – cédrusfenyők és feketenyárfák –, a túlparton a Szaján-hegység havas csúcsai.

Raszputyinnak van egy kis háza a tó partján. Néha hetekig él ott egyedül: dolgozik.

Én jelentős írónak, a nagy hagyományok folytatójának tartom Valentyin Raszputyint, s ezért különösen fontosnak éreztem, hogy a lehetőségekhez, a lehetőségeimhez képest

pontosan közvetítsem a művét. Látnom kellett az Angarát, át kellett élnem a tavaszi hófúvást – szerencsés korban élek: megtehettem. Irkutszk már nem a világ vége.

Két héttel később Budapesten a Hungária kávéházban üldögéltünk Raszputyinnal. A könyvéről beszélgettünk, Nasztyonáról, Guszkovról. Nagy utat tesznek meg: időn, téren, nyelveken át, de én remélem, hiszem, hogy az, ami olyan életbe vágóan fontos volt Valentyin Raszputyin számára ott, az itt sem jelentéktelen.

Ez nem egzotikum: ez az életünk.

Harsányi Éva

Az utolsó, a 45-ösre forduló háborús tél ványadt volt ezen a tájon, míg aztán a vízkeresztnapi fagyok mégis megadták a módját, lett is kopogós negyven fok. Egy hét alatt összeégett és levált a fákról a zúzmara. Az erdő holtra dermedt, csikorgott és morzsálódott a hó, s a rideg, törékeny levegő csak úgy vágta a tüdőt reggelenként. Azután még erősebb fagyok jöttek, nem sokkal utóbb annál is erősebbek, és a mezőkön hamar megkérgesedett a hó.

A fagyok idején Guszkovékat veszteség érte: az Angara-parti alsó veteményesben álló fürdőházukból eltűnt Miheics jóféle, öreg ácsfejszéje. Világéletükben a kemence melletti, kijáró padlódeszka alá dugták, amit nem idegen szemeknek szántak, s az öreg Guszkov, aki előző nap dohányt morzsolt, emlékezett rá, hogy odatette. Másnap nyúlt érte – hát sehol. Keresi mindenütt, de nyoma veszett. Viszont, miközben lépésről lépésre végigkutatta a fürdőt, rájött, hogy nem a fejsze az egyetlen vesztesége: valaki, gazdának érezvén magát, elvitte a polcról a kertben termett dohány nagyobbik felét, s az előtérből is megszeretett egy pár ócska sítalpat. Ebből aztán meg is értette az öreg Guszkov, hogy messziről jött ember volt a tettes, mert ha itteni, falubéli, a sítalpakat nem viszi el.

Nasztyona este, munka után szerzett tudomást a veszte-

ségről. Mibeics reggel óta nem csillapult: hol kerít manapság, háborúban, ilyen jó fejszét? Rosszat se tudna szerezni, de ilyen játékkönnyűt, borotvaéleset, ilyen éppen kézhez állót meg végképp sehogy sem. Nasztyona hallgatta, hogy fortyog az apósa, s ugyan mit eszi magát egy darabka vas miatt, amikor negyedik éve áll tótágast minden – gondolta fáradtan. És csak az ágyban, amikor a semmibehullás előtt furcsán bizsereg-sajog a test, szorult össze váratlanul Nasztyona szíve: miféle idegennek juthat eszébe benézni a padlódeszka alá? Kis híján megfulladt ettől a szándéktalanul felbukkant gondolattól, az álom nyomban elhagyta, és Nasztyona sokáig feküdt a sötétben nyitott szemmel, moccanni se merve, nehogy valaki megneszelje szörnyű sejtelmét, amelynek szakadós, vékony szálait hol elhárította magától, hol közelebb húzta megint.

Ezen az éjszakán Nasztyona nem aludta ki magát, és reggel eltökélte, hogy megnézi a fürdőt. Nem a borjúnevelő mellett a hóba taposott ösvényen, hanem egy elhagyott utacskán ereszkedett le az Angarához, s jobbra fordult, ahonnét a magas part s a kerítés fölött látszott a fürdőház teteje. Nasztyona álldogált egy kicsit, azután óvatosan elindult a jeges lépcsőn fölfelé. Hogy ne nyikordítsa a kerítésajtót, keresztülmászott a palánkon, egy kicsit még topogott, nem mert belépni rögtön, aztán finoman maga felé húzta a kilincset. De az ajtó befagyott, és Nasztyonának rángatnia kellett minden erejéből. Eszerint nincs, mint ahogy nem is lehet itt senki. A fürdőben sötét volt, a nyugatra, az Angara felé néző kisablak még épp csak telni kezdett a fakó, félhalott fénnyel.

Nasztyona leült a padra az ablak alá, s mint egy vadállat, érzékenyen beleszimatolt a fürdő levegőjébe, most új és szo-

katlan, ám valaha jó ismerős szagok reményében, de fagyoskesernyés, éles dohszagon kívül semmit sem talált. „Képzelődtem a buta fejemmel" – rótta meg magát, és fölkelt, maga sem értve, hogy mit keresett és mit akart megtalálni itt.

Napközben Nasztyona szalmát szállított a szérűskertből a kolhozudvarba, és ahányszor lefelé tartott a hegyről, mint akit megbűvöltek, mindig a fürdő felé forgott. Korholta magát, mérgelődött, de újra és újra a fürdőház sötét, szögletes foltjára meredt. A szalmát úgy kellett a vasvillával kivadászni a hó alól, s rehénfalásnyi adagokban a szánra rakni, úgyhogy a mindenfajta munka iránt türelmes Nasztyona három fordulótól úgy kimerült, hogy lépni sem bírt. Bizony nem maradt nyom nélkül az álmatlan éjszaka. Este alig vacsorázott, mint akit agyonvertek, belezuhant az ágyba.

Megálmodta-e és aztán kialudta és elfelejtette az álmát, a hajnali frisseség hozta-e a gondolatot, megállapíthatatlan, tény, hogy reggelre kelve pontosan tudta, mit tegyen. Kiválasztotta az aznapi sütésből a legnagyobb cipót, tiszta vászonba takarta, a fürdőbe csempészte, és otthagyta elöl a padon. Maga is üldögélt ott egy kicsit, gondolkodott, tűnődött: eszénél van-e egyáltalán; elmenvén titkos, kérve fohászkodó sóhajjal tette be maga mögött az ajtót.

Ott járt Nasztyona másnap és a következő reggelen is, a kenyérhez nem nyúlt senki. Akkor friss sütetűre cserélte és megint csak ott hagyta szem előtt a padon. Már nem reménykedett, csak valami nyugtalan, konok szorongás maradt benne, az késztette, hogy a fejszehistória végére járjon. Azt egy idegen nem is sejthette, hogy rejtekhely van a padlódeszka alatt – meg lehet nézni, meg sem moccan, meg sem nyikkan az a deszkaszál, akár táncolhatnak is rajta nyugodtan. Vagy

kileste volna valaki? A kenyér, a kenyér kell hogy megmutassa, a kenyérnek ellenállni nehéz.

Két nappal később eltűnt a cipó. Nasztyona megijedt. Erejét vesztve, nyögve ereszkedett le a padra, és megrázta a fejét: nem, ez lehetetlen. Lehetetlen!

Az apósa vagy az anyósa járhatott itt, meglátták és hazavitték a kenyeret. Ennyi az egész. Nasztyona térdre hullott. A padlón kenyérmorzsákat talált. Nem az anyós volt ez, sem az após, hanem másvalaki. A kemence hideg hamujából Nasztyona cigarettacsikket kotort elő.

Ettől a perctől mintegy kikukucskálgatott önmagából. Leste, mi lesz tovább. Ellátta a ház körüli teendőket, eljárt a kolhozba, az emberek nem láttak rajta változást, pedig szüntelenül résen volt, összerándult minden idegen hangra. De várni, pontosan azt sem tudva, mire, ez meghaladta az erejét, és Nasztyona kitalálta, hogy szombaton begyújtja a fürdőt. Szemjonovna megpróbálta lebeszélni az erős hideg miatt, de Nasztyona ragaszkodott az eszméjéhez: majd ő maga hordja a vizet, be is fűt, a többieknek meg csak a fürdésre legyen gondjuk.

A fűtéssel hamar kész lehetett volna, nem nagy eset, de szándékosan fékezte a dolgot. Fele fenyőfát, fele nedves nyírfát hasogatott, és a szokásosnál később gyújtotta be a kemencét. Erősen fagyott – még éppen csak hogy csökkenni kezdett a hideg, de az ég nyugodt volt és derűs.

Miközben a vizet cipelte fel az Angarából, Nasztyona akaratlanul is a kéményből felszálló, nyírfahasáboktól fekete füstoszlopot nézte, amely a szélcsendben magasra emelkedett, és messzire látszott. A szokásosnál több vizet melegített az üstben, felsúrolta a padlót és a padkákat, elzárta a kéményt, s már alkonyodott, amikor elment az öregekért, ar-

ról sem feledkezvén meg, hogy figyelmeztesse őket, vigyenek magukkal petróleumot a lámpába.

Nasztyona úgy érezte, álom veszi körül, tapogatózva jártkelt, és nem érzett sem feszültséget, sem fáradtságot e nap végén, amelyen úgy intézett mindent, ahogyan eltervezte. Megvárta az öregeket, összeszedte a holmiját, s Szemjonovna kérdésére, hogy kivel fürdik, azt hazudta, hogy majd Nágykával. Nasztyona rendszerint magával hívta a fürdőbe valamelyik szomszédasszonyt, de ezen a napon a barátnői nélkül kellett boldogulnia. Nem várta meg, amíg fakulni kezd az éjszaka. Az első, még teljes sötéttel kapaszkodott fel a fürdőig, egy ronggyal belülről elfüggönyözte az ablakocskát, levetkőzött, és úgy döntött, hogy gyorsan lepacskolja magát, hiszen a titok órája nyilvánvalóan csak később jön el.

Miután a fürdővel végzett, Nasztyona hazament, lámpafénynél megfésülködött, és azt mondta az öregeknek, hogy átmegy még egy kicsit Nágykához, akiről úgy mondta: a fürdőben is vele volt. S valóban beugrott Nágykához, de épp csak hogy megmutassa magát. Sietett vissza a fürdőbe. Zajtalanul, tolvaj módra settenkedett az ajtóhoz, félve, hogy elkésett, és fülelve, hátha van odabent valaki. Óvatosan lépett be. A helyiségben még meleg volt, s hogy a verejték ki ne verje, Nasztyona lekuporodott a küszöbön. Ha valaki közeledik, lesz ideje felállni és arrébb húzódni, de egyelőre nem maradt más, mint várni. A faluból felhallatszottak az utolsó erőtlen hangok, kutyák feleseltek, azután csend lett. Nagyonéha feszes, futó zengéssel riant egyet az Angarán a jég, fel-felnyögött hűltében a fürdőház. Nasztyona teljes sötétségben üldögélt, az ablakot is alig látta, s riadni kész mozdulatlanságában bajt sejdítő állatkának, rémült, pici manónak érezte magát. Mit tehet itt az ember az éj közepén? Próbált

gondolkodni, próbált emlékezni, de ami egyszerű volt az emberek között, az lehetetlennek bizonyult itt.

Később, amikor már nagyon erősen húzott be a hideg az ajtó alatt, átköltözött a lócára.

Úgy látszik, mégiscsak elszunnyadt, mert nem hallott lépteket. Egyszerre nyílt az ajtó, és súrlódva, szuszogva benyomult rajta valami.

– Úristen! Ki az? Ki az? – kiáltott Nasztyona félájultan a félelemtől.

A nagy fekete alak csak egy pillanatra torpant meg, és máris Nasztyona lábainál volt.

– Hallgass, Nasztyona. Én vagyok. Hallgass.

A faluban felhördültek, majd elnémultak a kutyák.

2.

Atamánovka az Angara jobb partján feküdt – mindössze harminc ház, nem is falu, csak falucska. Zengzetes nevével is magányos, csöndes, aprócska település, és még a háború előtt lassú hanyatlásnak indult: már öt ház, s nem holmi viskók álltak némán, beszögezett ablakokkal. Hogy a háború alatt mi okból gyérült meg a falvak lakossága, azt nem kell sokáig kutatni, világos mindenkinek, de Atamánovkából már korábban kezdtek elszivárogni az emberek, főként a fiatalabbja, akiket még nem kötött a saját gazdaság. A nagyobb, nyüzsgőbb községek szippantották el őket, azok, amelyeknek volt jövőjük, nem úgy, mint Atamánovkának. Eldugott zugban épült ez a falu. Kardáig, a legközelebbi faluig, ahonnét Atamánovkát is igazgatta a tanács, több mint húsz verszta volt az út. Igaz, a túlparton levő Ribnája közelebb

esett, de Ribnája mindig az alsó szomszédaihoz húzott. Ott volt a tanács, az üzletek, a főnökök, arrafelé vitt az út a kerületbe, ha ügyes-bajos dolguk volt, arrafelé mentek, Atamánovkába csak nagynéha tértek be. Gőzhajók szuszogtak el Atamánovka mellett, vitték a híreket, sok minden haladt el mellette, míg árván és tompán világlott a parton. Itt még a háborúról is csak másnapra szereztek tudomást.

Hanem azért Atamánovka sem volt mindig ilyen észrevétlen. Valaha a mostaninál is ijesztőbb, félelmetesebb nevet viselt: betyárok falvának, Razbojnyikovónak hívták. Volt idő, amikor az idevalósi férfiak nem érték be a csöndes és jövedelmező halászattal, hanem feltartóztatták a Léna felől közeledő aranymosókat. Erre a célra éppen megfelel ez a hely: a hegygerinc itt csaknem a folyóig ér, leszorul az út a vízhez, kerülőt tenni nincs mód, akarva, akaratlanul mutatkozni kell. S ahol legszűkebb az út, ott vigyázták a legelszántabbak a lénai aranymosókat, s tartós nevet szereztek ezzel a falujuknak. A Razbojnyikovo név aztán a szájhagyományról átszármazott a papírokra, de még a szovjethatalom előtt akadt a járásban valaki, aki illetlennek találta, és a falu nevét Atamánovkára változtatták, mondván, hogy ily módon az értelme sem változik, de mégsem sérti a füleket. Mellesleg szólva, a környékbelieknek nem volt szíve szerint ez a változtatás. Sok éve már, de a Kardába, Ribnájába való öregek, mintha csak összebeszéltek volna, ma is hajtogatják: „– Betyárokból állt az egész falu, aztán egyszerre csak valami atamánra akarják kenni a tetteiket. Hát azt mán nem hagyjuk!"

Nasztyonát az Angara felső folyásának vidékéről hozta Atamánovkába a sorsa. A 33-as éhínséges évben, miután Ir-

kutszk melletti szülőfalujukban eltemette az anyját, és maga is a halál elől menekült, fogta nyolcéves kishúgát, Kátykát, és elindult vele lefelé a folyón, mert híre járta, hogy arrafelé kevésbé nélkülöznek az emberek. Az apjukat még a kolhoz első évében megölték, mint mondták: véletlenül, nem őrá céloztak, de hogy ki célzott, az nem derült ki. Így történt, hogy egyedül maradtak a kislányok.

Nasztyona és Kátyka egész nyáron át vándoroltak faluról falura, hol megkeresve, hol összekéregetve a betévőt, s a kicsi és helyes Kátyka kedvéért az emberek szívesen adtak. Kátyka nélkül Nasztyona aligha él meg. Olyan volt már, mint az árnyék, hosszú, suta végtagokkal, és az arcán állandósult a fájdalom. Csakis Kátyka kedvéért, aki gondviselőre szorult, mozgott, napszámba ajánlkozott, kenyeret kért.

Őszre valahogy eljutottak Rjutyinóig, ahol apai nagynénjük élt. Zsémbelődött, zsörtölődött, de azért befogadta a lányokat. Násztya, miután egy kissé kifújta magát, elment a kolhozba, Kátykát pedig iskolába küldték. Addigra már enyhült az élet: termést hoztak a veteményeskertek, beérett a gabona. Az éhség, ha van mivel, gyorsan orvosolható, s a tél beálltára Nasztyona összeszedte magát. A következő évben pedig olyan bőséges volt a termés, hogy egyenesen szégyen lett volna girhesnek maradni. Fokozatosan eltűntek Nasztyona idő előttiráncai, megtelt a teste, az arca kipirult, a tekintete felélénkült. A csúf kis kukac szemrevaló menyasszonnyá változott. Ott, Rjutyinóban találkozott vele két évre rá Andrej Guszkov. Nem odavalósi volt, de ügyes, derék fiú; üzemanyagot úsztatott le a folyón, amit a Rjutyinótól nem messze levő ciszternából vételezett. Hamar megegyeztek: efelé hajlította Nasztyonát az is, hogy unt már cseléd-ként élni a nénje házában, eleget dolgozott idegenekre. And-

rej elszállította a benzines hordókat a gépállomásra, és azonnal sarkon fordult, hajóra szállt, visszament, s hazavitte Nasztyonát Atamánovkába.

Nasztyona, akár a vízbe, úgy vetette magát a házasságba – nem fontolgatott. Előbb-utóbb úgyis meg kell lennie, ez a világ rendje, minek halasztaná hát. Arról, ami az új családban, idegen faluban várja, csak homályos elképzelése volt. Aztán kiderült, hogy a cselédsort cselédsorra váltotta, csak a ház volt más, a gazdaság nagyobb, no meg a gazdasszony szigorúbb. Guszkovék két tehenet tartottak, juhot, disznót, baromfit jócskán, s hárman laktak a tágas házban. Nasztyona lett a negyedik. S az egész gazdaság nyomban az ő nyakába szakadt. Szemjonovna régóta kívánta már, hogy a fia asszonyt hozzon a házhoz, lazítani szeretett volna, s hogy kivárta, azonnal betegeskedni is kezdett, csúnyán megdagadt a lába, dülöngélve járt, akár egy kacsa.

Egy életen át hajtotta Szemjonovna ezt a gépezetet, és most ügyetlennek és lustának találta azt, akinek átengedte, egyszerűen, mert nem ő volt az. Kitűnt, hogy korántsem könnyű a természete. Hol álló nap zsörtölődött, nem tűrve sem ellentmondást, sem mentegetőzést, hol meg vérig sértve duzzogott, és a száját sem nyitotta ki. Nasztyona vastürelme kellett ahhoz, hogy soha hajba ne kapjanak. Mert Nasztyona szótlanul tűrt, megtanulta ezt még azon az alamizsnás nyáron, amikor végigjárta Kátykával az Angara menti falvakat, és csak az nem kötött bele, aki lusta volt hozzá. Persze lett volna csak ő is helybéli, atamánovkai, lettek volna itt rokonai, akik szükség esetén kiállnak érte, másképpen bánt volna vele az anyósa, de hát égből pottyant árva volt, a hozománya is csak a rajta való, úgyhogy itt helyben kellett neki varratni egyet-mást, hogy egyáltalán az emberek szeme

STUDIUM GENERALE
Zugló Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32

elé kerülhessen. Hát ez volt, ami Szemjonovnát piszkálta, ez volt, ami rossz napokon táplálta a mérgét.

Habár, ahogy teltek az évek, Szemjonovna hozzászokott Nasztyonához, mind ritkábban morgott, elismerte, hogy ügyes és szorgos is a menye. Nasztyona eljárt a kolhozba, és maradt ideje, hogy elvégezze a ház körüli munkát – csaknem egymaga. A férfiak gondja volt a tűzifa-, na meg a szénagyűjtés. Persze, ha összedől a ház, biztosan sürögni kezdenek, de vizet hordani az Angaráról, vagy kitakarítani az istállót, ez férfihoz méltatlan, alantas foglalatosságnak számított. Szemjonovna a rossz lábaival sokra nem jutott, Nasztyona szorgoskodott mindenütt, és ez végül is megenyhítette az anyósát. De azért volt valami, amit nem tudott megbocsátani mégsem: Nasztyona nem szült gyereket. Szóvá nem tette, tudván, hogy asszonynak ennél fájóbb pontja nem lehet, de feledni sem feledhette, különösen, hogy neki és Miheicsnek Andrej maradt az egyetlen gyermeke, mert a két kislányuk meghalt a fiú előtt.

A gyermektelensége miatt tűrt el Nasztyona annyi mindent. Kicsi kora óta hallgatta, hogy a meddő asszony – félig se asszony. De ezt a hibáját Nasztyona nem is gyanította, könnyű szívvel ment a házasság elébe, ismervén az asszonysorsot, s örömmel készült élete legnagyobb változására, és csak egy csöppet, és egészen titokban – ahogy ez már lenni szokott – bánkódott azon, hogy oly rövid volt a lánysága. Andrej gyengéd volt vele, kicsikémnek nevezte, gyerekre eleinte nem is gondoltak, éppen csak éltek egymással, és elegendő volt az is. Egy gyerek csak megzavarta volna ezt a boldogságot. De idővel valahogy akaratlanul, valahogy alattomban, mindössze mert veszélybe került a hagyományos családi taposómalom, feltámadt a szorongás; azt, amitől

eleinte féltek, és kerülni igyekeztek, most lesték: lesz vagy nem? Teltek a hónapok, semmi sem változott, a várakozás türelmetlenségre váltott, a türelmetlenség pedig – félelemre. Esztendő sem telt bele, és Andrejt mintha kicserélték volna. Ingerlékeny lett Nasztyonával, goromba, ok nélkül is szidalmazta, idővel pedig az is megesett, hogy az öklét használta. Nasztyona tűrt. Csak egyetlenegyszer fordult elő, hogy amikor Andrej valami végképp elviselhetetlent mondott, sértettségében azzal vágott vissza, hogy nem lehet tudni, melyikük a hibás, hiszen ő nem próbálkozott más férfiakkal. Andrej akkor félholtra verte.

Igaz, a háborút megelőző évben már csendesebben éltek, valahogy egymáshoz törtek, jól tudva immár, mi az, amit egymástól elvárhatnak, beletörődtek a törvénybe végül: együtt kezdtétek, együtt is végezzétek. Gyengédséget ugyan most sem sokat kapott Andrejtől Nasztyona, de a veszekedések észrevehetően csökkentek. Nasztyona örült ennek is: fiatalok még, helyrejöhet minden. S talán úgy is fordul, de kirobbant a háború, és derékba tört ennél izmosabb reményeket is.

Andrejt már az első napokban elvitték. Nasztyona bőgött egy sort, aztán megbékült. Nem ő az egyetlen, s akik kisgyerekkel maradtak magukra, azokat jobban sújtja a baj. Kár volt fitymálni: mégis okos az ő sorsa, jó előre megsejdítette a rosszat, ami az emberekre várt, és úgy alakult, hogy ő egyedül vészelhesse azt át. Majd aztán, jobb időkben, lesznek gyerekei is, hiszen nem késő még. Csak Andrej visszatérjen. Ez éltette, míg folyt a háború, ebbe kapaszkodott abban a rettentő időben.

Andrej sokáig baj nélkül harcolt, de 44 nyarán egyszer csak eltűnt. Két hónap után aztán levél érkezett tőle Novo-

szibirszkből, a kórházból, amelyben hírül adta, hogy megsebesült, s ha felépül, néhány napra hazaengedik majd. Ez az ígéret tartotta vissza Nasztyonát attól, hogy Novoszibirszkbe utazzék. Ha Andrejt elengedik, otthon találkozni jobb lesz, így számította. De Andrej tévedett: késő ősszel egy kurta, sértődött levélben megírta, hogy nem, szó sincs róla, a kórházból egyenesen visszavezénylik a frontra.

És újból nyoma veszett.

Karácsony előtt bevágtatott Atamánovkába Konovalov, a kardai szovjet elnöke és Burdak, a himlőhelyes járási rendőr, akit a háta mögött mindenki Baromnak hívott. Az Angarától egyenest Guszkovék portája felé fordították a lovukat; Nasztyona nem volt otthon.

– Mit tud a fiáról? – kérdezte Burdak Miheicstől szigorúan, mintha kihallgatást vezetne.

Megmutatták neki Andrej leveleit. Burdak elolvasta őket, odaadta Konovalovnak is, aztán zsebre vágta valamennyit.

– Mást nem írt?

– Nem. – Miheics végre kezdett magához térni. – De hát mi történt? Hol van?

– Éppen ez az, amit ki akarunk deríteni, eltűnt valahol ez az Andrej Guszkov. Ha hírt ad magáról, értesítsenek. Értik?

– Értem.

Semmit sem értett Miheics. Sem ő, sem Szemjonovna, sem Nasztyona.

A Vízkereszt-napi fagyok idején pedig eltűnt Guszkovék fürdőjében a padló alatti zugból az ácsfejsze.

– Hallgass, Nasztyona. Én vagyok. Hallgass.
Erős, kemény kéz nyomta le a vállát, és szorította vissza a padra. Fájdalmában és félelmében felnyögött Nasztyona. A hang rekedt volt, rozsdalepte, de a színe azért a régi maradt, és Nasztyona ráismert.

– Te vagy az, Andrej?! Istenem! Honnét!?

– Onnét! Hallgass. Szóltál valakinek, hogy itt vagyok?

– Senkinek. Magam sem tudtam.

Nasztyona szeme előtt valami nagy bozontosság feketéllett, az elfüggönyözött ablak sarkain beszivárgó kevéske derengésben; a vonásait nem tudta kivenni. Zajosan és szaporán lélegzett a férfi, mint megerőltető futás után. Nasztyona érezte, hogy az ő lélegzete is elfullad, hiába sejdítette, mégis annyira váratlanul érte ez a találkozás, és olyan tolvaj mód iszonytató volt, a legelső szavaktól, a legelső pillanattól kezdődően.

Andrej végre elengedte, s egy gondolatnyit hátralépett. Még mindig bizonytalan, elakadó volt a hangja:

– Kerestek?

– Nemrég járt itt a rendőr Konovalovval. Apával beszéltek.

– Ők sejtik, hogy itt vagyok?

– Nem. Apa azt gondolta, hogy egy idegen vitte el a fejszét.

– De te kitaláltad, ugye?

S mielőtt még válaszolhatott volna:

– A kenyeret te hoztad ide?

– Én.

A férfi hallgatott egy kicsit.

– Hát Nasztyona, találkoztunk. Találkoztunk, mondom – ismételte kihívóan, mintha várta, s hiába várta volna, mit mond erre az asszony. – Alig hiszem, hogy itt ülök a hites feleségem mellett. Nem tanácsos most énnekem sem teelőtted, sem mások előtt megmutatkoznom, csakhogy egyedül nem húznám ki a telet. A kenyér volt az, amivel idecsaltál – újból fájdalmasan megszorította a vállát. – Érted legalább, hogy kerülök én ide? Érted, vagy nem?

– Értem.

– Na és?

– Nem tudom. – Nasztyona erőtlenül megrázta a fejét. – Nem tudom, Andrej, ne kérdezz!

– Ne kérdezz . . . – hangos és szapora lett a lélegzete újból. – Mondok én neked valamit, Nasztyona, jó előre. Egy léleknek sem szabad tudnia, hogy itt vagyok. Ha valakinek megmondod: megöllek. Megöllek. Nekem már nincsen veszteniválóm. Így vésd az eszedbe. A föld alól is előkerítelek. Kemény most már az én kezem, nem reszket, ha ilyesmiről van szó.

– Úristen! Miket beszélsz!

– Nem ijeszteni akarlak, de vésd az eszedbe, amit mondtam. Még egyszer nem hallod. Máshová nem mehetek, itt kell maradnom a közeledben. Hozzád jöttem. Nem apámhoz, sem anyámhoz, hanem tehozzád. És senkinek – apámnak se, anyámnak se – érted? senkinek sem szabad tudnia rólam. Nem voltam, és nem vagyok. Eltűntem. De ha nem akarod beleártani magad ebbe a dologba, mondd meg most rögtön.

– Miért gyötörsz? – nyögött fel Nasztyona. – Hát idegen vagyok én?

Nasztyona alig tudott magáról. Mindaz, amit most mon-

dott, látott és hallott, valami mély és tompa bénultságban esett meg vele, amikor megmerevednek és elnémulnak az érzések –, s amíg az ember magához nem tér, egy józan, megbízható és érzéketlen mechanizmus veszi át a jelzőügyeletet.

Nasztyona válaszolgatott, és gyenge, visszafogott elméjével maga sem értette, hogyan érheti be ezekkel a sivár és esetleges, ezekkel a semmitmondó szavakkal három és fél év után, amikor mindennap azzal ijesztette, hogy az utolsó, és azok után, ami – megszakítva ezt a távollétet – rájuk szakadt most. Nem értette, hogy ülhet mozdulatlanul, amikor bizonyosan tennie kellene valamit, legalább átölelni és üdvözölni a férjét, hiszen ezt a találkozást dédelgette eddig minden éjszaka. Meg kellene tenni . . . De továbbra is ülve maradt, mint az álmokban, amikor kívülről látja az ember önmagát, és nem ura cselekedeteinek, csak várja, hogy mi lesz. Igen, ez az egész találkozás – a fürdőházban, az éj közepén, lopva és kétségbeesetten, úgy, hogy még egymás arcába sem nézhettek, csak érezhették egymás jelenlétét, akár a vakok, ez a keserű és öntudatlan suttogás, ez a riadni kész félelem – túlságosan valószerűtlen volt ez, súlytalan, rosszféle öntudatlanságban álmodott viszontlátás, amelyet előz a legelső fénysugár.

Andrej megránduló, súlyos keze végigsiklott Nasztyona fején.

Ez volt az első becézést idéző érintés: Nasztyona megrezzent, és összehúzta magát, és még mindig nem tudta, mit tegyen és mit mondjon. Andrej visszahúzta a kezét, és megkérdezte:

– Hogy éltetek itt?

– Téged vártunk.

– Kivártatok. Kivártatok. Megjött a hős a háborúból, köszöntsd, asszony. Hencegj, hívjál vendégeket.

Értelmetlen lett volna folytatni. Olyan sok minden zúdult egy csapásra rájuk, olyan zavaros, átláthatatlan homály gomolygott előttük, hogy féltek nekivágni. Sokáig hallgattak, aztán Nasztyona, észbe kapva, megkérdezte:

– Fürdesz?

– Fürdeni kell – bólintott sietve, és úgy tetszett, örvendezően a férfi. – Tudom én, hogy nekem fűtötted be a fürdőt; igaz? Mondd: nekem?

– Neked.

– Nem is emlékszem már, mikor fürödtem.

Odament a kemencéhez, csobbant a víz az üstben, ahogy belenyúlt.

– Kihűlt? – kérdezte Nasztyona, csak hogy szóljon.

– Megjárja.

Nasztyona hallotta, ahogy a férfi emlékezvén, kitapintotta az ajtó melletti fogast, ráakasztotta a bekecsét, hallotta, hogy kibújik a csizmájából, és kezdi levetni a fehérneműjét. Alig látható, inas figura közeledett Nasztyonához.

– Nos, Nasztyona, egyedül én nem boldogulok. Gyere, mosd le a hátam.

A padlóra döntötte. A szakálla szúrt, és birkaszagot árasztott, és Nasztyona egész idő alatt azon volt, hogy félrefordíthassa az arcát. Minden olyan gyorsan történt, hogy Nasztyona fel sem fogta még, máris újból ott ült, eszelősen és megtépázva, a lefüggönyözött ablak alatt a padkán, a másik padnál pedig, óvatosan prüszkölve, ott lubickolt az az ismerősforma ember, aki most újra a férje lett. És semmit, semmilyen nyomot, sem vigaszt, sem keserűséget nem hagyott

benne, ami történt, csak gyenge és távoli csodálkozást meg homályos, iránytalan szégyent.

Andrej befejezte a fürdést, és öltözködni kezdett.

– Legalább tiszta fehérneműt hozhattam volna – mondta Nasztyona, kényszerítve magát, hogy egy pillanatra se legyen idegen; erőltette a beszélgetést.

– Ördög vigye a fehérneműt – volt a válasz. – Majd én megmondom neked, mi az, amire legelőször szükség van. Holnap pihenj, aludd ki magad, és holnapután hozd el ide a puskám, mielőtt valami vadállat felfalna. Megvan még az a puska?

– Meg.

– Hát azt hozd el okvetlenül. Aztán gyufát, sót, valami edényfélét. Magad is elgondolhatod, mi az, ami kell. Lőport az apáméból kaparj össze, de úgy, hogy észre ne vegye.

– És a puskáról mit mondjak neki?

– Nem tudom. Mondj, amit akarsz. Valahogy kimagyarázkodsz majd, meg nem esz. Jegyezd meg még egyszer: senkinek még csak gyanítania sem szabad, hogy itt vagyok. Te tudod egyedül, hogy s mint. Egyelőre ennivalóra is rászorulok tetőled. Ha elhozod a puskám, húst azt bizonnyal szerzek, de kenyeret lőni nem tudok. Holnapután ugyanitt, de később. Korán ne gyere, ügyelj, hogy ki ne lessenek. Most menj, és légy figyelemmel, menj, és légy figyelemmel.

Nyugodtan, egyenletesen beszélt, a melegben észrevehetően oldódott a hangja, és mégis valami türelmetlenség, valami szorongó erőfeszítés érződött benne.

– Megmelegedtem, megmosakodtam, még a hites feleségemmel is volt szerencsém ölelőzni. Ideje indulni.

– Hová mész? – kérdezte Nasztyona.

– A jó rokonokhoz, a szürke farkasokhoz... Hová?... Valahová. Nem felejted el: holnapután?

– Nem.

– Itt várj, s majd akkor megbeszéljük, hogyan tovább. No, itt sem vagyok. Te még maradjál, ne együtt induljunk.

Neszezett a bekecs, azután csend lett.

– Örülsz legalább, hogy élve visszajöttem? – fordult meg a küszöbről váratlanul.

– Örülök.

– Nem felejtetted el, hogy ki vagyok én neked?

– Nem.

– Ki?

– Az uram.

– Az ám: az urad – mondta nyomatékosan, és kiment az ajtón.

Nasztyona alig eszmélve, hirtelen megdöbbent: valóban az ura? Nem valami fordult farkas volt itt vele? Hát talán felismerné ebben a sötétben? Különben is, mondják, úgy el tudnak változni, hogy fényes nappal sem lehet a valódi emberektől megkülönböztetni őket. Nem tudta, hogyan kell szabályosan keresztet vetni, hát ahogy jött, úgy írta magára a kereszt jelét, és suttogta egy gyermekkorából felmerülő véletlen ima szavait. S megdermedt az áruló gondolattól: nem jobb lenne, ha valóban fordult farkas lett volna?

4.

Andrej Guszkov tudta: zsákutcába fordult a sorsa, kiútja nincs többé. Valamelyest van még út előre, aztán falba ütközik, és sem meggondolni, sem megfordulni nincs mód im-

már. Úgysem sikerülne. S hogy nem volt visszaút, ez felszabadította Andrejt a felesleges töprengések alól. Most már csak egyféle hittel élhetett: legyen, aminek lennie kell.

Ezekben az első otthoni földön töltött napokban arra emlékezett mindenekelőtt, hogyan indult el három és fél évvel korábban a frontra.

Olyan élénken, annyira elevenen pergett le előtte az a csaknem két hét attól kezdődően, hogy a háború híre megérkezett, addig, míg Irkutszkba ért a zászlóaljához, hogy megborzongott a közelségétől; mintha csak tegnap zajlott volna le mindez. Még az akkori érzéseit is megőrizte az emlékezete, és ezek most mintegy kiújultak: ugyanaz a tompaság lett úrrá rajta, ugyanaz a képtelenség, hogy elgondolja, mi várhatja, ugyanaz a tökéletes reménytelenség, és ugyanaz a hideg, fenyegető és lerázhatatlan félelem: sok minden egyezett, még a hangulatok hullámzása is, egyetlen óriási eltéréssel: most mindez mintha kifordult és a visszáját mutatta volna, és a körülmények csak erősítették ezt az érzést. Lám, ott van, ahonnét útra kelt, csakhogy nem az Angara jobb, hanem a bal partján, s ahol akkor nyár volt, ott most dermesztő a tél. Akkor elment a háborúba, most visszatért, akkor számosan és számosan indultak el, most egyedül s a maga külön útján jött vissza. A sorsa egy kétségbeesett lendülettel visszalódította az eredeti helyére, de akárcsak eddig, most is ott volt, ott meredezett a közelében a halál, csakhogy ezúttal – biztonság okából – hátulról cserkészte be. Egészében valamiféle fordított, hátráló létben élt most, amelyben nem látható, hová vezet a következő lépés. Emlékeket az ilyen élet aligha hagyhat.

Az a hét atamánovkai paraszt, akiket az első mozgósításkor hívtak be, és akik között ott volt Guszkov is, öt kétülé-

ses fogaton indult útnak: csaknem annyi volt a kísérő, mint a frontra menő. De Andrej otthon vett búcsút az övéitől: mi értelme elnyújtani a sápítozást és a sírást, minek fájdítsa a szívét hiába. Aminek szakadnia kell, az szakadjon gyorsan. A kapuban megölelte az anyját, apját, Nasztyonát, felugrott a bakra, megrántotta a gyeplőt, és megállta, hogy vissza ne nézzen; csak a legelőn túl, ahol Atamánovka szem elől tűnt már, eresztette lazábbra a gyeplőt, és várta be a többieket, hogy együtt menjenek.

A fronton nem remélte, hogy életben marad. A legelső harcokban megsebesült, de szerencsére könnyen, a golyó csak lágy részeket zúzott össze a bal lábában, és már egy hónap múltán, bicegve ugyan, de visszatérhetett az egységéhez. A túlélés gondolata abban az időben értelmetlennek látszott, nem ő volt az egyetlen, aki olyan mélyre rejtette, hogy magamagának sem ismerte be, hogy él még benne egyáltalán: csak hogy megóvja, napvilágnak, golyózápornak ki ne tegye. Oly sok halált látott maga körül, hogy a sajátja elkerülhetetlennek tűnt: ha nem ma, hát holnap, ha nem holnap, akkor holnapután rákerül a sor. Itt a háborúban a békés élet, s akinek megadatik, örökkévalónak rémlett, furcsa volt elgondolni, hogy eltarthat éveken, évtizedeken át, mint a köveké vagy a fáké; az időnek itt más mértéke volt.

*

Az első sebesülés után sokáig szerencséje volt Andrej Guszkovnak, csak egyszer járta meg: egy bombázáskor légnyomás érte, egy erős levegőhullám teljesen elvitte a hallását, csaknem egy héten át nem jutott el hozzá egyetlen hang sem, azután fokozatosan rendbe jött. Nevetséges és bosszantó emléke maradt a légnyomásról: a kórházban amúgy süketen,

kielégíthetetlen, vadállati éhség kínozta. Állandóan, minden percben enni akart, s miközben ennivaló után kutatott, szüntelenül kellemetlenségekbe sodródott. Mivel ő nem hallotta önmagát, úgy vélekedett, mások sem hallják, és ez mindig csapdába csalta, amikor a konyha felé lopózott, amikor pedig pótadagokat próbált kérni, akkor – a lábadozók nagy mulatságára – mondhattak neki bármit, ő csak pislogott.

Három év alatt kijutott Guszkovnak mindenből: tankcsaták, éjszakai portyák sítalpon, elcsigázóan hosszú, konok vadászat „nyelvre", azaz fogolyra. Guszkov nem tudta megszokni a háborút, és irigyelte azokat, akik éppolyan nyugodtan és egyszerűen mentek ütközetbe, mint a munkahelyükre, de azért ő is alkalmazkodott hozzá, amennyire tudott, mert mást nem tehetett. Mások elé nem furakodott, de a hátuk mögé sem bújt. A bajtársak az erejéért becsülték: zömök volt, inas, szívós, vállára lódította a leütött „nyelvet", és meg sem tántorodva elcipelte a lövészárokba.

Negyvenhárom végén felcsillant már a háború vége. S minél közelebb került, annál inkább nőtt az életben maradás reménye, már nem félénk volt, nem titkos, hanem nyílt és izgatott. Oly sok mindent kibírt és elviselt, hogy hinni akarta: kivételes, a sors által juttatott kegyelemben kell részesüljön, most már meg kell hogy hátráljon előle a halál, ha egyszer mind ez ideig épségben tudott maradni. És itt a háborúban felködlött egy bizonyos mentelmi próbaidő lehetősége: ha azt végigélted, utána már – élj! Egy-egy könnyű, vigaszteli percben Guszkovon az a boldog meggyőződés lett úrrá, hogy most már semmi rossz sem történhet vele, hanem így, mint eddig, szép lassan, sietség és kapkodás nélkül, eljut a legvégső napig, amikor kihirdetik a győzelmet, és hazaengednek mindenkit. De ezek a derűs, könnyed percek el-

múltak, és a helyüket észrevétlenül átvette a félelem. Ezrek és ezrek pusztultak el a szeme láttára, és tudta, hogy ezrek és ezrek fognak még elpusztulni egészen a legutolsó percig. Mire számíthatott? És féltében, nem látva már a szerencsét maga előtt, Guszkov óvatosan azon igyekezett, hogy megsebesüljön. Persze nem nagyon, nem súlyosan, nem károsítva semmi fontosat, éppen csak hogy időt nyerjen.

De 44 nyarán, amikor a már menetkész, vonatra szállni induló zászlóalj orra előtt német tankok bukkantak fel, Guszkov egyáltalán nem könnyű sebet kapott. Sokáig volt eszméletlen, és amikor magához tért, és elhitte, hogy életben marad, így vigasztalódott: vége, eleget harcolt. Most már csak hadd harcoljanak mások. Ő a magáét megtette, tőle elég ennyi is. Egyhamar nem áll lábra, s ha majd meggyógyul, biztosan hazaküldik. Ennyi volt – jól-rosszul, de túlélte.

Kevés híján három hónapot töltött Andrej Guszkov a novoszibirszki kórházban. A mellkasán levő seb, amelyből két ízben is távolítottak el szilánkokat, sokáig nem forrt össze, nem hegedt. Hazulról két csomag is érkezett. Nasztyona írta, hogy meglátogatná, de Guszkov úgy ítélte, hogy felesleges az utazásra költeni. Hiszen hamarosan hazamegy ő maga. A katonák, akik ugyanabban a kórteremben feküdtek, támogatták ebbeli hitében; a sebesültek már jókor tudták, kit szerelnek le a kórház után, ki megy haza szabadságra, kit küldenek vissza a frontra. „Legalább tíz nap – ennyire taksálták Guszkovot –, kevesebb semmiképp." Várjatok! Várj, Nasztyona! Guszkov most maga sem hitte, hogy valaha apróságok miatt bántotta Nasztyonát. Az egész földkerekségen nem létezett a számára Nasztyonánál vonzóbb fehérnép. Hazamegy, és úgy fognak élni – majd meglátják, hogy fognak élni! A há-

ború után más napok, más világ köszönt mindenkire – de rájuk – különösen. Semmit sem értettek ők a háború előtt. Nem becsülték, nem szerették egymást – hát szép dolog volt talán?

De novemberben, amikor eljött a távozás napja, fejbe kólintották: vissza, az egységéhez. Nem haza, hanem a frontra. Guszkov olyannyira biztos volt a hazautazásában, hogy sokáig nem is értette a dolgot, azt hitte, tévedés történt, aztán szaladgálni kezdett orvostól orvosig, érvelt, heveskedett. Nem akarták meghallgatni. Harcképes vagy, és kész. Indulj, Andrej Guszkov, érd utol az egységedet, a háború még nem ért véget.

A háború folyt tovább.

Félt visszamenni a frontra. Egész lényét, minden sejtjét és gondolatát az övéivel való találkozásra hangolta – apja, anyja, Nasztyona – ez tartotta életben, ezért gyógyult, ezért lélegzett, csakis ez volt a szeme előtt. Teljes lendületből nem lehet sarkon fordulni – elzuhan az ember. Nem ugorhatod át önmagadat. Hogy menjen most vissza újra a golyók elé, a halál elé, amikor itt van már, itthon, Szibériában van már? Hát ez talán így helyes? Így igazságos? Csak egy, egyetlen egy napocskát tölthetne otthon, megmerítené a lelkét – s máris kész volna újból bármire. Nasztyonát sem engedte magához – hát nem volt ostoba? Ha előre tudja, idehívta volna mostanra, találkoztak volna, és könnyebb lenne minden. Nasztyona kikísérné, és ha van, aki elkísérje az embert, biztosabb a dolog: szeme van az ember sorsának arra, hogy meglássa elváláskor, van-e kihez visszatérni, vagy sem. És mintha csak a sors üldözné – minden rosszul fordul. Ha így folytatódik, nem marad ő meg ezen a világon. Lepuffantják a legelső ütközetben.

Úgy gondolt a kórház vezetőségére, mint valami kegyetlen, túlvilági hatalomra, amellyel emberi erő éppúgy nem bír el, mint ahogy nem lehet feltartóztatni a vihart, a jégesőt sem. Az egyik, a legfőbb isten, ripsz-ropsz eldöntötte, és a többi – mi mást tehetett, helyeselt neki. De hát vele, az eleven emberrel, vele miért nem számoltak? Igaz, senki nem ígért neki semmit, önmagát csalta meg. De hát másokat hazaeresztettek. Látta, tudta, hogy így van. Hogy is ne csalódott volna?

Lehetséges, hogy csakugyan vissza kell mennie? Pedig közel van, nagyon is közel. Köpni kéne az egészre, és hazautazni, elvenni, amit megtagadtak. Önkényeskedtek mások is, beszélték, és nem lett belőle semmi, megúszták. És miért ne tehetné meg? Hiszen ő sincs vasból: több mint három év háború. Hát mennyit bírjon?

Az állomáson elengedett egy szerelvényt, azután még egyet, a gondolatai összezavarodtak, szétfoszlottak, nem tudta, mitévő legyen. És attól, hogy nem volt képes dönteni, s csak vesztegette az idejét, egyre ingerültebb lett. Miközben sorba állt az élelmiszer fejadagjáért, szóba elegyedett egy kis, vidám, mankón bicegő harckocsizóval, akinek gézzel vastagon bepólyált jobb lába szárát térdben visszahajtották, és felkötötték a combjához. Kelet felé, Csitába tartott.

– Te merre mész? – kérdezte Guszkovtól.

Az váratlanul így felelt:

– Irkutszkba.

– Együtt utazunk – örült meg a harckocsizó.

Így történt, hogy a legutolsó pillanatban Guszkov, felsegítvén új ismerősét, maga is felugrott a kelet felé tartó vonatra. Legyen, aminek lennie kell. Ha itt kapják el, azt mondja, hogy csak Krasznojarszkig akart menni, később,

hogy csak Irkutszkig, két-három napra csupán, nem lesz baj, kivágja magát. Időnként Guszkov kifejezetten kívánta, hogy elcsípjék és visszavigyék. De az ilyen vállalkozásokat szerencse kíséri: senki sem állította meg. A vonatok még mindig túlzsúfoltak voltak, az utasok többsége katonaember, harapós népség, akikkel kikezdeni nem tanácsos.

Hanem az Irkutszkig tartó több mint háromnapos út végére Guszkov már rettegett. Hogy továbbjusson, ahhoz egy nap nem elegendő. Kettő sem: tél van. Ha pedig félútról visszafordul, akkor minek fogott bele, minek gyötrődött, minek kockáztatott? Kinek bizonyított ezzel bármit is? S vajon nem késő-e visszafordulni? Guszkovnak eszébe jutott az a nyilvános kivégzés, amelyet ezerkilencszáznegyvenkettő tavaszán látott, közvetlenül azután, hogy a felderítőkhöz került. Óriási tisztáson sorakoztatták fel a zászlóaljat, és elővezették a két elítéltet. Az egyik negyven év körüli parasztember volt, felkötött karral, öncsonkítást követett el. A másik még egészen suttyó legényke. Ez szökni akart, haza a falujába, amely, mint mondták, alig ötven versztára volt onnét. Alig ötven versztára. Ő meg milyen messziről vágott neki. Nem, ezt nem bocsátják meg, ezt nem lehet büntetőszázaddal megúszni. Ő már nem suhanc. Tudnia kell, mit tesz.

Az is eszébe jutott, milyen megvető gyűlölettel nézték a katonák az öncsonkítót. A legénykét sajnálták, de azt – nem. „Róka – mondták. – Micsoda róka! Mindenkinek túl akart járni az eszén!"

És ő, Guszkov, ugyan mennyivel jobb, mint mások? Miért kell egyeseknek harcolniok, amíg ő ide-oda kóboroghat – ezt kérdezik majd tőle, ez lesz, amit majd a szemére vetnek. Háborúban az ember nem rendelkezhet szabadon önmagával,

ő pedig rendelkezett, és világos, hogy ezért senki sem fogja megdicsérni. Irkutszkban tanácstalanul ődöngött a pályaudvaron, mígnem összeakadt egy belevaló, nagyszemű menyecskével, aki hajlamosnak mutatkozott éjszakai szállást adni neki, és kivitte magával a város szélére. És mivel célzások nélkül is kitalálta, hogy ez a katona nem tudta, hová forduljon, másnap elvitte egy már nem fiatal, de tiszta és rendes, süketnéma asszonyhoz, akit Tányának hívtak. Ott, Tányánál ülte végig, dermedt félelemben az egész napot, és közben folyvást szedelőzködni készült, és valahová, valamerre elindulni. Így töltötte a következő napot is, s azután végképp megragadt, úgy döntvén, hogy a legjobb lesz kivárni, amíg végleg nyomát veszítik otthon és a fronton is.

A néma Tánya, akinek saját házacskája volt a külváros legszélén, a kórházba járt takarítani. Napjában kétszer szaladt el oda, kora reggel és este – s rongyba csavart kenyérszeleteket hozott magával, meg egy befőttes üvegben levest vagy kását. Jó volt, hogy semmit sem kellett megmagyarázni neki, jó volt, hogy egyáltalán nem kellett beszélni semmiről; mintha külön az ő kedvéért lenne, ámulni való szerencséjére és kényelmére, olyan asszonyra akadt, akinek isten elvette a szavát. Guszkov önmagának sem tudott volna mit mondani. Néha, magafeledten, maga sem értette már, hogyan és miért került ide, majd egyszer csak látni kezdte minden egyes lépését, amit a vonat felé tett, és minden egyes órát, amit a vonatban eltöltött, méghozzá olyan világosan és élesen, hogy belehasított a lelkébe. Még mindig képtelen volt magához térni a történtektől, s hol hosszasan ült mozdulatlanul, üres arccal egy pontra meredve, hol meg felpattant, és járkálni kezdett, hogy elnyomja a rázúduló fájdalmat. Súlyos lépteitől rengett a viskó, úgy rontott egyik sarokból a másikba, és

sehogy sem tudott csillapodni. Egyszerre torkig lett önmagával, meggyűlölte magát, mert átlátta, hogy ebben a helyzetben, amibe került, lesz épp elég vesződsége önmagával.

Ez az érzet, jobban mondva ez a közérzet, hosszú időre rátelepedett.

Tánya ritka mód gyengéd és gondoskodó nőszemély volt. Csöppet sem szenvedett a némasága miatt, nem keseredett meg, nem vadult el az emberektől; Guszkov egyszer sem látta rosszkedvűnek vagy valamivel elégedetlennek. Az arca nem volt vidám, de nyugodt és jóindulatú, és mindig mosolyra kész. Úgy tetszett, nem büntetése, de erénye a némaság. Guszkovot már az első pillanatban hatalmába kerítette az érzés, hogy Tánya tud róla mindent. Tud mindent, és sajnálja.

Munkából hazatérve, Tánya előszedte a csomagocskáit meg a befőttesüveget, elhelyezkedett Guszkovval szemközt, és mohón, kíváncsian és élvezettel nézte, hogyan eszik. Guszkov, miután jóllakott, köszönetképpen könnyedén vállon veregette Tányát, mintha férfi volna. Boldog izgalommal kapta el az asszony a nyersen kedveskedő kezet, az arcához szorította, aztán mutogatni kezdett valamit, de Guszkov nem értette. Tánya tűzbe jött – mind fürgébben mozgatta az ujjait, Guszkov a fejét rázta és elfordult. Akkor aztán nem erőltette tovább, hogy megértesse magát, és bűntudatosan a férfi felé nyújtotta a kezét.

Tánya idővel mégiscsak jó néhány jelre megtanította Guszkovot. Azzal a türelemmel és szeretettel oktatgatta, amivel a kisgyerekeket tanítják beszélni.

De Guszkovot feszélyezte ez a néma ábécé, és amennyire tehette – kitért előle. Nem akart ottrekedni. Éjszakánként, amikor Tánya hozzásimult, Guszkovňak egészen komolyan

úgy rémlett, hogy hallja elerőtlenedő, unszoló suttogását; ugyanazokat a szavakat, amelyek minden asszonyból felszakadnak ilyenkor. Guszkov faggató mozdulatlanságba dermedt, s hiába hitte, hogy téved, mégsem szabadulhatott a rossz érzéstől, hogy Tánya nem az, akinek mutatja magát.

De hát ő maga sem az volt már, nem volt már az. Minden elmozdult, összekeveredett benne, és üresség övezte. Kurta látogatásra indult – megakadt egészen; Nasztyonához vágyott – Tányához került. A többire pedig még gondolni is borzasztó volt.

Eltelt egy hónap, s már sehogy sem bírta. Ha a halál várja is, de tovább . . . Késő este, amikor Tánya oda volt a kórházban, Guszkov megszökött tőle. Visszaút nem volt már; egy út maradt csak: haza.

Irkutszktól kezdődően ügyelnie kellett minden lépésére. Megtiltotta magának, hogy napközben mutatkozzék a falvakban: sosem lehet tudni, ki látja meg. Vízmosásokban, vadászkunyhókban, szénapajtákban húzódott meg, figyelt és félt minden egyes embert, fojtottan káromkodott, vacogott és átkozta magát, de éjjel aztán, amikor elcsendesült az élet, sietett, ahogy csak bírta a lába. Még szerencse, hogy kurták voltak a napok, mint a gyufa lángja.

Végre aztán Vízkereszt tájt egy éjszakán elért Atamánovkáig, megállt a felvégnél, és fáradt, hótól káprázó szemével végignézett a jobbra-balra húzódó háztetőkön. Semmit sem érzett a szülőfaluja láttán – nem volt olyan állapotban, hogy érezni tudott volna. Állt egy darabig, aztán leereszkedett az Angarához, és a jégen – ahol a meredély eltakarta a falu elől – elvergődött a fürdőházukig. Ott, alighogy behúzta maga után az ajtót, végigvágódott a padlón, és sokáig feküdt mozdulatlanul, mint egy halott.

Reggel felé alig vánszorogva, átevickélt a jégen a túlpartra. A vállán sítalpat cipelt, az övében ott függött az ácsfejsze.

*

Andrejevszkojéban bújt meg Guszkov, a patak melletti öreg vadászházban. Tüzet szított a régóta hideg kemencében, teát forralt a kulacsában, s a sok farkasordító nap után megmelegedett végre. Egy fél óra múltán váratlanul hidegrázás tört rá – a melegtől elszokott test habzsolt ebből a jóból túlságos mohósággal, vagy az is lehet, hogy az idegfeszültség fejeződött ki ekképp, a szüntelen vágy e pillanat után, amikor végre elengedheti magát, nem kell résen lenni, nem kell a fülét hegyezni: megpihenhet.

Még Irkutszkban, amikor azt mérlegelte, hol rejtőzhetne el legjobban, kiválasztotta ezt a házat. Jobb helyen nem is lehetne. Túl van a hegyen, egy horhosban, ahonnét, ha éjjelnappal fűt is az ember, sem tud felszállni a füst. Azonkívül két lépésre van a patak, amelynek a jegén könnyűszerrel el lehet jutni a házhoz anélkül, hogy nyomot hagyna.

Hiába, most erre kellett gondolni mindenekelőtt. Az is jó, hogy a túlparton van; ide azelőtt is csak nagy ritkán jött valaki, most pedig felé sem néznek a vadászháznak. Még a szigeten lakó bójaőrnek sem akadt itt dolga: a gőzhajók az Angara szélesebb, jobb oldali ágán haladnak.

Az atamánovkai szántók és legelők mindig a falu felőli folyóparton terültek el – volt ott hely, több is, mint elég. Vadászni, halászni, mogyorót vagy áfonyát szüretelni szintén a saját partoldalukra jártak az atamánovkaiak, a Léna felé eső földek minden tekintetben gazdagabbnak számítottak, így hát a folyón csak ritkán keltek át. Igaz ugyan, hogy a

faluval szemközt levő szigeten kaszáltak, és egyúttal a sokféle vadon termő bogyót is begyűjtötték. Úgy is hívták azt a szigetet: Kaszáló-sziget.

De még a japán háború előtt áttelepült Oroszföldről Atamánovkába Andrej Szivij a két fiával. Nézelődött, vizsgálódott, és aztán a muzsikok nagy csodálkozására, az Angara túlpartján választott szántókat magának. Nem sok rönköt kellett kiásnia: volt épp elég tisztás arrafelé. Két házat is ácsolt, hogy télen legyen hol meghúznia magát: egyet a patakparton, közel a kaszálóhoz, a másikat feljebb, a horhosban, vagy két kilométernyire az elsőtől, és gazdálkodni kezdett, de még hogy!

Akkor kezdték el Andrejevszkojénak nevezni ezt a területet Andrej Szivij neve után.

Ő maga a kolhozszervezést már nem érte meg, az egyik fia ott maradt az első háborúban, a másik meg elszegődött és elutazott valahová. Egyszóval: Andrej Szivij nem eresztett gyökereket az új földben.

A földet, amelyet művelt, a kolhoz, amint az várható is volt, sorsára hagyta. Érdemes lett volna talán néhány hektár kedvéért tavasszal, nyáron, ősszel fölpakolni az embereket, és elzavarni az isten háta mögé? Átszállítani az Angarán a szántó- és aratógépeket? Egy kompot beszerezni, ezért? Hát érdemes lett volna?

Íme, úgy fordult, hogy Andrej Guszkovnak most jó szóval kell megemlékeznie Andrej Szivijről, a jövevény telepesről, aki kényelmes és minden szempontból biztonságos menedékhelyet hagyott rá.

Ha az ittléte elhúzódik, az alsó ház csak nyárig felel meg. Azután vagy a felsőbe kell átköltözni, vagy még annál is to-

vább menni valamerre – hátha egyszer csak bekukkant ide valaki halász vagy más nyugtalan lélek.

És eltökélte: már másnap elmegy a felső házba, és megnézi, milyen az állapota. Síje van. Először felgyalogol a patak jegén, azután sível vargabetűt csinál, és a túloldalról ereszkedik le oda. És ha élni akar, be kell rendezkednie valahogy, megnézni, mije van, mivel kezdhetné az új életet. Puska kéne. Meg kell mutatkozni Nasztyonának, másnak senkinek. Egymaga elpusztul.

Fásultan gondolkodott, és egy kissé megnyugodva a múló remegés után, még tett a tűzre, végigvetette magát a priccsen, és aludt rezzenéstelenül huszonnégy órán át, egészen a következő nap reggeléig.

5.

Este, hamarább, mint az addigi években bármikor, kölcsönt jegyeztek, s Nasztyona alaposan kitett magáért: kétezret mondott be. Őkívüle csak Innokentyij Ivanovics, a számvivő ajánlott fel ennyit, de hát azt mindenki tudta, hogy Innokentyij Ivanovics pénzének se szeri se száma, úgy is hívták: Innokentyij Sokvanovics; de hogy Nasztyona honnét, miből fog fizetni, arról fogalma sem volt, neki ugyan nem sokja van. Miheics nem jól érezte magát, vagy csak hivatkozott a betegségre, a gyűlésre Nasztyona ment el, s hogy miről lesz ott szó, előre nem közölték. És tessék – jól megcsinálta. A megbízott dicsérte, az emberek álmélkodtak, Nasztyona pedig maga is megrendült önnön merészségén, de a szó, mint tudjuk, nem kismadár, ha elrepül, vissza ne várd. Meghátrálni késő volt. Egy megértő belső hang csillapította Nasz-

tyonát: jól tetted. Ha már ezt mondta, valami biztosan ösztökélte, hogy így tegyen, nem volt ez véletlen. Meglehet, az emberét akarta megváltani a kötvényekkel. És ha az eszében akkor épp nem ő járt is, megtörténhetett ez helyette valaki mással.

Alig ért haza, és mondta, mi volt, Miheics rákérdezett:

– No és mennyit?

– Kétezret.

Miheics hitetlenkedve kapta fel a fejét; valamit javítgatott.

– Mi az, lányom, tréfálózol?

– Miért tréfálóznék?

– S az eszed még a helyén? Vagy neked van annyid? Talán eltettél pénzt valahová?

– Nem tettem.

– Akkor meg mire gondoltál? Honnét veszed? Talán eladnál engem vagy őt? – intett a kemencén fekvő Szemjonovna felé. – No de mi ingyen sem kellünk senkinek.

– Azt mondták, utoljára. A győzelemért...

– A győzelemért...

Szemjonovna fészkelődni kezdett a padkán és lehajolt.

– Mi azs? Mi azs, mit mond?

– Azt mondja, nagyon gazdagok lettünk. Sok a pénzünk. Olyan sok, hogy azt sem tudjuk, mihez kezdjünk vele.

Nasztyona átment a maga térfelébe, a kartonfüggöny mögé, ahol azelőtt Andrejjel aludt, és ahol most is ott állt az ágya. Nasztyona tudta, hogy Miheics fortyog, fortyog, aztán lehűl, de az anyósa, ha felfogja, miről van szó, hosszú ideig füstölög majd, az ő mérgéből egy hónapra is telik, vagy még annál is tovább. Vigye őket az ördög! – Kifizeti valahogy, meg lehet oldani. Viszont hála ennek az összegnek, holnap

Kardába utazhat, a kétezer volt itt az adu, enélkül bizony aligha sikerült volna.

A gyűlés végeztével, látva, hogy Nyesztor, a kolhozelnök elégedett az eredménnyel: többet s nem kevesebbet jegyeztek a tervezett összegnél – olyan mosollyal, mint aki névnapi köszöntőre készül, odaillegett hozzá:

– Nyesztor Iljics – még az apai nevét is fölemlítette, hogy a kedvében járjon –, ki viszi holnap vissza a megbízott elvtársat?

Nyesztor hamiskásan rákacsintott és odaszólt a megbízottnak:

– Megbízott elvtárs! Ez a mi él-felajánlónk szívesen bevisz téged holnap Kardába. Nem ellenzed?

Odajött a megbízott, egy fonnyadt, gyűrött emberke, egyetlen hajcsomóval a feje búbján, és Nasztyona szemébe nézve vakkantotta:

– Hát van férfi, aki ellenezné? Álmodni sem mertem ilyen kíséretről.

Nyesztor bizalmasan a vállára csapott:

– Csak aztán visszaereszd – és Nasztyonára kacsintott. – Sokáig el ne maradjon, mert itt nálunk nincs, aki a munkát elvégezze.

Holnap elmegy Kardába. Miheicsnek is el kellett még mondania ezt az újságot, de inkább majd reggel, mára elég neki a kétezer is. Úristen, hová fordul az élete?! Mi lesz velük? Mi lesz?

Azon az éjszakán, amelyben első találkozásukkor megegyeztek, Nasztyona elvitte Andrejnek a puskát. Patronokat is keresett, de lőpora nem volt Miheicsnek, csak nagy nehezen kapart össze két-három töltényre valót. Ez persze kevés, Andrej meg is mondta, de kölcsönkérni Nasztyona félt a fa-

luban: rögtön visszamondják az apósának, és az gyanút fog. A falu kicsi, s hogy ki kitől kért egy csipet sót vagy egy cipó kenyeret az új sütésig – tudja mindenki. Nasztyona titokban emelte le a hombár faláról az öreg ruhákba takart fegyvert; ha Miheics rájön, isten tudja, mi lesz belőle. Egyelőre gondolni sem akart erre.

Andrej ezúttal egészen másképp viselkedett. Őt sem rémisztgette, és maga sem ijedezett minden nesztől, hanem némán, elveszetten, megtörten ült, és hang sem jött ki a száján. Nasztyona úgy megsajnálta, hogy kis híján elbőgte magát. Elmenőben feltört Andrejből:

– Ha tudsz, gyere el hozzám Andrejevszkojéba az alsó házba. Ott vagyok – és megremegő hangon kérte –, gyere el oda, Nasztyona. Várni foglak. Csak vigyázz, egy lélek se lásson meg.

A megbízott kedvéért jó lovat adtak, a Karkát, amelyet maga Nyesztor használt. Nasztyona befogta a lovat az elnöki szánba, szénát hajított az ülés alá, és odahajtott Nyesztor házához, ahol a megbízott éjszakázott. Ott még épp csak hogy teához ültek, és Nasztyona hazasietett, hogy összeszedelőzködjék, és még egyszer ne kelljen már hazamennie.

Reggel, miután felkeltek, úgy látszott, Miheics még örül is, hogy Nasztyona Kardába megy. A házban kifogyott a petróleum, és Miheics már két ízben is lopva hozott egy-egy üveggel a kolhozistállóból, egyszer meg Nasztyona egyenesen a lámpával a kezében szaladt át Nágykához. Gyufát is ideje venni, meg sót. Szappan is kellett volna, de kevés rá a remény, rég nem látott szappant senki; lúgkővel mosott mindenki. Atamánovkában egy gombostűt sem lehetett vásárolni, s így minden apró szükségletet Kardából kellett fedezni.

De leginkább az jött kapóra, hogy Miheics azt mondta:

– És nézzél, lányom, a vadászboltban sörétet meg lőport. Régen nem lőttem már, de azért lőszer csak kell hogy legyen a háznál. Tavasszal megtörténhet, hogy őz téved a veteményesbe . . .

Előhozta a kamrából a bádog petróleumtartályt, és Nasztyona lábához dobta a prémes lábzsákot.

– Még ma visszajössz?

– Nem tudom. Attól függ, hogy az üzlet . . .

– Hát csak vigyázz magadra. Ha nem ma, holnap – és nem állta meg –, hogy nem tudtál már tegnap reggel eltűnni valahová! Nem hoztad volna ezt a kétezret a nyakamra. Nem tréfadolog. Mi? Hallgatsz, lányom? Hallgattál volna inkább tegnap, vagy engedted volna fél olyan szabadjára a nyelved! Ma már beszélhetsz nyugodtan. Na jó, menj, utazz isten hírével. És nézz be ott a tanácsházára, hátha tudnak Andrejről valamit. A postára is nézz el, hátha van ott levél vagy egy papír.

Szemjonova ki tudja, hányadszor sziszegte a kemence tetejéről:

– Én bizsony idegen férfival nem utazsnék! Hát még a mai időkben! Úristen! Azst se tudják, kire akaskodjanak! – a hangok felét elnyelte. – Hisen nem a sekér mögött fut azs, hisen melléje ül a bakra!

– Jól van, jól van, anyó, ne képzelődj – hallgattatta el őt Miheics. – Ha fekszel, hát feküdj, és ne cserfelj összevissza. Te se tudod, kit kell félteni! Méghogy Nasztyonát!

Jó lélek Miheics. Nélküle nagyon rossz sora lett volna Nasztyonának ezekben az években. Szemjonovna képes lenne pányvára kötni, s az otthoni teendőkön, no meg a munkán túl egy lépést sem engedni. Pedig hát ugyan kire is vet-

hetne szemet, amikor Nyesztor az egyetlen férfi az egész faluban, az is nyavalyatörős. Emiatt nem vitték el a háborúba se, őrzi négy esztendeje az asszonya, hogy a szeme világát se jobban. Miheics maga tuszkolta ki időnként a házból Nasztyonát: menjél, lyányom a menyecskék közé csevegni, tréfálózni, fiatal vagy te még, ne kókadozz itt velünk, öregekkel.

Jó lélek Miheics, de alighanem megromlik a viszonyuk hamarosan. Észreveszi a puskát, észrevesz még egyet-mást, és ő nem tudja, hogy adjon számot. Tolvajokra nem háríthatja, híre kel, keresni kezdik, faggatóznak, mígnem valakinek egyszer csak eszébe jut: miért mindig Guszkovéktól lopnak? Nem házbéli van a dologban, nem olyasvalaki viszi el, aki tudja, hol keresse, amire szüksége van? Andrej megtiltotta, hogy akár csak célozzon is rá az apjának. Szemjonovna már kereste a napokban a cipót, amit Nasztyona a második találkozásukkor vitt el Andrejnek, füllentenie kellett, hogy Nágyka kérte kölcsön. De mi lesz később?

Ezért volt olyan fontos Karda. Külön batyuba kötve magával vitt Nasztyona egy gyapjúpulóvert, és minden eshetőségre azt a szép és drága, szürke orenburgi vállkendőt, amit még a házasságuk első évében vett neki Andrej. Azért vitte, hogy lisztre cserélje. Egy vödör krumplit már adott Andrejnek, de a liszthez nyúlni félt, alig két mérőnyi maradt a ládában. Lesz Andrejnek lisztje, mindjárt könnyebb lesz a dolga. Lepényt süthet, és lassacskán megeheti. Majd azt mondja, Maruszja számára cserél, akit hozzájuk evakuáltak; Karda nagy falu, ott össze lehet keverni a nyomokat.

Mellesleg azt a pulóvert Nasztyona éppen Maruszjával cserélte a múlt télen, úgyhogy itt az igazat a hamistól megkülönböztetni nem is olyan könnyű. Kardában mindenki

tudja, hogy Maruszja meg a gyerekei az egész háborút a ruhafélékkel húzták ki.

Későn indultak, magasan állt már az áttetsző, szétfolyó napkorong. A vízkereszttáji fagyok rég elmúltak, a reggel hűs volt, de derűs és melegre hajló, érződött, hogy a nap folyamán tovább enyhül majd. Alig értek ki a faluból, Karka ügetni kezdett; a letaposott úton, akár a jégen siklott a szán, vidáman csikorogtak a szántalpak. Párálló kékség szállt fel a hóborította mezőkről. Mozdulatlan, fehéres sávok derengtek a szemhatáron a levegőben. Hallgatag varjak ültek a mezítelen nyírfákon, és szárnyukat tyúk módra szétterpesztve tisztálkodtak. Mohón és szabadon habzsolta a világ a langyosodó levegőt. Messze még a tavasz, de azért jelt már adott, ide ígérkezett.

Nasztyona a megbízott elé dobta a lábzsákot, és arccal előre a bakra térdelt. A patkók alól az arcába csapott a hó. Nasztyona hunyorgott, de nem fordult el. Ez a sebes, szeles futás, ez az úgy tetszett, soron kívüli, egyenest az ő számára felderült, tavasz jelölte nap felizgatta, nyugtalansággal töltötte el, szeretett volna tenni valamit, dacolni mindennel, önmagával is. Eleget kuporogtál a tyúkólban tyúkocska módjára – előre, Nasztyona! Ne félj, Nasztyona! Előre!

A megbízott minduntalan beszélni akart, Nasztyona kelletlenül válaszolgatott. Vannak ilyen férfiak: látszólag megvan mindenük, és nem férfiasak mégsem, legfeljebb ha a szándékaik szerint. Ez is itt – legszívesebben nőket jegyezne fel magának a kötvényekre is. Nem beszél, hanem liheg, az arcát meg mintha tönkremosták volna: ahányszor csak megmosakodott, annak mind nyoma maradt, itt-ott mintha már foszlana is szét a szövet.

Véget értek a mezők, keresztülhajtottak a patakon, száza-

dos fenyves sorakozott két oldalra. Halotti csend volt itt, csak a Karka patkói surrogtak. Nagyméha hó hullott füstölögve egy ágról, vagy csöppet moccantak az út fölé hajló hegyes fenyőcsúcsok – ez volt minden.

De a megbízott itt váratlanul bátorságra kapott. Ült, üldögélt, aztán egyszer csak hátulról elkapta Nasztyona lábát, magára rántotta és röffentett. Nasztyona ügyesen – maga sem tudta, hogy képes ilyesmire – kiszabadult, s a hóba borította a férfit; Karka megijedt, ügetni kezdett, Nasztyona pedig nem tartotta vissza. Erőlködjön csak a megbízott elvtárs. Melegítse futással a vérét. Három és fél évig egyedül élt, mint az ujjam, de olyasmire nem vetemedett volna soha.

A megbízott utolérte, zihált, és azt hívén, hogy Nasztyona merő pajkosságból állt ellen, újra rámászott. Most aztán komolyabban el kellett látni a baját. A megbízott pislogott egy kicsit, és elcsöndesedett, de egy fél óra múltán, hogy kivágja magát, már a feleségével hencegett, a gyerekeiről mesélt. Nasztyona megnyugodott – így volt ez rendjén –, és nógatni kezdte Karkát.

Még világossal értek Kardába, az üzlet szerencsére nyitva volt. És, hál' istennek, volt petróleum, és ami még fontosabb, mert hivatkozni lehet rá Miheics előtt, lőszer is. És nyomban felötlött, mit mond majd az apósának: első nap nem volt petróleum, várni kellett, amíg hoztak. Ez ellen nem lehet szólni semmit. Szappant persze nem kapott, de sót és gyufát vett. Körülnézett, gyertyát is talált, és vásárolt öt darabot – honnét, miféle templomból keveredtek ide, ki tudhatja. Nasztyona még életében nem tapasztalta, hogy a vegyesboltban gyertyát árultak volna, s most meg, mintha rendelésre, itt árválkodnak, régiek már, elgörbültek, meg is feketedtek.

Hármat hazavisz, kettőt meg majd Andrejnek ad, legalább lesz mivel világítson, ha a szükség úgy hozza.

Jól mondják: amit a szerencse elkezd, be is fejezi. Este Nasztyona minden bonyodalom nélkül becserélte a pulóvert egy fél pud lisztre, a kendőt még csak elő sem kellett venni. Ettől olyan jó kedve kerekedett, hogy habár már visszafelé készülődött, meggondolta, s mégiscsak ott maradt. Éjszaka aludt is, nem is, hallgatta, hogy rágcsálja a falon túl Karka a szénát, hogy borzong melegedve, hogy topog; forgolódott, forgolódott, aztán csöndesen felkelt, befogta Karkát, és anélkül hogy a háziasszonynak, egy ismerős katonafeleségnek szólt volna, egész napra való szénát dobott a ló számára a szánba, és elindult. Egyetlen kutya sem mordult, egyetlen hangot sem hallott az álomba dermedt faluból.

Ahogy kiért a házak közül, Nasztyona jobbra, az Angara felé fordította a lovat. Karka értetlenül megállt: a hazavezető út egyenesen futott. Nasztyona méregbe jött, és megcsípkedte a gyeplőszárral. Akárcsak előző nap, most is türelmetlenség fogta el, reszketett tőle, mintha fázna; kész volt kiugrani a szánból, és Karka előtt futni az úton. Gyorsabban, gyorsabban! Tudta, hogy lóval nem szabad áthajtani az Angara jegén, megbicsakolhat, s lábát törheti egy repedésben, és mégis áthajtotta. Sietett, hogy még sötétben keresztüljusson Ribnáján. A szíve teljes erejéből vert, és Nasztyona, a tulajdon szívdobogásának ütemére ugrált, rázkódott a bakra terített takarón, rángatta a gyeplőt, érthetetlen riogatásokat rikkantgatott. Gyorsabban, gyorsabban... Mindent gyorsabban, ami van, és ami lesz!

És csak akkor fogta vissza Karkát, és eresztette le a gyeplőt, amikor Ribnája már a háta mögé került. Most már nincs messze. Minden heve lehűlt egy csapásra, és a lelkére üresség

telepedett. Valami keserűvel telt meg a torka, mintha füstöt nyelt volna, de hogy miért: Nasztyona nem tudta.

Abból, ahogy megsápadt az éjszaka, megértette, hogy nemsokára felvirrad. Hajtotta a szánt, és arra gondolt: lám, te Nasztyona, megtanultál lopni, megtanultál hazudni is. Pedig ez még csak a kezdet – mi lesz veled később?

Világos volt már, amikor Karkát megállította, és kötőféken átvezette a jégen a partra.

6.

– No, adj' isten – mondta Nasztyona, és óvatosan elmosolyodott.

Meglepte a férfit. Andrej nem hallotta, ahogy a házhoz ért, majd a meredély felé fordítva, otthagyta a lovat a pataknál, és csendesen az ajtóhoz lépett. Andrej bekecsét a fejére húzva aludt. S csak amikor Nasztyona megnyikordította az ajtót, pattant le az ágyról, mintha légnyomás repítette volna; alig maradt meg a lábán. És most ott állt, lomposan és döbbenten Nasztyona előtt, és még mindig nem hitte, hogy ő az, és undok bosszankodás töltötte el, amiért az asszony megijedni látta.

Nasztyona most végre szemügyre vehette. Ugyanaz az inas, csöppet jobbra hajló alak, ugyanaz a széles, ázsiai módon belapított, pisze orrú arc, amelyet benőtt a göndör, fekete szakáll. Mélyen ülő, szúrós, kihívó tekintetű szempár, nyugtalanul fel-alá járkáló ádámcsutka, akár a vetélő. Lefogyott, kimerült, meggörnyedt, de meg nem tört – szemlátomást maradt ereje és kitartása; úgy tetszett, ha megérintik, felzeng a próbált keménység, s nincs ütés, amelyet

ez a rugékonyság ne állna. Ő az: az ismerős, a közeli, az egyetlen, s mégis – Nasztyona számára idegen és érthetetlen, nem az, akiről tudta, mit mondhat, mit kérdezhet, nem az, akit három és fél éve elkísért.

– Hát – kezdte bűntudatos mosollyal újra – eljöttem megnézni, hogy vagy? Ne gondold, nem látott meg senki. Kardából jöttem, amíg te itt aludtál. Hoztam neked nehezebb napokra egyet-mást.

– Nekem most minden napom nehéz – szólalt meg először a férfi.

Vattanadrágban és gyapjúzokniban állt a padlón. Nasztyona csak most vette észre az arcán a fagyás sötét foltját.

Andrej lassacskán összeszedte magát, csizmába bújt, fűvel begyújtott a kemencébe. Nasztyona az ajtó felé indult, de a férfi megállította:

– Hová mész?

– Behozom a holmit, mielőtt minden összefagy.

– Rögtön megyünk együtt.

Csak a petróleumos tartályt hagyták a szánban, különben bevittek a melegre mindent. Azután Karkát fölvitték a patak mentén a kanyaron túlra, ott kifogták, és elébe adták a szénát. S mindezt kevés szóval, mint az idegenek, csak a legszükségesebb szavakat váltva, úgy mint „fogd meg", „add ide". Nasztyona még most sem tudta, hogy közeledjék, mit mondjon. Andrejt pedig vagy az zavarta, hogy még mindig képtelen legyűrni a riadtságát, vagy pedig arra nem tudta elszánni magát, hogy feszítsen a köztük levő köteléken, hiszen azt sem tudta, létezik-e még.

Mialatt a lóval bajlódtak, a házban meleg lett, és Nasztyona vetkőzni kezdett. Leült a jegenyefenyő tűlevelű ágacskáival beszórt priccsre, de nyomban fel is állt – tevékeny-

kedni kellett, megnyugtatni valamivel önmagát és a férfit, s valami aprósággal köteléket teremteni. Az ajtóhoz ment, ahol egy halomban hevert, amit behoztak a szánról, előhúzta a lábzsákot, kiszedte belőle a liszttel megtöltött párnahuzatot, és így dicsekedett:

– Látod, Kardában szereztem neked lisztet. Süthetsz lepényt.

Andrej épp csak bólintott.

– Hát ez meg mi? – bántódott meg Nasztyona. – Miért fogadsz így? Szavad sincs. Én meg vágtattam hozzád, lóhalálában az éjszaka közepén, azt hittem, örülni fogsz. Jobb lenne talán, ha elmennék?

– Nem eresztlek!

Olyan elszántan, olyan hangos, őszinte meggyőződéssel mondta, hogy Nasztyona megértette: nem engedi, nem ereszti semmi áron. Odalépett a férfihoz, és előrenyújtott, gyenge, vakon tapogatózó kézzel megérintette a koponyáját.

Andrej sápadtan feléje fordult.

– Csak nem gondolod, hogy nem örülök neked? Örülök, Nasztyona, de még mennyire hogy örülök. De hát lásd, ilyen most az én örömöm . . .

Kézen fogta, és azután szó nélkül elengedte. De Nasztyona látta már, hogy lágyul, hogy felenged – lám, a feje is ernyed, félrehajlik a fölemelt vállára – ez a legbiztosabb, s csak Nasztyona számára beszédes jele, hogy megenyhült. Régebben is erre figyelt, ha tudni akarta, milyen kedvében van: ha félrehajtotta a fejét, mondhat neki az ember, amit akar, nevethet, bolondozhat – mindent elnéz, és még ráerősít, még továbbmegy a játékban, és csak lassan és kelletlenül csillapul. Hát mégiscsak maradt benne a régi Andrejből valami.

Nasztyona amolyan támogatást, viszonzást igénylő félmosollyal nézett rá, és ezt mondta:

– Tulajdonképpen csak ma látlak. Fura vagy ezzel a szakállal.

– Miért?

– Hát olyan . . . – felnevetett, és nyomban el is harapta, megakasztotta a nevetését. – Mint az erdei ember. A fürdőben nem is értettem, ki ez itt velem? Te – vagy valami manó? Gondoltam, őriztem magam az emberemnek, aztán a végén egy tisztátalannal szűröm össze a levet.

– Na és hogy tetszett az a tisztátalan?

– Nem rossz. De a férj jobb.

– Kópé vagy te. Senkit sem akarsz megbántani. Hozd el legközelebb a borotvát, eltüntetem ezt a kócot.

– Miért?

– Hogy ne hasonlítsak a manókra.

Kimondta és meggondolta.

– Vagy nem – mégsem teszem. Hadd meredezzen. Nem kell hogy magamra hasonlítsak. Akkor már inkább az erdei emberre.

– Úristen! Hát én még enni sem adok a páromnak? – kapott észbe Nasztyona. – Megjöttem, aztán csak beszélünk – felajzottságában elfeledte, hogy jószerével két szót sem váltottak még –, szép kis fehérszemély! Látod, mit tesz, hogy rég nem látta el senki a bajom?

Andrej figyelmesen megnézte és fölnevetett:

– Azt mondtad, rég nem látták el a bajod?

– Azt.

– Hiányzik?

– Hát nem volt, aki észre térítsen néha. Na jó, ülj le, mindjárt jövök.

– Legalább teát kéne főzni – jutott a férfi eszébe.

– Hát tegyél föl, mit állsz itt, mint a kapubálvány, talán nincs vized?

Jólesett, hogy ha csak rövid időre is, de gazdasszonynak érezheti magát, és egzecíroztathatja a férfit – oly ritkán esett meg ez azelőtt. Most tüzet rakatott vele a kemencében, és elküldte vízért a patakra, majd a szeme előtt bontotta ki a batyuját, és vett elő egy darab rozskenyeret és egy nagy darab szalonnát. A szalonnát még az ősszel tette félre Szemjonovna Andrej számára, amikor még azt hitték, hazaengedik. A látogatás elmaradt, de a félretett ételhez valami ősi, babonás meggondolásból mégsem nyúltak. Akit nem vár meg a falat, az talán nem is ér haza. Vagy egy hónapja bukkant Nasztyona a rongyba csomagolt szalonnára, a hombár legtávolabbi polcán, egy zugban, s tegnap levágta a felét, hogy odaadja Andrejnek. Akire várt – az kapja. Valószínűleg ugyanígy vár valahol egy porlepte üveg pálinka is, várja, mikor lép atyja házába a fiú, hogy poharat emelhessenek rá, a régenvártra.

Nasztyona még a háború előtt látta egy filmben – (összesen három ízben volt része ebben a csudában) –, ahogy egy városi nő, nem tudva, hogyan tehetne jobban a férfi kedvére, akit őrülten szeretett, a tenyeréből etette, mint egy kisgyereket. Hogy ez eszébe jutott, Nasztyona valami hirtelen lobbant, eladdig ismeretlen szeszélyből, szintén a tenyeréből szerette volna Andrej szájába juttatni a falatka szalonnát, de az nem engedte. Nasztyona zavarba is jött, jókedve is kerekedett, mintha túllépett volna valami aprócska szégyenküszöbön, s most már mehetne tovább. Hanem a teát közös edényből kellett inniuk, a kulacs tetejéből, azt adták kézből

kézbe, és az, hogy Andrej után ivott abból a pohárból, és azután visszaadta neki, valahogy szintén felzaklatta.

De hát nyugtalanító és ijesztő volt itt Nasztyona számára minden: az elhagyatott, elhanyagolt ház, padozatán padló helyett átabotában ledobált deszkaszálakkal, a mennyezeten a meghajló mestergerenda, a megfeketedett, kiszáradt, vadfogó hálókkal borított, egyenetlenül gyalult falak és a napfénytől tündöklő, senki lábától nem érintett, a hegyről hatalmas hullámban leomló hó az ablakon túl, és Andrej itt mellette, akit elismer most már napvilágnál is, de aki nem vált ettől érthetőbbé, és ő maga, aki csak isten a tudója, hogyan és miért pottyant erre a távoli, ember nem járta helyre. Egy-egy pillanatra elmerengett, és aztán mindannyiszor újra meghökkent, hogy Andrejt maga előtt látja, és nem kis erőfeszítésébe került, hogy felidézze, miért is van a férje itt. Csak ezután került minden a maga helyére, de bizonytalanul, ingatagon állt, úgyhogy állandó megerősítésre szorult ez az állapot, hogy el ne ússzon, szerte ne foszoljon megint – olyan kigondoltnak, olyan valótlannak, oly igen álombélinek rémlett minden.

Nasztyona, mintha csak önmagával játszott volna bújócskát: hol biztos volt benne, hogy idővel okvetlenül jól végződik minden, épp csak ki kell várnia türelemmel; hol meg olyan feneketlen, kiúttalan szakadékként nyílt meg előtte, ami történt, hogy a félelemtől elakadt a lélegzete. De nem mutatta ki, hogy fél, vidámnak tette magát. Ki tudja, a holnap mit hoz, ez a mai az ő napja, ma hosszú évek ünnepeiért ülhet ünnepet, ma megpihen benne minden.

Az asztalnál épp csak csipegetett, hogy az Andrejét el ne vegye, és a melegtől bágyadtan ásított.

– Otthon azt gondolják, Kardában vagyok, közben idejöttem – mondta, ki tudja, miért. – Mi lenne, ha tudnák?

Andrej nem válaszolt.

Nasztyona a priccsre tette a lábzsákot, ledobta a csizmáját, és széttárt karral hanyatt feküdt. Andrej rásandított az asztal mögül, ő meg, hogy bosszantsa, behunyta a szemét, mint aki aludni készül, és elcsendesedett. De alig tett felé egy lépést a férfi, egyetlen gyors mozdulattal feltérdelt, előrehajolt, és élénken, kislányosan hadarta:

– Ecc-pecc-kimehecc, holnapután bejöhecc!

– Micsoda?

– Ecc-pecc-kimehecc, holnapután bejöhecc!

Elfogadva a játékot, az asszony felé ugrott, az elhajolt; tusakodni kezdtek, mint valaha réges-régen, együttélésük legelső évében. Ó mennyit pajzánkodtak! A házat is felfordították! Nasztyona nem volt éppen gyenge, és nem könnyen adta meg magát. Bizony előfordult, hogy Andrejről folyt a víz, mire az asszony kegyelmet kért. De ma Nasztyona nem akarta megpróbálni a férfi erejét, és leereszteti a karját. Andrej a maga módján értelmezte, és kapkodni, sietni kezdett, akár egy kamasz, s akkor Nasztyona óvatosan, hogy meg ne bántsa, megkérte:

– Lassabban, Andrej, ne hajszolj, nem kell. Oly sokat volt táplálék nélkül, mint éhes kanca, olyan most az én szerelmem. Ne hajszolj, ne kényszerítsd.

Andrej szót fogadott, és amit még soha nem tett, figyelmes volt vele és gyengéd, igazodott hozzá, és eltalálta minden apró kívánságát.

Elpihentek, s Nasztyonának az a kényelmetlen és mulattató érzése támadt, hogy nem a maga emberével, de egy idegennel volt, akihez joga sincs. De ez az érzés gyorsan elmúlt.

S már-már elszunnyadt, amikor egy pillanatra úgy tetszett, csoda történt, s meglátta önmagát, messze-messze a mai nap után; ott valami más volt, mint itt. De ott sem egyedül rémlett fel, habár a szeme nem őrizte meg a képet, s nem tudhatta, Andrej volt-e az, vagy sem. Biztosan Andrej: senki más nem élt benne.

Szeretett volna valamit mondani neki, valami kedveset, meleget, s hogy elkezdje, így szólt:

– Mutasd, hol sebesültél meg...

Andrej kigombolta az ingét, és megmutatta a vöröses forradásokat a mellkasán. Nasztyona óvatosan végigsimított rajtuk.

– Szegénykém, meg akartak ölni... Egészen begyógyult, nem fáj már?

– Most jobb, de rossz idő előtt azért még érzem. De mintha mindig lenne ott valami. Nem tört még hozzám.

Alig egy órája, hogy fel sem tudta fogni, hogyan és miért van itt. S most úgy képzelte, soha nem is látott mást, itt élt mindig. Elmerülő álmok rendetlen foszlánya lett mindaz, ami egy másfajta élet homályos emlékképe volt. Füst ízű volt a szobában a levegő, sűrű, földöntúli csönd ringatta, s elfedte minden evilági gond és baj elől, szabad és magányos létérzéssel mámorította. Édesen elnyúlt a nyugalomra lelt test, némán és elfeledhetően, nem adva jelt magáról semmi kívánsággal.

– Nem haragszol, ha én most elalszom? – kérdezte halkan és boldogan Nasztyona.

– Aludj csak, aludj.

S mire félkönyökre emelkedett, hogy ránézzen, Nasztyona már aludt. A téli naptól kipirult kerek arc meglágyult, s oldott mosollyal fénylett át az álmon. Az eltelt évek alatt

nyersebb lett, egy csöppet érdesebb, immár nyomtalanul eltűnt, ami tűnni kezdett már együttélésük alatt – a lányos türelmetlenség és szüntelen csodálkozás: juj, de érdekes, és aztán mi lesz? A mese gyorsan véget ért, a titkok mind kiderültek, s ha akadt is még nagynéha valami ámulatra méltó, az úgy tetszett, a múltból merült fel, olyasvalami csak, ami annak idején a nagy sietségben figyelmen kívül maradt.

Ott, ahol a blúza kigombolódott, Nasztyona a mellére helyezte a kezét, és az most együtt emelkedett és süllyedt a mellkasával, alig észrevehetően moccantva az ujjait. Andrej észrevette, hogy a keze is súlyosabb és durvább lett a munkától. Egyenletes mély lélegzése édes és meleg párás illatot árasztott.

Andrej szorosan Nasztyonához simult, óvatosan átölelte, és meghallotta, hogy dobog a szíve. Jól kivehető közelségben dobogott, és minden dobbanás homályos, beteg izgalmat lökött a férfi felé. Nőttön nőtt ez az izgalom, és attól, hogy nem tudta, mire vonatkozik, és mit jelez, csak még nyugtalanabbá vált. Képtelen lett volna tovább feküdni, felkelt, lassan lecsúszott a priccsről, és lopva, hátat fordítva sandított vissza Nasztyonára: Áludj, csak aludj – suttogta valamiért, pedig mindennél jobban szerette volna, ha felébred. Együtt lenni vele, és nem hallani a hangját, elmulasztani mindazt, amit mondhatott vagy tehetett volna – elviselhetetlen volt; kiürült, lehűlt, összeszorult a szíve, mozognia kellett.

Kilépett a házból, és hunyorogni kezdett, olyan váratlan erővel vágott a szemébe a világosság. Mintha egyenest idegurult volna a hegytetőn álló nap. A hó izzott, fénylett, itt-ott könnyű árnyék kéklett. Tavaszi meleg volt: jószagú. A tető csücskén olvadni kezdett egy jégcsap, és a dombocska tetején, ahol kevesebb volt a hó, kiegyenesedett az áfonyabokor.

Andrej habzsolva lélegzett, és mintha túl sok lett volna a levegő. Megitatta a lovat, azután leereszkedett az Angarához, hogy megnézze, nem jár-e arra valaki nemkívánatos. A nyugtalansága nem csökkent, és úgy érezte, hogy éppen most, ezekben a percekben a saját ostobasága miatt elveszít valami fontosat, visszahozhatatlant, valami okvetlenül szükségeset, amit aztán soha többé föl nem lel.

Visszament. Nasztyona még aludt. Nem találván a helyét, megint hozzábújt, fejét a melle közé fúrta, aztán zihálva a közelségétől, elhúzódott. Nasztyona álmában rátalált, végigsimított a haján, és Andrej ettől az érintéstől egyszerre megkönnyebbült. Behunyta a szemét, és a vállán érezve Nasztyona életmentő kezét, és azt képzelve, hogy lassan körözve egyre lejjebb süllyed valami puha és téres ürességbe – ez mindig segítette elaludni –, csakhamar elszunnyadt.

Egyszerre ébredtek. Nasztyona kinyitotta a szemét, rápillantott, és ő összerezzenve felébredt. Az asszony rámosolygott.

A napfolt az ablak alól az ajtóhoz kúszott: közeledett az alkonyat.

– De jót aludtam – mondta Nasztyona. – Nem is emlékszem, mikor sikerült ilyen mélyet aludnom utoljára. S csak mert itt voltál mellettem. Nézek és nem hiszem, hogy te vagy az. De álmomban, tudod, elhittem, és felengedtem egészen. Olyan nagyon-nagyon nyugalmas volt.

A közös alvás után mintha újból találkoztak volna, és csodálkozva és várakozással néztek egymásra. Nasztyona fel akart kelni, a férfi nem engedte, és az asszony örömében felnevetett.

Mindegyre húzták-halasztották a beszélgetést, pedig jól tudták, hogy nem kerülhetik el.

– Ha visszamegyek, ott is maradtam volna – ez biztos. Álltam én a sarat, harcoltam és harcoltam, nem bujkáltam, nem próbáltam ravaszkodni, de egyszer csak rám jött. Rám jött, rám talált, hogy nem akarok ott dögleni. Ez nem lehet véletlen. Véletlen vagy sem, visszacsinálni most már késő.

Lehunyt szemmel feküdt, úgy könnyebb volt – s azzal a lüktetve feltörő haraggal beszélt, ami olyankor támad, amikor nincs ki ellen fordítani.

– De hát hogy merted?! – fakadt ki Nasztyona. – Hiszen ez nem kis dolog. Hogy vitt rá a lélek?

– Nem tudom – felelte egy kis szünet után, és Nasztyona nem érzett a hangjában semmi mesterkéltséget. – Nem bírtam tovább. Majd megfulladtam, úgy szerettelek volna meglátni benneteket. Onnan, a frontról persze nem szöktem volna el. De itt azt hittem, közel vagyok. Közel! Utaztam, utaztam... az egységem is közelebb lett volna. Én nem szántszándékkal szöktem el. De aztán megértettem: hová mehetnék? A halálba. Inkább itt halok meg. Minek erről beszélni? Könnyebb az itthoni föld.

– Ha véget ért a háború, talán megbocsátják – mondta bizonytalanul Nasztyona.

– Nem. Ezt nem bocsátják meg. Ezért, ha főbe lőhetnének és utána talpra állíthatnának megint, megtennék háromszor is. Hogy másoknak kedvét szegjék. Az én sorsom világos, azért már nincs mit tenni. Jöttem, és azt gondoltam, eljövök, meglátom Nasztyonát, megkérlelem, amiért kettétörtem az életét, amiért ok nélkül bántottam, gyötörtem, pedig élhettünk volna nagyon szépen. S csakugyan – miért nem éltünk? Fiatalok voltunk, egészségesek, s mintha min-

denben egymásnak teremtődtünk volna. Élhettünk és örülhettünk volna. De nekünk a szeszély volt a fontos, meg hogy ki tartja a gyeplőt. Micsoda ostobaság? Én értettem is, hogy ostobaság, nem vagyok egészen bárdolatlan, van egy s másról fogalmam, megállni mégsem tudtam. Mert úgy hittem: van időnk, élünk még, szerethetjük egymást, hosszú az élet. Hát ennyi volt. Azt gondoltam, eljövök, odaállok Nasztyona elé, meggyónok neki, hogy ne szörnyetegnek emlékezzen rám, meglesem lopva apám, anyám, és aztán – fejest a hóba. Majd az erdei vadak elintézik a többit. Hogy így leszek majd tevéled, nem mertem álmodni se. Ez vajon miért jutott nekem? Hát már csak azért az egyért is, ha nem is habzsolhatjuk már az életet, a tenyeremen kell hogy hordjalak.

– Ugyan, ugyan – kezdte volna Nasztyona, de a férfi megállította:

– Várjál. Elkezdtem, be is fejezem, ki tudja, lesz-e rá még alkalom. Most már nincs, amiért magamban tartsam, nekem már nem kell úgysem. Amim van, azt mind elmondom. Látod, eljöttem, gondoltam, csak egy kicsit, csak a búcsúig, csak a bocsánatig. De most már szeretném a nyarat megérni, megnézni utószor, milyen is a nyár. Szeretném, és kész. S te is ma úgy megmelengettél – üvöltenék örömömben. – Nagyot nyelt, lenyelte a gombócot a torkában, és szünetet tartott. – Nem kell nekem tőled sok, Nasztyona. Máris sokat tettél. Tűrd el ezeket a hónapokat, tartsd a titkot, s ha majd az ideje eljön, eltűnök. Nem kevés, amit tőlem elviseltél, viseld el még ezt is.

Nasztyona azt gondolta, hogy fel kéne pattanni, megbántódni, de mozdulnia sem akaródzott, egyetlen súlyos tömbbé mosódtak össze a szavak, így hát hallgatott. A férfi csöndesen várt, azután folytatta:

– Emberek előtt mi együtt többé nem mutatkozhatunk. Egy napig sem. Ha a kedved úgy hozza, ha megsajnálsz, gyere el. Imádkozni fogok, hogy megtedd. Az emberek elé én nem léphetek, halálom óráján sem kerülhetek. Ha valamit, hát ezt véghez akarom vinni. Nem akarom, hogy rád, az apámra, az anyámra ujjal mutogassanak, találgassák, hogyan bújtattatok. Nem akarom, hogy nyomomat szimatolják. – Felemelkedett, felült a priccsen, vonásai kiélesedtek. Elsápadt. – Te pedig, hallod, Nasztyona? Soha, senkinek, se most, se később, ki ne add, hogy itt voltam. Senkinek. Vagy holtomban is kitépem a nyelved.

– Andrej, mit beszélsz? Mit beszélsz? – rémült meg Nasztyona, és ő is felült, és most már egymás mellett ültek, a könyökük összeért, és az asszony hallotta a férfi nehéz, sípoló, mélyről feltörő lélegzését.

– Nem ijeszteni akarlak. Téged ijesztenélek, Nasztyona?! Te vagy minden fény az ablakomban. De emlékezz, mindig emlékezz, akár élő leszek, akár holt, mi jó nekem, és mi nem az. Azután, ha minden véget ért, te még rendbe hozhatod az életedet. Rendbe kell hoznod, neked van még időd.

– Mivel érdemeltem ki, hogy így beszélj velem, Andrej? – kérdezte Nasztyona. Elvesztette a fejét, és nem tudta, mit mondjon: ez a semmitmondó, jellegzetesen asszonyi kérdés, amelyben több a könyörgés, mint a megbántottság, akaratlanul szaladt ki belőle, és nagyon panaszosan hangzott, de Andrej mintha még meg is örült volna, hogy ha erre felel, mindenben megnyugtathatja.

– Semmivel sem érdemelted. Ne haragudj: nincs miért. Tudom, hogy megérted, amit mondtam. Máskor biztosan nem beszélnék így, de most meg kellett tennem. Most én magam sem tudom egészen, mit teszek, miért teszem. Mint-

ha nem is én lennék, hanem valaki más bújt volna az én bőrömbe, hogy velem parancsoljon. Én fordulnék jobbra, de ő balra húz. No de sebaj, már nincs sok hátra.

– Folyvást csak szörnyűségeket beszélsz . . .

– Ne félj. Nem téged ijesztgetlek, hanem magamat. Habár magamat sincs minek rémisztgetni, rosszabb már úgyse lesz. Csak melletted engedtem most úgy el magam. De legalább amit kellett, mindent megmondtam, mindenre figyelmeztettelek. Könnyebb lett. Most beszélj te!

– Mit mondhatnék . . .

– Hogy van anyám: fenn jár?

– Az idén szinte már le sem mászik a kemencéről, csak kenyérsütéskor. A dagasztóteknőhöz engem nem enged – azt ő csinálja. Így aztán meglehet, sohase tanulok meg kenyeret sütni.

– Apám még egyre a lovaknál van?

– Ha ő nincs, rég levágtak volna már minden lovat. Ő az egyetlen, aki törődik velük. De ő is megöregedett, amióta nem láttad. Köhécsel, fáradt örökkön. S akkor tegnapelőtt még én is jól elbántam vele.

– Mi történt?

– Kölcsönjegyzés volt. Nekem meg a buta fejemmel kiszaladt a számon: kétezer. Mi sem egyszerűbb: nem kincs, ami nincs. Apád először hinni sem akarta, de aztán jól megdicsért, képzelheted.

Nasztyona bűntudatosan fölnevetett, és Andrejre sandított.

– Ne hagyd el az öregeket – mondta a férfi, és újra elkomorodott, elgondolkodott. – Anyám, meglátod, sokáig úgysem húzza már. Meg kéne lesnem őket, látni egy kicsit . . .

– És aztán? Andrej, mi lesz azután? – félénken, saját kérdésétől megrendülten kérdezte Nasztyona. – Hiszen ők várnak, reménykednek, hogy hírt adsz. Megírod, hova lettél. Véget ér a háború, mit gondoljanak? Minden reményük te vagy.

– Reményük, reményük – felugrott, és járkálni kezdett. – Nincs nekik reményük semmire. Vége. Nincs tovább. Éppen erről beszéltem az előbb. Nincs már sok hátra az öregeknek. Majd találkozunk, és ott beszélünk. Ott talán háború sincs. Itt meg – akár gyenge az ember, akár erős, csak egy reménye van: ő maga, s azon túl semmi sincs.

Nasztyona nem mert ellenkezni, s a férfi rövid hallgatás után most már nyugodtabban folytatta:

– Nem lehet azt tudni, mi a jobb, a bizonyosság, hogy az ember fia vagy férje holtan fekszik, vagy a bizonytalanság. A feleség persze jobb, ha tudja, hogy aszerint intézhesse a sorsát. Ez világos dolog: ha te nem élsz, hát legalább ő élhessen. Ne akadályozd. De az anyák? Ugyan melyik ellenzi, hogy bekössék a szemét? Már a gyászjelentést is megkapják, és nem hisznek mégsem. A helyet is megmutatják, ahová a fiát elásták, a bajtárs ír, aki elkaparta, és nem hiszi mégsem. Hát az én öregeimnek is, ha csak egy semmi remény, ha csak a holtremény, de hadd világoljon. Ha már egyszer mást úgysem adhatok – félbeszakította magát, és Nasztyona felé fordulva mondta: – Jól van, elég ebből. Gyere, teázzunk. Hamarosan menned kell. Elmész, vagy talán mégis maradsz?

– Hogy maradhatnék?

– Máskor eljössz?

– Tudom az utat.

– Ha nem lesz kedved, ne gyere. Ebben a dologban nem

szabad kényszerítened magad. Én kibírom. Ez a mai nap nekem hosszú időre elég.

– Ó, hát én még lőszert is hoztam neked – jutott Nasztyona eszébe; könnyedén leugrott a priccsről, és a sarokba hányt holmik közül kiemelte a két lőporral és söréttel teli zacskót.

– Vedd el a felét, a másik felét apának viszem, ő kért meg rá.

– Nekem a fele is több mint elég – kezdett örömteli buzgólkodásba a zacskók körül a férfi. – Most már élek. Most már maga az ördög sem ijeszthet énrám. De megajándékoztál te engem! Mindennel megajándékoztál! Ó, Nasztyona, én színarany menyecském – átnyalábolta, felemelte, az asszony sikított, kapálózott, de a férfi óvatosan letette, és nyers keserűséggel mondta önmagának: – Ilyen asszonnyal ország-világ előtt kell élni, nem egérlyukakban bujkálni.

– Nahát! – Nasztyona nem hallotta az utolsó szavakat – még a szívem is összeszorult, úgy megijesztettél! Elszoktam már attól, hogy így elkapjanak.

– Gyere sűrűn, majd visszaszoksz.

– Hát hiszen jönnék én mindennap.

– És mi akadálya?

Ideje volt végét szakajtani ennek a hosszú, egész napos és beteljesülést mégsem adó találkozásnak. Alkonyodott, erősebben érzett a szögletekből a nyirkosság szaga, fenyegetően lejjebb szállt a görbe mestergerenda. Bizonytalan, csuszamlós, nyugtalanító lett minden. A beszélgetés elapadt.

Sietve megteáztak, Andrej kényszerítette, hogy egyen, és Nasztyona kedvetlenül falatozott a kenyérből, szalonnából. Már öltözött, amikor Andrej szó nélkül odanyújtott neki egy

fénylő, csillogó pontocskákkal világító kerek tárgyat. Nasztyona halkan felsikoltott.

– Hát ez mi, ez a csuda?

– Vedd el, Nasztyona. Óra. Magam kapcsoltam le egy német tisztről. Egy élőről. Nekem már nem lesz rá szükségem, de te még hasznát veheted. Ha eladod, olcsón ne add: nagyon jó óra, Svájcban csinálták. Kétezernél kevesebbet el se fogadj érte, de még annál is sokkal többet ér.

– Úristen, hozzányúlni is félek.

– Vedd el. Semmi mást nem tudok adni neked.

Elkísérte az Angarán átvezető útig, a bakon átölelte, majd megcsapva a Karkát, leugrott. S amíg csak látni lehetett a távolodó sötét foltot, ott állt mozdulatlanul, mozdulatlan arccal és kettészakadt, mozdulatlan gondolattal: hát így . . .

Nasztyona hajtotta a lovat és sírt – úgy szorította a szívét valami, hogy pontosan micsoda, azt egy csapásra sem megérteni, sem kibogozni nem lehet. Még nem fájt eléggé, még nem tudta, mit tegyen; a belsejét egészen lecsupaszító, kilúgozó nyugtalanság járta át. Keverjetek cukrot és sót is a teába, és hajtsátok föl – ugyanígy felkavarodik, felbolydul a bensőtök: mert megvan a sósnak és az édesnek is a maga ideje. Alig érint meg az édes, máris követi a sós, és végül keserűség járja át a testet, s csontig hatol.

Hány éve kötődött már a faluhoz, házhoz Nasztyona, dolgozott, tudta a helyét, vigyázott magára, mert valami rajta is múlott, általa fonódott egésszé. S most hirtelen meglazultak a kötelékek – nem oldódtak fel, de meglazultak. Tégy, amennyire erődből és szabadságodból futja, amit akarsz, menj, amerre látsz. De hova menjen? Mit tegyen? Bele is tört már a maga jármába, meg is szokta, messzire nem menne, s még ha el is indulna, ugyan hová jutna? Hát hogyne veszí-

tené el a fejét? Hát nem, a köteleitől aligha szabadul, helyükre kell igazítani őket, és várni, mi lesz. Önmaga elől amúgy sem szökhet. Most, ha ugyanazt a taposómalmot kell is járni, de mégis, mintegy lopva. Résen lenni és takarékosan szólani. Kétszer annyit dolgozni, és csak feleannyit aludni. Ravaszkodni, görbe utakon járni, hazudozni, jó előre tudva, mivel végződik mindez.

S csak mert úgy megszánta önmagát az embere.

Bűn nélkül nem is ember az ember. De ekkora bűnnel? Nem bírja el Andrej ezt a bűnt, világos, hogy nem bírja el; ezt jóvá nem teszi, ezt el nem mossa az idő. Sok lesz ez őneki. Hát mit tegyen? Hagyja el? Köpje le? Holott lehet, ő maga is részes abban, hogy a férje itt van – ártatlanul, de részes. Nem őmiatta vágyódott-e haza ennyire? Nem attól tartott-e leginkább, hogy őt elkerüli, vagy vele nem válthat több szót? Apja, anyja előtt meg nem tette, de őneki magát felfedezte. S tán a halált is csak azért halogatja, hogy vele lehessen.

Az élők ott vannak, az embere – itt. Uram, mutasd meg, mit tegyek.

Nehéz, homállyal teli, és egyúttal mégis üres és áttekinthető volt Nasztyona lelke, mint a ház, amiből kihordták a bútort. Most aztán így is, amúgy is lehet rendelkezni. Vacogtatta és csábította, vonzotta ez az ürességg, mely felfedez minden zugot, és azok csengő kérdésként visszhangoznak minden egyes gondolatot.

Andrej Guszkov igyekezett szabadban tölteni a napot. S habár aligha keveredett el ide bárki, ő mégis úgy döntött, hogy óvatos lesz. A priccs alá lökte kevés holmiját, halomba söpörte a fenyőágakat a fekhelyén, minden alkalommal gondosan eltüntette jelenlétének nyomát, vállára dobta a puskát, sítalpat kötött, és elindult felfelé a patak jegén. A Ribnája felé eső jobb partot nem is érintve, rendszerint balra fordult, mert arra jó harminc versztányira sem lakott teremtett lélek.

Az erdőben lehetetlen futásnak eredni, rossz a hó, de a tisztások fagyott haván Guszkov úgy siklott, akár a jégen, és örült szabad, sebes, a föld színe fölé lendülő futásának, s a benne rejlő kellemes és vidám öncsalásnak: előre, előre, a síkra, a szabadságra, oda, messzire, ahol nem kell sem félni, sem bujkálni, ahol minden, ami látható, úgy él, hogy lássák.

A tajgát elborította a hó. Belesüppedt, megfeküdte, fenyőtűkkel tarkított cafrangokban függött az ágakról.

Még nem tért magához, még zavaros bódulat uralta, de már felfelé nyújtóztatta ágait a fenyő, már visszanézett ellágyultan a mezítelen nyírfa, s gyanta és fakéreg csípős, áporodott szaga szállt.

A fehér és fekete, amelyek mintha a tél egyedüli színei lennének, egyformára sötétítik a fenyőt és nyírfát, egyetlen heti szép időtől oldódni kezdtek, és élesebben, árnyaltabban közelebbről látszottak a rücskös törzsek. A meg-megújuló szél már nem füstölte a havat, sem felülről, sem a földről, szilárdan megtapadt a hó ott, ahová pottyant. Persze fog még hullani az égből nem is egyszer, de inkább csak úgy a

rend kedvéért, és ami lehull, szinte észrevétlenül tapad rá a régebbire. A tisztásokon álló magányos rönkök oldala máris nedvedzett.

Sokáig haladt Guszkov az erdő borította hegyoldalon a következő kis hágóig, és ott leereszkedett az Angarához. A folyó itt jobbra kanyarodott, és a part, amelyet évről évre töltött a folyó, szélesen terült el. Gazdag volt ez a part, fűvel, gyümölccsel, gombával; azt beszélték, valaha állt itt egy tatár falu, de ki tudja, miért, réges-régen elhagyták már a tatárok ezt az idegen folyó partján kiválasztott helyet, felégették a házaikat, és elmentek. Hogy így volt-e, vagy másképp, azt nem lehet tudni, de hogy valaha emberi kéz tevékenykedett itt, annak nyoma maradt: irtások, szántók, kaszálók.

A part mentén haladt, nem is haladt, repült Guszkov fölfelé az Angara jegén.

Aki bújik, az bújjon itt is, de félni elfelejthet: ez a senki földje. Az egyik kerület véget ért, a másik meg csak arrébb kezdődik. A közigazgatás által elválasztott emberek pedig alig tudtak egymásról valamit. A lövés visszaverődő hangját kölcsönösen egymásnak tulajdoníthatták – a fentiek azt gondolták, hogy lent lődöznek, lent meg azt hitték, odafent. Itt, és csak itt vadászhatott Guszkov.

Két napig figyelte a partról a vadkecskéket, s mindkétszer látta, hogy a Kő-szigeten áthaladva kelnek át az Angarán. Harmadnap alkonyatkor átment a szigetre, és leshelyet épített a sziget alsó végén levő lankás fokon, amelyet előzőleg mindkétszer érintettek a kecskék, s ahonnét mindkét partot beláthatta, mint a tenyerét – a bal oldalit közelebbről, a jobb oldalit távolabbról. E tekintetben jó hely, csak a torkolat felől fújó szél számára túlságosan nyitott, s az kor-

bácsolta is a havat, kíméletlenül. Hogy védekezzék, Guszkov a sziget közepén óriási síremlékként halmozódó kövek közé húzódott, és váratlanul egy barlangszerű helyiségbe vezető résre bukkant; odabent régi tűzrakás nyomai. Guszkov körülnézett, meglepett hümmögést hallatott, és fölnevetett: ilyen felfedezésről nem is álmodott. Még nem tudta, hogyan és miként, de már hitte, hogy ez a tartalék jó szolgálatára lesz még.

Tüzet rakott és megmelegedett. Megmelegedvén pedig úgy határozott, hogyha nem jár sikerrel, nem tér vissza a házba, hanem itt éjszakázik. Minek fárassza hiába a lábát! Most már a szigeten is van menedéke, méghozzá micsoda menedék! Éjszaka ugyan hideg lesz, de tűz mellett nincs mitől félnie. Itt már rejtőzködött valaki egyszer, a rossz idő vagy az emberek elől. Valószínűbb, hogy az emberek elől, mi más hozta volna el ide? Milyen sok hamu felgyülemlett, megfeketedett, megkövesedett itt – hány éjszakát ült itt, tölthetett el a tűz mellett az az ember? Csakhogy az már jó régen lehetett. Sokáig eltarthatott neki az a rossz idő – az ő saját szakadék ideje.

Hogy lehet, hogy eddig sosem járt még a Kő-szigeten? Egy köpésre volt, és elment mellette. Hányszor hajózott itt el, bámulta a köveket, és sosem szállt ki. Idegen, barátságtalan sziget, meredek part, kő, és vörösfenyők. Ilyennek láthatja mindenki.

Andrej a szigeten éjszakázott, és valami kaján elégtétel töltötte el, hogy barlangban van, kövek között, kőgyomorban, ahol nem férhetnek hozzá sehonnét. Már délután tüzet rakott, bemelegítette a fekhelyét, és kényelmesen és nyugodtan aludt, a már szokásává vált riadozás és szüntelen feszültség nélkül, amely álmában sem hagyta már nyugodni.

Régen megkezdődött már a nap, amikor kiért a szigetfokra. Amíg teát készített és megitta, amíg rávette magát, hogy fölkeljen, és kimenjen a hidegre . . . A tenger felől jövő szél elcsitult, de észak felől konokul és zajtalanul fújt a szél. Homályló, vaksi, embert, állatot egyképpen vigyázatosságra késztető volt ez a reggel. Alig képzelhető, hogy ilyen bizonytalan, változó időben rászánják magukat a kecskék, hogy jégre lépjenek. Jobb lenne szép lassan elindulni vissza a gerinc mentén, hátha ráakad egy mókusra legalább.

Azon töprengve, mit tegyen, a bal part felé fordult, amerre indulnia kellett, és hirtelen meglátta, hogy mellső lábát hajlítva, három vadkecske ereszkedik le a meredélyről. Ők azok, a drágák! Egy fenyő mögé lépett, és kézbe vette a puskáját; súlyos, lüktető ugrásokkal, lábukkal a kemény hóba süllyedve cvickéltek át a kecskék a folyón, egyenesen felé. Érdekes lenne tudni, miért jön mindegyik erre. Talán, hogy legalább pillanatokra fák közé rejtőzhessenek, elnyomhassák a rettegést, mielőtt újra kilépnek a nyitott, veszélyes térségbe? Libasorban közeledtek. Guszkov már hallotta egy szelep szörtyögésére emlékeztető lélegzésüket. Alig száz méterre voltak a sziget csúcsától, amikor valamitől megtorpantak, és az elöl haladó derékszögben megfordult. Andrej mindkét csőből utánuk lőtt, és a leghátul haladó nőstény megbicsaklott, kétségbeesett ugrással a levegőbe szökellt, de már nem előre, hanem oldalt, és felbukott.

Amikor Guszkov odafutott, az állat még élt. Hörgött és kapálózva söpörte maga alá a havat, a szeme megtelt vérrel, a feje felrándult és visszahullott. Guszkov nem végzett vele, ahogy kellett volna, hanem csak állt, és figyelmesen nézte, hogyan kínlódik a halódó állat, hogy csitulnak el és támadnak újra, akár a megbolygatott vízen a hullámok, a

rángások a testén, hogy hánykolódik a feje a havon. Már egészen a végét járta, amikor Guszkov egy kissé megemelte, és a szemébe nézett, s a szemek válaszul kitágultak, és két loboncos, rettentő, Guszkov-szerű ördögpofát látott úszni a mélyükben.

Várta a legutolsó, a végső mozdulást, hogy az emlékezetébe vésse, miként tükröződik a szemekben, de elszalasztotta. Mintha az állat pillantása abban a végső percben befelé fordult volna.

*

Időnként elment a felső házba. Tágasabb és szilárdabb volt, mint a másik, vaskos vörösfenyő gerendákból ácsolták – örök érvényűnek látszott. Körülötte a szántók már régen elvadultak, benőtte őket az erdő, de a ház mellett, a ritkás, fekete nyárfasoron túl, kerek tisztás ragyogott. Egyszer, elmélkedései közepette, Guszkovnak eszébe jutott, hogy a fekete nyárfák és a tisztás mezsgyéjén térne legszívesebben örök pihenőre. Itt száraz, nyájas a föld, beborítja a lehulló lomb, a virágok idecsalják az énekes madarakat, de a vadállatokat megállítja a ház.

A házban nem volt kemence (valaki, valamikor nem sajnálta a fáradságot és elcipelte, át a folyón, és jó, hogy így tett): különben Andrej még kísértésbe esik, tüzet rak, és egész Atamánovka meglátja, hogy pipál a hegy. Később, ha majd át kell ide költöznie, már nem kell fűteni, addig meg csak napközben tért be a házba, s amint gémberedni kezdett, megmozgatta, tűz nélkül is megmelegítette magát. De különben is enyhe idő volt, nappal már sok volt a bekecs is.

Hamarosan megkezdődik az olvadás, jégzajlás, és neki se csizmája, se pufajkája.

Megfigyelte: itt fönn általában rosszabbul érzi magát, mint az alsó házban. Ott nyugalmasabb, ismerősebb minden, nem ingerelte semmi, élt, volt, s egyszerű tennivalók tartóoszlopaival erősítette meg a napjait: mit csináljon, hová menjen másnap, hogy szerezze meg ezt vagy azt, és mivel verje el az éhségét? Nem tekintett messze előre, és igyekezett nem nagyon hátrapillantani, csak annyi világosságot hagyott az emlékezetében, amennyi az itteni életéhez kellett, s ez a mostani töredéklét, a jóllakás meg a lélegzés gondja, ki is elégítette. Itt fönt viszont ellazult, feloldódott, szükségtelen gondolatok lepték meg, amelyeket nem lehet sem elűzni, sem megkötözni, bárhogy iparkodik is az ember; feltámadt a tilos, a hét lakat mögé zárt ostoba, késői bűnbánat.

Pedig hát minek gyötörni, emészteni magát hiába? Közel a könyököd, mégsem tudod megharapni.

S ahogy eszébe jutott ez a mondás, elkapta a másik kezével a könyökét, és megpróbálta elérni a fogaival – hátha sikerül megharapni – de csak a nyaka fájdult meg az erőlködéstől, és elégedetten felnevetett: jól mondják. Kipróbálták ezt már őelőtte is, azért mondják így.

Félt önmagától, és gyűlölte is magát, és terhére volt önmagának, és nem tudta, hogy ostorozza, bántsa önmagát, hogy még rosszabb legyen, ami amúgy is rossz. És kajánul fenyegetőzött: várj csak, üt még a te órád! Aztán rémülten észbe kapott: csakugyan ütni fog az az óra! De még mennyire, hogy ütni fog!

Hogy mi okozta ezt az állapotot, nem tudta. A hosszú életre szánt ház, az ifjú, derűs fák körülötte, ahonnét az Angara jégtömbökkel borított síkjára lehetett látni, s a távolból odalátszottak Atamánovka szélső házai – nem tudta. De szabadulni sem tudott.

És éppen ez húzta ide: mint az édes, tilos bűn.

Úgy rémlett, itt erősebben sajog a melle, amelyet még mindig érzett a kórház után; nem a sebhely sajgott, a kétségbeesés és üzöttség keserűsége kínozta.

Egy héttel az első után megleste és lelőtte a Kő-szigeten a második kecskét, sítalpon elvonszolta az alsó házba, s már sötét volt, amikor megnyúzta és feldarabolta. A húst felrakta az eresz alá. Kora reggel, amikor kinyitotta az ajtót, megdöbbent: hatalmas ugrással vetette hátra magát a küszöbtől egy óriási szürke kutya, s vicsorogva rámeredt. Guszkov nem értette meg azonnal, hogy farkassal van dolga. Hosszú volt, girhes, és mint vedlés idején mindig, csomókban meredező szőrzettel, s olyan égő gyűlölettel nézett Guszkovra, hogy az a puskája után nyúlt. De aztán észbe kapott, és nem lőtt. A farkas öreg volt már és tapasztalt. Elugrott a ráirányított puskacső elől a hegyoldal felé, de mivel lövést nem hallott, újra megállt és morogni kezdett.

Attól kezdve éjszakánként eljárt a házhoz. S megtanította Guszkovot vonítani.

A farkas megállt valahol a ház lábánál, és rákezdett, egyetlen hosszú lélegzetvételre nyújtott, félelmetes, éles hangú énekére. Minden elhomályosult ettől a hangtól, olyan vékonyan, olyan csillogón, olyan pengeélesen suhogott ki a torokból. Guszkov szenvedett, hogy nincs módja elijeszteni az állatot, és egy ízben résnyire nyitotta az ajtót, és mérgében utánozni kezdte a farkast: felüvöltött ő is. Felüvöltött és megrendült: oly igen hasonló volt az ő hangja a farkasé hoz. Így teljesült be szó szerint még egy közismert szólás: aki farkasokkal lakik, üvöltsön is velük. „Legalább elijesztem a jótét lelkeket" – gondolta kárörvendő, bosszúszomjas büszkeséggel Guszkov.

Figyelte a farkast, s valamilyen türelmetlen, szenvedelmes örömmel rákezdett ő is. Aztán, ahol kellett, az állat kijavította. Ahogy egyik éjszaka telt a másik után, Guszkov fokozatosan megtanulta, hogy tenyerét a gégéjére helyezve és a fejét hátravetve eltüntesse fölös rekedtségét, és tiszta, zengő, ég felé csavarodó spirálként szökkent fel belőle a hang.

A farkas végül is nem bírta tovább és elmaradt. Ám Andrej most már nélküle is boldogult. Amikor az élet végképp elviselhetetlenné vált, kinyitotta az ajtót, és mintha csak mókázna, bolondozna, panaszos és követelőző farkasüvöltést eresztett meg a tajga fölött. Figyelte, ahogy elhűl és megdermed körülötte minden.

9.

Március közepén visszatért Atamánovkába az első frontharcos: Makszim Vologzsin. Ha Pjotr Lukovnyikovot is számításba vesszük, mégsem ő volt az első: Pjotrot még a háború második évében hazaküldték, de már csak meghalni. Két hónapig kínlódott ágyban fekve, az utcán szinte nem is látták, s Mária Oltalma-nap után, amikor elhervadnak a mezők s a veteményesek, szép csendesen meghalt ő is. De hát már annak is örülni lehetett, hogy hazai földben, és nem idegenben pihent.

De Makszim, habár sebesülten, azért jött, hogy éljen, s végleg hazajött, leszerelték. Felbolydult Atamánovka. Eszerint most már csakugyan közeledik a befejezés, ha egyszer hazaküldik a sebesülteket, eszerint hamarosan követik őket a többiek is. Hiszen csak elkezdeni kell, a többi már köny-

nyebben jön majd. Igaz ugyan, hogy nem sokan jöhetnek. Innokentyij Ivanovics, aki mindent szeretett akkurátusan számon tartani, azt is kiszámolta, mennyire ritkították meg ezek az évek az atamánovkai férfiakat. Tizennyolcan mentek el harcolni a frontra. A mai napon tudjuk, hogy egy (Makszim Vologzsin) bizonyosan él, egy (Pjotr Lukovnyikov) bizonyosan a temetőben fekszik, halott, tíz gyászjelentést kaptak kézhez az asszonyok, a többi harcol. Egyszerű számvetés: kicsi a falu, az ujjain utánaszámolhat bárki.

Azon a napon Nasztyona, Nágyka és Liza Vologzsina szemes árpát szeleltek a magtárak mellett. Ebéd után odavágtatott hozzájuk a Karka hátán Nyesztor, végigvágott a lovon, az felágaskodott, ő meg kiabálni kezdett:

– Ugorj fel, Lizaveta, ide a lovamra! Gyorsan, neked beszélek! Megjött a Makszim!

Liza hátratántorodott, elfehéredett, felüvöltött és bőgve rohanni kezdett a falu felé. A faluban már mindenki nyüzsgött. A dombtetőről, ahol a magtárak voltak, jól látszott, hogy futnak a felvégre Vologzsinék házához a gyerekek és a kutyák, hogy baktatnak arrafelé élénken beszélgetve az öregek. Föl-alá vágtatott lövöldözve, s csak növelve az izgalmat Nyesztor. Fejvesztve menekültek előle, Karka ágaskodott és nyerített a lövésektől, de Nyesztort nem lehetett megállítani, vágtázott a falu egyik végéből a másikra, és csak durrogtatott.

– Legalább ő is háborúzik – jegyezte meg mérgesen Nágyka. – A generális.

Leült egy zsákra és a reménytelen kétségbeesésig fokozódó haraggal mondta:

– Bezzeg az enyém nem tudott élve maradni . . . Mit bámulsz? Talán nem igaz? – ripakodott Nasztyonára, aki cso-

dálkozva figyelte. – Csinált nekem három gyereket, aztán meghalt. És én most mihez fogjak? – Nágyka a ház felé intett, ahol a három gyereke maradt, és poros arcán szétmázolva a könnyeket folytatta. – Kinek kellek én ennyi poronttyal? És még csak huszonhét éves vagyok. Huszonhét éves, és kész, vége! Ó, hogy a fene megenné ezt az egészet!

Aznap már nem dolgoztak többet. Helyére rakták a kipelyvázott árpát, bekopogtattak a raktároshoz, hogy zárja be a magtárat és hazamentek.

Odahaza még Szemjonovna is lemászott a kemencéről, és minden lépésnél nyögve, rogyadozva, megjártatta elzsibbadt lábait. Miheics felkavarva és dúltan topogott mellette.

– Hallottad, hogy Makszim Vologzsin megjött? – fordult Nasztyonához.

– Hallottam.

– Ott voltál?

– Nem.

– Oda kéne menni... Talán tud Andrejről valamit.

– Jobb lenne, ha magad kérdezsnéd – nyögte Szemjonovna. – Azs bizstosabb. Nastyona még kérdezsni sem képes rendesen.

– Mit kell itt kérdezni? Ha tud valamit, elmondja magától.

– Hát csak csináljátok, ahogy akarjátok.

Nasztyona észrevette, hogy amióta Andrej eltűnt, Miheics kerülni kezdte az embereket. Az istállóban persze sehová sem lehet elbújni előlük, de újabban munka után is otthon ül, mind ritkábban járkál az öregek közé pipázni, szót váltani. S amikor azok jöttek el őhozzá, jobbára akkor is hallgatott. Szokásává lett beszélgetés közben bólogatni, mintegy helyeselve, amit hall, hogy annyival is kevesebbet kelljen megszó-

lalnia. Elgondolkodva, magára maradva is bólogatott, élettelen, mozdulatlan tekintettel meredt maga elé, s talán maga sem tudta, mi jár a fejében, mit erősít meg, de hogy rossz közeleg, azt ha homályosan is, de tudta: valamit várt.

Ebben az évben éppen félúton járt a hetedik iksz felé. Bajsza, amelyet a háború előtt még daliásan felfelé pödörve viselt, most lecsüggött, és elkínzott rozsdaszínűre fakult. De hát elkínzott, reménytelen volt Miheics külseje egészen: mint amikor nem frissít már sem az álom, sem a pihenés. Járás közben egyenesen tartotta magát, a fejét hátravetette, de az utolsó évben mind észrevehetőbben húzta a lábát, amely még az első háborúban sérült meg, s alighogy leült, nyomban lecsüggedt a feje, behunyta a szemét, és az egész, agyondohányzott bensejét felkavaró köhögés tört fel belőle. Szemjonovna nem állta meg, és lekiabált a kemencéről, hogy hagyja abba, ő pedig nem válaszolt, hanem köhögött és köhögött, s köhögve ment ki az udvarba, s ott aztán valami tevékenység közben észrevétlenül megnyugodott, de még sokáig sípolva tört fel belőle a levegő. Ám leggyakrabban egy cigarettával nyomta el a köhögést, örökös mámor volt ez, kutyaharapást szőrével, s minél rosszabbra fordult az állapota, annál nekikeseredettebben füstölt. A hangja tompább és fojtottabb lett, a szemét, mint a nagy súly alatt görnyedők, összehunyorította, csontos arca még keskenyebb lett, s egészében úgy megöregedett az eltelt évben, hogy Nasztyona rágondolni is félt, mi lesz tovább.

– Menjél csak, lányom, menjél – küldte Nasztyonát –, nekem még be kell néznem a lovakhoz.

Hogy ne egyedül menjen Vologzsinékhoz, Nasztyona beszaladt Nágykáért. Az, mint mindig, most is a gyerekeivel pörölt. Torkaszakadtából bömbölt a padlón kuporogva Lid-

ka, a legkisebb, aki már apja nélkül született, látszott, hogy éppen most látták el a baját; az ágy mellett állva szipogott Petyka, és hátat fordítva a szobának, az ablak előtt ott állt Rogyka, a legidősebb. Nágyka csörömpölve rakosgatta a szűk helyen az edényt, és időről időre rákiabált a gyerekekre, hogy hallgassanak már.

– Két napig akartam kihúzni ezzel a kenyérrel, hát nem befalták, mire hazajöttem? – panaszolta Nasztyonának. – Hát nem isten átka ez így, nem isten átka? Nem megtalálták az ingyenélők? Hogy nem akadt a torkukon! De most majd megetetlek én benneteket, most majd három napig egy morzsa nem sok, annyit se láttok! Abbahagyod, vagy nem – kiabált Lidkára –, kihozol a sodromból, de majd megmutatom neked! Ő tömte meg a hasát, és még énrám haragszik! Ajjajjaj! Hogy süllyednétek el! Hát mit adjak én nektek, mit? Egy mérő lisztem, ha maradt, és kész, és ez minden, és aztán akár mehetünk is az Angarának, ahányan vagyunk. Már kétszer is úgy sírtam ki magamnak a lisztet, nekem többé egy csipetnyit sem ad senki. Ezek meg nem fogják fel az istennek se. Pedig ez a málé nem kisfiú már – bökött az ujjával Rogyka felé –, igazán lehetne már esze, de nem, csak azon van, hogy a hasát megtömhesse, hogy az anyját becsaphassa. Hát talán magamnak dugdostam, rejtegettem? Nektek tettem el, ingyenélők, hogy holnap is legyen mit falnotok. Hogy fel ne forduljatok. De most már, ha fölfordultok is, azt sem bánom.

– Nemsokára zajlik az Angara, fogok majd halat – morogta Rogyka.

– Te csak hallgass. Tavaly is annyit fogtál, hogy még mindig azt esszük. Csak tudnám, hova rakjuk azt a rengeteg szálkát! Maradj nyugton és hallgass, a hangod sem akarom

hallani. Szép kis halász. A sufniban fogsz te horgászni, nem az Angarán.

Nasztyona végre közbe tudott vágni:

– Menjünk, Nágyka, nézzük meg Makszimot. Megnézzük, milyen egy férfi, aztán jövünk is vissza.

– Aztán mit nézzünk rajta? Csak a szívem fájdítanám. Minek bámulnám a mások örömét?

– Szóval nem jössz?

– De, várj csak, jövök. Csak rendet rakok egy kicsit, hogy itthagyhassam őket. Mit állsz ott, mint egy kapubálvány – kiáltott Rogykára –, hozzál fát, és gyújts be. És eszedbe ne jusson meglógni. Látod, milyen búbánatos. Nézi, hogy merre menjen világgá. Itthon maradsz egész nap, jól jegyezd meg. Meg ne lássam, hogy kidugjátok az orrotokat a házból.

Lidka megértette, hogy az anyja elmegy, és rákezdte:

– Vigyél magaddal! Vigyél el! Vigyél el!

Az anyja fölemelte a főzőkanalat, és Lidka elhallgatott.

– Láttad? Nahát. Maradj ott, ahol vagy, és csönd legyen. Méghogy velem jön. Méghogy idegen emberek közé vigyem a rosszcsontokat. Mindenki másnak a gyerekei rendesek, épeszűek, ezek meg valamiféle ördögfajzatok. Ó, mi lesz belőlük, mi lesz belőlük, csak azt az egyet tudnám.

Nasztyona felemelte Lidkát a padlóról, és szinte súlytalannak érezte, ahogy átvitte az ágyra. Ott a kislány nyomban összegömbölyödött, és egész testében meg-megrándulva a hüppögéstől, behunyta a szemét, mert tudta már, hogy semmi jót sem várhat ettől a naptól, és a legjobb lesz, ha minél hamarabb elalszik és fel sem ébred az új napig. Nasztyona megsimogatta a fejét, de Lidka a becézéstől is összerándult, és Nasztyona otthagyta a kislányt.

Nem volt épp dicséretes, ahogy Nágyka viselkedett, de

elítélni sem lehetett érte. A háború előtt is éles nyelvű menyecske volt, nem véletlen, hogy nem tudott megmaradni az anyósa házában, úgyhogy igen hamar a maguk lábára kellett állniuk Vitykával. Nágyka családja valahol a Léna mentén lakott, Nágyka itt idegennek, jövevénynek számított. Vitykával igazán jól járt: dolgos fiú volt, nyugodt, jószívű, s csak végigsimított a szőke üstökén és mosolygott, akármennyit pattogott is Nágyka. Ha végképp ráunt, átnyalábolta, tréfásan rávágott széles lapáttenyerével, és Nágyka vihorászva elcsitult. De hát nem is veszekedős volt Nágyka akkoriban, csak lármás: ahol Nágyka, ott nevetés, tréfa, ugratás, mindig megkapta a magáét ő is, de nélküle sosem kezdődött. És ha nem tör ki a háború, meglágyult, megcsendesedett volna, a gyerekei meg Vityka mellett, látszott az már az utolsó időben, de aztán a háború, s az első háborús télen Vityka halálhíre tompává és kegyetlenné tették Nágykát. Vitykát úgy megsiratta, hogy a vér megfagyott az emberekben a jajveszékelésétől. Éppen hogy kikelt a gyermekágyból, és úgy kellett hazakergetni, hogy megetesse a kicsit, mert hol az erdőben tűnt el, hol a folyóparton bolyongott, és Atamánovkában komolyan féltek, hogy kezet emel magára. De túlélte, kiégett a Nágyka bánata, megint munkába állt, magára vette a jármot, hogy enni adhasson a gyerekeinek. Nem támaszkodhatott senkire, az anyósa nem szerette, és nem kedvelte az unokákat sem. Bárhogy igyekezett Nágyka, tengődniük sem volt miből. A pótadagot, ami a frontharcos özvegyének kijár gabonából, még a télen felélte, most már csak vergődött, vergődött egyik napról a másikra, és semmi sem jutott, sem étel, sem ruha. A gyerekek mind Vitykára ütöttek, szőkék voltak és hallgatagok, s a háború, no meg az anyjuk állandó ingerültsége még ijedtebbé s csöndesebbé for-

málta őket. Úgy tetszett, maguk sem hiszik, hogy megmaradnak. Ki-kiálltak a kapu elé mindhárman, álldogáltak, várták haza az anyjukat, s olyan árvák, olyan elgyötörtek voltak, hogy aki látta őket, a szíve is összeszorult. Akinek volt szíve, elhívta magával Rogykát, a kezébe nyomott valamit, a gyerek még szabadkozott is. Amennyire tehette, Nasztyona is törődött a Nágyka gyerekeivel, különösen a kislányt kényeztette, de az utóbbi hetekben a maga baja miatt csaknem elfeledkezett róluk, és most, hogy a síró Lidkát ágyba fektette, előtte is bűnösnek érezte magát.

Bealkonyult, mire Násztya elkészült; a napközben megroggyant hó újból megfagyott, és vidáman nyikorgott a lábuk alatt. Mintha kihalt volna az egész alvég; se hang, se zaj, csak egy-két házban derengett valami halovány fény. Még a kutyák is mind Vologzsinék házához futottak, onnét hallatszott vidám ugatásuk, onnét hangzott az emberek és a gyerekek jókedve is. Nasztyona és Nágyka némán és ünnepélyesen közeledtek, önkéntelenül is összehangolva a lépteiket, ahogy rájuk is átragadt az általános izgalom. Először tért haza onnan, a háborúból, a véres csatából valaki végérvényesen, úgy fogadták, mint hírhozót, mint követet mind a férfiaktól: már nem soká, asszonyok, nem soká.

Sokan és nagy zajjal voltak Vologzsinéknál: a mennyezetre akasztva két huszonöt centis üvegű lámpa világította be a tiszta szobában a terített asztalt. Az asztalfőn ott ült Makszim, lefogyva, lebarnulva, rövidre nyírt hajjal, mint egy fegyenc, nagyra nyílt szemmel, ellágyult-boldogan. Sebesült jobb keze gézzel felkötve húzta a nyakát, bal térdén ott ült az apja kitüntetéseivel játszadozva két lánya közül a kisebbik, a hatesztendős Ljuszka. Nágyka lépett oda elsőnek, és kezet fogott vele:

– Isten hozta!

És Nasztyona megismételte:

– Isten hozta!

A két összetolt asztal köré húzott lócákon asszonyok ültek, meg öregek; Makszim mellett jobbról, kiszorítva onnét Jefim apót, Makszim apját, a máris spicces Nyesztor terpeszkedett mint puszipajtás; balról Lizának tartottak fent helyet, de ő szüntelenül szaladgált az asztal és a kemence között. Liza ragyogott. Ragyogott máskor sápadt, rosszkedvű arca, ragyogott örömittas szeme... Leültette Nasztyonát és Nágykát, és nem tudta megállni, átölelte, magához szorította őket, és a fülükbe suttogott:

– Reggel még nem is álmodtam. Árpát pelyváztunk. Árpát – szipogott, nevetett és elszaladt.

Makszim mosolyogva nézett. Nasztyonára és Nágykára is. Éppen szemben ültek vele, a hosszú asztal túlsó végén. Nasztyona lesütötte a szemét. Makszim megkérdezte:

– No, Nasztyona, és te mikorra várod az emberedet?

Nasztyona válla közé húzta a nyakát, elpirult: nem emelte fel a fejét azonnal, és igyekezett minél nyugodtabban válaszolni:

– Már nem is hiszem, hogy viszontlátom. Nyoma veszett valahol.

– Micsoda? Nyoma veszett Andrejnek?

– Kórházban volt... Ő is megsebesült. Aztán visszaküldték a frontra – Nasztyona beszélt, s közben mindinkább magán érezte Innokentyij Ivanovics figyelmes, kutató pillantását –, azóta se híre, se hamva. Nem tudom, mi van vele... Nem tudok semmit.

– Majd megkerül.

– Az a helyzet, hogy komolyan elveszett – fogott részle-

tes magyarázatba Innokentyij Ivanovics, s még egyre Nasztyonát figyelte. – Eljöttek, keresték, kérdezősködtek. Úgy látszik, semmi papíron nincs nyoma.

– Biztosan beszipkázta útközben valami idegen egység. Tudja, milyen gyakran előfordul ez? A levelek meg sűrűn elvesznek – mondta magabiztosan Makszim, s Nasztyona nyomban megkönnyebbült, mintha csakugyan nem tudná, merre van a férje.

Hogy csinálta ezt Liza: hiszen nem sejtette, nem várta, mégis telerakta az asztalt. A tyúkokat persze frissen vágták, de a sózott halat nyár óta őrizték, minden bizonnyal erre az alkalomra várva, akár a kisüstit, amely nem egy, nem is két éve állt már a háromliteres üvegekben. Így van ez a többi asszonynál is, akinek van még kit várnia. Ők maguk éheznek, nem laknak jól a gyerekeik se, de a férjüket lesz mivel fogadni. Hányan vették már elő könnyezve azt a kincset érő tartalékot! Múlt ősszel Agafja Szomova, miután megkapta az értesítést a fia haláláról, kisírta magát, aztán összegyűjtötte az asszonyokat, s elővette a szeszt, aminek a létezéséről is megfeledkeztek már, palacsintát sütött, gyümölcskocsonyát készített, halotti tor ékessége lett az a kisüsti. Nem Agafja az egyetlen, aki erre kényszerült, és senki sem tudhatja, hogy kit vár még hasonló sors. Eddig csak a Liza számításába nem csúszott hiba.

Liza egyre töltött, s az asztal körül fokozódott a zaj. Nyesztor belefogott egy dalba, de a többiek nem kapták fel, vele egyébként sem törődtek. Egyik-másik öreg már fölkelt az asztaltól, és a fal mentén guggolva, cigarettára gyújtott; csak úgy, ültükből vették el Liza kezéből a poharat, és koccintottak. Innokentyij Ivanovics átült Makszim mellé, és okos, komoly beszélgetésbe fogott vele Amerikáról, arról,

hogyan vesz részt Amerika a háborúban. Makszim kelletlenül válaszolgatott: nyilvánvaló volt, hogy Innokentyij Ivanovics tájékozottabb nála. Ljuszka elbóbiskolt az apja ölében; Liza átvitte volna a kiságyba, de Ljuszka sivalkodni kezdett, az apjába kapaszkodott – végül nyugton hagyták. Valaki rákérdezett, és Makszim, aligha első ízben, nekifogott elmesélni, hogyan akarták a kórházban levágni a karját, de ő nem engedte, még ha a bal keze volna, de hát a jobbikról van szó, a fontosabbról, enélkül teljesen nyomorék lenne, most viszont még jó sokáig kell babusgatni. Nágyka, aki már felhörpintett egy pohárkával, megkérdezte:

– És mondd csak... el tudod húzni oldalra?

– Hogyhogy oldalra? Minek?

– Hát, éjjel nem fog zavarni?

Makszim elnevette magát.

– Ha zavarni fog, majd Liza levágja.

– Nágyka, az ilyen beszédekért foglak kizárni téged a kolhozból – vihogott Nyesztor.

– Maradj nyugton. Még hogy kizársz! Arra vigyázz, hogy téged ki ne seprűzzenek – vágott vissza Nágyka, de harag nélkül, épp csak hogy elhallgattassa –, eleget parancsolgattál nekünk, eleget basáskodtál. Megjön még annak a böjtje, meglásd.

– Én basáskodtam? – sértődött meg Nyesztor. – Mondjátok, asszonyok, hát basáskodtam én?

Az asszonyok hallgattak.

– Fogadj szót neki – lépett közbe Nyesztor érdekében Vaszilisza Rogova, egy nehézkes, megtermett, mély hangú asszony, akin semmi nyomot sem hagyott a háború; a faluban Bölcs Vasziliszának nevezték.

– Én minek fogadjak szót? Minek? Talán nincs igazam?!

– Nem kell mindent nyilvánosan kimondani, Nagyezsda, ami az eszedbe jut – oktatta fontoskodva Bölcs Vaszilisza –, még be sem lépett ez a frontharcos a családi házba, és te máris piszkálod.

– Miért piszkálnám? Gondolod, hogy a legfontosabb dolga egész éjjel azt hallgatni, amit te meg én mesélünk neki, és Lizára ügyet sem vet? Úgy tudom, csak a keze sérült meg, egyébként mindene ép maradt.

Makszim újra fölnevetett, s köhécselve vele kotkodácsoltak az öregek.

– Tudom én – támadt Nágyka –, hogy te félsz tőlem, Vaszilisza. Félj csak, féljél: hazajön a Gavrilád, én rögtön elcsábítom. Fiatalabb vagyok nálad, nem bírsz majd velem.

– Gavriláért nem fáj a fejem – válaszolta fensőbbségesen Vaszilisza.

– És miért nem? Gavrila talán szent?

– Szent vagy nem, veled mégsem fog összeállni. Minek cseréljen szarkára egy hűséges madarat. Hiszen te szarka vagy, csak csörögsz . . .

– Ó, hallgassátok, mihez hasonlít! – hadarta jókedvűen Nágyka. – Jól van, legyek én szarka, de akkor miféle hűséges madár vagy te? Csak nem az, amelyik mindig feketében jár, s csak egyetlen szót hajtogat?

– Nem, Nagyezsda – mosolygott ravaszkásan a vörös szakállába Innokentyij Ivanovics. – Te Vasziliszát meg nem ingatod, az ő gyökerei jó mélyen vannak. Nem neked küld Gavrila csomagokat a frontról. Öt jött már az idén? – fordult Vasziliszához. – Vagy több is?

Az asszony zavarba jött:

– Nem számoltam.

– Ki se nyitotta a ládákat – köszörülte tovább a nyelvét Nágyka. – Sámli helyett használja őket.

– Hát az már aztán igazán nem a te dolgod, hogy mire használom őket.

De Nágyka már belejött, most már nem lehetett egykönnyen megállítani.

– Mondd csak, Liza, te hány csomagot kaptál a katonádtól?

– Egyet se!

– Én a te helyedben a küszöbig sem engedtem volna ezek után. Miféle beteg madár vagy te is, hogy még örülsz is neki?

– Nem kell nekem semmilyen csomag – nevetett Liza boldogan. – Azt mondtam, gyerünk, vágjuk le a tehenet. A papa a tanú, hogy nem hazudok, ezt mondtam: vágjuk le a tehenet, ha már megjött, hát fogadjuk. Nem engedték. Erre azt mondtam, vágjátok le a tyúkokat egy szálig, látni se akarom őket. De a tyúkokat is sajnálták. Pedig ha isten is akarja, megszerzünk mindent, csak együtt lehessünk. Nélküle, egyedül, elpusztultam volna, meghaltam volna, megölt volna a bánat, véget vetettem volna az életemnek.

– Szóval – kérdezte ravaszul elnyújtva Nágyka – belepusztultál volna?

– Bele bizony.

– Az életednek is véget vetettél volna?

– Aha.

– Hát mit képzelsz te, Liza? – behízelgő szelídséggel kezdte, de nem bírta ki, a fájdalomtól megremegett és megszaladt a hangja. – Ez azt jelenti, hogy mi mind, vagyis hogy én meg Katyerina, meg Vera, meg Kapitolina, véget kell vessünk az életünknek? Igen? Azt hiszed, te jobban szeret-

tél? Te jobban vártál, mint a többiek? Azt hiszed, mi szándékkal veszítettük el őket? Te, Liza, nem voltál a mi bőrünkben, úgyhogy erről ne beszélj. Hidd meg, nekem sem drága már az életem, de a gyerekeimmel mi legyen? Ennyi maradt az emberem után a földkerekségen: a gyerekeim. Őket is pusztítsam el? Te elképzelni sem tudod, hogy kiégett belül minden, már nem is fáj, csak gyűlik, halmozódik az üszök meg a hamu ... Te most asszony leszel megint, feleség, ölelkezni, csókolózni fogsz, de én már nem. Én már csak igásbarom vagyok, munkaerő, az én saját életemnek vége. Ha legalább tudtam volna, hogy majd így alakul, akkor legalább azelőtt éltem volna a világomat kedvemre, hogy legyen mire emlékezni, de mindig csak halogattam, halogattam, úgyhogy el is szalasztottam. Most aztán csak a háború emléke marad, ezt kiégetni se lehetne, a többi kiszáradt, eltűnt, nyoma sincs.

Lizában nem volt ellenállás:

– Jaj, ne haragudjatok már rám, asszonyok, nem jól mondtam.

– Már miért haragudnánk? Éld a világod mihelyettünk is, ha már ilyen szerencsés vagy. De vigyázz: ha rosszul bánsz a férjeddel, nem fogunk kímélni. De nem ám, efelől biztos lehetsz. Én leszek az első, aki a sírodat megássa. Nem mi tehetünk róla, hogy az embereink ottmaradtak. Igaz, Makszimuska? Ugye, hogy nem?

– Nem.

– Na ugye. Van okunk haragudni a sorsra. Halálunkig tartani is fogjuk. De neked, Liza, nincs erre okod. Ti most éljetek és örüljetek, tőletek függ ezután minden. És ha valami nem jól alakul, akkor vedd az eszedbe: hiába fogod azt mondani, hogy énvelem vagy övele, vagy akárkivel ugyan-

így megeshetett volna. Bennünket az nem érdekel. Mi arról tudni sem akarunk. Világos?

Kitárult az ajtó, s egy csapat gyerek tódult zajongva a szobába. Liza felpattant, hogy kitessékelje őket, de azok rákezdtek:

– Ennek itt nem adtak!

– Csak most jött!

– Makszim bácsi, ő még nem kapott!

A gyerekek odatuszkolták az asztalhoz Rogykát. Nágyka, amikor meglátta, feljajdult:

– Hát te hogy kerülsz ide? Nem megmondtam neked? Nem rád parancsoltam? Aló mars! kifelé innét!

Rogyka nem mozdult, szomjas, gyötrődő figyelemmel bámult Makszimra. Makszim tekintete találkozott a kisfiúéval, csöndesen letette a földre a kislányát, és felállt:

– Te vagy az, Rogyion? – A hangja fojtott volt, tompa.

Rogyka szaporán bólogatott.

– Hát szervusz – és odanyújtotta neki az egészséges kezét. – No nézd csak, hogy megnőttél, kész férfi vagy már. Derék fiú vagy. De hogyhogy ilyen későn jöttél? – Levett a polcról egy festett kerek mézeskalácsot, amilyennel a többi gyereket is megajándékozta, és odanyújtotta Rogykának. Az elvette. – Hát ennyi az egész, több ajándék nincs. Szopogasd el, testvér, váljék egészségedre. Holnap meg, ha lesz időd, gyere el, majd beszélgetünk. Ma már, látod, nincs időm. Eljössz holnap?

Rogyka újra bólogatott, és a küszöb felé hátrált. A többi gyerek közrefogta, újra zajongani kezdtek, és eltűntek az ajtón kívül.

– Hogy megnőtt – ismételte szomorú csodálkozással Makszim, és visszaült a helyére.

– Nőnek – erősítette meg élénken Nyesztor, aki szokása szerint alig várta, hogy szóhoz juthasson. – Még a háború idején is nőnek.

– Hamar vége lesz a háborúnak? – kérdezte hirtelen Liza. – Te onnan jöttél, Makszimuska, te megmondhatod nekünk: sokáig kell még várnunk?

– A te számodra véget ért – mondta halkan Nágyka, de Liza meghallotta, és megsértődött.

– Miért mondod ezt? Azt hiszed, most, hogy ő hazajött, nekem már semmihez nincs közöm? Rosszul hiszed. Én sem vagyok fából, hogy jól érezzem magam, amikor a többieknek rosszul megy! És nem az erdő közepén lakom, hogy az orromnál se lássak tovább, hanem együtt a néppel.

– Hamar véget ér, asszonyok, hamar – felelte Makszim. – Ti is tudjátok, hogy már egészen Németországig eljutottak. Most már befejezik.

– És nem fordul a kocka? A németek is Moszkva alatt voltak már, amikor elűzték őket.

– Hogy fordul-e? – Makszim összehunyorította a szemét, és egész testével előrenyújtózott, mintha valami egyes-egyedül csak őneki látható messzeségbe pillantana. Alig észrevehetően bandzsított. – Nem, Liza, nem fordul. Fél kézzel is visszamegyek, a féllábúak, az elnyomorítottak mind visszamennek, de meg nem fordíthatják ezt már. Elég volt. Nem lehet megfordítani, nem engedjük. Ne kezdtek volna velünk.

– Négy év – hát meddig tartson? – bólogatott bölcs Vaszilisza. – Mi is belefogytunk.

Nágyka nem állta meg:

– Rajtad valahogy nem látszik...

– Ó, Nagyezsda, de felvágták a nyelved! Komoly dolgokról beszélgetünk, te meg csak szurkálódsz folyvást.

– Bizony kijutott nekünk is – fűzte tovább a szót Liza. – Igaz, hogy kijutott, asszonyok? Emlékezni is rossz rá. A kolhoz – az még csak hagyján, az a mi munkánk, azt megszoktuk már. – De alighogy a gabonát betakarítottuk, már itt a hó és a fakitermelés. Még a koporsómban is megemlegetem én azt a fakitermelést. Utak nincsenek, a lovak leromlottak, nem húznak. Megtagadni pedig nem lehet: a munkafront segítség a férjeinknek. Akinek kicsi gyereke volt, azt eleinte békén hagyták. De akinek nem volt gyereke, vagy már nagyobbacska, azt nem hagyták, annak mennie kellett, mindig. Itt van például Nasztyona. Ő egy telet sem hagyott ki. Én is kétszer voltam, a papára hagytam a gyerekeket. Fölrakja az ember a fát, a köbmétereket, és beráncigálja az emelőrúddal a szánba. Egy lépést se tettünk emelőrúd nélkül. Aztán meg hol egy hóbuckába csúszol, hol valami másba, feszülj meg, húzzad. Vagy kirángatod, vagy nem. Nasztyona a tanúm: a tavalyelőtti télen beszaladt a lovam egy bucka alá, és ahogy ott fordult, felborult a szán az oldalára, a lovat is kis híján elsodorta. Erőlködtem, vergődtem, hiába. Minden erőm elfogyott. Leültem az út szélére és sírtam. Nasztyona jött mögöttem, utolért. Én meg ott bőgtem – Liza szeme könnybe lábadt –, ő aztán kisegített. Kisegített, és együtt mentünk tovább, de én sehogy sem tudtam megnyugodni, csak sírtam, és sírtam. – Liza mindjobban az emlékei hatása alá került, és szipogni kezdett. – Csak bőgtem és bőgtem, és semmit sem tudtam kezdeni magammal. Semmit.

– Liza, Liza! – szólongatta Makszim, hogy megállítsa.

– Nem sírok, Makszimuska, nem sírok! De buta is va-

gyok! Ti csak beszélgessetek, én nem sírok. – Kifordult a szobából, de nyomban visszatért, és megállt szokott helyén az asztalfő mellett. – Az utolsó krumplinkat is elvittük a tavasszal Kardába, hogy eladjuk a fakitermelőknek, csak hogy a felajánlásunkat teljesíthessük, csak hogy a frontnak segíthessünk. Mert mi még csak elvagyunk itt valahogy, miránk nem lőnek, bennünket nem gyilkolnak. Ó, azok az átkozott friccek, hogy ne legyen nyugalmuk még a másvilágon sem! Fizessenek meg minden bánatunkért!

– Mintha nem is te találkoztál volna ma a férjeddel – jegyezte meg Lizához fordulva Nágyka.

– De találkoztam, Nágyka, találkoztam. Abbahagyom már.

– Mindent a visszájáról csinálunk, nem pedig a színéről – morogta sértődötten a pacsirtakedvű Nyesztor. – Micsoda népség! Amikor a frontra kísérték a férjüket, akkor daloltak, amikor fogadják őket, akkor sírnak. Eleget hallgattuk Nágykát, énekeljünk.

Nágyka megmozdult, de még mielőtt válaszolhatott volna, a háta mögött álló Liza telt, a könnyektől és az izgalomtól egy csöppet megremegő hanggal rákezdett a Katyusára. A többiek is bekapcsolódtak, legelőször Innokentyij Ivanovics. Csak a fal mentén guggoló öregek motyorásztak továbbra is egymás között. Dalolt bölcs Vaszilisza, dalolt Makszim, hadonászott Nyesztor. Nágyka elmaradt, aztán belépett, aztán hirtelen elakadt, az asztalra ejtette a fejét, és csak úgy rázta a zokogás. Liza hátulról átölelte a vállát, és még hangosabban fújta a Katyusát, a dal nem szakadt meg, még akkor sem, amikor Nágyka után Vera Orlova is hangos sírásba tört ki. Nágyka aztán fölemelte a fejét, elvette a Nasztyona

előtt álló teli pálinkáspoharat, egy hajtásra kiitta, és anélkül hogy a könnyeit letörölte volna, tovább énekelt.

Nasztyona meghúzta magát és hallgatott. Sem beszélni, sem sírni nem tudott együtt a többiekkel. Nasztyona most jobban megértette, mint eddig bármikor, hogy semmi ilyet nem tehet: nincs joga hozzá. Akármit csinálna: tettetés volna és csalás. Csak hallgathatott, és nézhette vigyázva, mit csinálnak, mit beszélnek a többiek, anélkül hogy bármivel is kiadta volna magát, vagy magára hívta volna a figyelmet. Már megsajnálta, hogy eljött, de most már furcsa lett volna az is, ha elmegy. Itt mindenki szem előtt volt: a boldogságtól ragyogó Liza és a szülői ház falaitól elbódult és az ismerős arcoktól elvakult Makszim; a talaját vesztett, egy nap alatt megfakult Nyesztor; a nagyeszű írástudó, a mindig mindent jobban és hamarébb tudó kolhozkönyvelő, Innokentyij Ivanovics; a magabiztos, határozott és nyugodt, bölcs Vaszilisza; az egyszerű, éles nyelvű Nágyka – valamennyien nyíltan és egyértelműen viselkedtek, és ha titkoltak is valamit – enélkül tán nem is élhet az ember, hát csak valami apróságot, valami személyeset. De Nasztyona olyasmit titkolt, ami ellenére volt itt mindenkinek, Nágykának és bölcs Vasziliszának, de még Lizának is. Ez a titok összekötötte őket, Nasztyonát pedig elkülönítette tőlük; a szokás még közéjük valónak számította őt, pedig már kívülálló volt, idegen, aki nem mert részt venni a sírásukban és a nevetésükben, és nem mert bekapcsolódni a beszélgetésbe vagy a dalolásba.

Ravaszkodik Nágyka, mondván, hogy nem ő veszítette el Vityát, hanem elesett amúgy maga az ellenség golyójától. Azért is hozza szóba, azért is faggatózik, mert érzi, hogy bűnös. – Csak azt nem tudja, mi ez a bűn, nem tudja, hogy segíthette volna Vityát, de hogy megtehette volna, azt érzi,

s emészti magát. Tán keveset fohászkodott, vagy keveset gondolt rá? Keveset szenvedett? Miért, hogy Liza kivárta, és ő nem? Miért, hogy még vége sincs a háborúnak, de Bölcs Vaszilisza mégsem kétli, hogy a Gavrilája épen és sértetlenül megérkezik? És meg is jön – az ilyeneket, mint Bölcs Vaszilisza és Gavrila, sosem éri semmi, mindenkit kinyírnak, mindenki elpusztul, de ők ketten megmaradnak, és élnek tovább kedvükre. Miért van ez így? Nincs itt valami, valami, ami az asszonyokon is múlik? Bizonyára idők kezdetétől törekedtek megfejteni az asszonyok ezt a titkot, mert nem bíztak a puszta szerencsében, ám hiába: századról századra a maga ösztönére kellett hogy hagyatkozzék mindegyik mégis, vak, szenvedélyes és bizonytalan imáira, s ha nem volt foganatja, hát magukban kerestek valami bűnt vagy hibát.

Nasztyona is hitte, hogy Andrej sorsában azóta, hogy elment, egy kicsit része van neki is. Hitte és félt, hogy csak a maga számára él, csak önmagára gondol, és saját magának várja vissza csupán. Nahát ki is várta: itt van, Nasztyona, fogjad, de senkinek meg ne mutasd. Egyedül van, egészen egyedül az emberek között: sem nem beszélhet, sem nem sírhat együtt a többiekkel, magába kell zárnia mindent. És azután, mi lesz azután?

Csöndesen felállt, és kisurrant az utcára. Késő volt már, szétszéledtek a kutyák és a gyerekek. Tompa sötétségbe süppedt a falu vége. Nasztyona állt még egy kicsit a Vologzsinék világos ablaka előtt, hallgatta a kiszűrődő énekszót, aztán megfordult a folyó felé. Hogy magára maradt, megkönnyebbült, és szemrehányóan bólogatott: lám, hová jutott, azelőtt, ha meg akart nyugodni, társaságba ment, most meg fut előle. A fájdalom a mellében tompább lett, de valamiért

csak nyögve, panaszos keserűséggel tudott levegőt venni. Nasztyona mélyet lélegzett, teli tüdővel, elnyomta az akaratlan nyögést, és elindult a jégen lefelé, figyelve és kerülgetve a lékeket. Ment, és egyre a túlpartot figyelte, a szigeten túli holt vidéket, hová Andrej eltemetkezett, s hitte is, nem is, hogy csakugyan ott van a közelében; egy, az ellenőrzése alól kisiklott, felügyelet nélkül maradt pillanatban úgy rémlett, hogy csak kitalálta mindezt – azt is, hogy Makszim hazajött, meg azt is, hogy Andrej ideszökött –, kitalálta, elképzelte, hogy történne, és hinni kezdett benne. Ha átkelne most Andrejevszkojéba, nem találna ott senkit. De ez az érzés nyomban el is múlt, bosszúság maradt utána, és még kíméletlenebb közelségbe nyomult az igazság; semmit sem talált ki. Minden éppen így van.

A házuk elé érve felkapaszkodott a meredélyre, még egyszer Andrejevszkoje felé pillantott, és súlyos léptekkel hazafelé indult; hátravolt még, hogy jelentse Miheicsnek, hogy Makszim semmit sem tud Andrejről. Senki sem tud semmit, csak ő, de ő még lázálmában sem beszélhet.

10.

Nasztyona reggel még csak nem is gondolt rá, hogy elmehetne, de déltájban szél kerekedett, hófúvást hozott, akkor észbe kapott, hogy már csak a hordó fenekén van egy kevés víz, hát lerohant az Angarához, mielőtt végképp megvész az időjárás. Az Angarán már javában tombolt a szél, zavaros áradatként süvöltött végig a jégen a nedves, tapadós hó lefelé, mert felülről fújt. Nasztyona szokása szerint átpillantott a túlsó part felé, amely most belefúlt a fergetegbe, és arra gon-

dolt, hogy most kellene átmenni oda – senki meg nem látná. Futólag gondolt csak rá, de a szíve nyomban összeszorult, és belekapaszkodott a sugallatba: mi lenne, ha csakugyan megtenné? Ha köpne mindenre és átmenne? Mikor lesz legközelebb ilyen jó alkalom? Sietett a vízzel visszafelé, igyekezvén elnyomni a türelmetlenségét, mert tudta már, hogy átmegy. Ez a fontolgatás nélkül hozott döntés fojtogató örömet és elszántságot ébresztett benne, úgy tetszett, bárki megpróbálhatná most, hogy visszatartsa, megcsalná és átmenne mégis.

De nem volt, aki visszatartsa, Miheics az istállóban, az anyósa pedig – szokása szerint – szundikált a kemencén. Nasztyona szempillantás alatt felhozott a pincéből egy veder krumplit, öntött belőle az üstbe, hogy az öregeknek ne kelljen cipekedni, ha főzni akarnak este, a többit beleszórta egy ponyvatáskába. Kiszaladt a hombárba, behozta a már korábban félretett zacskónyi borsót, kettévágott egy kenyeret. A kenyér sárga volt – borsóval keverték a lisztet. Borsókirályság lett a falu, borsó zizgett, pergett mindenütt, a kolhoz nemrég egy bőkezű pillanatában csaknem tíz mázsát osztott szét tagonként, úgyhogy borsókását ettek borsókenyérrel és szemes borsót kanalaztak hozzá.

Nasztyona gyorsan elkészült, halinacsizmára váltva a mamuszát, a pufajkát pedig plüssmellényre, menet közben szégyenlős pillantást vetett a tükörbe. Pufajkában ugyan kényelmesebb lett volna nekivágni az útnak, de Nasztyona szeretett volna csinosan kerülni a férje szeme elé. Meglehet ugyan, hogy észre sem veszi, hiszen nincs, akihez mérje, de Nasztyona egészében ünnepibbnek, összeszedettebbnek érezte magát a kimenőruhájában, mintha a pufajkával együtt valami jármot is levetne, valami nehéz hámot, ami a mun-

kához fűzi, hogy azt se tudja már, asszony-e még egyáltalán, meg hogy hány éves, és mit visel a szívén, semmit sem tud, csak hogy hórukk, meg hogy rajta. Ezért szeretett Nasztyona esténként a munkája végeztével, ha rövid időre is, de tisztába öltözni, mert akkor önkéntelenül is felébredt önnön szépségének és ifjúságának tudata, érezte, hogy a birtokában van ama személyes kincs, amelyet minél inkább rejteget, annál jobban fogy, és minél ritkábban gondol rá, annál gyorsabban eltűnik. De ha átöltözött, Nasztyonának még a járása is fegyelmezettebb lett, mintha attól félne, kárt tesz a bensejében dédelgetett kincsben, mosolyogni is melegebben és gyengédebben mosolygott, ezzel is mintegy óva az egyedül őrá vonatkozó titkot, amelyet föltárni nem ért még meg az idő. Az ilyen percekben nem nyugodott bele sem a háborúba, sem a szükségbe, sem a magányba, és egy jövendő boldog élet számára őrizte, készítette magát. Tudta Nasztyona: telnek az évek, és a lélek kiszikkadhat a kelleténél korábban is. S ettől félt leginkább.

A készülődés tíz percig tartott, de ő egy óránál is hosszabbnak érezte – annyira mehetnéke volt már. Végre felkapta a ponyvatáskát, kiszaladt az utcára, megtorpant, sietve körülnézett, majd nekifeszült a szélnek. Nem ártott egy kis fölös óvatosság, úgyhogy a borjúnevelő felé fordult, így még ha véletlenül meglátja is valaki, hát nem akadhat akár az örvénylő hóviharban is a fürdőházban dolga? Itt a fürdőház mellett olyan sűrűn kavargott a hó, hogy a szomszéd házak is alig derengtek, Nasztyona most már félelem nélkül szaladt le a jégre, jobb felé, arra, ahol az út is a folyó jegére kanyarodott. Csak itt villant át rajta, hogy az utat is befújhatta a hó, és akkor találomra kell mennie, az pedig korántsem veszélytelen: ilyen hóviharban nem tart soká

elveszteni a part irányát, és menni, amerre a szél sodor, hiszen úgy fújt, hogy a lábán alig tudott megállni, és nem engedte, hogy tartsa az irányt. De az út szerencsére kivehető volt, csak a kiálló jégtáblák előtt hordta be a hó, egyébként mellette süvített el.

Alaposan meggörnyedve, elfödött arccal lehetett csak lépni, hogy szeme-szája tele ne menjen a szüntelen áradó, nedves anyaggal. A szél folytonos erővel, szünet nélkül, egyetlen veszett áramlatban fújt. Akár a trombita, zúgott elnyújtva, s mögüle kihallatszott a sodródó hó sipító szólama. Háromlépésnyire sem lehetett látni, ámbár úgy tetszett, világos van, de valamilyen fehéres, ködszínű, átláthatatlan örvénylő világosság volt ez. Csengtek a csupaszon meredő jégtáblák, nekiütközve szétfreccsent, szanaszét repült a hó, aztán a szél felkapta, és szanaszét repült tovább.

Honnét jött ez? Nasztyona nem emlékezett, hogy valaha is látott volna ez idő tájt ekkora hóvihart. Szép kis tavasz: hiszen március vége van.

El-elvesztette az utat, de egyelőre mindig rálelt újra és mindig bal felől; akárhogy veselkedett Nasztyona, akárhogy próbálta számításba venni a szelet, az csak elsodorta, lefelé terelte. Elképzelni sem lehet, hova vinné, ha nem látná az utat. És a régi szánnyomokat mind nehezebb és nehezebb lett megtalálni. Nőttek és összenőttek a szél söpörte hóhullámok taréjai. Nasztyona út szélére fagyott szénacsomócskákat keresett, lótrágyától megolvadt és újrafagyott hócsomókat – amelyek még akkor képződtek, amikor a Kaszáló-szigetről hozták a szénát –, ezek a jelek vezették. Elfáradt; ostobaság volt, hogy az út elején annyira sietett, a nehéz táska most húzta a vállát, ebben a förgetegben kapkodnia kellett levegő után, a lába belesüppedt a hóba, és az vastagon rá-

tapadt a halinacsizmára, a nagykendő és a mellény csuromvíz lett. Igaz, hogy a szél nem volt hideg, dél felől fújt, viszont épp ezért nyirkos is volt, nedves – ki tudja, mi a jobb.

Nasztyana mindegyre bal felé figyelt, kereste a szigetet. Csak ott lenne már: ott már könnyebb, mögötte keskeny a folyóág, azon át lehet menni toronyiránt. Nasztyona nem attól félt, hogy nem látja meg, meglátja, nem bújik az sehová, de szeretett volna a hágóhoz minél közelebb partot érni, hogy aztán odaérve ne kelljen töprengenie, hol is van, s tévelyegni jobbra-balra. És csöppet sem bánta, hogy nekieredt a hóviharnak, mennie kellett, és meglehet, épp azért kerekedett ez a zegernye, hogy eltakarja őt az idegen szemektől. Épp csak a száraz melegben nem tudott hinni már, abban, hogy eljön a perc, amikor lerúgja sajgó lábairól a csizmát, s jólesően lehunyja a szemét – ez túlságosan távolinak, szinte mesebelinek tűnt.

Végül mégis elveszítette az utat, és nem is találta meg többé. Örvénylő, kerengő összevisszasággá mosódott össze a lába alatt minden. Akkor Nasztyona úgy döntött, hogy igyekszik minél inkább széllel szemben haladni, hogy ha egyszer eléri a partot, biztos lehessen benne, hogy a patak jobbra van. Azért azt mégiscsak a szívére vette, hogy nem sikerült megmaradnia az úton; nem félt, de fáradt volt és zaklatott, és egyszer csak sírva fakadt, és Andrejt hívta. Butaság lett volna abban reménykedni, hogy meghallja valaki. A szél nyomban elkapta, összegyűrte, s a földhöz csapta a hangot.

Sokáig ment még, és nehéz volt észben tartania, hová is megy, de egyszer csak, amint felemelte a fejét, észrevette, hogy nem kényszerül nyomban leszegni újra. Mintha csillapult volna a szél. Nasztyona megállt és körülnézett: a háta

mögött ugyanolyan feltartóztathatatlanul süvöltött, de itt valami megzavarta, valami gátolta, és letérítette az egyenes útról. Kisvártatva Nasztyona megpillantotta a partot. Nem a sziget volt, végül mégsem vette észre, amint elhaladt mellette, hanem a szárazföld. Az Angarán, hál'istennek átjutott, most már csak Andrejevszkojét kellett megtalálnia. A partvonal alakjából Nasztyona megértette, hogy a magas, erdők borította fok a szigeten túl, valahol baloldalt van; ez lehetett, ami feltartotta a szelet. Tehát úgy van, ahogy számított, lefelé kell ereszkednie a part mentén. Most már akár olybá is veheti, hogy megérkezett, most már nem kell sokat mennie.

Szaggatottan, tompán zúgott a fenyves, s ott, ahol a part kiegyenesedett, csupasz nyíreket és feketenyárfákat rázott a szél. Nasztyona igyekezett nem fordulni jobbra, ott még mindig tombolt a vihar. Nagyokat taszitott a hátán, hogy a lába alig érte utol, botladozott, egyszer el is esett, két nagy krumpli kiesett a táskájából, s ő valami önkéntelen bosszúság hatására nem vette föl, otthagyta, hadd fagyjon meg a havon.

Siettében majdhogy el nem tévesztette a helyet, de aztán még épp idejében meglátta a patakot, ahogy a hó ott különös erővel söpört a partoldalon, és megtorpant. Kis híja, hogy el nem gyalogolt Ribnájáig. Nasztyona sehogy sem tudta eldönteni, szerencsés nap-e ez a mai: igaz, baj nélkül átjutott az Angarán, nem tévedt el, nem zúzta össze magát, még kerülő utat is alig tett, más biztosan örült volna az ő helyében, amiért ilyen szerencsésen alakulnak a dolgok, de neki úgy tetszett, hogy minden fordítva történik, éppen hogy fonákul, nem úgy, ahogy kellene. Nemcsak a fáradtság nyomasztotta s tette elejétől fogva kedvetlenné, hanem még

valami; félt elgondolni, hogy ez a „valami" a rossz biztos előérzete.

Nemsokára felért a házhoz.

Andrej itt volt: füst csapódott a kéményből a tetőre. Még csak az hiányzott volna, hogy mindazok után, amit kiállt, hideg tűzhely, puszta ház várja. Észbevéve, hogy múlt alkalommal megijesztette az emberét, Nasztyona nem nyitott be egyenesen az ajtón, kifújta magát, nedves tenyerével végigsimította az arcát, s csak ezután kopogott be óvatosan az ablakon.

– Andrej, én vagyok, Andrej!

A férfi meghallotta, kiugrott, átfogta a vállát, valamit beszélt, és közben tuszkolta befelé – de az asszony nem értette, egy szempillantás alatt akkora fáradtság hömpölyödött rá, hogy moccanni is alig tudott. A küszöbön átlépve megbotlott, és kis híján elesett, s ennyi éppen elég is volt feltörni kész könnyeinek: elfakadt sírva.

Andrej fejvesztve topogott mellette, nem tudta, hová legyen, mit csináljon, és úgy látszott, nem is hiszi, hogy Nasztyona csakugyan eljött.

– Elém jöhettél volna – kiabálta Nasztyona, duzzogva és mérgesen a könnyein át. – Azt hittem, sosem érek ide, azt hittem, a nyakamat szegem. Te meg itt ülsz a jó melegben.

– Honnan tudtam volna, hogy jössz?

– Honnan! Tudnod kellett volna! Honnan!

Andrejnek végre eszébe jutott, hogy lesegítse róla a mellényt és a kendőt. A súlyos, átnyirkosodott halinacsizmákat Nasztyona undorral lerúgta maga. Andrej megemelte őket, csodálkozva megcsóválta a fejét, aztán odatette száradni a kemence elé. A kemencéből meleg áradt, a helyiségben kellemes nyugalom volt, otthonosan ropogott a fa a tűzben, s zen-

gett a nekiverődő hótól az ablaktábla, egyetlen jeléül a kinti világnak.

Andrej odaült Nasztyona mellé a priccsre, és óvatosan megkérdezte:

– Hogyhogy ideszaladtál? Csak nem történt valami?

– „Hogyhogy ideszaladtál?" – utánozta újra felfortyanva Nasztyona. – Hozzád szaladtam! És még kérdezi, minek! – S már más, lehiggadt hangon tette hozzá. – Semmi sem történt.

– Megátalkodott vagy. Nem is tudtam, hogy ilyen megátalkodott vagy. Ma még a vadállatok is az odvukba húzódnak, te meg nekivágtál.

– Nem tudsz te semmit. Csak élsz, mint a vakondok a lyukban, és még a feleségedet sem látod.

– Mint a vakondok – helyeselt a férfi, de nem engedte, hogy elmúljon az öröm boldog-lágy hangulata, és megkérdezte. – Éhes vagy? Ebédelünk? Vagy inkább vacsorázunk? Egészen összezavarodtam már.

– Szeretném tudni, mit akarsz nekem adni? – alighogy beszélni kezdtek róla, Nasztyona megérezte, hogy csakugyan ehetne. Reggel óta nem evett, és most már estébe hajlott, és nem utasithatta vissza már csak azért sem, mert látta, milyen nagyon szeretne Andrej a kedvében járni, meglepni őt valamivel, házigazda módjára.

– Főzhetünk hallét. Mostanában halászok.

– Én még egyszer a házból ki nem megyek.

– Maradj csak, majd én.

Megnyitotta az ajtót, kihajolt, és anélkül hogy a küszöbről lelépett volna, leemelt valahonnét fentről egy legalább háromkilós, keményre fagyott menyhalat – koppant, ahogy az asztalra tette.

– Úgy látom, te itt jobban élsz, mint mi ott – csodálkozott Nasztyona.

– Tegnap szerencsém volt. Mintha csak éreztem volna, hogy jössz. Úgy látszik, te hozod a szerencsémet.

– De még mennyire – válaszolta vontatottan, tartózkodó egykedvűséggel Nasztyona.

A férfi elhallgatta, mi módon halászott. Ezt nem mondhatta el. Nem is oly rég még elgondolni sem merte volna, hogy hozzányúljon a máséhoz, s lám, most már eljutott idáig is. Ribnájából valaki horgokat tett ki a felső szigetnél, a csöndes, iszapos partnál, s ő egy éjszaka váratlanul rábukkant, és nem tudott ellenállni. Tudta, hogy senki nem bolond mindennap becipelni a jégcsákányt a faluba meg vissza, s valóban meg is találta a bokrok között egy kurtanyelű merítőháló mellett. A halász, úgy látszik, alapos ember volt. A horgokat rendszerint reggel nézik meg, Guszkov az esti sötétségben ment el oda, hogy éjszaka a lékek újból befagyhassanak. Ezzel a módszerrel már négy menyhalra tett szert. Tisztán és akkurátusan dolgozott, nyomot nem hagyott maga után; a tulajdonos aligha foghatott gyanút, s különben is az övé maradt az éjszakai, vagyis talán a sikeresebb fogás. Jó kifejezés: dolgozott! Az ilyen munkát Andrej azelőtt lopásnak nevezte.

És nem a szükség, nem a torkot szorító szükség vitte erre a tisztátalan tevékenységre. Volt még hús, Nasztyona is hozott valamit mindig. A tartalék enni nem kér, ez köztudott dolog. De túl ezen valamilyen titkos és erős sérelem is nógatta, és ösztökélte Guszkovot, ez ébresztette az alaposan elálcázott és gondosan titkolt óhajt, hogy bosszúságot okozzon azoknak, akik nem úgy élnek, mint ő, hanem nyíltan, félelem és rejtőzködés nélkül, szerette volna legalább vala-

miben keresztülhúzni számításaikat. Ne lássák, ne hallják, ne is gyanítsák, de ő azért itt van, s létezésének így vagy úgy nyomot kell hagynia a mások életén, különben csak halott, csak árny, csak puszta tér. Kielégülést nem szerzett, mert arra csak a nyilvános tevékenység alkalmas, de nyomorúságos alamizsnaképp valamit ez is táplált. Nem kutatta, hogy pontosan mit: nem kell föltétlen tudni, mitől könnyebbül meg az ember – csak könnyebbedjen.

A forró kemencén hamar zubogni kezdett a halleves, s ők gyorsan meg isették, és ráadásul Nasztyona külön kanalat kapott, amit Andrej kifejezetten az effajta ünnepi alkalmakra faragott. Fokozatosan berendezkedett. Már nem csajkában főztek, hanem abban a háromliteres fazékban, amelyet előző héten vitt el a fürdőházba Nasztyona a pufajkával együtt.

Akkor találkoztak, de mint rendesen, csak tapinthatták egymást. Az ilyen találkozások után Nasztyonában valami zavaros érzés maradt önnön tisztátalanságáról; még mindig fordult farkasra, csalásra gyanakodott, s habár tudta, hogy erről szó sincs, sem megszokni, sem belenyugodni nem volt képes: figyelte – csakugyan Andrej hangja ez? Kereste s természetesen meg is lelte a mindaddig nem ismerőset a mozdulataiban, rémisztgette és ijesztgette magát hiábavalóan. De különösen kellemetlen volt lefeküdni a magas, hideg, nyálkás padkára, amelynek erjedt, dohos lombszaga volt, s ahová négykézláb kellett felkapaszkodni; Nasztyonának úgy rémlett, hogy ott nyomban undorító állati szőrzet lepi el, s csak akarnia kell, és állat módjára fel is vonít.

Itt más volt a helyzet. Itt egymás szemébe tudtak nézni, a férfi arca elárulta, mire gondol, közelségüket igazolta a korábbi családi élet.

Nasztyona felállt az asztaltól, és sántikálva a fáradtságtól nehéz, sajgó lábain a priccshez támolygott és lefeküdt. Most már elmondhatta, amivel jött.

– Andrej, tudod, mit?

– Mit?

De Nasztyona meggondolta:

– Majd.

Meg akarta várni, amíg a férfi odamegy hozzá. De Andrej még mindig az asztalnál ült; Nasztyonának feltűnt, milyen lassan eszik, nyilvánvalóan újkeletű a szokás, hogy semmi sem sietős. Végre felállt, de az evéstől megizzadván kiállt hűsölni az ajtóba. Nasztyonát megcsapta a fagyos szél, és rákiabált:

– Csukd be gyorsan!

– Becsukom, becsukom! Mintha már nem fújna annyira.

– Aha.

Andrej odament, és leült mellé:

– Hát még mindig nem melegedtél át?

– Átmelegedtem, de ha csak eszembe jut, hogy nemsokára vissza kell futnom, hát egészen kiver a hideg. Már idejövet halálosan elfáradtam.

– Maradj tovább, pihend ki magad. Visszakísérlek.

– Hogy maradhatnék, Andrej? Így is csak elszöktem, senkinek nem szóltam egy szót sem. Engem már így is biztosan keresnek. Késő éjjel érkezem, ki veszi azt jónéven? Anélkül is túl sokat mászkálok éjszakánként. Szép kis menyünk van – gondolják . . . – Elképzelve, hogy zörög majd a bezárt ajtón, Nasztyona behunyta a szemét.

– Apám nem kérdezett semmit?

– Eddig nem. Hallgat. De hogy nem vette még észre,

hogy nincs meg a puska, azt nem értem. Hamarosan felfedez egyet-mást.

– S te kitaláltad már legalább, mit mondsz, ha sor kerül rá?

– Kitalálni kitaláltam – Nasztyona összehúzta a szemét.

– És mit találtál ki?

– Most mit meséljem neked a hazugságaimat? Nem akarom. Majd én elintézem valahogy.

A férfi után végigsimított a haján.

– Nehéz neked, Nasztyona?

– Dehogyis – kinyitotta a szemét, és elmosolyodott. Szélverte arca kipirult, és tiszta málnaszínben lángolt a melegben, de a mosolya gyengén sikerült. – Érted fáj a szívem – nem akarta, és nem is mondott el mindent, amit érzett. – De én? Én erős vagyok, és mindent bírok, ha kell.

– Jobb lenne talán, ha egy darabig nem találkoznánk, hogy egy kicsit pihenjél? Nekem van mindenem, és megleszek.

– Miért vagy ilyen? Hogy pihenjek, azt mondod. És miért nem kérded, akarok-e pihenni? Nemsokára úgyis zajlani kezd az Angara, aztán, amíg az tart, aztán, amíg vízre lehet szállni – lesz időnk megpihenni. Semmit, de semmit se tudsz. – Nasztyona egy pillanatra elhallgatott, mélyet lélegzett, aztán döntött, és lassan, óvatosan, egy kívülálló feszült figyelmével a tulajdon szavai iránt, ezt mondta: – Azt hiszem, én teherben vagyok, Andrej.

– Micsoda? – Nemcsak úgy mondta, szinte sikoltotta: – Micsoda-a? – Nem bírta ülve, felugrott. – Te ezt komolyan mondod?

– Még nem tudom biztosan. De ilyen még soha nem volt. Azt hiszem, igaz – még egyre lassan és óvatosan beszélt,

mintha iparkodna arrébb tolni azt a pillanatot, amikor kiderül, mit szól ehhez a férfi.

– Miért hallgattál? – S amíg kimondta ezeket az először eszébe ötlő szavakat, elöntötte a forróság. – Nasztyo-na! – fohászkodott fel halkan, áhítattal, és leült elerőtlenedve, és megfogta Nasztyona kezét. – Hát ez igen! Az ördögbe is! Hát micsoda egy dolog ez? Érted, te Nasztyona? Hát ez aztán, ez... Én tudom... Most már tudom, Nasztyona... Nemhiába jöttem én, nemhiába. Hát ez az, a sors... Az ösztökélt engem, az intézte így. Tudhattam volna, érted? Érezhettem volna. De én hülye, féltem. Pedig ezért... – Nem kiabált, száraz, gyulladt hangon lehelte ki a szavakat, egyszerre köhögve és nevetve, a szeme kigyúlt, és valahová messzire nézett, mintha a tekintete keresztülhatolhatna a falon; Nasztyonához fordult, de úgy tetszett, nem is látja, nem érzékeli, önmagához beszélt, magamagát győzködte. – Ez minden. Semmi mentség nem kell, ez minden mentségnél több. Legyen most már bármi, elkaparhatnak akár holnap is, de ha ez igaz, ha ő itt marad énutánam... Hiszen az én vérem folytatódik. Nem ért véget, nem száradt ki, nem szakadt meg. Én meg azt gondoltam, azt gondoltam: velem vége, kész, az utolsó vagyok, velem szakad a nemzetségem. De élni fog, továbbviszi a sort! Lám csak, hogy fordult, mi? Hogy fordult! Nasztyona! Te istenanyácskám! – A priccsre borult, és Nasztyonához simult, átölelte, és még egyre mormogott, és nagy, loboncos fejével böködte.

Nasztyona először megörült az örömének, aztán növekvő bántódottsággal s riadalommal hallgatta: miért csak magáról beszél? Hát ő hol marad? Az ő helye hol van itt? Hol?

A bántódottság s a riadalom már készenlétben álltak – ezért is léptek működésbe oly hamar. Egy héttel korábban,

amikor Nasztyona először sejtette meg bensejében az új életet, majdhogy meg nem fulladt a hirtelen felbuggyanó, régen eltemetett, megsértett, elrejtett, s íme, most felszabadult, s egyszerre igazolást nyert érzésektől: hát lehet, hogy ő is olyan, mint a többi, egészséges asszony, ő is anyává lehet? Hát lehet, hogy annyi házasságban töltött év után, annyi hiábavaló vágyódás, törekvés és fohász után, most, amikor már elveszettnek hitt minden reményt, valami csoda folytán megfogant mégis? Mi történt? Már feküdni készült, már a lámpát is elfújta, amikor rátört ez a „hát lehet?" – meghőkölt, aztán leült a széles deszkaágyra, egy csöppet kifújta magát, aztán szorosabbra húzta az ajtón a függönyt, levetkőzött, és anyaszült meztelenül odaállt az ablak elé, az alacsony hold elé, amely mintha szándékosan tenné, kerek volt és fényes, s nekiállt figyelmesen, türelmetlen mohósággal tanulmányozni a testét, hátha sikerül a szemével is felfedeznie valami változást. A teste erőteljes volt, izmos és telt, nem fölösen, hanem egészséges-éretten telt, meleg, párás fehérséggel fénylett, meg-megrándult az izgalomtól és a figyelemtől, de magyarázatot nem adott semmire, s akkor észrevette a mellén az ablak keresztjének nagy, komor árnyát, megijedt, és arrébb ment.

Lefeküdt, rá a pokrócra, kétoldalt kinyújtotta a karját, lehunyta a szemét, és visszafojtotta a lélegzetét, hogy semmi apróság ne zavarja, és most hallgatózni kezdett, egyetlen, valahol a mélyben rejlő pontra feszítve a figyelmét, és elérte, elérte, elválasztotta minden mástól, megérintette, s az gyengén, alig érzékelhetően, de megfelelt: itt vagyok. Így érezte Nasztyona, s a testét az időtől fogva megtöltötte a várakozás: igaz-e, nem csalatkozott-e? S ha igaz, hogy legyen, miképp legyen aztán?

Valóban, hogy legyen, miképp legyen? Szerencsének szerencse, de még mekkora, de mit kezdjen vele, ha a legeslegalkalmatlanabb időben érkezett. Hol volt eddig ez a régenvárt, miért csak most mutatkozik? Hiszen ő sem nem özvegy, sem nem férjes asszony, nem tudni, mi a neve ma, és mi lesz belőle holnap. Minden megzavarodott Nasztyona számára, összekeveredett és tótágast állt. Ő ne tudná, hogy senkivel a párján kívül nem volt együtt soha, de ha a falu mást tud, ha a falu azt tudja, hogy csaknem négy éve már, hogy a férjét nem látta? Hát a szél, vagy mi hozta rá ezt a szerencsét? Nem is lenne rossz, a szélre hárítani, csakhogy nem hiszik el, élő lelket kell ahhoz keresni. S minek keresni, minek egy ártatlant bűnnel vádolni, oktalanul? De ha az okról beszélni nem lehet . . .

Minden, minden összekavarodott, s később még jobban össze fog kavarodni.

Vagy talán nincs is semmi; lehet, hogy oktalanul gyötrődik, hiába emészti magát? Olyan sok minden fordulhat elő az asszonyokkal, világos, hogy nem történik mindig ugyanúgy. S ő meg máris pánikba esik, talán hiába? Ahogy nem volt, úgy nincs most se. És nem is lesz.

És mi a jobb: hogy most legyen, vagy hogy ne legyen egyáltalán? Ha választást tehetne: tényleg, mi volna a jobb? Terhesnek maradni, vagy soha másállapotba nem kerülni?

Azért is szaladt Andrejhez, hogy vele együtt úgy-amennyire kiismerje magát mindebben, valamilyen döntésre jusson, s meg is nyugodjon valamelyest. S a legutolsó percig sem tudta, érdemes-e kitárulkoznia, ne várjon-e a teljes bizonyosságig, addig is megmelegedve, odabújva, így gyűjtve türelmet és erőt.

De most már kitárulkozott, s hallgatva a férfi akadozó, örömtől elfúló suttogását, bánta is: kár volt elmondani. Andrej olyan jelentést tulajdonított ennek, amire ő nem is gondolt.

– Hát én? – Emelkedett fel a priccsen Nasztyona. – Hát énvelem mi lesz? Én emberek között élek – vagy elfeledted? Szeretném tudni, mit mondjak nekik. Mit mondjak apádnak, anyádnak? Elvégre biztosan érdekelni fogja őket?

Olyan közeli, olyan nyilvánvaló volt ez a kérdés, de a férfi valahogy mégsem számított rá. Kiegyenesedett, majd újra leült, és meglepett értetlenséggel meredt rá.

– Nem tudom – s vállat vont. – Köpjünk rá.

– Te itt nyugodtan köpködhetsz, nem látja senki.

– Hogy mondhatsz ilyet, Nasztyona? Hát te talán nem örülsz?

– Örülök, de mit tegyek? Hova bújjak? Hiszen ez hamar meglátszik, szembeötlik majd.

– Emlékszel, hogy vártunk, hogy reménykedtünk? – A férfi hangja sértődöttségről árulkodott. Még mindig nem akart érteni semmit.

– Emlékszem. Hogyne emlékeznék. Miért vagy ilyen, Andrej? Mit beszélsz itt nekem? Nem én imádkoztam át egész éjszakákat, hogy gyereket, gyereket adj nekem? Semmi mást nem akartam, csak hogy szülhessek. Nem én féltem-e halálosan, hogy meddő maradok? Énnekem kellett vállalnom a vétket, nem másnak. Engem okoltál te is. Énnekem sokkal rosszabb volt, mint neked, én mindenképpen csalónak, tolvajnak érezhettem magamat. Apám és anyám bíztak bennem, megszültek, hogy én is szüljek; te is bíztál, elvettél, én meg – szép kis szélhámosnő vagyok! Mintha másnak a helyét foglalnám el, más boldogságából pákosztoskodnék.

Százszor elátkoztam én magamat, te nem is tudod. Ha lehetett volna, már rég eltűntem volna valahová, az Angarának mentem volna, csak hogy visszaadjam a szabadságodat. Te nem engedted. Aztán a háború. És még kérdezel: emlékszem-e? Hát ki emlékezzen, ha én sem? Ki örüljön, ki perdüljön táncra, ki fakadjon dalra most a boldogságtól? Én most, úgy lehet, újra megszülettem. Úristen! De hát te nem vagy! Te nem vagy, Andrej, nem vagy! – nyögött fel Nasztyona, és intett, mintha el akarná foszlatni ezt az esetlen, bozontos látomást. – Te nem engeded, hogy akár csak egyetlen embernek is megsúgjam, hogy itt vagy. S ha nem, hát nem, én hallgatok, és hallgatni is fogok. Megértem. De akkor a gyerek, ha meglesz – nem a tiéd. Akárkié, de a tiéd nem. Te nem vagy, s ki tudja, élsz-e, halsz-e. Gondolod, hogy apád és anyád megköszönik nekem, ha én a távollétedben kisbabát viszek a házukba? Gondolod, az emberek megszánnak? Aligha. Ha úgy tudnák, hogy meghaltál, akkor könnyebb volna. Akkor talán akadna is, aki megért, és nem ítél el egészen. De hát ők úgy tudják, hogy bármelyik percben megérkezhetsz. És én, én mit csinálok, hogy várok rád? Még a legutolsó kutya is megugathat, és joggal. Edd meg, amit főztél. De hát nagyon nehéz lesz ez így egyedül, az emberek ellenére. Félek, hogy nem bírom ki, Andrej.

A férfi komoran hallgatott, s mozdulatlanul meredt valahová a sarokba. Sokáig hallgatott, és Nasztyona először csak kínosan érezte magát, de aztán meg is ijedt, hogy mit mondott. Kiderült, hogy neki nem kell a gyerek. S éppen most van az a fordulóidő, amikor épp hogy megkapaszkodván, folytatódhat, de meg is szakadhat. Ha lemond róla: nem történik semmi. Rajta áll minden. Ha lesz – az rossz, ha nem lesz – az is rossz. De nem akart lemondani róla, nem; ször-

nyűnek, félelmetesnek érezte, hogy ekkora terhet vegyen magára; megtagadja a tulajdon könyörgéseit és reményeit; azt szerette volna, hogy többé semmi se függjön tőle, s hogy azon, ami van, ne lehessen változtatni semmiképp.

– Andrej, én nem tudom – fordult segítségkérően a férfihoz. – Nem tudom, mit tegyek. Elvesztettem a fejem.

– A sorsa elől, Nasztyona – felelt az végre – nem térhet ki senki. Akarod vagy sem, az ellen semmiképp sem tehetsz. Az a magáéhoz csak ragaszkodik. – Vidámság nélkül, nyomatékképpen felnevetett, mintha többet tudna erről másoknál, hallgatott még egy kicsit, tépdeste a szakállát, aztán még nagyobb meggyőződéssel folytatta. – Azt hiszed, könnyű nekem itt bujdokolnom, mint az erdő vadjainak? Mi? Könnyű? Amikor ők ott harcolnak, amikor nekem sem itt, de ott kellene lennem? Én itt megtanultam farkasmód üvölteni, akarod, hogy megmutassam? – Nem várta meg a beleegyezést, súlyos léptekkel az ajtóhoz ment, kitárta, s előregörnyedve, nem egyszerre, hanem krákogással kezdve, mintha a szükséges hang után kaparászna, s amint megtalálta, kiköszörülte, s hosszan tartó, vékony, szívbe markolóan panaszos, fájdalmas üvöltést hallatott. Nasztyona térdre vetette magát a rettenettől, kezét összekapta a mellén. Andrej hirtelen szakította félbe ezt a nem emberi hangot, köhécselt, becsukta az ajtót, és visszafordult. – Hasonlít? – kérdezte, és ő maga meg is felelt rá. – Hasonlít. Ha meghallod, tudd, hogy én vagyok. A farkasokat már rég előztem ezzel, mind átkotródott már a ti partotokra biztosan. Figyeled, milyen mulatságot leltem? Azt hiszed, a semmittevéstől? Nem, Nasztyona, nem a semmittevéstől, másvalamitől. A jó élettől. Mért veszed el az utolsó reményt is, hogy legalább valami értelme van, hogy idejöttem? Hogy nem teljesen hiába hoztam a ne-

vemre a szégyent? Elhúztad előttem a mézesmadzagot, s most elveszed. Nekem most még sokkal rosszabb lesz. De ha te szülsz, én igazolást lelek, nekem ez az utolsó esélyem. Mit mondok: esély? Ez több. Ez nekem minden, ez az én életem egész szolgálata. És ne tudják meg az emberek, de a vérem akkor is tudni fogja, hogy az enyém, úgyis csak a vére emlékszik az emberre azután.

– De hát lehet, hogy nem is igaz – ellenkezett erőtlenül Nasztyona. – Mondtam, hogy még nem biztos. Várni kell.

– Ha nincs, hát nincs. De ha van, hagyd meg, ne pusztítsd el. Mentsd meg a lelkem. Én akár holnap meghalok, és nem zavarlak többé semmivel, és te minden másban tégy úgy, ahogy jónak látod.

– Én egyáltalán nem akarom, hogy meghalj! Miket beszélsz?

– Négy évet éltünk át együtt. Jól vagy rosszul, de együtt. S még négy év volt a háború. Akkor is egy kötél kötött egybe, ha ezer verszta volt is közöttünk. Hát lehetséges lenne, hogy mindez hiába volt, üres volt? S a mi életünkből nem marad meg semmi? Te tovább fogsz élni, te még fiatal vagy, szép vagy, de ezeket az éveket nem fordítod vissza te sem. Elmúltak. És én ott voltam az életedben. Hová tehetnél? Hány asszony marad egész fészekalja poronttyal a háború után, és te egytől is félsz? Mit csinálnál, ha régebben, ha még a háború előtt megszületett volna?

– Hát én talán nem akarom, Andrej? Én talán nem akarom? Akarom. Miket beszélsz itt nekem? Miket?!

– Nem fordultál el tőlem, amikor megértetted, hogy nem egyenes úton jöttem vissza a háborúból. Tudtad, mekkora terhet veszel magadra, mégsem ijedtél meg, hogy fölvállald. Ki gondolhatta volna, hogy most, amikor már nem is va-

gyunk család – miféle család lenne ez –, csak egy család két fele, most mégis, egyetlenegyszer ebben az életben én is megtehetem, amit egy férfinak meg kell tennie. Egyszer az életben. Lehet, azért, hogy megmentsem ezt az életet, azért, hogy mégse legyen egészen hiábavaló az életem. Mit mondjak?! Neked csak egy gondod volt: az emberek. Ott, az Angara jobb oldalán. S most kettő van: az emberek és én. Összehozni őket lehetetlen; csak ha majd kiszárad az Angara. Persze én könnyen beszélek. Nem nekem nő meg a hasam . . .

– Hagyd abba, Andrej! Hagyd abba, nem kell . . .

Egy csapásra lecsöndesedett. Visszaült a priccsre, és ziháló lélegzetét visszatartva hanyatt dőlt. De még nem mondott el mindent, és rövid hallgatás után a maradék fájdalom kilökte belőle a szavakat, most már nyugodtabban, könnyebben, tudva, hogy a nehezén túl van.

– Félsz az emberek nyelvétől . . . ne törődj velük! Az emberek olyanok, mint a kutyák: moccan csak valaki, máris csaholnak. Ugatnak, aztán abbahagyják, és várnak, amíg megint mozdul valaki. Persze hogy neked esnek majd. Azt meg nem úszod. Élesítik majd rajtad a nyelvüket, az biztos. Még enni is elfelejtenek, csak a te hasadat megbámulhassák. De te tudni fogod az igazat. Hogy az apja részéről is a te édesgyermeked ő. Ezzel védd magad. Ezzel őrizzed. Persze hogy nem lesz könnyű. De hát most talán az?

– Nem panaszkodom.

– Minek panaszkodni: anélkül is látni.

Nem vették észre, mikor nyugodott meg a keretben vergődő ablaktábla, mikor lett előbb világos a házban, és azután mikor kezdődött a csöndes alkonyat. A szél is tovább süvített, csak egy-egy lemaradt, megszédült foszlánya csapódott

hol az egyik, hol a másik falnak. A kemence kiégett, és feketén ásított.

Andrej félbeszakítva a beszélgetést, felállt, elzárta a kéményt, hogy el ne osonjon a meleg, és kipillantott az ablakon. Még a hegy felőli oldalon is csaknem az ablakig magasodott a hó, nedves hó tapadt a fatörzsekre is; az alacsony, alkonyi fényben vöröslő égen még mindig cafatokra tépett, füstszínű felhőrongyok száguldottak.

Nasztyona Andrej után nézett, figyelte. A férfi visszafordult, s visszafeküdt mellé. Semmi sem változott, de az, hogy így felkelt mellőle, holott nem volt elodázhatatlan, mindkettejük számára világossá tette: kár most tovább beszélni. Andrej elmondta, amit kell, Nasztyona meghallgatta – és kész. Türelemmel kell lenni – idővel majd minden kiderül végérvényesen.

Nasztyona megkönnyebbülten felsóhajtott, és óvatosan, csak a maga számára kinyújtózott, előzve a testében összecsomósodott gombócokat. Ez mindig így volt: ha csak egy kicsit is izgatott, nyugtalan lett, nyomban úgy érezte, hogy fájdalmas, érzékeny hólyagok támadnak a bőrén, de belülről; a legkisebb szenvedést is megérzik, és azután is csak lassan és nehezen szívódnak fel.

Még mindig résen volt, félt, nehogy akaratlanul, magafeledten megtörje néma s épp ezért gyenge, támasztalan megállapodásukat.

A férfi megmozdult, és ő megdermedt.

– Régen, három éve már, hogy az eszemben van rólad egy álom – mondta váratlanul, és megállt, bevárva, amíg az asszonya utoléri a beszélgetés új fordulatát. – Minden úgy volt, mint a valóságban – a hely, ahol akkor megálltunk, az emberek, akikkel harcoltam, még azt is megláttam álmom-

ban, amivel takaróztam. Szóval azt álmodtam, hogy fekszem, és a nyírfák felől, nyírfák voltak ott nem messze, egy kislány jön felém. Egészen ismeretlennek látszott. Jön egy ócska ruhában, fáradtan, mezítláb – semmije sem hasonlított rád, de én valamiért tudtam: te vagy az.

– Én voltam – bólintott csodálkozva Nasztyona. – Még akkorról, amikor nem ismertél. És a hajam is fiúsra volt vágva?

– Fiúsra.

– Én voltam.

– De hát hogy lehet az, hogyha én olyannak nem is láttalak, hogy pontosan úgy jelentél meg?

– Nem tudom. Talán elmeséltem. De én voltam az, én.

– Én is éppen azt mondom, hogy valahonnét tudtam is, hogy te vagy. Odajött és mondja: „Hát te meg hogyhogy itt ragadtál? Én már teljesen kikészültem a gyerekektől, miért nem jössz velem?" „Miféle gyerekeid vannak neked? – kérdeztem – honnan szedted őket? Mit beszélsz itt? Menj vissza, és nézd meg jobban, vannak-e vagy nincsenek? " És visszament.

– És elment?

– Mintha szót fogadott volna, elment. És egyszer csak megint ott állt, és megint, ugyanúgy, mint első ízben, ugyanazzal a bolondsággal: hogy azt mondja, kikészültem a gyerekektől... Akkor szigorúbban feleltem neki: „Menj, és ne akaszkodj énrám, nincs is neked semmilyen gyereked." Mintha megértette volna, elgondolkozott, visszafordult. S valahogy furcsa volt az az álom: aludni akartam álmomban. És nem sikerült. Becsuktam a szemem, de úgy is láttam: megint felém jön a nyírfák felől. És újra ugyanaz és újra ugyanaz. Meggyötört engem az a lány azon az éjszakán.

Nasztyona agyában egyszer csak valami megmozdult, feltört, s mielőtt még értette volna, miért, gyorsan, kapkodva megkérdezte:

– És a végén? Mit mondtál neki a végén? Legutoljára?

– Nem emlékszem. Biztosan ugyanazt! Hát mit mondhattam volna?

– Megszánhattad volna, nem kellett volna ráreccsenni – mondta Nasztyona, egy pillanat alatt elfáradt, megtört, üres hangon.

– Miért?

– Semmiért. Hiszen annyit kért – Nasztyona figyelmesen maga elé nézett, és mintha azt sorolná, amit lát, mondta: – Ágyúk is voltak ott. És a völgyben, ahonnét felkapaszkodtam hozzád, teherautók álltak. Nagy, zöld teherautók. Te a köpenyeden aludtál, és a köpenyeden kívül egy sátorlappal is betakaróztál. Te feküdtél a szélén, és melletted még három vagy négy bajtársad. Én épp arról az oldalról mentem, ahol te feküdtél.

A férfi könyökére támaszkodva rábámult:

– Honnan tudod?

– Én is láttam ezt az álmot. Csakhogy a magam oldaláról. Hát még ilyet!! – Nasztyona meglepetten abbahagyta, most befelé figyelt, jelzi-e valami, szabad-e erről egyáltalán hangosan beszélni. Kétoldalú álom – ilyenről, mióta az eszét tudja, sosem hallott még. Kétoldalú, vagyis nem egyszerű, jóserejű. Megfejteni sem kell, nyilvánvaló egészen. Minden percben készen arra, hogy elharapja a szót, óvatosan emlékezni kezdett. – Egy anyóka tanított ki erre. De hogy miféle anyó, ha agyonütsz, sem tudom megmondani. Menj, azt mondta, menj el hozzá, és beszélj a gyerekekről. Ha elismeri őket, ha beleegyezik, akkor úgy lesz, ha megtagadja, minden

marad a régiben. Odamentem. Te sehogy se értetted. Elmentem, és megint visszatértem, és megint visszatértem, és te sehogy sem értettél: nem és nem. Én célozni akartam rá, hogy miről van szó, de nem bírtam. Te haragudtál, elkergettél. De hogy legutoljára mi volt, arra nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy akkor már a mostani ruhámban mentem, nem a lánykoriban, hogy jobban hassak rád. Láttál olyannak?

– Láttalak.

– És mit mondtál?

– Nem tudom, nem emlékszem.

– De hiszen valamit csak kellett mondanod.

– Biztos kellett.

– Nézd csak! A legfontosabbat nem tudtuk meg – Nasztyona nem állta meg szemrehányás nélkül. – Mibe került volna bólogatnod, vagy rossz esetben hallgatnod? Most minden másképp lenne.

– Még csak az hiányzik, hogy mindenféle álmokban higgyünk – ellenkezett Andrej bizonytalanul.

– Magad is látod, miféle álom volt ez? Kétoldalú. Biztos, hogy egyazon éjszakán láttuk mind a ketten, lehet, hogy a lelkem látogatott meg téged akkor. Azért is illik így össze minden. – S még mindig reménykedve, Nasztyona tovább faggatózott. – És egyszer se, egyszer se láttál azután kisgyerekkel? Próbálj emlékezni.

– Nem, egyszer se.

– Lehet, hogy elfelejtetted? Elsodorta a sok szörnyűség . . . Ez a háború. Ez mindent maga alá temet.

– Nem, azt aligha felejtettem volna el. Hiszen emlékszem, hogy eljöttél. Két éve emlékszem.

– S a végét mégis elveszítetted? Hogy találjuk most meg?

– Azt hiszem, nem is volt semmilyen vége. Szándékosan hagyta ránk a sors. Hogy ne álmunkban, de az életben mutassuk meg. Mutassuk meg, aztán – ha akarod, legyen, ha nem akarod, ne legyen. Ahogy akarod.

– Sokat beszélsz te a sorsról újabban. Régebben valahogy mintha nem emlegetted volna ennyit.

– A falra festem – fölnevetett, magamagának bólogatott. – Te is tudod, mit kell a szememre vetni. A falra festem, amikor itt van, a lábam előtt, megtelepedve? És egy lépést sem tágít. A mancsa közé kaparintott. Amit akar, azt csinál.

– Eszembe sem volt a szemedre vetni bármit is. Csak úgy jött ki. – De azért odapillantott a lába elé, amerre Andrej biccentett.

– S most téged is mellém fogott a szekerébe – ijesztgette-e, szánta-e a szavaival Andrej –, megnézem, hogy szabadulsz majd tőle.

II.

És mégis megkönnyebbült. Nyugodtabb lett a lelke. A súly nem kisebb lett, ellenkezőleg, csak még nagyobb, azt ne higgyük, hogy Nasztyona megszabadult tőle, de az elméje kitisztult, mintha eltévedvén egyszer csak ráébredne, hová is került, hetedhét országon is túl találva magát, sokkalta távolabb ugyan, mint gondolta, de most már mégiscsak tudta, hogy lehet kikeveredni innét. Más kérdés, lesz-e ereje kikeveredni, keresztülmenni mindazon, ami várja, de hogy merre tartson, milyen utat válasszon, azzal tisztában volt már.

Nasztyona számára ez azt jelentette, hogy béküljön meg azzal, ami van, és ne térjen ki sorsa elől. Legyen, aminek lennie kell. Még nem tört hozzá végérvényesen ehhez a döntéshez, de azt már megértette, hogy sehová nem bújhat előle. Úgy látszik, fenékig kell ürítenie a keserű poharat. Meghátrálni késő. De hát nem is akart ő meghátrálni, hiszen ez olyan lett volna, mintha önmagát tagadná meg, Andrejjel is csak azért kezdett ellenkezni, hogy a szavaiban önnön szándéka megerősítésére leljen. Olyan reményt nyújtott a férjének, amelybe az mindenképp bele kellett hogy kapaszkodjon, neki ez most több, mint a levegő. Nem volt nehéz előre kitalálni, mit fog majd mondani.

S hogy határozott, a homály is feloszlott benne. Most már úgyis mindegy. Túlságosan messzire ment, túlságosan sok az, amitől félnie kellene, így hát a legjobb semmitől sem félni, csak menni szembenézve. Nasztyona úgy érezte, bélyeg van rajta, kiválasztott ő az emberek között – máskülönben hogy is érhette volna ennyi minden egyszerre? Ehhez számon kell hogy tartsák az embert. Igaz, most nem könnyű az élete, de talán könnyebb volt úgy lopni az időt, ahogy azt ő lopta, s örökösen ugyanazon a rövidke, sehová se vezető, mit sem ígérő ösvényen kerengeni? Megszánják majd biztosan, s ha úgy fordul, meg is segítik majd ... Eltűr, elvisel mindent, ami osztályrészéül kijelöltetett, de nem fogja semmirevaló köpedelem fehérnépként tovább lopni az időt – annál még a halál is jobb.

Nasztyona, akár a többi ember, aki él, kicsi kora óta ábrándozott a boldogságról, s az évekkel változva, változó mezbe öltöztette azt. Amíg még lány volt, szabad és könnyű volt az ő boldogsága is, lecsaphatott bármelyik percben, tárva-nyitva állt előtte minden kapu. Így látta álmodozásaiban

is: a középen ott áll ő, Nasztyona, az pedig játékosan hol jobbról, hol balról röppen a közelébe, rebbenő, csiklandó, gyengéd érintéssel pajkoskodik, csalja magával, majd pedig, ígéretet hagyván, egy időre elszáll. Olyan sok volt, olyan szép, annyi ismeretlen örömet, annyi szerelmet és élvezetet ígért, hogy szeretett volna nyomban megmerülni benne, és lubickolni fröcskölve, csapkodva mindenfelé minden nap minden órájában, hogy aztán ne kelljen megbánnia semmit. S ugyanakkor valami kellemes várakozás sugallatára el is akarta odázni azt a pillanatot, hiszen az a pillanat úgyis elkerülhetetlennek tűnt. Nasztyona a házasságba is úgy ment, hogy nem félt, amiért valamennyi útból most már csak egyet hagy nyitva, azt, amit maga választott, azt a széleset, azt a tágasat, amelyen elegendő hely van, hogy jó és rossz elkerüljék egymást. A családi élet gazdasági szempontból megbízhatónak látszott, habár robotosnak is, s a férjhez való viszony vidámnak, könnyűnek: vele a hétköznapok kurtábbak, az ünnepek meg szebbek. Persze kibicsakolhat, görcsbe csomózódhat néha-néha az az élet is, üröm nélkül nincs öröm, rózsa se tövis nélkül, de azután biztosan rendbe jön minden, s folytatódik szerelemben, boldogságban; amellett Nasztyona elejétől úgy képzelte, hogy ő lesz az, aki inkább adja, mint kapja a boldogságot és a gondoskodást, hiszen azért asszony az asszony, hogy kellemessé, simává tegye a közös életet, azért adatott meg neki az a csodálatos képesség, amely annál csodálatosabb, gyengédebb és gazdagabb lesz, minél gyakrabban veszik igénybe. Nasztyona hitte, hogy benne is él, és ebben az egyben nem is csalatkozott, hanem a boldogság ... a boldogság megmutatkozott, csalogatta, reményt ébresztett, s aztán gyermekek híján, eltűnt valahová messze előre, ott kellett rábukkanni újra, de az út, amely összehozhatta őket,

fele olyan széles volt, mint addig, afféle ösvénnyé szűkült, habár még egyre tisztán, kivehetően kanyargott előtte.

Nasztyona soha nem nézett hátra, nem bánta, ami megtörtént, nem verte a fejét a falba, hogy valamikor valahol nem jobbra, hanem balra kellett volna mennie. Az élet nem ruha, nem lehet igazítani rajta. Ami van – az a tiéd, és semmit, a legrosszabbat sem helyénvaló megtagadni belőle. Andrejjel nehéz napokat is megért Nasztyona, de még gondolatban sem szabta át a sorsát; javítgatni előrenézve javítgatta, de ami készen volt, azt meg nem másította, más férfit nem képzelt maga mellé soha. Akkor meg kellene másítani önmagát is – hát lehetséges az? Tegyenek csak mások, ahogy nekik tetszik, de ő befejezi, amit megkezdett, és nem fog kapkodni ide-oda. Kivárja a maga boldogságát.

Azt mondják, mindenkinek nem jut belőle: egyik részesül a boldogságból, a másik nem. De hát ő, Nasztyona, egyes-egyedül van a nagyvilágon, pótolni semmivel sem lehet – miért éppen ő legyen meg boldogság nélkül? Adott valaki ilyen utasítást? Miért adtak akkor életet neki, ha abból, aminek a kedvéért a világra jött, esetleg nem jut neki? Őbenne van minden élet, a szívében, testében, lelkében, a többi, a közeli is, ha itt van is, mégis idegen, a többi csak neki köszönheti a létét – hát akkor lehetséges az, hogy valami, ami neki rendeltetett, elkerülje őt, és másé legyen? Még ha élhetne egy második, egy harmadik életet, hogy pótolja a mulasztottakat – de nem élhet, nem pótolhat.

A háború hosszú időre feltartotta Nasztyona boldogságát, de Nasztyona a háború alatt is hitte, hogy eljön. Beköszönt a béke, visszatér Andrej, s mindaz, ami ezekben az években megtorpant, újra mozdul majd. Másképpen Nasztyona el sem tudta képzelni az életet. De Andrej időnap előtt tért

vissza, a győzelem előtt, és mindent összekevert, összezavart, kilökött a sodrából – ezt Nasztyona nem láthatta előre. Most nem a boldogságon, de valami egyében kellett hogy járjon az esze. A boldogság pedig, úgy rémlett, megrettenve hátrahőkölt, eltűnt valahová, elhomályosult, elrejtőzött, s úgy látszott, onnét nincs se út, se remény.

S minél tovább, annál kevésbé.

Hát lehetséges, hogy ezentúl már mindig így legyen? Nasztyona még soha nem volt ilyen szörnyű helyzetben, és előtte sehol semmi fény, csuromsötét minden. Valóban, minél tovább, annál kevésbé: ma rossz, de jobb holnap se lesz. De hisz az az „annál kevésbé", amiről itt szó van, az éppen a gyermek, akiért szenvedett, akit minden porcikájával kíván. Hiszen őrá gondolt a jövendő boldogságot remélve. Nem azt jelenti-e ez, hogy itt van a boldogság a közelében, éppen csak a másik, a túlsó oldaláról, mintha a háta felől közelítené? Vagy az került az ő háta mögé? Mi a különbség? Csak találkozzanak. Csak el ne kerüljék egymást!

De mi, mi öröme lehet most ebből a boldogságból?

Nem, valaminek történnie kell, ami rendbe hozza az életét, különben akár meg is tébolyodhat. Már meg is történt: megfogant a gyermek. Ha gyereke lesz, ugyan mi kell még neki? És lesz, lesz, közeleg, meglesz!

Most már tudta, mit kell tennie. Semmit sem kell tennie. Szabadjára engedni, ami van. Valamerre, valahol, közel vagy távol, de kell hogy várjon, az ő megszenvedett – mert távol vannak, mert külön vannak – saját, elrendelt boldogsága.

Lám, ő itt fekszik, a kis gömböc meg csak gurul, gurul tovább.

*

Feküdtek, beszéltek mindenféléről, ami az eszükbe jutott, mintha azt a legfontosabbat, azt a repedni, törni kész valamit, amit már kimondtak, óvó, puha semmiségekbe akarnák burkolni. Fekve könnyebb az ilyen beszélgetés; lehunyt szemmel elmondhatod, amire szembenézve nem szánnád el magad, szégyenkezés nélkül is hallgathatsz, és magadba vonulva magányra lelhetsz, majd újra feloldódhatsz az együttlétben.

Besötétedett, de nem raktak tüzet. A lehullott hó a hold nélkül is üres, hideg fényt sugárzott. Ebben a megvilágításban Andrej és Nasztyona arca vértelennek látszott, testük élettelennek, rongyszerűnek; mozdulataikat mintha külső erő váltotta volna ki. S mintha a hangjuk is valahonnét kívülről származna. S önmaguk előtt sem rémlettek valóságosnak, idegennek tűntek, annyira feloldódottan és csendesen, megbékítve maga körül mindent, távozott ez a szilaj, heves nap. És ők, e békességhez idomulva, halkan, majdhogynem suttogva beszéltek. A beszélgetés semmin sem akadt fel igazán, könnyű volt, fesztelen, s imbolygott, akár az inga, amely képes az egyik irányba nagyobbat lendülni, mint a másikba, s ha akar, meg is állhat, hogy azután újra té s tova lengjen. De egy ilyen szünet után Andrej egyszer csak megkérdezte:

– Te mit szeretnél éntőlem, Nasztyona?

– Hogyhogy mit szeretnék? – Nasztyona nem értette.

– Hát én például tudom, mit akarok tőled. És ezt te is tudod. Ma erről már beszéltünk, és nem akarom elölről kezdeni. De énnekem még túl azon is, sok minden kell ám tetőled. Kenyeret is te adsz nekem, ruhát is, hogy melegedjek; ami itt van, az mind a te kezed nyomát viseli. Engem már nyomaszt, hogy mindent csak elveszek tőled, elveszek, el-

veszek, s te nem kapsz egy morzsát se cserébe. Látod, valami azért maradt még a lelkiismeretemből. Hiszen én egészen terád vagyok utalva, s látod, mennyire, tízet is jól tarthatnál ennyi erővel. Ugyan mit tízet: annál is többet! Énmiattam neked most az embereket is kerülnöd kell. Én félek, nekem van miért, de tenéked? Néked miért kell a kerek világgal összeveszned? Tudom: megesett a szíved rajtam. És azon, amiről itt ma beszéltünk, meglásd, szintén megesik. Te már csak ilyen vagy. Meglátod, nem fogsz te csinálni semmit. Én nem lebeszélni akarlak, én ismerlek. Ha akarnál, se lennél képes rá, Nasztyona, jegyezd meg jól, amit mondok. Én mindent csak terád zúdítok, és én magam, szó, ami szó, félreálltam, egyedül kell kiverekedned magadat. Jól mondtad. De hát én mit tehetek? Mit tehetnék, Nasztyona, mondd meg nekem. Örömest segítenék neked, de hogyan? Mondd meg, mi kell?

– Mi kell? Semmi sem kell.

– Látod, semmi sem kell – kapta föl élénken, mintha más válaszra nem is számíthatott volna. – Látod, mi dolog ez: nekem kell, neked meg nem. Látod, hová jutottam: semmi hasznot nem lehet tőlem még csak várni sem. Tudtam ezt én is, de azért csak reménykedtem valamiben. Hátha, gondoltam, mégiscsak megkér valamire? De nem. Valami aprócseprő, fityfiritty dologra. Azt sem. Úgy látszik, csak bajnak, csak kárnak vagyok én most már – világos dolog, elveszett ember vagyok én már, elvesztem mindenkinek, tudtam is ezt, de hátha – gondoltam, hátha neked mégsem. Hátha, gondoltam, megkönyörülsz rajtam, s egy picinyke helyet énnekem is juttatsz? – Áradt és perzselt belőle a fájdalom, de lassan és nyugodtan beszélt; úgy tetszett, élvezetet okoz neki, hogy pocskondiázza magát, és tűri ezt a fájdalmat.

– Szóval te engemet csak sajnálsz. Engem most itt persze megment ez is, de a puszta szánakozás sokáig mégsem tartja az embert, vékonyka kötél az, hamar elvásik.

– Miket beszélsz te, Andrej?! Miket?! – vágta el a szavát ijedten Nasztyona. – Azt hittem, te ezt csak úgy kérdezted, hát én csak úgy válaszoltam, és lám, hová lyukadtál ki? Hát talán szabad így beszélni? Hogy lehetsz ilyen? Se szó se beszéd, fogtad magad, rudat fordítottál, de előbb még ki is hajítottál a szekeredből. Hát engem ne hajigálj, mire való az? Megládd, szükség lesz még énrám. Én, ha úgy akarod, ezer dolgot találok teneked máris.

– Például?

– Például, hogy ne beszélj így. Nekem tényleg nehéz dolgom lesz hamarosan, és ha még te sem fogsz hinni bennem, mi marad énnekem akkor?

– Nélkülem jobb lenne neked, az biztos.

– Hát persze hogy jobb lenne – helyeselt Nasztyona. – És még jobb lenne nekem énnélkülem. Semmit sem tudni, semmit se látni, semmit se hallani, semmitől se félni, szenvedni, ó, be jó volna, milyen nyugodalmas! De szeretném tudni, hová tegyem magam, amikor ládd, itt vagyok? Miért beszélsz arról, hogy mi lenne nélküled? Tudni se akarok erről! Ne különítsd magad el tőlem, hallod? – Nasztyona rendbe szedte kapkodó lélegzetét és folytatta. – Csináljuk együtt. Ha te bűnös vagy, az vagyok én is. Együtt felelünk. Ha én nem vagyok, talán meg sem történik mindez. Ne vedd egyedül magadra a bűnt. Veled voltam én is, talán nem láttál? Te meg itt voltál énvelem. Hiszen egyforma álmot is láttunk, azt hiszed, az véletlen? Jaj, Andrej, dehogyis az! Akarod vagy se, de mi mindenütt együtt voltunk, félig itt, félig ott. Miért? Mit gondolsz, ha úgy jössz vissza, mint hős,

ahhoz se lenne közöm? Talán még együtt örülni se örülhetnék veled? Na hiszen! Még nálad is nagyobb hősnek érezném magam: az én párom, nem akárkié! Díszlépésben vonulnék végig a falun, nézzetek, asszonyok, és irigykedjetek, milyen kitűnőség is vagyok én!

– Jobb lenne, ha nem emlékeztetnél erre, nem hasonlítgatnál...

– Hogy? Miért? Nem szabad? Más jutott neked – vagyis kiderül, hogy rosszul vigyáztam rád. Vagy te nem hittél bennem, és ezért nem vívtad ki, vagy nem volt neked az én gongoskodásom elegendő, vagy más ilyesvalami. Te az én bűnömet ne tagadd, én azt úgyis látom. Vagy mondjuk így: mondjuk, ha én nem vártalak volna meg téged, összeálltam volna másvalakivel, s aztán otthagyva mindent, elutaztam volna vele isten tudja, hová – akkor azt gondolnád, hogy egyedül én vagyok a bűnös?

– Hát ki?

– Nem, ahhoz neked is közöd volna. Hát hogy is lenne másképp? Nélküled nem tenném meg. Lehet, hogy sokkal korábban, lehet, hogy magunk sem emlékeznénk már, hogy mikor egyeztünk meg úgy, de megegyeztünk volna, egyedül énnékem ilyesmihez nem lenne bátorságom. Úristen, miket beszélek! Hiszen sohasem merném megtenni, hiszen éppen arról beszélek, hogy nincs miért osztozkodnunk: nekem ez, neked az. Mi közös életre határoztuk el magunkat. Amikor minden jól megy, könnyű együtt lenni: olyan, mint az álom, csak jókor nyisd ki a szád, repül is belé a sült galamb. Akkor kell tudni együtt lenni, amikor rossz az élet – azért is élnek együtt az emberek. Nem tudtam szülni, és nem kergettél el mégse. Elfogadtál, amilyen vagyok, nem futottál

másikat, jobbat keresni. S ugyan ki engedné meg, hogy én most elváljak tőled? Inkább elemészteném magam.

– Zsákhoz a foltja illik, Nasztyona. Én bűnöző vagyok, maga a törvény van ellenem. Miért akarsz bűnöző lenni te is?

– Most már késő ezt kérdezni. Akkor kellett volna gondolkodni, amikor belefogtál. S ha már belefogtál, ez azt jelenti, hogy vittél magaddal engemet is. Másképp én nem tudok . . . Magad mondtad, hogy egy kötélre vagyunk fűzve. Így is van. Csak bízzál bennem, bízzál, különben mindkettőnknek rossz lesz, magunk gyötörjük el magunkat – Nasztyona elhallgatott, várta, mit felel Andrej, de az habozott, s akkor az asszony rövid gondolkodás után hozzáfűzte: – Lehet, hogy másmilyen sorsot kívántam magamnak, de a másmilyen másoké, ez pedig az enyém. – Nasztyona újra elhallgatott, azután ezt mondta: – Talán még minden rendbe jön, Andrej.

A férfi nem válaszolt erre sem.

– Nekem most is jó. Hiszen tudod: nekem nem kell sok. Ha veled vagyok, máris jól érzem magam, s minden más eltűnik messze-messze. Nem emlékszem, mi volt, és nem látom, mi lesz. És valahogy nem is akaródzik hinnem, hogy lesz még valami. Úgy rémlik, így marad örökre: te meg én. Csak azt szeretném, ha leborotválnád a szakálladat, valahogy idegen vagy így. Nem tudom megszokni, sehogy sem tudom, ha agyonütsz se.

Nasztyona egy csöppet megemelkedve feléje fordult, és a férfi, anélkül hogy látta volna, pusztán a lélegzése változásából megérezte, hogy mosolyog. Mindeddig mozdulatlanul feküdtek, egyformán a mennyezet felé fordított arccal, mintha nem egymásnak, hanem önmagukhoz beszélnének.

Andrej elejétől végig behunyt szemmel beszélt – így csakugyan könnyebb volt. De most, Nasztyona mosolyára felelve, kinyitotta a szemét, találkozott az asszony figyelmes, odaadó tekintetével, és nem állta, elfordította a magáét.

– Miért nem beszélgettünk azelőtt soha így? – kérdezte a férfi, és nyugodt, reménytelen bánattal ingatta a fejét. – Hiszen minden történhetett volna másképpen is, éppen ellenkezőleg, vagy csak hiszem, hogy történhetett volna – az ördög se érti! De hát nem beszélgettünk, bizony hogy nem. Csak épp annyi szót váltottunk, amennyi kellett, apró-cseprő dolgokról. Négy év alatt lett volna idő beszélgetni, jobban megkérdezni, ki miről mit gondol? Úgy látszik, én nem is ismertelek, ahogyan dukál. Épp csak az arcod. Megvan – és kész, de hogy mi van meg, mim van nekem, azt nem tudtam. És még kezet is emeltem rád.

– Te énrám nem emeltél kezet.

– Nem?

– Nem.

– Egyszóval nem akarsz emlékezni a rosszra. Hát ha nem, akkor nem. Habár, énnekem, azt hiszem, könnyebb volna, ha emlékeznél rá. Mit kezdjek én egy ilyennel, mint te? Nagyon sokkal leszek adósod, és megfizetni, magad is látod, nincs miből. Hej, Nasztyona, Nasztyona! Nem én kellenék tehozzád, hanem másvalaki. Ne szólj, komolyan beszélek, hiszen látod, milyen vagy! S hogy sikerült épp énvelem összeakadnod, fel nem foghatom.

– De nekem másvalaki nem kell. Már mondtam. És te ne döntsd ezt el helyettem.

– Na hiszen . . .

– Semmit se értesz te, Andrej – mondta bosszús-sértett, felnyögő suttogással Nasztyona, és fejét visszaejtette az oda-

gyűrt mellényére. – Hát szeretném tudni, hol voltál, hogy meg se tudod mondani, jó volt-e nekem vagy se? – Andrej nem felelt, megsejtvén, hogy Nasztyona nem is számít válaszra. – Amikor idehoztál, egy lelket sem ismertem itt, mindenki idegen volt, mindenki. Azt mondhatom, csukott szemmel jöttem utánad – ahová elvezetsz, ott lesz jó. Én téged is alig ismertelek; hát mi az, kétszer-háromszor játszódva találkoztunk, és ugyanolyan játszódva, majdhogynem tréfásan, megállapodtunk. Én egész végig nem is hittem, hogy értem jössz. Azt hiszed, nem volt szörnyű? Az egész élet elölről, a régiből semmi nem maradt, csak én egyedül, s vajon én vagyok az, vagy nem – az sem volt biztos. Emlékezz csak, leszálltunk a hajóról, a szemem is féltem felemelni, a sima földön elbotlottam. Emlékszel? Úgy is volt: mentünk föl a meredélyen, összeakadt a lábam és elestem. Az emberek nevettek, nekem meg csak még rosszabb lett, a földet sem láttam a talpam alatt. Te megértetted, hogy félek, megfogtad a kezem és vezettél. Hazaértünk, és azt mondtad: ez a feleségem. Apád megkérdezte: hogy hívnak? Násztya, mondtam. Ő átszabta: Nasztyona. Azóta úgy is maradt: Nasztyona. Anyád meg nézett és hallgatott. Én láttam, hogy nem vagyok nagyon az ínyére, másféle menyecskét kívánt. Te is észrevetted. Észrevetted, és így szóltál: ő itt egyedül van, nincs, aki a védelmébe vegye, hát ne bántsuk. Úgy tettél, mintha tréfából mondanád, nevettél is, pedig hát micsoda tréfa ez? Hát akkor hittem el, hogy nem, nem töröm én ki melletted a nyakam, még ha fenekestül felfordul is minden, akkor hittem el, hogy nekem majd jó lesz teveled. És még azon az estén elvittél az emberekhez. Emlékszel? Elmentünk Vitya Berjozkinhoz, Makszim Vologzsinhoz meg másokhoz is. El is felejtettem mondani neked: Makszim pár napja visz-

szajött. A keze, azt mondja, nagyon megsérült, még mindig felkötve hordja – Andrej semmit sem felelt erre az újdonságra, és Nasztyona folytatta. – Nem énvelem akartál hencegni, hanem azért vittél, hogy én az embereket megismerjem, hogy ne legyek közöttük idegen. És tényleg, másnap a Vitya Nágykájával találkoztam az utcán, s a szemem majd kiesett: hogy került ide, gondoltam, ez az ismerős? Hiszen ismerem én ezt az embert, ismerem, de hogy honnét, megfoghatatlan. S azután: Úristen, de hisz tegnap ismerkedtünk meg, te vittél el hozzá, az én buta fejemben meg minden összezagyválódott. És úgy megörültem neki, mint az édes testvéremnek. És, emlékszel, a pajtában aludtunk. Te akartad úgy, és úgy is lett, oda vetettünk ágyat. Először furcsálltam, de tiszta volt a pajta, takaros, az a kicsi, a szélső az udvar felé, csak hát nincs ablaka, és sötét van benne, aj de sötét. Meg a priccs – hová lett onnét azután az a priccs? Ki vitte el? De hiszen te voltál az: persze hogy te. Szuszékot kellett csinálni oda. Pedig kár: olyan csinos priccs volt az. Sötét volt, mint a pincében, és földszag meg forgácsillat, apád asztaloskodott ott azelőtt talán. És neked is forgácsillatod volt – úgy emlékszem, mintha ma lenne. Azt kérdezted: nem félsz? – Nem – mondtam –, veled nem félek. És akkor a falon túl egy kakas a rúdon, mintha csak kihallgatta volna, és vizslatni akarná, igaz-e, úgy elkezdett kukorékolni, de akkorát ricsajozott! Én meg úgy felugrottam! – Nasztyona fölnevetett; halkan, féltő gyöngéden csendült, és elcsöndesült a nevetése. Könnyűt sóhajtott. – Reggel meg alig találtam az ajtóra. Tapogatóztam, és sehogy nem bírtam rájönni, merre van. Te ebédig heverésztél, s elfeledkeztél a fiatal feleségedről. Én lementem az Angarához, megnéztem a veteményeseket. De enni nélküled nem akartam, vártalak. Anyád nem bírta tovább, felkeltett. Emlék-

szem, mind együtt teáztunk, kalácsot ettünk – apa, anya, te meg én. Te ott suttyomban huzakodtál még velem, bolondoztál, hogy éjszaka másfelé jártam. Megteáztunk, és akkor azt mondtad: szedelőzködj. Hová? Kukutyin hegyére, azt mondtad. És tényleg, fölvittél a hegyre, az irtásra, megmutattad a szántókat, az ugarokat, mindent megmutattál, mindent elmeséltél, egészen estig jártunk. És amikor visszaértünk, ott ültek a pajtásaid, igyunk egy korty kisüstit, ha már megnősültél. Vitya is ott volt újra, meg Makszim Vologzsin is. Vitya elesett, tudod? Persze hogy tudod, megírtam. De hogy Nágykának már azután született meg a kislánya, nem tudom, írtam-e vagy nem. Most aztán csak vergődik a három gyerekkel, ó, de hogy vergődik. De hát mit tehet az ember?

Nasztyona bal felé sandított, ahol Andrej feküdt, mintha kőből lett volna, még a lélegzése se látszott, Nasztyona észbe kapván megbánta, hogy Vitykát szóba hozta. Vitya meg Andrej barátok voltak. De Nasztyona nem akart gyorsan fordítani a beszélgetés irányán. Valószínűleg nem is tudta volna megtenni. Az emlékezés még mindig eleven erővel fogta őt, nyugtalanító örömmel jelent meg a szeme előtt, kérve, hogy ne szakítsa félbe, folytassa tovább. Az, amiről Nasztyona beszélt, egészen közel úszott, mintha magához akarná ölelni, magába szippantani, és továbbtaszítani. Valóban, milyen jó is volt, milyen boldog és örömteli idő volt, milyen sokat ígért. De Nasztyona mégiscsak elnyomta ezt az emlékezést: elég volt. S már új látomással, új hangulattal telve kérdezte, mosolygósan:

– És arra emlékszel, amikor meglátogattalak a kerületben a tanfolyamon?

Közös életük második telén Andrejt számvivő tanfolyamra küldte a kolhoz. Hat osztályt végzett – ez mégiscsak műveltség, ezért lebeszélték a traktorosságról, ahová eredetileg menni szeretett volna, és átirányították a számvivőkhöz. Az is tiszteletre méltó, fontos munka, ha nem is olyan férfias, mint a traktorosság, viszont állandóan otthon lehet, egy helyben, nem úgy, mint akik a gépállomásra kerülnek, és aztán hónapokig idegen földeken, idegen emberek között tekeregnek. Ez állította meg Andrejt, amikor választania kellett.

Újévre hazament, s a pravoszláv karácsonyig otthon maradt, februárban pedig Nasztyona ment el hozzá. A kerületi központig hetven versztát kellett utazni, és az úton éjszakázni. Egy szánon vágtak neki, Innokentyij Ivanovics, Bölcs Vaszilisza, akinek a kórházban volt valami dolga, és Nasztyona. Innokentyij Ivanovics meg Nasztyona fecsegéssel kurtították az utat, de Bölcs Vaszilisza szava kincs. Vigyázott is rá. Másnap estére értek oda, megegyeztek, hogy egy nap alatt elvégzik, ami kell, és ment ki-ki a dolgára. Nasztyona dolga az volt, hogy Andrejt láthassa, s erre akárhány napot szabnak is ki, mindenképp kevés az.

Andrej az Angarába ömlő folyócska torkolatától nem messze egy vaksi viskóban vett szobát. Nem örült meg Nasztyonának az öreg háziasszony és még kevésbé Andrej szobatársa, egy már javakorabeli, himlőhelyes, ferde arcú, mogorva parasztember, aki kétféle szemüveget viselt: az egyik, szemellenzőhöz hasonló üveg sokkal sötétebb volt, mint a másik. Ott feküdt az ágyon egy könyvvel, és ott is maradt, nem kelt fel, nem szólt egyetlen üdvözlő szót sem. Andrej sürgölődött, sürgölődött, és aztán elvitte Nasztyonát a Kolhozista Otthonba.

Nasztyona még akkor, amikor kigondolta ezt az utazást,

kigondolt egy aprócska reményt is, amelyre pillantani se mert, hogy el ne ijessze. Andrejnek meg semmiért ki nem adta volna. Azt vette a fejébe, hogy ha nem tudott teherbe esni otthon, akkor talán sikerülni fog itt. Otthon már nagyon is összeszoktak, itt pedig minden új lesz, és ez igenis jelenthet valamit. Nemhiába mondják, hogy a leggyorsabb, legbiztosabb gyerekek a kertek alatt fogannak; csak arra várnak, hogy épp rájuk ne legyen gond, s akkor egyszer csak: üdvözlet apukától! De Nasztyonánál minden marad becsülettel, szerelemmel, épp csak annyi igazítással, hogy távol otthontól, vagyis távol a sikertelenségtől. Nem hitt benne, hogy ez az ötlete eredményt hoz, de azért minél kevésbé hitte, annál inkább szerette volna kipróbálni.

– Emlékszel, reggel nem mentél el az iskoládba, elszaladtál értem, és együtt elmentünk a teázóba: ott volt az utcában szemközt. Egy olyan óriási nagy szamovár állt ott az asztalon, soha máskor én akkorát nem láttam. A csapja meg elromlott, eresztett, nagyon eresztett, tettek is oda egy mélytányért. Miért nem tudták megforrasztani, nem értem. És az a nénike, aki töltötte a teát, neked a tányérból öntött a poharadba. De te észrevetted. Nem addig van, mondtad, adjanak nekem is a szamovárból. Az meg vitatkozott: ez is a szamovárból van, azt mondta. Nem, ez lecsöpögött, ez nem tea, mondtad, ez mosogatólé. Nem mosogatólé. De mosogatólé. Aztán mégiscsak meghátrált, adott neked a szamovárból. Emlékszem, te még olyan papírba csomagolt cukorkát is vettél nekem, és én azt szopogattam cukor helyett, együtt a teával. Mézes cukorka volt, úgylehet. Tapadós, nyúlós, az ember megette, de az íze ottmaradt sokáig. – S mintha csak felidézné magában azt a rég tapasztalt édességet, Nasztyona cuppantott, és megnyalta az ajkát. – Hát szóval,

ettünk, ittunk, és visszamentünk tehozzád: ahol megszálltál. A társad, az, akinek kétszínű szemüvege volt, elment, de az öregasszony otthon volt. Neki nem kellett számvitelt tanulnia, csak ült, és meresztette a szemét, hogy mit fogunk csinálni. Undok egy öregasszony: látja, hogy arra várunk, hogy elmenjen, és szándékosan csak marad. Akkor te kitaláltad, hogy lehetne elküldeni: adtál neki pénzt, hogy menjen az üzletbe egy kétdecisért. Később elmondtad, hogy ezt a világért se bízta volna másra. Elment hát az öregasszonyunk. Jól van, azt mondta, elszaladok a kétdecisért, de különben nem mozdulnék én innét egy tapodtat se. Nem kell szaladni, mondtad neki te, van idő. Jól van, mondta, idő, az van, de azért, aranyoskám, te mégiscsak reteszeld be az ajtót, hogy kulturáltan jöhessek be a saját házamba.

Nasztyona fölnevetett, melegen, szelíden, a teste meg se rezdült, mintha csak egy apró, helyre kis kerék futna végig a vízen, és tovatűnne.

– Aztán meg egész nap csak jártunk és jártunk – hol mindenütt nem voltunk – folytatta megint suttogásig fogva a hangját, és elnyújtva a szavakat –, egy lépést se tágítottál tőlem, még örültél is, hogy eljöttem, láttam én azt, hogy örültél. Hát még én, hát még én hogy örültem! Tél volt. Fagy, de nekem egész melegem lett, úgy örültem! Mentem, s figyeltem, hogy ég belülről az arcom, hogy remeg a kezem. Mert hát én először féltem, hogy majd azt kérded: minek jöttél? És tényleg: minek? Hát szavakkal el lehet azt mondani? Hiszen nem volt nekem semmi külön dolgom veled: csak eljöttem, és kész. Betoppantam, és kész. És mindjárt mulatozni is kezdtem, elvontam a férjem a tanulástól... Mozit is néztünk! – kiáltotta, szinte sikoltotta váratlanul. – Emlékszel – mozit néztünk! Nahát, hogy ezt is majd elfelej-

tettem! Olyan lett az emlékezésem, mint a rossz szita: kiszórná a legfontosabbat! Másnap, amikor visszafele mentünk, én elmeséltem a mozit, még a Bölcs Vasziliszának is kinyílt a beszélőkéje tőle. A leghátsó sorban ültünk, az ablak alatt, ahonnét a mozifény jön. Odabújtál hozzám a vége felé, és azt kérdezted: nem lehetne, hogy még ne utazz el? Nem lehetne, hogy még maradj egy napot? Én meg a fejemet ráztam, és csurogtak, csurogtak a könnyeim: te magad kérted, hogy maradjak, te magad! A szívem majd kiugrott... és azután, emlékszel, mi volt azután? Azután, az volt csak a móka! Mielőtt visszakísértél volna abba a Kolhozista Otthonba, elmentünk újra tehozzád. Tudtuk, hogy a vénasszony most már jobb szívvel lesz, megérkeztünk, azt mondja: adj, aranyoskám, még egy kétdecisre, és maradjatok csak itt a konyhámban, én átmegyek a barátnőmhöz, majd megmelegszünk az üveg mellett. Te adtál neki, miért is ne járnánk az öregasszony kedvében. El is ment, de olyan gyorsan, hogy még csak gondolni se volt időnk a lefekvésre, vissza is jött. Bezárt az üzlet, mondta, és üres kézzel ő nem megy a barátnéjához semmiképp. Akkor aztán magad futottál el, szereztél is valahol, kiraktuk az öregasszonyt. És akkor kiderült, hogy ez a te felfújt szobatársad sem jön haza, elmaradt valahol az is. És egész éjszaka mi voltunk az urak. Hej, Andreeeej! És te még kérded: jó volt-e nekem teveled? Hát hogy kérdezheted?! Gondolkozz csak!

De Andrej már nem hallotta, és nem is értette őt. Eleinte nyomon követte Nasztyona visszaemlékezéseit, és édes, sajgó fájdalom kerítette mind jobban és jobban a hatalmába, mert valamikor mindez valóban így volt; ő is emlékezett rá, de valahogy szárazon, homályosan, fakón és felszínesen élt benne ez az emlék, mintha nem is vele történt volna mind-

ez, hanem valaki mással, még őelőtte, aki aztán ráhagyományozta az emlékezetét. Hogy mihez kezdjen vele, nem tudta. Megelevenülve, kínzó szenvedésen kívül egyebet nem okozhatott: az ő saját emlékeivel meg nem férhetett. Ez a kétféle emlékezet megtagadott egymással minden közösséget, képesek voltak rá, hogy ugyanegy tartályban egészen különböző helyet foglaljanak el, ne keveredjenek, s a kijelölt határt ne lépjék át soha. Hanem azért az ő tulajdon emlékezete gonoszabb is volt, meg erősebb is, s ha úgy akarta, hát felülkerekedett.

Így történt most is. Nasztyona csöndes izgalommal beszélt, ő szótlanul hallgatta, hol együtthaladva vele, hol lemaradva, megállapodván az általa megőrzött részleteken, s habár a már kész, kitaposott úton követte Nasztyonát, mégis sűrűn és fájdalmasan botlott, s félve leskelt körbe-körbe, hová vezetik. S amikor beleütközött a saját emlékeibe, nem lepődött meg. – Így kellett történjen, mintha csak várta volna, reménykedve, hogy gyorsan megkínlódja a magáét, kiállja, ami ráméretett, s újra visszatér Nasztyonához.

Ez az emlékezés valami semmiséggel, egy hitványka pókfonállal kezdődött, amelyet óvatlanul előretaszított, s amely elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Andrej elé rántson, s azután rázúdítson egy másfajta képet, amely közelebb volt a jelenhez, s Andrejnek nem volt ereje, hogy elszakadjon tőle. Ez az utolsó háborús emlék mindig váratlanul jelentkezett, s mindig nagy erővel és kíméletlenül, a hidegrázásig hosszan tartott, iszonytató élességgel világítva meg minden részletet – sokszor kényszerült már Andrej Guszkov végigélni ugyanazt, mindig ugyanazt. Tulajdonképpen az változtatta meg így az életét, ami akkor történt: először kórházba került, azután pedig ide.

Egy meleg nyári estén, miután álcázott fedezékből tüzérségi előkészítést hajtottak végre, új helyre készültek átdobni az egységet. A megfigyelőállásokkal már régen megszakították a kapcsolatot, a jobboldalt levő tüzelőállást már felszámolták, baloldalt még folyt a szedelőzködés. Sietni nem akaródzott, s nem is hajszolták őket különösebben.

A lövegről, amelynek a kiszolgálóegységéhez Andrej tartozott, már levették az irányzékot, leszerelték a lövegtalpat, most a védőhuzattal bajmolódtak. A hátuk mögül, a ritkás erdővel borított, púpos dombon túlról egymás után hívták elő a motoros vontatókat. Két lazán csörömpölő pótkocsijú vontató már a lövegük közelébe kúszott.

Feltehetően éppen a vontatók motorja volt, ami elnyomta a harckocsik zaját. A szerelés és az elvonulás annyira kimerítette az embereket, annyira eltompult már a veszélyérzékelésük, hogy meglehet, ha kivették és meghallották is a mélyhangú idegen zúgást, akkor sem fordítottak rá különös figyelmet. S amikor az előttük levő magaslaton felbukkantak a német harckocsik, s csak egy percre fékezve máris úrrá lettek pillanatnyi meglepetésükön, és lezúdultak, ez olyan volt, mint egy látomás. Honnét? Hiszen elöl a mieink vannak? Mindkét tüzelőállásból kiáltások hallatszottak, számítások röpködtek, lerángatták a huzatokat, szétnyitották a lövegtalpszárakat, leeresztették és szétcsavarták az ágyúcsöveket. Andrej (mint töltő) épp a lőszeresládához rohant, amikor fülsiketítő dörej vágta a földhöz. Zuhanás közben mintha lehunyt szemén át látta volna, ahogy lassan elúszik előtte, megpördül, a magasba emelkedik, és visszahull a szomszédos ágyú kereke. Gépiesen kivárva öntudata kivilágosodását és megállapítva, hogy él, Andrej előreugrott, és felkapta a ládát.

Öt tank volt. De bal felől egyet az egyes számú ágyú már eltalált, és az égett. Az a löveg, amelynél Andrej volt, még egyet sem lőtt. Erőlködve és rekedten kiabált valamit a parancsnok, de hát parancsok nélkül is világos volt, hogy mit kell tenni. A tankok legördültek a magaslatról, és egyszer csak kettéoszlottak: kettő az első tüzelőállás, kettő a második felé indult, s közben ravaszul azon a vonalon haladtak, amelyre célozva az ágyúk akár egymást is eltalálhatták. Csakhogy töprengeni ezen nem volt idő, lőni kellett.

Csak egyet lőhetett a tüzelőegység, az a legfőbb, amelyet Andrej Guszkov töltött meg. Azután egyetlen pillanatig csörömpölő zengés zúdult rá, és ő, legalábbis úgy érezte, bukfencezve arrébb repült.

Valahonnét nagy messziről Nasztyona hangja szólt, elnyújtottan és gyengéden, s a lejtésébe Andrej beleborzongott. A szavakat nem értette. A fülében ott dörömbölt annak a rövid és szörnyű tusának a zaja, ahol vas csapott össze vassal, hogy úgy rémlett, az emberek teljesen feleslegesek voltak, röpke, újra meg újra visszatérő képekben villant fel a harc, bűzt érzékelt és mocskot; egyetlen forró gomolyagban kavarogtak a kiáltások, a megerősítetlen lövegsarkantyúktól földúlt föld; a sietősen fedezékbe vonuló vontatók, az irányzékos, név szerint Korogykó, aki az ágyútalpra emelve a fejét a saját, szilánk feltépte hasába bámult; a robbanás erejével a levegőbe röpített lövegtakaró, s mindez a hernyótalpak egyre növekvő, a félelem erősítőjén át érkező dübörgésétől kísérve.

És egyszer csak Nasztyona hangja eltűnt. Még nem ébredve, nem ocsúdva, még meg sem érkezvén a maga utolsó harcából, Andrej óvatosan megfordult, s valami egészen mást látott meg Nasztyona szemeiben, az ő emlékezésének

melegét. Nem bírta tovább; Nasztyona mellébe fúrta a fejét, és felnyögött.

– Andrej, mi van veled? Mi történt? Mi történt? – ijedt meg az asszony.

Andrej majdhogynem felsírt.

– Semmi, Nasztyona, semmi. Itt vagy. Velem vagy.

De azért még mindig félt, hogy a visszaemlékezések helyet cseréltek, hogy az éppen csak felidézett harc látomása a valóság, s tovább gyanakodott.

– Mire gondoltál? – Nasztyona becéző mozdulatokkal matatott a hajában, de a maga gondolatait folytatta. – Buta vagy te, és kész. A fejedbe vettél valamit. Az lehet, hogy neked rossz velem, de az én nevemben ne beszélj. Végig ezekben az években, amíg vártalak téged, én téged vártalak, nem másvalakit! Én soha anélkül, hogy veled beszéltem volna, le nem feküdtem, és reggel, amíg hozzád el nem értem, rólad tudomást nem szereztem, addig fel sem keltem. S tényleg úgy éreztem, hogy látlak téged: először nincs semmi, csak zaj, mint amikor a szél fütyül, azután mindig csöndesebb és csöndesebb lesz, vagyis nem vagy már messze, és aztán egyszer csak megvagy, látlak! Valamiért mindig egyedül vagy. Állsz vagy ülsz a katonaruhádban, és szomorú vagy, nagyon szomorú, és körülötted senki sincs. Látom, hogy élsz, és máris fordulok vissza. Ottmaradni vagy beszélgetni nem szabad. És tovább húzom az igát, tovább, nap mint nap. Talán én túlságosan is vártalak, túlságosan szorosan körülvettelek, harcolni se hagytalak. Honnét tudhattam volna, mit szabad, mit nem – tettem, amit tettem és kész, senki nem tanított, senki nem segített. És te hallgattál. Jaj, Andrej, Andrej ...

A férfi a két keze közé fogta a fejét, és ide-oda ingatva, mintha túlságos súlyt akarna ledobni, felnyögött:

– Úristen, mit tettem?! Mit tettem, Nasztyona?! – És elhúzta a kezét, és Nasztyona felé fordította az arcát. – Ne gyere többé ide, ne gyere! Én is elmegyek! Egészen elmegyek. Ezt nem szabad. Elég volt. Eleget kínlódtam, eleget kínoztalak. Nem bírom.

Nasztyona dermedten nézte.

– Ezt ne – állította meg végül. – Te elmész, és én? Velem mi lesz, azt nem gondoltad? Hová megyek a szégyenemmel? Az emberek közé nem vihetem. Maradjunk együtt most már, jó? Várjunk, Andrej, várjunk, ne siess. Lehet, hogy még minden jóra fordul, jóra kell fordulnia. Csak légy türelemmel, ne menj el. Egyedül elpusztulsz. És én is elpusztulok. Először én pusztulok el. És ha igaz a gyerek? Hiszen egyedül te tudod, hogy ez a te gyereked, nem akárkié. Kivel beszélhetnék, kinek önthetném ki a lelkemet, hiszen én most az embereket kerülöm. Mondd, ugye nem mész el?

Nem szólt, s nem azonnal, de megrázta a fejét.

– Helyes, helyes, nem is kell. – Nasztyona felsóhajtott, s rövidke szünet után az ablak felé fordult. – Sötét van, de sötét. El is felejtettem már, hogy menni kell. Kelj fel, Andrej, menjünk, azt ígérted, hogy elkísérsz. Menjünk – tovább lehetünk együtt. És ne képzelődjél. Nem vagy egyedül. Ha egyedül volnál, akkor tehetnéd, ami eszedbe jut.

A sötétben nem látszott, hogy folynak Nasztyona arcán a könnyek.

Három nappal később, amikor a szél újra tisztára söpörte a jeget az odahordott hótól, Andrej Guszkov elhatározta, hogy átmegy Atamánovkába. Már régen kívánkozott a falu közelébe, de mindig visszatartotta magát, attól félve, hogy valami óvatlanság vagy véletlen fölfedheti; most azonban a Nasztyonával folytatott beszélgetés után, azután, amit tőle megtudott, képtelen volt tovább megmaradni. Csodálatos dolog történt. Sokkal magabiztosabb lett, mintha váratlanul valami különös jogcímhez jutott volna az itthoni tartózkodásra, és kevésbé kellene félni, kevésbé kellene a rá leskelő veszéllyel gondolnia. Azonkívül az idő is enyhébb lett, végképp beállt már a tavasz, ez volt a lehető legjobb idő, ha csak egy kicsit is tétovázik, habozik, már el is késett.

Egy derűs, csillagos éjszaka után, már pitymallatkor kelt át Guszkov az Angarán, megkerülte az alvég felől a falut, és felkapaszkodott a dombra. Amikor visszajött, erről az oldalról nem látta a falut, és most még kisebbnek találta, mint ahogy várta. Lenézett az alacsony, úgy rémlett, nem is álló, hanem az utcasoron végigfekvő házakra, a megsüllyedt, mindenféle színű, emitt fatáblás, amott táblátlan ablakokra, úgy festettek most, mint folt a ház falán, a csaknem földig csüngő tetőkre, a dülöngélő, esetlen kerítésekre, és alig ismert rájuk. Guszkov behunyt szemmel is tudta, melyik ház kié, s mégis, ahogy most lenézett, csaknem minden esetben habozott: olyan s mégsem egészen, mert a helye a régi, de a külseje, az más. Azért van-e így, mert még nem virradt meg egészen, és a levegő homályosan deren-

gett, vagy csakugyan így megvénült férfikezek nélkül a háború alatt a falu?

Sokáig kerülte a maga házát, szándékosan nem nézett arrafelé, hogy előbb legalább, úgy-amennyire, hozzászokjon a falu látványához, megérezze a közelségét, elhiggye, hogy nemcsak képzelődik, hanem valóban lát is. De az érzés nem sietett: az évek alatt, amíg máshol volt, s különösen az utolsó hónapokban, amikor a közelében volt ugyan, de erőt véve magán, tudni sem akart Atamánovkáról, sikerült sok mindenben idegenné lennie. Mit volt mit tennie: a falunak maradnia, neki bolyongania kellett. Együtt nem maradhattak, még csak a sírját sem áshatták meg itt. Tehát értelmetlen lett volna hiába bánkódni, céltalan fájdalommal terhelni a lelkét. Időnként, amikor a tekintete megakadt Atamánovkának az Angaráig nyúló csücskén, Guszkov mintegy lustán, közönyösen és némi öncsúfolással próbált emlékezni: mi kellett ott őneki? Hiszen valaha valami kellett, de hogy pontosan micsoda, azt elfelejtette.

A ház, ahol született és felnőtt, és ahol hozzá a világon a legközelebb álló emberek éltek, épp szemben volt, az utca alsó végén. Végre felkészülvén Guszkov megfeszített figyelemmel fordult arrafelé: ugyanaz a három ablak a hegyoldal felé, őfelé fordulva; ugyanaz a megsüllyedt, bal első sarok (az apja azt mondta, olyan a ház, mint a gazdája: bicegős). Ugyanazok a jóféle súlyos gerendából ácsolt pajták, lejtős tetejükre hajigálva mindenféle limlom. A ház erős volt, időálló, de annak idején nem figyeltek eléggé, és hagyták, hogy megsüllyedjen az egyik sarka; épp azon a nyáron, amikor a háború elkezdődött, kaszálás után akarták kalákába gyűjteni a férfiakat, hogy egyetlen lendülettel, szöszmötölés nélkül megemeljék, kijavítsák a megsüllyedt házsarkot. Hát

szépen összegyülekeztek! Most meg már persze nem is gondolhat erre az öreg. Ilyen féloldalas marad most már ez a ház, amíg csak egészen össze nem dűl, vagy meg nem ér egy jó gazdát. Hogy is? Apa és anya sokáig nem húzzák, Nasztyona pedig ... Nasztyona aligha marad itt, s ha mégis, hát nem egyedül.

Guszkov feszülten nézte az ablakokat, mintha így megláthatná, ami mögöttük történik. Jobboldalt az első ablak a tűzhelyre nyílik; az ablak alatt ott a tyúkketrec, szemben vele az orosz kemence, amelyen az utolsó időben éjjel s nappal ott fekszik az anyja. Még nem gyújtottak be: nincs füst. De nemsokára fölkelnek; az anyja fölébreszti Nasztyonát, és az gyújtósért szalad. Nasztyona ablaka bal felől, a megsüllyedt saroknál van. Most álma utolsó perceit álmodja éppen: kinyújtott lábbal fekszik a hátán, két kezével a hasát öleli. Ez a szokása, ha igaz az, hogy megfogant, most hasznára lesz. Lám, milyen hamar, milyen korán készülni kezd az ember arra, ami benne majd végbemegy: Nasztyona még a háború előtt minden látható ok nélkül, látszólag merő magakényeztetésből rászokott, hogy átölelje a hasát, és lám, kikunyerálta, kihízelegte. Andrej ma bizonyságot szerez, nem tört-e ketté, nem szakadt-e meg a reménye. Nasztyona ma jelt ad neki. Ha semmi sem változott, este befűti a fürdőt. De Nasztyona nem tudja, hogy ő itt van a közelében, és nem vár rá éjnek évadján a fürdőházban; ő csak annyit mondott, hogy kimegy majd az Angarához.

Elképzelte, hogyan fekszik most Nasztyona az ágyban mozdulatlanul, kinyújtózva, jó meleg a teste, és az inge a hasára gyűrődött, és fekszik, és az arca alig észrevehetően megduzzadt és elsápadt az alvástól, és meg-megrándul, mintha azon igyekezne, hogy visszaemlékezzen valamire,

fekszik, a haja lebontva – elképzelte utolsó reggeli álmában Nasztyonát, és egy kicsi, hártyafalú buborék pattant szét a torkában. Guszkov felsóhajtott, s a pajták felé fordította a tekintetét, amelyek ott sorakoztak az udvar bal oldalán. Az a legszélső, amelyről legelső éjszakáikat idézvén beszélt Nasztyona, innét nem látszott. Hanem Nasztyona nem mondott el mindent. Nem mondta el, hogy az ölelkezésük kellős közepébe belerikoltó kakast akkor rossz jelnek vélte, s erről sokáig nem lehetett lebeszélni. „Rossz jel, rossz" – ismételgette, ő pedig próbálta megnyugtatni: „Ne törődj te a kakasokkal, azok itt minden percben rikoltoznak."

Végre maradéktalanul felszabadult, felderült a reggel, s a falu megemelkedett a földről, közelebb került. Füst kúszott fölfelé a kéményekből, halk, álmos, összemosódó hangok hallatszottak. Nasztyona is felkelt; lüktető bíborfény töltötte meg a kemencével szemközt levő jobb oldali ablakot. Egy pillanatra megvillant az ajtószárny: kinyitották, valaki kiment, de a kerítés eltakarta, ki volt az. Nasztyona vagy apa? Nasztyonának indulnia kell a tehénhez, de apa valószínűleg még fejés előtt megeteti az állatot, ámbár meglehet, hogy most már ez is Nasztyonára hárult, ki tudja. S hátha hirtelen valami homályos érzéstől megbolydítva utolsó erejét megfeszítve, kibotorkál a házból az anyja, s most ott áll, várja, hogy megértse, mi hívta, s mi és hova mozditja majd tovább. Hát lehetséges, hogy az anyja egyáltalán, de egyáltalán nem érzi, hogy ő itt van a közelében?

Állt, nézelődött, emlékezett, s mindezt valahogy könnyedén, nyugtalanság és fájdalom nélkül – ezek az érzések talán még szunnyadtak, de talán már ki is irtotta magából őket. Ő maga is csodálkozni kezdett a saját nyugalmán: négy év óta először látja a szülőfaluját, itt áll, s tudja, hogy

meglehet, soha többé nem fog itt állni – és oda se neki. Ott szenvedett, kínlódott, bármit odaadott volna, hogy csak még egyszer, csak utoljára, ha csak egy szemvillanásra megpillanthassa Atamánovkát, mondhatni, azért jött ide – most itt van – és üres a lelke. Hát csakugyan minden elhamvadt őbenne?

Hogy próbára tegye magát, most egyivású pajtása, Vityka Berjozkin háza felé fordult; Vityka Moszkva alatt esett el. Ismerős ház, abból is füst száll már; Nágyka maga van most a gyerekekkel. Andrej annak idején, amikor Vitya elköltözött az anyjától, segített átköltöznie a felvégről. Nem volt valami nagy hurcolkodás. Befogták a lovat, két vagy három batyut dobtak fel a szekérre meg az ágyat, meg egy fadikót, ennyi volt az egész. Asztalt, lócákat a helyszínen ácsoltak, Andrej vitt szerszámokat hazulról.

Andrejt megdöbbentette, milyen eleven-közelről jelent meg most előtte Vitya: az arca, a hangja, a járása, a gesztusai – minden. Éppen mintha az előbb még itt állt volna mellette, és csak egy percre távozott volna valahová. „Érdekes – gondolta Guszkov –, ő már nincs, és én mégis olyan jól hallom és látom, mintha élne. Ki iparkodik vajon: Vitya, vagy az én emlékezésem? Lát-e valaki ilyen jól, mondjuk engem? Én vagyok, engem jobban kell hogy lássanak – élőt az élők! – Nem – állította meg a gondolatait –, itt alighanem másról van szó: Vitya beteljesült, végigment a maga útján, mindenki tudja, hogy mi történt vele. De hogy énvelem mi van, azt senki sem tudja. Az emberek máris kerülik, hogy emlékezzenek rám, mert nincs kikötő, ahonnét elindulhatnának az emlékképek. Élve törlődtem el, úgy mállottam szét, akár a tavalyi hó. S az emberek felé közeledő emlék biztosan tudja, mit tartson önmagáról, épp ezért az én emlé-

kem örökkön szégyenkezni és bujkálni fog, ahogy én is bujkálok. És nincs remény, nincsen semmi remény, énnekem itt már semmi nem világol."

A gondolatai is nyugodtak voltak, nem érintették a szívét. Nincs, hát nincs. Ha meghal, akkor már úgyis mindegy lesz neki, mit beszélnek róla az emberek. A föld alatt minden egyenlő; ott semmi sem fogja fájdítani a csontjait. Guszkov figyelmét most újra a szülőháza kötötte le. Igyekezett le sem venni róla a tekintetét. Végre meglátta az apját. Sőt úgy rémlett, azt is hallja, hogy nyikordul a kiskapu. Az apja becsukta maga után, azután megállt, és figyelmesen felnézett a dombra, oda, ahol Andrej állt, mintha sejtené, hogy ott van, azután szokott bicegő lépteivel elindult az utcán jobb felé, s valami – messziről nem látszott, hogy a lélegzete vagy a cigarettája – párát eregetett. „Íme az apám – bukott fel Andrej elméjében a hűvös-nehézkes gondolat –, ez ő." Nézte az apja hátát, amelyet az még mindig nem volt hajlandó öreges görnyedten tartani, s az elveszettség és üresség érzése mind jobban és jobban betöltötte Andrejt. Apja félúton megállt, a dereka megtört, a feje rángott – bizonyára köhögött. S Andrejnek megint úgy rémlett, hogy hallja ezt a köhögést, hogy a nehézkesen felszakadó hang eljut hozzá. Aztán kiegyenesedvén az apja továbbbicegett, és eltűnt az olvasókör épületének sarka mögött.

Andrej állt még egy darabig gondolattalanul révedve a lába elé, majd mint aki váratlanul észbe kap, gyorsan, csaknem futva rohanni kezdett felfelé a dombra, s amikor a falu már eltűnt, jobbra fordult, s ugyanolyan gyors, sietős léptekkel átvágott az erdőn, míg csak rá nem bukkant az útra. Ott, az utat övező, sűrű, fiatal fenyvesben leereszkedett. Csak ott állt meg, ahol véget ért a fenyves, és épületek lát-

szottak a közelben. Az istállóudvarnál volt, amelynek felső kerítése egészen az erdőig ért. Andrej itt közelebbről is megláthatta az apját.

Az apja és őközötte soha nem létezett valami különleges kapcsolat, se jó, se rossz, mindkettő élte a maga életét. Igaz, gyerekkorában az apja figyelemmel kísérte, de épp csak ennyi – szinte egyáltalán nem avatkozott bele a foglalatosságaiba vagy a gondjaiba. Enni van mit, cipője van, ruhája van – ellátták mindennel, ami a szülők kötelme, jól van, az élethez tanuljon meg egyedül igazodni, arra való a keze meg a feje. Nem leckéztette és nem is nevelte a fiát, meg nem is tudta, mi fán terem a gyereknevelés: az élet, vélte, majd megnöveli és megneveli, azzá teszi, amire való. Ha kellett, megcibálta, ha nem, nyugton hagyta. Ha Andrej valamit kérdezett, válaszolt, méghozzá kimerítően, pontosan, és örült, hogy a fia kíváncsi, ő pedig megmutathat és elmagyarázhat valamit. Ha látta, hogy a fiú valami hasznos dolog iránt érdeklődik, megdicsérte, számon tartotta, mit tud és mennyit tanul, de soha nem erőltette, az nem volt a szokása. Maga, tanuljon csak meg mindent maga, erősebb lesz úgy benne a tudás. Andrej csak egyetlen esetre emlékezett, amikor az apja hozzásegítette, hogy megértse, mi a jó és mi a rossz; amikor egy csínytevés után Andrej a szomszéd Miskára kente a történteket, az apja levette a szögről a gyeplőt, és szó nélkül elverte: csak akkor egyszer.

Ezért aztán az apjával könnyű volt. Nem becézte, de nem is veszekedett, nem kiabált, mint az anyja, akinek sűrűn voltak váratlan hangulatváltozásai. Ma ilyen volt, holnap egészen más. Az apjához Andrej bármikor bátran odamehetett, az anyját először mindig tanulmányoznia kellett: milyen ott ma az időjárás? Az anyja az Angara alsó folyásá-

nak vidékéről, Bratszk alól származott, ahol pöszítenek és selypítenek: „egy sakajtó list van a susékban." „Kasáljuk a zsabot meg a búzsát." Csak néhány faluban beszélnek így az Angara mentén, és csupa válogatott, jóképű, szorgos ember, különösen az asszonyok; honnét került ide ez a fajta, senki sem tudja. Lejjebb is, följebb is normálisan beszélnek, de arrafelé egyszerűen képtelenek másképp ejteni a szót, mintha a nyelvük sem úgy állna, mint más emberé. Az idegen fülnek persze furcsa, barbár beszéd ez, meg kell szokni. Andrej anyján öregkorában is nevettek Atamánovkában, csúfolták, ő pedig haragudott, és nem tudta véka alá rejteni a haragját, és ezért történt, hogy kerülte az embereket, jobban szeretett egyedül maradni. De különben is volt, ami elfordítsa a szívét az emberektől: a polgárháború teljesen kipusztította a családját, apját, anyját, a három bátyját – mindenkit. A legfiatalabb bátyja, aki partizán volt, Atamánovkába futott Kolcsak katonái elől, a húgához, de itt is utolérték. Talán ez volt Andrej legelső, homályos, töredezett gyerekkori emléke: akkor volt ötéves; emlékezett rá, ahogy idegen, szakállas emberek kicibálták a pincéből a nagybátyját, és magukkal vitték. Az anyja aztán attól kezdve mindig felhánytorgatta a férjének, hogy nem segített a sógorán. Az apja csak hallgatta; lesántultan tért vissza az első háborúból, és többé senki zászlaja alatt nem kívánt harcolni. A kolhozban attól a naptól, hogy belépett, az istállóba ment.

Szerette a lovakat. Andrej nem is ismert senki mást, aki úgy szánta és szerette volna ezt a jószágot, mint az apja. Talán azért is kéredzkedett az istállóba, mert nem bízta volna idegenre azt a négy lovat (ha a csikót is számítjuk), amit az udvarból a közös istállóba vezetett. Ha lovakról volt szó,

ő, aki egyébként mindig nyugodt, sőt méla volt, senkinek sem engedett. Egyszer, még az első időkben, a parasztok szeme láttára verte el a rúdtartó szíjjal Nyesztort, a mostani elnököt, amikor az tajtékosan, fölszakított, vérző ajakkal hozta vissza az istállóudvarra valahonnét a Mennykőt, az almásderes mént – alaposan ellátta a baját, és senki nem mert még csak szólni se. Pedig az a ló a kolhoz előtt a Nyesztor bátyjáé, Uljáné volt, azé, aki aztán a finn háborúban esett el, és meglehet, hogy Nyesztor ezért is bánt kedve szerint az állattal, de az apja nem nézett semmit. Haragudott azokra, akik lefitymálták a lóhúst, bizonygatta, hogy minden állat közül a ló a legtisztább, de lóhúst ő sem evett. Nem vitte volna rá a lélek. Mert szerette a lovakat, mert velük érzett, még holtukban is. Azt mondogatta: „Inkább meghalok, de ember vagy ló húsát számba nem veszem." A fronton, amikor a lóhús mentette meg őket az éhezéstől, Andrej gyakran gondolt az apja szavaira, és arra a következtetésre jutott, hogy az apja soha nem volt még hasonló helyzetben, különben meggondolná, mondjon-e ilyesmit. A fronton még az is előfordult egy ízben, hogy egy elhullott lovat vágtak szét és főztek meg; még a golyózáporba is előrekúsztak a húsért.

Andrej meghúzódott a fenyvesben, és várta, hogy az apja kijöjjön a fészerből. Az udvar közepén a régi helyén állt a két, egy-egy fatörzsből kivájt hosszú vályú, mellettük mint egy ágyúcső, irányult Andrejre a feltámasztott, üres lajt. A bal oldali kerítés mentén felemelt és felkötözött rudakkal sorakoztak a nyári homokfutók és szekerek, megrakva nyírfahasábokkal és gallyakkal, jobboldalt az istállókon túl kezdődött a karám, ott hullámzott a lovak háta. Semmi sem változott itt az évek során, legfeljebb megöregedett. A szalmatörektől piszkosvörös és puha volt a föld, és a fagy le-

heleténél is erősebben áradt már kora reggeltől kezdődően a trágya és a lóverejték sűrű szaga; Andrej beszippantotta, s mivel már elszokott tőle, hát kapkodnia kellett a levegőt, de ez élvezetet okozott, szilaj, mámoros vágy töltötte el – bár megmérgeződne. Egy szép másodfű csikó kószált magányosan az udvaron, izmos volt, ápolt, könnyű, erős lábú, fénylő fekete hátú, nyírott sörényű. Andrej elgyönyörködött benne, és azt gondolta, hogy ezt a csikót aligha teszik tönkre, ezt biztosan meghagyják tenyésztésre, csuda szemrevaló süvölvény! És milyen kíváncsi: valahogy megszimatolta Andrejt, és odament a kerítéshez, kidugta a fejét a póznák között, és hosszú, kutató tekintetet vetett rá. Andrej ráijesztett, a ló meghőkölt, odapillantott az istállóra, megvan-e még, és újra a gyanús idegent kezdte tanulmányozni. S később sem mulasztotta el: turkált egy kicsit a szalmatörekben, odanézett, megint turkált egy darabig, odanézett újra.

Andrej valamilyen kótyagos, a tökéletes szórakozottságig, az emlékezetkihagyásig összegabalyodott állapotban volt: hol azt nem értette, miért bujkál az erdőben, amikor alig néhány lépést kell csak tennie, átlendíteni magát a sövényen, hogy kijusson a napvilágra, miért nem indul, mire vár? – hol meg észbe kapván, hogy előjönnie semmiképp sem szabad, éppen azt nem értette sehogy se, hogy került az orra elé ez az előző, befejezett, elmúlt életéből ismerős zug, amikor ő már réges-régen egy másik világhoz tartozik. Honnan? Látomás, képzelet? Minek? Mi szükség van erre? Mi közük egymáshoz? Hogy került ő ide?

Végül is elszalasztotta a pillanatot, amikor az apja kijött a fészerből, mert egyszer csak azt látta, hogy egy kancát vezet kötőféken. Az istállóból jöttek ki. A kanca előrehaladottan vemhes volt, két oldala kiduzzadt, a hasa lecsüggött,

nehezen és óvatosan lépkedett. Andrej figyelmét először a kanca kötötte le, az döbbentette meg legjobban. Maga sem tudta volna megmagyarázni, miért? Vagy régen látott már vemhes lovat, és elfelejtette, milyen az, sőt elfelejtette, hogy ilyesmi is lehet a világon, vagy megörült a szerencsés véletlennek, amely lehetővé tette, hogy ne nézzen nyomban egészen az apjára, hanem félig tartva csak a látóterében, szoktassa, s jobban felkészítse magát a találkozásra. Az apja kivezette a kancát, megállt, körüljárta, nyilván azon gondolkozva, kell-e egyáltalán megjáratni, azután fogta a kötőféket, és továbbindultak. Elmentek az alsó kerítés aljáig, majd megfordultak hegynek föl, arra, ahol Andrej állt. Andrej meghőkölt, nyugtalan lett, nem tudta eldönteni, maradjon-e vagy elrejtőzzék a fenyves mélyére; végül is abban a reményben, hogy az ágak kellőképpen takarják, maradt, de mindenesetre leguggolt.

Apjából, amikor kikísérte a frontra induláskor, az utolsó búcsúnál kiszakadt a kérdés: „Megadatik-e még nekünk, hogy lássuk egymást, megadatik-e?" Csak két utat tudott elképzelni: vagy meglátják még egymást, vagy már soha többé. De az, hogy az egyik láthatja a másikat, s a másik mégsem látja az egyiket, az át sem villant az agyán – ehhez túlságosan is egyszerű agy volt. Pedig most pontosan ez történt. Az apja közeledett – derékszíjjal átkötött pufajka volt rajta, házikészítésű vattás sapka, fölhajtott fülvédővel és puha, sarkalatlan csizma. Lassan és fáradtan járt, fáradtságról beszélt két erőtlenül leereszkedett karja, erősen bicegő járása, amikor az egyik láb épp csak a másikig vonszolódik. Sántítás közben erősen megroggyanó teste most leginkább egy meglőtt vadra hasonlított, amely már nem állja a hajszát, s csak a tehetetlenség tartja mozgásban. Andrej most

már le nem vette róla a szemét. Az apja közeledett, s ahogy mind közelebb ért, Andrej, elfeledkezve az óvatosságról, egyre jobban kiegyenesedett, felemelkedett, de belül valami mindjobban megbénult benne, rosszul látott, rosszul érzékelt. Az apja majdnem a kerítéshez ért, ott mintegy szándékosan megállt, és köhögni kezdett. A kanca okos, értő szemekkel nézte a háta mögül. Sokáig, rekedten köhögött, kezével fogta a mellkasát, a fejét félrefordította, majd megnyugodott, felemelte a fejét, és egyenesen maga elé nézett, vagyis Andrejre. Talán ha húsz méter volt közöttük. Andrej végképp megmerevedett. Ha az apja rajta tartja a pillantását, aligha állja meg, és előjön, de az apja lesütötte a szemét, és megrántotta a kötőféket. A ráirányított tekintet elvakította Andrejt, nem jegyezte meg az apja arcát, nem vette észre, mennyire megváltozott, csak azt látta, hogy ez az apja arca, az ő lecsüggő ősz bajsza, és kész. És csak amikor a távolodó hátat nézte, akkor érezte, hogy föltámadt benne egy különös, minden apróságot rögzíteni képes figyelem. De már késő volt. Apja az oldalajtón át visszavezette a kancát az istállóba, és eltűnt. Öt perccel később Andrej még egy pillanatra látta egy nagy villa szalmával. Azután valaki az apja nevét kiáltotta, és Andrej megértette, hogy ideje elmenni.

13.

Kiment az útra, és sietség és rejtőzködés nélkül indult fölfelé. Hová? – nem gondolkodott rajta, egyszerűen csak ment, minél távolabb az emberektől, minél távolabb attól, amit az imént átélt. De nem bánta, hogy elfutott az istállóhoz,

nem sejthette, hogy az, amiért odafutott, maga is elébe siet. Ki a megmondhatója, nem azért kezdett-e futni egyáltalán, nem azért kelt-e át az Angarán, mert reménykedett: hátha megtörténik, hátha akaratlanul bekövetkezik, ami megtörtént. Világos, hogy kockáztatott, de amit már csaknem kiégetett, most még keményebb lett – szükség lesz rá.

S különben is! Látta az apját, az édesapját, ezt valamikor még a javára írják. Könnyebb lesz tovább élnie: egy adósságot megfizetett. Látnia kellett az apját; hiszen csak létezik valami, ami a halála előtt megsúgja az apjának, hogy ezen a mai reggelen a fia ott állt előtte, és a bocsánatát kérte – kell hogy létezzen ilyesvalami okvetlenül. S az apja megbocsát. Hogy nem vette észre? Hiszen egyenesen a szeme közé nézett. Vagy lehetséges, hogy észrevette, de nem akarta megmutatni, s úgy tett, mintha a semmit látná? Nem, nem vette észre. Különben szólt volna. Ő szólt volna, és én mit mondtam volna, mit tettem, hová mentem volna azután? Ezt a terhet jobb nem megosztani senkivel, ezt egyedül kell cipelni. Hiszen Nasztyona segítségétől is csak dupla lett a teher. Most már talán Nasztyonát is föl kéne szép csöndben szabadítani. Egyedül, csakis egyedül. Nasztyona nélkül? Hazudsz: Nasztyona nélkül nem létezhetsz, Nasztyona adja neked még a levegőt is, és meglehet, hosszú-hosszú időre, még messze a halálodon túl is.

Észre sem vette, hogy felkelt a nap; az emelkedőn, ahol az erdő kettévált, egyenesen a szemébe sütött, és Guszkov hunyorogni volt kénytelen, s körül egyszerre mozgásba jött minden – egyelőre gyengén, óvatosan, de szertesietőn. Gazdag és zengő nap hajnala volt ez, az ég tiszta és derűs, a levegő megenyhült a napsugaraktól, a jég is megizzadt az úton. Az erdőt még hó borította, de már mindenütt megsüp-

pedt, lyukacsos lett, s mintha most nőtt volna, úgy meredezett belőle a tavalyi fű. A fák még nem ébredtek fel egészen, de már kiegyenesedtek, melegedtek, önáramaiktól meg-megrezdültek. Kesernyés szag áradt, az éjszaka nem tudta elpárologtatni az előző napi olvadást. A napsugarak, mintha a föld mentén áramlottak volna, el nem érték, de mind lejjebb és lejjebb siklottak.

Guszkovnak sietnie kellett volna, hogy mielőbb jó messzire jusson a falutól, de sietnie nem akaródzott, lankadtan, szórakozottan rakosgatta a lábát. Apjával történt találkozása nem múlt el nyom nélkül; Andrejt közöny fogta el. Hová megy, és miért? Mit keres itt? Maradt volna, ahol volt, minek furakodott ide? Ott már kezdett megnyugodni, megszokni a helyzetét, idejönni, ez olyan volt, mint sót szórni az eleven sebbe. De nem, ez kellett, kellett – azután könnyebb lesz majd. Nem érezheti igazán erdei vadnak magát az, aki sose látott háziállatot; nem lehet új életet kezdeni, amíg el nem szakad a régihez fűző köldökzsinór, és Andrej bármit tett is, az a köldökzsinór ott volt, és zavarta. El kellett jönnie ide, hogy a valóságban, közelről győződjék meg róla, hogy soha nem lépi többé át a szülői ház küszöbét, soha nem vált többé szót apjával, anyjával, soha nem szánt többé ezeken a mezőkön, s ő eljött a régi szabályhoz tartva magát: kutyaharapását szőrivel gyógyítják. Most majd egyszer és mindenkorra megérti, hogy nincs ide útja többé. Most majd végigszenvedi a szenvedést, amit mindeddig halogatott, de amelyet el amúgy sem kerülhetett.

Az apjával történt találkozás, úgy látszik, meghúzta magát a bensejében, s csak az alkalomra várt, hogy fellobbanjon, s újult erővel vesse rá magát; érezte, hogy kevéssé adta át magát neki. Most úgy merült fel, mint egy álom,

amely könnyedén siklik át az emlékezeten, de nem marad ott, hanem előtte felmeredve zavarja a járásban és a gondolkodásban is. Újra és újra visszatért a történtekre, hol megint megbénulva a csodálkozástól, hogy olyan közelről látta az apját, hol megborzongva a megkésett félelemtől, hogy az apja észrevehette, de csak óvatosan tért vissza, épp csak érintve mindezt, nehogy felbolygassa az emléket, és sokkal nagyobb szenvedéssel élje át újra. Ma erre semmi szükség: ma idegen földön jár. Idegen földön-e? Guszkov fölnevetett, és bólintott a gondolatainak: igen, idegen földön, ahol hegyeznie kell a fülét, ahol nem engedhet múló gyengeségeknek se, mert igen drága árat fizethet.

Egyszer csak eszébe jutott a néma Tánya, akinél Irkutszkban rejtőzött, minden ok nélkül jutott eszébe, ott volt előtte az arca, mozgó, kérdő ajkaival, és Guszkov hirtelen nagyon szerette volna újra Tányánál találni magát. Magával vinné, elmennének valahová a világ végére, ahol nincsenek emberek, ahol elfelejthet beszélni, s ahol mindennek fejében, kedvére csúfolhatja Tányát, aztán megszánhatja, aztán kicsúfolhatja újra – Tánya mindent eltűr, a legkisebb kegy is boldoggá teszi. Mégiscsak mulatságos a süketnémák arca. Mosolyognak, de a szemük hideg, közömbös, az ajkuk mozog, de minden egyéb mozdulatlan és feszült marad az arcukon. Ő persze nem méltó Tányához sem, de ezt a bűnt még elviselné: Tányát megbántotta őnélküle is az élet, nyugodtan bánthatja ő is. „De hát kapard csak meg – tulajdonképpen minek bántanád" – kérdezte saját magától. Azért, mert a bűn bűnt követel, azért, mert a megfeketedett lélek még nagyobb sötétséget kíván. Ő bizony aligha tudna másképp meglenni, őneki állandó bizonyság kell, hogy az lett, ami. Úgy biztosabban érezné magát.

Guszkov kiért a mezőkre, és jobbra fordult a távoli irtás felé. Az egész napot ott kellett eltöltenie. Ez idő tájt az embereknek arrafelé semmi dolguk: trágyát a jobb években sem szállítottak oda, most meg, különösen olvadáskor, végképp elhagyatott hely lett. Aligha vetődik oda valami nyugtalan lélek. Mindazt, amit az erdő adni tud, föllelhetni a falu közvetlen közelében. De ha összeakad itt valakivel, az se baj, hadd ijedezzenek tőle, ma nem rajta van a rettegés sora. Olyan közel, hogy fölismerhetnék, úgysem enged magához senkit. Messziről meg csak hadd nézzék és találgassák, ki lehet, ameddig jólesik – neki aztán édesmindegy. Joga van gazda módra végigmenni itt, nem dolgozott kevesebbet ezeken a földeken másoknál, csukott szemmel is tudja, melyik föld milyen, hová mit vetettek a háború előtt, és mennyit termett. S abban, hogy ezek a földek máig sem silányodtak ugarrá, hanem még mindig adnak kenyeret, neki is része van még a régi évekből. Ő itt nem idegen. Nem. Itt még a levegőben is érzik, hogy ő megkerült, erre jár: megfeszültek és megdermedtek a mezők, ahogy ráismertek; és ő most csakis az ilyen emlékezetben bízott. Az emberek nem tudnak emlékezni egymásra. Túl gyorsan sodorja el őket az ár; az embereket annak a földnek kell megőriznie az emlékezetében, amelyen éltek. S azt nem érdekli, hogy mi történt vele: előtte tisztán áll.

A nap mind magasabbra emelkedett, erősebben tűzött, s az út gyöngyözni kezdett, megcsillant, összefutottak az első, rövidke erek. Kétoldalt megkékült, felpuffadt, súlyos lett a hó. Súlyos lett a levegő is, ahogy fokozatosan nedvességgel itatódott át. Guszkov halinacsizmában lépkedett (más lábbelije nem volt, utolsó találkozásukkor Nasztyona megígérte, hogy előkeresi a régi, félredobott, béleletlen csizmá-

ját), ez a halinalábbeli most szörnyen bosszantotta. Úgy érezte, árulójává válik, lehetetlenné teszi, hogy otthon érezze magát; időszerűtlensége, esetlensége és célszerűtlen mivolta mintegy elválasztotta a földtől, amelyen lépkedett. Már most is nehezen járt, de hogy mi lesz három-négy óra múlva, amikor teljes erőből sütni kezd majd a nap, azt el sem tudta képzelni. Úgy látszik, meg kell húzódnia valahol. Az utolsó irtásnál, a patak mentén van egy vadászház, ott ellehet. Nem, ma még nincs kedve üres házakban bujkálni, nem azért jött ide. Akkor már inkább eldobja a halinacsizmát és meztélláb megy tovább, de megy, megy bizony, viszi a lelkét, amíg lehet, hiszen többé talán nem teheti meg.

Emlékek rohantak rá, emlékeket küldött körülötte minden: a mezők, a mezsgyék, a szántás közepén álló öreg, szikár feketenyárfa, a keskeny erdősávban az öreg fenyő tövén fakadó forrás, még az ég is, másutt sehol sem ismétlődő körvonalaival az erdők fölött; de Guszkov félt az emlékektől, elhárította, lerázta őket, s azok alig kezdődtek, megszakadtak, lehullottak valahová a mélybe. Ha átengedi magát nekik, később már sehogy sem szabadul. Mi szüksége az emlékekre, minek ez a gyötrelem, amikor változtatni már semmin nem lehet. Kár, hogy az emlékezete ezt nem érti meg. Mert hiszen mi történt: két egymásnak tökéletesen idegen ember jutott ugyanahhoz az emlékezethez, és most már lehetetlen elosztani. Ha sikerülne kiirtani, tökéletesen elfelejteni, ami a korábbi élete volt, hát sokkal könnyebb lenne – de nem sikerült: az a régi ember még mindig létezik, és sokáig élni fog még – elnyomottan és akarata ellenére –, sehová nem bújhat előle. És ő, Guszkov, nem lelhet nyugalmat, se megszabadulást, bolyongania és bolyongania kell, míg csak a napjai be nem telnek.

Azon kapta magát, hogy miközben tudja, hogy így van, miközben ezt erősítgeti magában, mindennek ellenére még mindig reménykedik valamiben; élt benne egy csöpp szótlan remény, olyan nagy titokban, hogy ő maga sem bukkant rá mindig, de élt, lélegzett, nagy ritkán érezte is félénk, óvatos moccanását. De remélni nincs mit, egyáltalán nincs mit, semmiféle csoda sem történik. Talán most jelent meg Guszkov előtt először a helyzete csupaszon, valóságosan, vigasztalanul és kiút nélkül – úgy tetszett, fizikailag átérzi, mintha áthatolt volna rajta, a hidege megborzongatta. Hogy mi váltotta ki, nem tudta. Nem előbb és nem később, hanem éppen most, amikor eljött a szülőföldje szívéhez nőtt helyeire – csak nem ők ítélkeztek így? Guszkov körülnézett, és megcibálva magát, érdesen, gonoszul fölnevetett: várj csak, mindjárt felbukkan a patakból egy aranyhal, és emberi hangon beismeri: igen, mi voltunk. Guszkov jobb kedvre derült, de valami készült, növekedett benne, valami érthetetlen és kellemetlen. A léptei el-elakadtak, holott sietett, és igyekezett nagyokat lépni, a lélegzete is sűrűbbé, kapkodóvá lett. „Aranyhal – tört rá váratlanul a gondolat –, én magam is úgy éltem itt, mint hal a vízben. Mi kellett még? Úristen, csak most lehetne olyan életem!"

Ezután már repült, szakadt minden zár, tilalom, lakat. Nem volt ereje megállítani, megnyugtatni magát.

„Ha nincs a háború, ez az átok – próbált gondolkodni –, élnék, dolgoznék ugyanúgy. Alig vagyok harmincéves, az élet feléig sem jutottam, és máris vége, kész. De miért éppen én? Milyen sok ember van a világon! Mit követtem én el a sors ellen, hogy éppen velem bánik így, mit? – Felnyögött, és nézte, hová ülhetne, mert a lába nem tartotta meg. Nem messze sáros, nyirkos rönk hevert az út szélén, arra ült. – Éltem vol-

na, akárcsak mások – kapaszkodott a gondolatba –, dolgoztam volna, jó munkaerő voltam, mindenki tudja. Mennék itt most valami dologban járva . . . ugyanígy mennék, és ugyanígy üldögélnék, elszívnék egy cigarettát, s fordulnék vissza a faluba." – Olyan közelinek és valószínűnek tetszett most ez a lehetőség, hogy megzavarodva és elveszítve önmagát, keresni kezdte, nem így történt-e valóságosan, nem kell-e elvégeznie, amiért idejött, és visszamenni a faluba. Nem, a világ nem fordult, a helyén maradt minden. Nem az édes álmot követő ébredés volt ez, hanem egy a mindennap újra és újra ismétlődő felismerések sorából, hogy ki ő, és mit tett – csakhogy ma különösen keserűnek és félelmetesnek érzett mindent, nehezen szerzett vértje egyetlen pillantás alatt szertefoszlott: most védtelen volt. Undorító, puha gyengeség kerítette hatalmába, még csak rá sem tudott reccsenni önmagára, s valahogy kedvére is volt ez a gyengeség, meg hogy nem képes fölébe kerekedni. „Ez mind a háború, csakis a háború – kezdett el újra átkozódni és mentegetőzni –, keveselli a halottakat, a sebesülteket, olyanok is kellenek neki, mint én. Honnét zúdult egyszerre mindenkire ez a rettenetes, rettenetes leszámolás? . . . És engem is odataszítottak abba a pokolba, és nem egy hónapra, nem kettőre, hanem évekre. Honnan lett volna erőm, hogy tovább viseljem? Ameddig bírtam, én kitartottam, hiszen nem rögtön tettem, én előbb hasznot hajtottam ott magam is. Miért kell azonos elbírálás alá venni engem másokkal, a kárhozottakkal, akik bűnnel kezdték, és bűnnel is végezték? Miért részesülünk egyforma büntetésben? Azoknak még könnyebb is, hiszen nem fáj a lelkük, nem kínlódnak, de nekem mikor fordul olyanná a lelkem, mikor lesz még érzéketlenebbé . . . Lám idejöttem, s máris kikészült, elkámpicsorodott, amilyen gyengécske . . . Hiszen

nem holmi Vlaszov-katonája vagyok én, hogy az enyéim ellen fordultam volna, én a halál elől vonultam vissza. Ezt nem veszik figyelembe? A halál elől vonultam vissza – ismételte, megörülvén a szerencsés kifejezésnek, s hirtelen lelkesedés fogta el –, micsoda egy háború, és én mégis leléceltem! Ehhez azért kell valami, az ördögbe is!"

És felemelte az arcát, elnézett valahová a mezők fölé, amelyeket elhagyott, és fölnevetett – kihívóan és könnyedén.

Sokáig ült még és suttogta mindig ugyanazt, és át-átadta magát a gyengeségnek, remegett a hóhér fájdalomtól, kutya módra vicsorogni kívánt, aztán megkínlódván könnyült egy kicsit, és megátalkodott, beteg, epés jókedv lett rajta úrrá, mígnem újra a mélybe rántotta a kín. Aztán arra jutott, hogy mindez a gyötrelem a mozdulatlanság eredménye, el kell foglalnia magát valamivel, és felállt, a rönköt meg, amin ült, kigördítette az útra – valaki majd elviszi. Körülnézett és továbbindult. Kihűlt és zavaros volt a lelke, de a sebes léptek valóban nem engedték, hogy elkapja a rossz gondolat, s az lassanként elmaradt.

Most már egészen felengedett az idő, csermelyek fakadtak, habár most még sekélyek és hangtalanok; a hegy felőli oldalon megmozdult, áramlani kezdett a levegő; gomolygó fehér masszává fakította mögötte az erdőt a nap. Szabadba engedett kakasok diadalmas kiáltásai értek el hozzá a falu felől, bántóan károgott röptében egy holló. Összegabalyodva ficánkolt a földközelben egy kicsi szellő. Guszkov arcát a nap karcolta, nem a szél, az épp csak megbolydította a levegőt. A vadászház melletti magtár előtt piszkos, kócos verebek csiripeltek. Amikor Guszkov közelebb ért, két vadgalamb röppent fel az etetőről, és suhogva elszállt mellette.

Guszkov megállt, és figyelni kezdte a verebeket. Andrejevszkojében, távol az emberektől, nem voltak verebek. Azon tűnődött, meddig él egy veréb, nincs-e ebben az éhesen nyüzsgő csapatban olyan, amelyik itt volt már az ő idejében is. De nem tudta, mennyi egy veréböltő, korábban ilyen semmiségek nem foglalkoztatták, s ettől megint csak bosszús lett. Elijesztette a verebeket, odament a házhoz, s nagy nehezen föltépte a tél folyamán odafagyott ajtót. A ház hideg volt és üres, Guszkov körülnézett, nincs-e valami harapnivaló, s mivel semmit sem talált, újra kilépett a házból. Valami bágyasztotta – enni akart-e vagy aludni, maga sem tudta. Valamelyes ennivalót hozott magával, de azt későbbre kellett tartogatnia. Ki tudja, mi okból, de bízott benne, hogy itt majd kerít ennivalót, habár igazán nem volt honnét: hiszen nem mehetett be a faluba kérni, azon kívül pedig ilyenkor nem található semmi.

Sokáig toporgott, nem tudta, mihez kezdjen, aztán mintegy próbálva, latolgatva, hova tegye magát, befordult az épület mögé, a domboldal felőli oldalon leült egy gerendára, és nekitámaszkodott a falnak. Valamikor az éhes 33-as év után ő is azok között volt, akik feltörték ezt a szűzföldet; éppen az a három és fél hektáros szántó volt előtte, amit ő tört fel. Félve nézte Guszkov, tartva a fölösleges emlékektől, de az alsó végén már fekete, borostás tarló, úgy tetszett, éppen ellenkezőleg hat rá. Megmelegedvén és elernyedvén a napsütésben, Guszkov csakugyan elszunnyadt. Súlyos szemhéja időről időre felemelkedett; csak a szeme figyelte, nem zavarva meg benne semmi mást, nem jelenik-e meg valami illetéktelen. De nyugalmas volt minden.

Guszkov szunyókált, és kurta, szakadozott, összefüggéstelen álmokat látott. Hol Lebegyev, a felderítő osztag pa-

rancsnoka figyelmeztette, amikor útra bocsátotta az egységet, hogy ha átszökik a németekhez, akkor kicserélik egy generálissal, és nem főbe lövik – az túl szép volna –, hanem három nap és három éjjel kínozzák halálra, de még hogy fogják kínozni, majd meglátja! Hol meg ott, Szmolenszk vidékén egyszerre felbukkant a senki földjén az atamánovkai malom, amelybe őt tették meg molnárnak, s nem sajnálva a lőszert, őt lőtték mindkét oldalról, mert most már csupán őmiatta folytatódott a háború, s az győz, aki őt eltalálja. Azután a novoszibirszki kórházban látta magát, amint a sebész, egy bajuszos orvos-alezredes behívja pálinkázni a szobájába, és poharazgatás közben azt ajánlja, cseréljen nacionálét az egyágyas különszobájában éppen elpatkolt, fontos beosztású ezredessel. És máris a fronton volt megint, már az ágyúnál, elveszítette az irányzékosládát, és hadbíróság elé állították. Hosszú, keskeny rétet látott, amelyet elöntött a reflektorok éles fénye, a melegtől fuldokolva ment ezen a réten, a fény pedig izzott és izzott, kéklett, és lobogva lángolt.

Felriadt, de még sokáig ült mozdulatlanul, nyomottan és sebzetten ezektől a kósza, gonosz álmoktól. Semmi igazság nem volt bennük, őt soha senki nem gyanúsította hamissággal. S lám, hogy maga alá tapossa az utolsó lépés az egész életét: még az álmok is megváltoztak, még azok a benne fakadó álmok is ellene fordulnak. Mit kívánjon akkor másoktól?

Az álmában fölrémlett malom képe arra indította Guszkovot, hogy ellátogasson oda. Igaz, hogy nem volt közel, de hát a nap még csak most kezdődött Guszkov számára. Ott a malomban úgysincs ilyenkor senki, ez nem őrletés ideje. Megint elhessentette a verebeket, amelyeket hirtelen meg-

gyűlölt, s elkezdett a szántó széle mentén leereszkedni, majd ott, ahol a mező véget ért, befordult a patak felé. A hűvös fenyőerdőben szinte egyáltalán nem olvadt még a hó, és a nyílt helyeken is gyengébben sütött a nap, mint az irtásokon; a tisztásokon olyan élesen rajzolódott ki a fák kiterített árnya, akár a nyomtatás. Guszkov itt halinacsizmában is biztosan lépett, és megint jobb kedve kerekedett. A régi időkből visszamaradt izgalom szállta meg: szeretett a malomba járni. És ki ne szeretett volna? Ünnep, vidám betakarítás volt az: gabonát őrletni.

Aratás után érkeztek, sorba álltak, szívesen töltötték itt az éjszakát is, de nem aludtak, az öregek dohányoztak és pusmogtak, a fiatalság meg pajkoskodott, sikítoztak a bokrokban a lányok, mókákat gondoltak ki, tábortűz égett, teáskannát akasztottak fölé, a malomkövek meg csak forogtak, forogtak jóllakottan mormogva, és csak hullott, hullott a kampókra akasztott zsákokba a langyos, friss liszt.

Guszkovot felderítették ezek az emlékek, mosolygott, a lelke, úgy tetszett – megmelegedett és megelégedett. De nem sokára: a malom közelébe érve megriadt, megfeszült, előrenyújtotta a testét, és megállva és éberségre intve magát csendesen prüszkölt egyet. Emberszag nem érzett: úgy a felső, mint az alsó ajtó zárva volt, a lépcsőt, amelyen a gabonát vitték fel, hó borította. Guszkov várt még egy kicsit, visszafogta magát, aztán a közeli fűzbokroktól elindult az ajtó felé. A lakat most is, akárcsak azelőtt, csupán a látszat kedvéért függött a helyén. Guszkov megrántotta, s az ajtó nyomban feltárult. És jól tette: Andrej akár feltörte volna a zárat, vagy benyomta volna az ablakot, de el nem ment volna semmiképp.

Odabent hideg volt és por, a csizmája fehér nyomokat

hagyott a padlón. Guszkov először a molnár kamrájába pillantott be, és talált ott egy nagy zománcbögrét, két fej fokhagymát, fél csomag sót, a szögön egy kézifűrész függött. Mindezt berakta abba a zsákba, ami a lóca alatt hevert, és ment, hogy végigvizslassa az egész malmot. Kétszer is fölment, végigkurkászott minden sarkot, minden zugot, de még egy zsákon, no meg egy fedelét vesztett könyvön kívül semmit sem talált ott. Azt is eltette: jól jön még.

Kiment a malomból, visszaakasztotta a lakatot, körülnézett, és hirtelen olthatatlan, szilaj vágy fogta el, hogy felgyújtsa a malmot. Nem tart soká, hever itt fakéreg, gyufája van, s régen ácsolták már ezt a malmot, száraz a fa, hamar megkapja a láng. Eszénél volt, tudta, hogy nem szabad gyújtogatni, s azt is, hogy nem is merné megtenni, de az ördögi kísértés olyannyira erős volt, annyira szeretett volna lobogó emléket hagyni maga után, hogy nem bízott már a maga akaratában, sarkon fordult, megszaporázta a lépést; el a malomtól, el a bűntől. Csak a malomtó mellett állt meg egy pillanatra, az üvegzöld, tiszta jég tündöklése tartóztatta fel; alatta bűvölve-vonzva a tekintetet ott hullámzott a víz. Guszkov elképzelte, hogy repülne sziszegve a jégre a füstölgő pernye, piszkosra rontva a tiszta fehérséget, s új erővel kívánta meg valami új erő azt a látványt; és elsietett, megint a hegyre, a szántóföldek felé.

Egész nap az irtásföldeken kóborolt, hol előjött a nyílt helyekre, hol az erdőbe húzódott megint; időnként szenvedélyes, gonosz türelmetlenséggel kívánta, hogy embereket lásson, és őt is meglássák, meglássák és megriadjanak, miféle ember lehet, aztán minden ok nélkül megrohanta a félelem; és sokáig állt mozdulatlanul, moccanni sem merve. Csermelyek csobogtak, párolgott a napsütötte föld, tapadós,

mámorító szagok szédítették. Attól-e, mástól-e, de Guszkov elkábult: képtelen lett volna a nap egy darabjáról, az ebéd utáni órákról számot adni; amikor később megpróbált visszaemlékezni rá, hol volt, és mit csinált, nem tudott választ adni, abból a magafeledtségből csak a kakasok kukorékolása maradt meg, és a vízcsobogás. A halinacsizma átázott, hogy facsarni lehetett volna, a lába cuppogott és fázott benne, de ő csak ment és ment, nem figyelve, hol száraz, hol vizes.

Este elnézte az időt, s kihunyóban volt már az alkonyat, mire a faluhoz ért. A tárgyak, épületek azért látszottak még; a tekintetével megkereste a fürdőházukat, és nem látott füstöt fölötte. Guszkov elhűlt, valahogy egész nap biztos volt benne, hogy látni fogja, még abban is bizonyos volt, hogy tudja: most cipeli Nasztyona a vizet, most gyújt be. Lehet, hogy tévedett? Csavargó életében talán most először fohászkodott Istenhez Guszkov. „Istenem, ne hagyj el! Tedd, hogy a fürdő már meleg legyen: te képes vagy rá, s még nem késő. Add meg nekem ezt az egyet, s aztán bánj velem, ahogy jónak látod, nem fogok zúgolódni." Váratlanul erős, hosszú sorozatokban jövő ideges remegés kezdte rázni, és miután jól megcibálta, mintha csak nógatta volna valamire, hirtelen abbamaradt; sajgó gyengeséggel telt meg most a teste. Guszkov leült egy fatönkre, és várni kezdte az éjszakát.

Felugattak és elhallgattak a kutyák, eleven emberi hangok szálltak, de Guszkovig csak fáradt, már-már elenyésző hullámokban csapódott fel mindez. Akár csak kora reggel, most is kihűlt benne minden, egyetlen fontos, súlyos és gyötrő kérdésen kívül: mi van Nasztyonával? Azonban a világló ablakok mégiscsak bizalommal töltötték el Guszkovot, elképzelte a szamovárt az asztalon, a lobogó tüzet a kandalló-

ban, a lángok árnyékát a falon, a magasra vert párnákat az ágyon, a futószőnyegeket a meztelen talpak alatt – az otthon szaga szállt, édes-reménytelenül sajdult bele a lélek, belesajdult, megsajdult, és tapintatosan elfordult. Guszkov hátat fordított a tűzfényeknek, és becsukta a szemét. A sűrűsödő sötétben kiszáradt fának nézhette volna akárki.

Később, amikor a falu elcsendesedett, Guszkov egy előre eltökélt, alkalmasnak ítélt pillanatban felállt, és határozott léptekkel az Angara felé indult. A jégen ment el a fürdőig, fölkapaszkodott a meredélyre, tűnődve megállt a kerítésnél, nem is az óvatosság, inkább az elkövetkező pillanat fontossága késztette erre, aztán bemászott a pózna alá. Már az ajtóban érezte, hogy odabent meleg van. Bement a fürdőbe, becsukta maga után az ajtót, lassan lehúzta az átnedvesedett, súlyos halinacsizmát, s csak miután így nekikészült, nevetett fel gonoszul, győzedelmesen. Csak nehezen állta meg, hogy zajt ne csapjon. Kiabálni, énekelni lett volna jó. Fejtetőre állított volna maga körül mindent, de nem ünnepelhette meg kedvére a maga ünnepét.

Nasztyonára itt most valahogy nem is gondolt; elég volt, hogy fűtve a fürdő.

14.

Megkezdődött. S akárhogy félt és készült erre Nasztyona, mégis váratlanul érte.

Áprilisban, alighogy eltűnt a hó, Miheics és Nasztyona nekiláttak a tűzifa hordásnak. A falutól nem messze fűrészeltek, úgy intézték, hogy amikor mindkettőjüknek volt egy-két szabad órája, kiszaladtak, fűrészeltek, amennyit tudtak, az-

tán mentek vissza. Hasogatni Miheics többnyire egyedül járt, utána Nasztyona, éppúgy futva, máglyába rakta a hasábokat. Nehezen ment az idén a fűrészelés, Miheics soha még ilyen gyorsan nem fáradt, minden rönk után le kellett ülnie. Rönkfa nélkül nem voltak meg azelőtt se, most meg minden jel arra mutatott, hogy a következő télen abban lehet minden reményük.

Puskát nem vitt magával Miheics, itt, egyversztányira a falutól, nem volt szüksége rá. De azért az erdei munka mégiscsak felpezsdítette benne a vadászösztönt, nekiállt patronokat készíteni, megtisztította a puskáját, és egyszer, éppen mielőtt indultak az erdőbe, sokáig motoszkált a pajtában, majd az ajtón kilépve, hirtelen megkérdezte:

– Mondjad, lányom, nem láttad az Andrej puskáját? Mindent felforgattam, de mintha a föld nyelte volna el.

Nasztyona az út közepén várta az apósát, kezében a fűrésszel, és most egyszerre megdermedt. Folyvást ettől a kérdéstől félt, régen eldöntötte már, hogy mit felel majd rá, és most mégis villámcsapásként érte. Csak most ne kelljen tisztáznia ezt az apósával, csak most ne: – majd máskor; nagyon-nagyon alkalmatlan idő volt ez.

– Sehol se láttad? – kérdezte Miheics, de érzett a hangján, hogy nem fog faggatózni.

– Láttam – vallotta meg bárgyú, tehetetlen mosollyal Nasztyona, és hogy ne kelljen hangosan beszélnie, közelebb lépett Miheicshez. – Eladtam, tatus – rendkívüli alkalmakkor ő is tatusnak szólította, mint Andrej.

– Eladtad? Mikor? Kinek?

– Már rég. Csak féltem mondani, féltem, hogy veszekedni fogsz. Amikor a megbízottat Kardába vittem ... Akkor mérges voltál rám a kötvények miatt, és igazad volt, gon-

doltam, tényleg, honnét vegyek annyi pénzt? Odaígértem a buta fejemmel, de hát honnét vegyem? Az meg észrevette, megtetszett neki. Erősködött: add el, add el. Hát eladtam . . . rábeszélt.

– Mit hordasz itt össze, lányom? Ki vette észre? Ki beszélt rá? Mukkot se értek.

– Hát egy ember ott Kardában. Nem ismerem, csak arra emlékszem, hogy katonaköpenye volt. Kátya Hlisztovának, az Afanaszij Hlisztov menyének valami ismerőse, ő beszélgetett ott vele. Én meg nem akartam faggatni, kiféle. Megegyeztünk, azzal kész.

– De hát hogyhogy magadhoz vetted a puskát?

– Elvittem. Gondoltam, visszafelé éjszaka jövök majd . . . félelmes.

– És eladtad?

– El.

Miheics ott állt a pajta előtt, ahol a hír érte, a feszült gondolkodástól eltorzult, összeráncolt képpel, elnyílt szájjal, Nasztyona felé bókő fejjel. Értetlenül pislogott.

– Te Nasztyona, nem a bolondját járatod velem? Igazat beszélsz? – Még mindig nem akarta hinni.

– Igazat. Mindjárt mondani kellett volna. De csak hallgattam. Féltem.

– És mit képzelsz: megköszöni ezt neked Andrej, amikor megjön? Vagy mi?

– Ha megjön, szerzünk másikat, meglátod. Én most akartam segíteni, nem nekem kellett az . . .

– Szerzünk – bólogatott aprókat Miheics, nem annyira a Nasztyona szavára, mint inkább a maga valamely keserű gondolatára. Elhallgatott, végigkövette elméjében azt a gon-

dolatot, aztán felnézett, egy kissé oldalt fordította a fejét, hogy a füle közelebb legyen a Nasztyona válaszához.

– Na és . . . mennyiért adtad?

Ezzel elérkeztünk az egész história legérdekfeszítőbb, legcsiklandósabb pontjához.

– Mindjárt – ígérte Nasztyona, bement a házba, és levette a polcról a rongyokba csomagolt órát, amelyet Andrejtől kapott. Mire visszajött, Miheics már a pajta lépcsőjén ült.

– Tessék – nyújtotta Nasztyona az órát.

Az apósa hátratántorodott és felpattant.

– Ez . . . ez mi? – hőkölt meg, s a túlságos figyelemtől újra ráncokba szaladt az arca.

– Óra. Egy óra – sietett megmagyarázni Nasztyona. – Nem pénzért adtam én a puskát, hanem ezért. Szóval elcseréltem. Az órát könnyebb eladni, az az ember azt mondta, ez nem akármilyen óra, külföldi, ez nagyon sokat ér. Nézd, három mutatója van – Nasztyona gyorsan megcsavarta az óra felhúzó kerekét, látszott, nem először csinálja, és Miheics kezébe nyomta az órát. – Nézd, az a nagy vékony mutató, egész a szemed láttára szalad, ugrál, látod, hogy ugrál? Én ilyet sosem láttam. Látod, mit ki nem gondolnak, milyen gyönyörűség . . . És mindig jól jár, nem csap be.

Miheics óvakodva, mint egy bombát, latolgatta az órát, egyik tenyerét a másikba támasztva, és máris visszaadta.

– A sötétben meg világít, ezek a pontocskák csupa fehér fény, mind látszik – fűzte még hozzá vak, kétségbeesett lelkendezéssel Nasztyona, aztán elhallgatott.

– A puskát egy órára, egy játékszerre – morogta magához térve az apósa. – Nohát ez már! . . .

– Az órát könnyebb eladni, puskája itt mindenkinek van,

de órája . . . hozzá még ilyen órája . . . A kezemből tépik ki, ha csak megmutatom . . .

– Megérdemelnéd, lányom, hogy jól eltángáljalak ezért. Hogy gondolkozz és ne szaladj fejjel a falnak. Kinek adod el, kinek kell ez? Ott a nap az égen! „Világít a sötétben" – fortyant fel azon, amit pedig Nasztyona ütőkártyának szánt, és kiköpött. – Mire nekem az a világ? Tetveket keresni?

– Innokentyij Ivanovics megveszi – Nasztyona nem adta meg magát. – Tudom, hogy megakad rajta a szeme, ő szereti az ilyesmit, csak lássa meg. A megbízott, akit Kardába vittem, kétezret adott volna érte – füllentette, hogy növelje a hitét –, még ő könyörgött.

– Mennyit? Mennyit?

– Kétezret.

– Na és mért nem adtad, ha már ilyen bolondra leltél?

– Meglehet, többet is ér.

– Hát keresd csak, aki többet ad. Megnézem, találsz-e. Kétezer . . . játszott csak teveled az a te megbízottad, te meg hittél neki. Na jó – kapott észbe Miheics –, menjünk. Így is sok időt vesztettünk az órád miatt. Megörvendeztettél, elég volt. De takarítsd el a szemem elől, Krisztus szerelmére, ne is lássam.

Elmentek. De Nasztyona érezte, hogy a beszélgetés ezzel nincs befejezve, és Miheics nem állja meg, és visszatér még erre – túlságosan sokáig kellett kettesben maradniuk, és ha egyszer ilyen érzékeny pontra tapintottak, ezután már korántsem lesz egyszerű bármi másról szóniük a szót. Nasztyonából még nem múlt el a félsz, habár úgy látta, a nehezén a mai napra túl van, most már csak az a fontos, hogy kitartson a szava mellett, bele ne gubancolódjon a történetébe. Viszont véget ért a gyötrelmes, nyomasztó várakozás,

egy eltűnt jószág – jól vagy rosszul, de magyarázatot nyert. Később, ha csak nyilvánosságra nem kerül, könnyebb lesz – persze csak addig a még érdekfeszítőbb pillanatig, amikor már nem valami eltűnőt, hanem feltűnőt kell igazolni, azt, amit magában hordott . . . De hát az még messze van, habár, hogy elkerülhetetlen, abban nem kételkedett többé.

Megérkezvén nyomban nekifogtak az előre kijelölt fenyő ledöntésének. Miheics csinált egy bevágást azon az oldalon, amelyre a fa hajlott, s az ellenkező oldalon kezdtek fűrészelni. A fa nem volt vastag, minél könnyebbet választottak, de a fűrész valamiért súrlódott, és sok erőt szívott el; Miheics hamar kifulladt, és köhögni kezdett. Nasztyona arra várva, hogy Miheics megnyugodjék, leguggolt, s a tavalyi fű között váratlanul sápadtzöld hajtást vett észre, felvillant, eltűnt, de Nasztyona lehajolt, és újra megkereste, és a közelében újabbakat és újabbakat talált. Letépett egyet, simogatta, s úgy érezte, hogy valami fontos, de messzi gondolat felé közelít, amely reményt nyújt majd, de ez a gondolat csak játszott vele, felbukkant és elsiklott előle. Miheics, immár megnyugodva odalépett Nasztyonához.

– Látod – mondta Nasztyona –, előjött már az új fű. Ez az első.

Miheics nem válaszolt, maga elé húzta a fűrészt, Nasztyona megsajnálta, hogy megszólalt: azt lehet gondolni, hogy hízelegni akart az apósának.

Az idő nem volt borús, de fénytelen volt és csendes, kedveszegett és álmos. Pedig a nap ott sütött az égen; úgy tetszett, fogytán van, kihunyó sugarai a földet már nem érik el. Valahol füttyentett egy földikutya, messze a dombon egy házőrző kutya ugatott, megreccsent egy öreg fa, de mindezek a hangok egy csöppet sem háborították meg a csendet,

legfeljebb a súlyát csökkentették. Azt lehetett gondolni, hogy szándékosan lett ilyen jelentéktelen és tartózkodó ez a nap, hogy félelem nélkül törhessen föl a földből a fű, és pattanjanak meg a fákon a rügyek.

Végre megcsikordult a fűrész alatt a fenyő, a csúcsa megrándult, egy utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel még megpróbált megállni, de nem bírt, megingott, lezuhant, széthasítva a maradék szövetét. Miheics és Nasztyona félreugrott. A gyökérfő megfordult, a fatörzs megtekeredett, és lepuffant, magasra pattant egy letört ág, megrázkódtak a bokrok, a folyó visszhanggal felelt a zajra. Miheics fölvette a fahasábok mellől a fejszét, és ment, hogy lecsapja a gallyakat, Nasztyona pedig, mint rendesen, egy halomba hordta őket.

Aztán, amikor szétfűrészelés előtt leültek egy kicsit pihenni, Miheics váratlanul megkérdezte:

– Mondd, Nasztyona, te tényleg nem tudod, hol van Andrej?

Hát ezt igazán nem várta – bármit, csak ezt nem; most csakugyan volt mitől megijedni.

– Andrej! – kurjantott, s a félelem sikeresen alakult át meglepetéssé. – Honnan tudnám? Miért kérded?

– Szóval nem tudod?

– Semmit sem tudok, azt tudom, amit te. Honnét tudnám? Ha jól tudom, egy fedél alatt élünk.

Miheics merően és kínzóan nézett rá, nem is nézte, faggatta, mintha nem hinne a tekintetének, és a külsejéből, a mozdulataiból szeretné kitalálni, mit tud.

– Azt hittem, tudsz valamit. Hogy tán csak mondani nem akarod. Hanem, te, Nasztyona . . . mondd el. Nekem egyedül. Ne titkold.

– És mit mondjak? – kérdezte Nasztyovna, s észbe kapva

hevesebben kezdett beszélni. – Szeretném tudni, mit mondhatnék? Ha lenne mit mondani, talán nem mondanám? Azt tudom, amit te.

– Hát én csak megkérdeztem... És azért kérdeztem, mert az utolsó időben valahogy másmilyen lettél.

– Milyen másmilyen? – kérdezte óvatos, faggató csodálkozással Nasztyona.

– Valahogy kijöttél a sodrodból. Vagy talán csak úgy láttam... De én terólad sosem hittem volna, hogy kérdezés nélkül órára cserélsz egy puskát. Ez tebenned azelőtt nem volt. Történt veled valami, látható az a puska nélkül is... Mintha mindig félnél valamitől... Mindig sietsz... lehet, hogy el akarsz menni tőlünk?

– Nem, hova is mennék? Maradok, amíg csak ti el nem küldtök – felelte rejtett őszinteséggel. – Meglásd, hamar véget ér a háború, és lesz valami.

– De ő hol lehet?

– Nem tudom, hol van – mondtam már.

– De hát én nem is tégedet kérdezlek, lányom.

Újra megfogták a fűrészt; Nasztyona előre és hátra húzta, magától, magához, magától, magához, s lopva az apósára pillogott, igyekezvén megérteni, hisz-e az neki, vagy sem. Már az sem ígért semmi jót, hogy Miheics gyanakodni kezdett, hogy ő külön is tud valamit Andrejről. Nem nehéz kitalálni, hogy mától fogva figyeli majd, akaratlanul is figyeli, még ha most hitt is neki, mert a gyanútól nem olyan könnyű szabadulni, ha megjelenik, önálló életre kel, a gyanú parancsol az embernek, nem pedig fordítva. Ezután kétszer, háromszor olyan megfontoltnak kell lennie, mérlegelni minden lépést. De minek mérlegelni, fontolgatni, amikor vagy két hónap múlva úgyis akkora lesz a hasa, hogy el nem titkol-

hatja semmiképp: az az óra hangosan és megállíthatatlanul ketyeg majd. Nasztyona nem tudta elképzelni, mi vár rá, ehhez kevés volt a fantáziája; azt, ami rázúdul majd, nem hasonlíthatta semmihez, nem tehetett mást, mint hogy megadással várja, amíg ki nem derül, mi van vele, amíg nem kezdenek ujjal mutogatni rá, és akkor aztán kapaszkodni és kapaszkodni, mert segíteni senki sem fog, nem számíthat senkire saját erején kívül, amellyel egyedül kell hogy megmentse mindhármukat. Hogy lesz-e elég ereje, azt nem tudta, és nem is akart előre gondolni rá, ámbár úgy remélte, hogy nem anyámasszony katonája, csakhogy attól is félt, hogy erőn és türelmen túl szükség lesz itt még valamire, ami őbelőle hiányzik. Bizonyára el lehet bírni mindenfajta szégyent, de el lehet-e ámítani minden embert, az egész világot úgy, hogy soha senki ne fedje fel az igazságot; nem kevés-e ehhez egyetlen ember minden ravaszsága és furfangja, járjon bár szerencsével? Nem túlságosan nagy a bűn, amit magára vesz, nem nagyobb-e, mint az az egész hátralévő élet, amely alatt vezekelni kell érte?

Valami megfelelő pillanatban szerette volna bevallani az apósának az állapotát, hogy megszabaduljon ettől a legsúlyosabb félelmétől is a jövendő beismerés miatt. Száz szónak is egy a vége – Miheics belenyugszik végül, ha nem is nyomban, nem is könnyen, de végre is belenyugszik, és akkor ő is sokkal nyugodtabb lesz, akkor a többit kibírja már. De Nasztyona sajnálta Miheicset. Előre látta, ahogy ijedten rámered majd, ahogy a súlyos és komor gond félrehúzza a fejét, és nem tudja rászánni magát, hogy megkérdezze, amit ilyen esetekben tudni kell – nem, Miheicsnek mára elég a puska, neki meg ez az iménti beszélgetés. Hiszen előfordulhatott volna, hogy ezzel a vallomással csak erősíti az apósá-

ban a gyanút, meggyőzi arról, amit most talán épp csak hogy sejdít. Nasztyona félt, hogy Miheics mindenkinél jobban ismeri, és nem hisz a suta füllentéseinek. Túl sok minden kapaszkodna akkor egybe, hogy Andrejre mutasson.

Szétfűrészelték a fenyőt, fordultak vissza: több idő nem volt.

A nap már nyugovóra hajlott, egyazon égen találkozott különböző tájakról jöve a nap és a hold; a hold keskeny, éles sarlója elvetemülten fénylett a sápadt napsütésben. Nasztyonát mindig elfogta a félelem, ha együtt látta a két égitestet, és sehogy sem értette, hogy miért nem tűnik el az egyik, ahogy kellene. Most is rosszul érezte magát. Hunyorítás nélkül, tágra nyílt szemmel nézett a napba, s közben érezni vélte, hogy szurkálják a hold hideg sugarai.

Mielőtt indultak volna, Miheics letelepedett egy rönkre, és Nasztyona megriadt, félve, hogy megint Andrejre tereli a szót. Egyedül elmennie mégsem akaródzott; nem akarta, hogy az apósa azt gondolja, szökik tőle. Miheics rágyújtott, pipázott vagy két percig, aztán felállt; Nasztyonának eszébe jutott, hogy Miheics nem szeret jártában dohányozni. Hallgatagon, a ki nem mondott szavak kínos kötelékével összefűzve tértek vissza a faluba.

Takarítás, házi munka közben ezen az estén Nasztyonát nemegyszer elfogta a megborzasztó rémület. Kínzó volt a félelem, nyomasztó, mintha hosszú időre rendezkedne be, és játékosan szófogadó. Az első szóra eltűnt, mintegy jelezve, hogy törvényes ideje nem jött még el, aztán újra megrohanta, és újra eltűnt, különösen gyötrő nyugtalanságot hagyva maga után. És a nyugtalanság nem hagyta el, azzal Nasztyona nem bírt. Látta, hogy az élete ma nagyot fordult arrafelé, ami várja; a titok, aminek egyedüli birtokosa kellene hogy

legyen, ma felderengett más szemek előtt is – lehetetlen volt nyugodtnak maradnia. Nasztyona saját magának tett ezért szemrehányást: ez azt jelenti, nem jó, amit kigondolt, nem tudta elrejteni, amit különös gonddal kellett vigyáznia, nem tudta Miheicset meggyőzni, hogy ő még mindig ugyanaz a nyílt, szófogadó lélek, aki volt.

Nasztyona nem találta a helyét, várta, hogy az apósa hazajöjjön a munkából, hogy lássa, mit mond, hogy viselkedik vele, feltétlenül a közelében kellett lennie, még a legroszszabbtól is csak megkönnyebbül, feltisztul, ha az napfényre jön, az is jobb, mint a zavaros és homályos szorongások. Remélte, hogy Miheics nem állja meg, elmondja, ami a szívét nyomja, vagy ha mondani nem is mondja, de valahogy majd csak kifejezi. Miheics nem magának való, és nem is ravasz ember. Szereti végigmondani, amibe belefogott.

De Miheics csak későn, sötétedés után szabadult az istállóból, ezért hogy ne eméssze magát hiába, s hogy valahogy eltöltse az időt addig is, otthoni munkája végeztével Nasztyona átment Nágykához.

Nágykáék vacsoráztak, pontosabban, épp hogy leültek a vacsorához. Mindenki előtt az életkorának megfelelő halom főtt krumpli; Lidka, a legkisebb előtt négy szem, Petyka előtt öt, Rogyka és Nágyka előtt hat-hat. És egy-egy darab kenyér. Nasztyonát is asztalhoz invitálták, enni nem kért, de teát a társaság kedvéért öntött magának, és leült Lidka mellé. Lidkára ránézni is fájdalmas volt: egy pillanat alatt eltüntette a kenyéradagját, és miközben nekilátott a krumplinak, gyors, mohó pillantásokat vetett a bátyái kenyerére. Nágyka rákiabált, hogy vigyázzon, mert még megfullad. Lidkát figyelve Nasztyonát elfogta a fáradtság, a megszokott súlyos gondolattól: úristen, mikor lesz már vége? Mikor

lesz már normális, az embertől, s nem valami idegen kegyetlenségtől, nem a gyehenna tüzétől függő élet? Mikor laknak majd jól legalább a gyerekek? Hiszen ők csak nem bűnösök.

Ugyanazzal a veszett gyorsasággal tüntette el a kis Lidka a krumplit is, és amikor már semmit sem talált maga előtt, csodálkozva nyitva maradt a szeme, kezét készenlétben tartva, éhes, kutató tekintettel keresgélt. Senki sem akarta észrevenni a zavarát; azért is osztotta el az anyjuk az ételt, hogy csak a maga adagjára számíthasson mindegyik.

– Idd meg a teád, és feküdj le – bökte meg Lidkát Nágyka, s a kislány szófogadóan megfogta a poharát.

Nasztyona nem bírta ki, felállt, odament a tűzhelyhez, ahol látta, hogy egy kendő alatt ott púposodik a másnapra szánt kenyér, s habár észbe vette, hogy Nágyka felfortyanhat, mégis, a saját kockázatára levágott egy szeletkét, és odavitte Lidkának, hogyha már jóllakatni nem is tudja, de legalább elvegye, tompítsa az éhség rohamozó kedvét. Nágyka nem szólt, de egy kicsivel később, amikor Nasztyona az ölébe vette Lidkát, és odasimult soványkа, meg-megránduló testéhez, sértődötten, szurkálódón mondta:

– Örökbe fogadni nem akarod?

– Minek venném el a tiédet? Lehet, hogy hamarosan nekem is lesz. Mit tudhatod?

Kimondta és megbánta: hogy szaladt ki a száján? Később, amikor Nágyka is észreveszi majd a bajt, eszébe jutnak még ezek a szavak, sőt éppen ezért veszi majd észre mindenkinél korábban. Vagy nem vette-e máris észre a hangjából? Abból, amilyen elszántan és kihívóan csengett a hangja, hogy ez nem egyszerű visszavágás, hogy emögött valami van?

– Eddig miért nem lett? – kérdezte ésszerűen Nágyka.

– Nem akartam.

– Nézd csak: nem akarta. Kivártad, amíg elmúlik a háború, ugye? Ravaszok vagytok, nem mondom. De hogy nekem mért nem súgtátok meg, hogy vigyázz, közeledik a háború! Én is, hidd meg, visszatartottam volna magam.

Nasztyona elnevette magát, elképzelvén, ahogy Nágyka öt évig vár a háborúra, aztán még négyet, hogy véget érjen, s addig se Vityát, se senki mást nem enged magához. Elmondta Nágykának, mire gondolt, és az is hahotázni kezdett:

– Hát persze – nevetett –, hol van nekem annyi türelmem? Ha hagynának, én minden évben kihordanék egyet. Sőt, még a másodikra is maradna három hónap – én nagyon termékeny vagyok, elsőre úgy maradok, bennem mindig készen áll minden. Nem úgy, mint egyeseknél – jegyezte meg, mégiscsak szúrva egyet Nasztyonán –, én, ha nem vigyáznék, egész csapat lenne már, csak győzném etetni őket. Engem semmi hárem nem érne utól. Hallottál a háremekről? Nekem Vityka olvasott erről egy könyvből. Micsoda nők lehetnek azok, hogy egy férfinak egy nem elég belőlük? És ott járkál, riszálja magát előttük, mint a kakas: ha akarom, kiválasztlak, ha nem akarom, csak epekedjél. Csak próbálna rám mászni, én elbánnék vele, hiába kakaskodna, én aztán megtanítanám azt a fehérnéphalmozó kapitalistát kesztyűbe dudálni! De tényleg, micsoda nők lehetnek, hogy egész istállóra való kell belőlük, ha egypár gyereket akar az ember? Én aztán egyedül is megmutatnám nekik. – Nágyka csúfolódott önmagán, maga ellen beszélt, de csúfolódván, büszkélkedett is: ő megtette asszonyi kötelességét, ezt senki kétségbe nem

vonhatja. Azelőtt Nasztyonát bizonyára bántotta volna Nágyka hencegése, de most inkább jólesett hallgatni.

Lidka odabújt Nasztyonához, és elaludt, Nasztyona így is örömmel tartotta a karjában: úgy rémlett neki, hogy a magzata érzi ezt, és féltékenységében jobban siet, mint valaha.

Amikor Nasztyona hazaért, váratlan kép fogadta. Miheics mankózni tanította Szemjonovnát. A mankókat Miheics már régen elkészítette, de Szemjonovna mind ez idáig kereken megtagadta, hogy kézbe vegye, ma azonban valami csoda folytán sikerült rávennie erre. Szemjonovna kínlódott; a hóna alá támasztotta, majd egyszerre előredobta őket, és hogy el ne essen, rálépett fájós, beroggyanó lábaira, rájuk lépett, hadonászni kezdett valami kapaszkodó után, és csak jajgatott és pörölt.

– Váltogatva, váltogatva rakosgasd! – oktatta Miheics. – Mért vagy ilyen buta? Ne ugrálj, ugráltál már életedben eleget. Vannak, akiknek egy lábuk sincs, mégis járnak, a tiéd pedig megvan, használni lehet még. De előbb lépni tanulj, azután szaladni.

– Istenkém! – nyögte Szemjonovna. – Minek ezs a senvedés azs öregassonnak? Legalább te sánj meg, sencséges Sűzsanya! Magyarázsd meg ennek a hülyének, hogy a sírómig mankó nélkül is elmenek! Legalább a koporsómba be ne tedd – kiabált Miheicsre –, meg ne ségyenicsél még ott is. Nézzse meg azs ember! Lesed a kemencéről. Menjél, asongya. Hová menjek? Hová?

– Na üldögéljél csak, üldögélj – segítette leülni a lócára Miheics. – Pihenj, ha elfáradtál. A lábad fáj?

– Hogyne fájna? Hogyne fájna? Mintha tüzses parázs égne bennük. Istenkém! Még hogy nem fájnak, asongya!

Nasztyona fölállította a kemence mellett a szamovárt, a

kémény könyökcsövét a füstjáratba hajlítva, és lámpát akart gyújtani, de Miheics megállította, mondván, hogy fogytán a petróleum, takarékoskodni kell. És ezzel begyújtott a kályhába. Nasztyona megsértődött. Úgy gondolta, ha nem ő nyúl a lámpáért, kisvártatva az apósa gyújtotta volna meg, úgy gondolta, szándékosan szegült szembe vele. A kályhához már vagy egy hónapja nem is nyúlt, most meg fogta magát, és kiment gyújtósért.

Zubogni kezdett a szamovár, duruzsolni a kályha, hosszú, varázsos visszfényeket vetített a falakra meg az ablakra, és lakályos meleg lett a ház. Szemjonovna magábafordult, visszautasító arccal ült, és meggörnyedve, lomhán dörzsölgette a lábát.

– No, anyó, megyünk tovább? – szólt rá Miheics.

– El akars pustítani? – volt a könnyes válasz.

– Aha.

– Jól van, pusticcs! Ne sajnálj!

Haragosan, mindenre elszántan állt fel: előbb felemelkedett, ránehezedve még üléshez hajlított lábaira, aztán lassacskán kiegyenesedett, a kezével nyomva a lábát. Miheics újra a hóna alá tolta a mankókat. Nasztyona készen arra, hogy szükség esetén elkapja, a másik oldalára állt. De Szemjonovna ezúttal meglepő gyorsasággal rátalált az újfajta járás forszára: rátámaszkodott az egyik mankóra, előrelendítette a másikat, és átimbolydult rá. A hangja, akárcsak az ugyane készséget megszerző gyermeké, egyszerre volt nyűgös és büszke, ahogy megszólalt:

– Na menjetek, ne fogjatok. Egyedül is tudom.

Végigmankózott a szoba egyik sarkától a másikig, nagy nehezen megfordult vissza a lócához, és elégedetten nyögve leült. Miheics nézte, és hangtalanul nevetett, de úgy, hogy a

válla rázkódott, és a bajusza ugrált. Szemjonovna nem nézett felé, de fáradtan elismerte:

– Hasnos ezs, bejáratni a lábam. Ha már bejárattam, rálépni is tudok.

– Na látod – mondta vidáman Miheics. – Különben kettőnknek kéne az én egy pár lábammal gazdálkodni. Nem jutnánk messzire. Ez most így mindjárt más: egy párat gyógyítgatni is lehet, egy pár meg még tartalékban is van.

– Ó, ha Andrjusa látná, hogy mankózsom, de nevetné. Bizsony, ami az egyiknek hopp, azs a másiknak kopp.

– Nem mászhatunk mi még a kemencesutba, anyó – mondta Miheics, valamilyen különleges meleg, de egyúttal követelő meggyőződéssel a hangjában, és ez nem véletlen, gondolta Nasztyona. – Ha mankón is, de járni kell.

Nasztyona titkos, rejtett értelmet érzett ezekben a szavakban, és a beszélgetésükre vonatkoztatta. Nem, az apósa számára nem múlt el nyomtalanul, valamit levont belőle, valamit eldöntött, valamit, ami arra késztette, hogy haladéktalanul lábra állítsa Szemjonovnát. Csak nem azért nógatja, mert hamarosan Nasztyona nélkül kell meglenniük? De miért? Miért?

– Jön a nyár, s meglásd, felmelegszik, szalad majd a lábad – biztatta Miheics az öregasszonyt.

– Be jó is volna – szólt a válasz. – Ó, be jó is volna, utósor, egyser!

– Emlékszel, hogy futottál azelőtt, mindenkinél hamarébb az irtásra?

– Emléksek, hogyisne, emléksek . . . te Fjodor, inkább ne emlékezstess, ne zaklass engem!

Nasztyona összerezzent. Réges-rég nem szólították már egymást az öregek a keresztnevükön, és Nasztyona el is fe-

lejtette, hogy Fjodornak hívják az apósát; véletlen visszhangként csendült ez a név egy messzi-messzi ifjúságból. Nasztyona az öregekre pillantott: emlékeik lefoglalták őket, hallgattak.

S egyszer csak, ki tudja, miért, milyen önkéntelen, homályos megbántottság miatt, olyan magányosnak, olyan kitaszítottnak és szerencsétlennek, olyan oktalanul pusztulásra szántnak, becsapottnak és idegennek érezte magát, hogy a torkában máris ott volt a fojtó gombóc, és sírni szeretett volna: keserűen, torkaszakadtából, üvöltve. De tartotta magát: nem sírhatott, még ennyi őszinteséget sem engedhetett meg magának. Megvárta az alkalmas pillanatot, amikor Miheics odalépett a tűzhelyhez, utánaszaladt, és szaporán suttogva megkérdezte:

– Tatus, nem haragszol rám a puska miatt? Ugye, nem?

– A puska miatt? – Miheics még egy másik világban volt, és nem értette meg rögtön, miről is beszél. – Dehogyis, lányom, nem haragszom. Ugyan mit számít már az a puska . . .

És ez a bevégezetlen mondat csak még inkább felkavarta Nasztyona lelkét.

15.

Guszkov utoljára április közepén ment át a fürdőházba, a már bizonytalan, folyós felületű jégen. Megérkezvén kitapogatott a polc alatt egy degeszre tömött zsákot, és magával vitte. A zsákban krumpli volt, néhány fej hagyma, két feketeretek, egy zacskó borsóliszt, s benne vagy tíz tojás, egy háziszőttesben kenyér, aztán egy másik, durvább, kapcának szánt ruhában az ócska csizmája, a belsejébe bedugva egy

darab bőr, szurkos fonál és ár a javításhoz; azon kívül volt még a zsákban egy fekete ing, egy rozsdás birkanyíró olló, egy tintaceruza csonkja, egy kevéske só, némi leveles dohány, egy darabka fekete szappan és Andrej nagy meglepetésére, egy kis üveg pálinka. Ezen kellett élnie Andrejnek, ki tudja, meddig, de mindenesetre legalább egy hónap hosszáig, míg csak a már nyílt vízen Nasztyona át nem evezhet. Amíg kiürítette a zsákot, úgy érezte, nagyon gazdag, de már három nap múltán számon kellett tartani minden szem krumplit és minden csipet lisztet. A dohányhoz ugyanannyi mohát kevert, de még ezt a szemetet is előbb csak napi három, majd később csupán napi két ízben szívta, reggel és este.

Megcsappant a téli Angara, a jég betegesen kéklett, s a partoknál, sőt már beljebb is tócsák képződtek. Az Angarán át vezető út a szélénél kezdett olvadni, megfeketedett, elpiszkolódott, méltatlankodva károgó varjak lépkedtek rajta. A sziget inas nyárfái sötétnek, csúfnak látszottak a tiszta tavaszi levegőben, mintha gonosz szeszélyből szándékkal görbítette volna ide-oda őket valaki, pedig hát nyilvánvaló, hogy ott, a szüntelen szélben egyetlen fa sem serdülhet sudárrá. De hát mindenütt, még a derűs nyíresekben is a legcsüggesztőbb, a legkevésbé szemrevaló időszak ez a hó és lomb közötti, amikor az ember érzékei epekedőn, éhesen feszülnek, s nem akarnak megbékülni ezzel a még ősszel is ismeretlen sivársággal, feketeséggel és poshadtsággal.

Felváltva végre a gyűlölt halinacsizmát a kényelmes béleletlenre, Guszkov sokat járt; számára ez volt a legjobb, legkellemesebb állapot: menni, amerre a lába viszi. Járás közben a gondolatok egyszerűbbek, elfoglalhatni őket azzal, ami az úton akad. Vitte magával a fegyverét, de nem lőtt, nem is lett volna mire: az erdő vadjai április–májusban rej-

tezkednek a leggondosabban; siketfajd nem dürgött errefelé, egyáltalában ezen a rétek nélküli vidéken kevés volt a madár.

Minél közelebb került a nyár, minél melegebb lett, annál inkább fokozódott Guszkovban a szenvedélyes vágy, hogy havat lásson – a télnek azokat a maradványait kereste, amelyek még megmaradtak a sötét, elhagyott zugokban. Rátalált, megállt a lapos, piszkos, nedvedző hófoltok előtt, nem mozduló, súlyos búcsúgondolattal. Hitte, hogy az új havat nem éri meg. Felkészítette rá magát, hogy az utolsó kört rója, s ez a kör nemsokára bezárul: végigélte az utolsó őszt, az utolsó telet, búcsúztatja az utolsó tavaszt, előtte az utolsó nyár. A hitványodó havat nézve, Guszkov érthetetlen rokonságot érzett: egyazon időben voltak itt; ez a hó és ez a jég, az utolsó, amelyektől búcsúzik, minden egyéb csak őutána lesz itt. Az utolsó változást is megjelölte már, amelyet létezése utolsó, rövidke szakasza követhet. Ezt a változást az a nap hozza, amikor megindul az Angara, és ő átköltözik a felső házba. Már előkészítette, már át is vitt egyet s mást, ami idelent nem hiányzott, fenyőtűt szórt a priccsre, hogy kiszáradjon, ne árulkodjon illetéktelen szemeknek arról, mikorról származik. Ama időnap előtt Guszkov gondolni sem akart a költözésre. Majd pontosan akkor, amikor a folyó s a folyó táján élő minden eleven lélek ünnepe eljön, akkor akart elvonulni utolsó menedékhelyére, és onnét fentről, átadva a lelkét a félelemmel elegy elragadtatásnak, egy csapásra akarta meglátni a nyílt vizet, amit ittléte végcéljául jelölt ki, mikor ideszökött. Milyen távolinak tűnt akkor, és milyen hamar beköszöntött – más célja nem volt. Úgy tetszett, nyárig előtte az egész élet, s lám, elmúlt, elfolyt, itt a nyár – és mi lesz tovább? Előveszi, amit Nasztyona dugott

el neki, az üveg kisüstit, s lebámulva a megszabadult, tomboló Angarára, úgy iszik majd. Iszik, magányos mámor tölti el, s nyomban összekavarja benne a fájdalmat és a szégyent, a nyugalmat és a reményt, a kétségbeesést és a félelmet, összekavarja, leforrázza ezzel a habarékkal a lelkét, és az eredmény, az az egyetlen, együgyű, patyolattiszta érzés: vagyok, történjék holnap bármi, ma még vagyok. Előre tudta, hogy így lesz, és előre félve és kívánva azt a napot, hűvös csodálkozással gondolta el, hogy megállíthatatlanul eljön.

Mostanában kurtára szakadt az álma. Nyugtalanították a holdfényes éjszakák, felébredt, s valami nyomasztó, oktalan izgalomtól űzetve útrakelt. S minél tündöklőbb volt a hold, annál nyomottabbnak, annál fullasztóbbnak érezte a világot. Ha a túlvilágra gondolt, képzeletében megjelent a kerek hold végérvényesen, örökkévalóan, se nem fogyva, se nem telve, mozdulatlanul az alacsony, lapos égen, amely olyan volt, mint a mennyezet; és ez a hold füstölt. A legkellemetlenebb éppen ez volt. Hogy füstölt, mintha valakit, vagy valamit égetnének rajta.

Lement az Angara partjára, leült az éj árnyában, és sokáig, irigyen nézte, és maga is a hatása alá került, a jég hasztalan szívósságát figyelvén. Még a fagyos éjszakákon is erőlködött a jég: a víz csiszolta és mozgatta alulról, jégcsapokra esett szét, lehullva az összefagyott hó, csiripfüttyel riant szemvillanás alatt újra meg újra a jég, lüktetve hullámzott a pocsolyákon a jéghártya. Guszkov nesztelen lapult, mint egy állat. Érzékenyen felfogott minden hangot, minden mozdulást. Egyetlen érzésnek engedelmeskedve, megtanult behatolni oda, ahová embernek tilos a belépés: úgy érezte, hallja, hogy énekel a jégen a holdfény, lassú körökben ismételve a hosszú, könnyed, zengő dallamot.

Vagy, megfeszülve, látta az Angara hatalmas áramát, amelyet tompa, zöld fénnyel áraszt el felülről a jég, holmi jelből meglátta, hová mozdul a víz a következő pillanatban. Ezekben az éjszakai órákban csak az érzékei éltek, s nem gondolt semmire; az érzékei vezették vissza még hajnal előtt a házba, ahol álomba zuhant.

Az elmaradt alvást nappal pótolta, elhelyezkedvén valahol az erdőben, egy napfényes tisztáson. Néhány percig nézte az eget, mihamar elfáradt e határtalan, bevilágított ürességtől, azután felocsúdott meggémberedetten, éhesen és elégedetlenül: most hová? ez a kérdés szüntelenül előtte volt, s Guszkov többnyire nem bírt vele, és ment, ahová a lába vitte, csak hogy menjen. Ment, szaglászott, leskelődött, figyelt, mintha meglopni készülne valakit; néha nem is gyerekességből, hanem egyszerűen csak hogy az időt agyonüsse, elképzelte, hogy követ valakit, vagy ellenkezőleg, hogy őt követik, óvatosabban lépett, kerülte a nyílt helyeket, elrejtőzött a vízmosásokban, majd miután eleget játszott, ő maga nevetett saját magán, és hangosan nevetett, gonoszul, ostoba nyíltszívűséggel. Az ilyen percekben mintha befagyott volna az emlékezete, nem tudta hinni, hogy részt vett egy háborúban, hogy emberek között élt, hanem úgy rémlett, mindig is egyedül kóborolt, nem volt se dolga, se kötelessége, ez volt a sorsa kezdet kezdetétől.

Szüntelenül enni akart, és úgy tetszett, körülötte is olyan mohó és éhes minden, amilyen ő maga: még a levegő is kimerítette, olyan éles és szippantyús volt, túlságosan sok jutott itt belőle egyetlen emberre. Guszkov fuldoklott nyeldekelve, és érezte, hogy viszi el a túlságosan heves lélegzés az utolsó erejét is.

Április utóján elindult felfelé az Angarán, oda, ahol lő-

hetett valamit. Felkészült, ahogy kell: a puskáján kívül fejszét és zsákot is vitt, ha úton éjszakázik, szükség lesz mindkettőre. Úgy számította, egy nap alatt nem ér vissza; szeretett volna újra házak közelébe kerülni, embereket látni, s a faluig jó harminc verszta volt az út. Nem volt bizonyos benne, hogy elmegy-e odáig, de valami unszolta, úgy érezte, kérlelhetetlenül eljött az ideje, hogy megcsúfolja magát az emberek látásával, és ha sikerül, megriassza őket önmagával. Vagy nem is kell megriasztani senkit, csak rájuk nézni lopva, megtudni, miről beszélnek, hogy élnek, jóllakatni a bensejében követelőző, tátongó ürességet, és visszafordulni megint. Ribnája felé, ahol felismerhették, nem mert indulni, jobb volt erre a célra egy ismeretlen falu. Mert hiszen igaz ugye, hogy minden megtörténhet?

Már pirkadatkor indult, és még ebéd előtt a parton volt, szemben a Kő-szigettel, ahol télen a kecskéket lőtte. A nap egészen hitványra kékítette már a jeget, s a közepén most különösen csúnya és csupasz volt a sziget, de Guszkov nagyon szeretett volna azonnal odamenni, mégpedig a barlang miatt, amelyben a vadászat napján aludt, s amely sikerhez segítette. Ha nem marad akkor a barlangban, ki tudja, szerencsével jár-e? Különös, titkos, tilos hatalommal csalta magához a sziget, egy titok kedvéért csalta, amelyet ott lehet felfedni, vagy ki tudja, elfedni. Guszkov biztos volt benne, hogy nem véletlenül bukkant a barlangra. Az utóbbi időben különben is vonzotta minden rejtett hely, ami csak útjába akadt az erdőben, még a legkisebbek és leghaszontalanabbak is. Megállt az egérlyukak előtt, s egy bottal beléjük túrt, mintegy latolgatva, mire lehetnek jók, leereszkedett a mélyedésekbe, és leguggolt, kipróbálva, elrejtik-e. A mély, nagy gödröktől, amelyek még teli voltak hóval, sokáig nem tu-

dott elszakadni, gyönyörködött szakadékosságukban, és találgatta, milyen mélyek; bepillantott a kidőlt fák gyökere alá, arról álmodozott, hogy üres medvebarlangot talál. Szeretett végigmenni a vízmosások mentén; vagy nyugodt séta közben váratlanul beállni egy fa mögé, s körülsandítva elrejtezni a bokrok között, mintegy darabonként, részenként rejtette el magát, hol itt, hol ott, abban reménykedve, hogy végül láthatatlanná válik. És az a kőodú, az üres, elhagyott szigeten nagyon is a kedvére volt, hiszen ott együtt találta mindazt, amit morzsánként kutatott fel másutt.

A szigettel szemközt széles, nyitott és már száraz volt a part; sápadt, áttetsző zölddel sarjadt a földből az új fű. Elnyújtott, tompa zúgás áradt az Angara felől, a jég hangja. Hamar, nagyon hamar, már a legközelebbi napokban nekilódul, és iramlani kezd lefelé a jég: körül már minden erről a közeli, zengő percről beszélt. S minden türelmetlen volt; úgy tetszett, ha megindul az Angara, akkor nyomban, percnyi szünet nélkül beáll a nyár, egyetlen lendülettel kibomlik, felragyog, fellobog, s nem állítja meg, nem tartja vissza semmi tekintet. S akkor nyomban új, megfordult sors következik. Guszkov hirtelen önmagában is kitapintotta ezt a türelmetlenséget: tenni kellett valamit, sietni valahova, elfoglalni magát valamivel. Gyorsan evett, vizet merített egy pocsolyából, és továbbment.

Útközben lőtt egy fenyőrigót. Nem érte meg a golyót, de Guszkov tudta, hogy estére nagyon követelőzni fog majd a gyomra, s holnap újból úton lesz, úgyhogy enni kell.

Nem ment közel a faluhoz, amelyet még napvilágnál fedezett fel az Angara kanyarulatában, hanem megfordult a hegyoldal felé, s akárhogy elfáradt, akármilyen törődött volt, kényszerítette magát, hogy továbbmenjen. A vadállatoktól

már régen nem félt, de azt nem akarta, hogy emberek meglássák a nyomát. S reggel, a házakhoz közeledve előbb egy nagy kerülőt tett a hegyen, és felülről ereszkedett le a faluhoz.

*

És újra meghallotta a kakasok kiáltásait, és azt a tagolatlan, érthetetlen, egyetlen feszes hanggá olvadó zúgást, amely ott zeng minden település felett. Furcsa: már itt is másképpen szóltak a kakasok, mint Atamánovkában, itt valóban énekeltek, nemcsak úgy rikácsoltak teli torokból, mint az ő szülőfalujában. Lám, mit tesz egy másik kerület! A nyugati országrészeken, a frontvárosokban, ahol csak alkalma nyílott meghallani a kakasokat, mindig megfigyelte, hogy gyengébbek, óvatosabbak, tartózkodóbbak, vagy mondhatjuk úgy is, ravaszabbak az angaraiaknál, de úgy látszik, még az Angarán sem egyformán szólnak.

Lefelé menet a hegyről Guszkov egy legelőhöz érkezett, amelynek felső kerítése egyenetlenül, hiányosan tántorgott át a nyírfáson. Nyilván asszonyok munkája volt, s bizonyára már a háború idején; a keresztpóznák összevissza éktelenkedtek: némelyiket földbe vert karóhoz kötötték, némelyiket egyszerűen a fákhoz, leestek, megcsúsztak, de még nem jutottak hozzá, hogy rendbe tegyék. Majd szántás után bizonyosan megjavítják. Guszkov kinyújtott nyakkal nézett bal felé, ahol egyversztányira vagy alig valamivel többre látszott a falu szélső háza, és azon töprengett, miként juthatna közelebb, hogy lássa, hogy s mint élnek ott. Félt, s mégis alig várta, hogy valami veszélynek tegye ki magát, tenni szeretett volna valamit, hogy ráijesszen magára is, másokra is; hevülni kezdett benne a felgyülemlett rossz vér, veselkedtek

benne holmi szertelen indulatok. Maga se értette, minek tette meg ezt a harminc versztát – már mégsem azért, hogy elálldogáljon itt a kerítés mellett, aztán visszaforduljon, nem – meg kellett találnia azt, ami miatt kitalálta ezt az egész kirándulást.

Nem messze ág reccsent, Guszkov összerezzent. Csak most látta meg a legelőn, egy zelnicebokor mögött, a tehenet – nagy, fehér alapon fekete vagy fordítva, fekete alapon fehér foltos jószág volt. Éppen azért nem vette eddig észre, mert olyan mintázatú volt, mint a nyírfák, amelyek között állt. A tehén mellett ott volt a borja is, éppolyan foltos, mint az anyja, három vagy négy hónapos lehetett. Guszkov megörült, hogy dolga akad, és figyelni kezdte őket. A tehén lehajtott fejjel keresgélt a földön, habár egyelőre olyanformán lehetett friss zölddel jóllakni, mint harmattal szomjat oltani. A borjú, úgy látszik, jobban értette ezt, és inkább az anyja tőgyét böködte, de az nem hagyta magát, arrébb lépett. A borjú utánament, újrakezdte, s akkor a tehén megfordulván, ellökte szarvatlan homlokával.

Guszkov ugyanazzal a különös, megfeszített figyelemmel nézte őket, amivel egy hónappal korábban a csikót nézte, amikor az apját leste ki az istállóudvaron. Most még erőteljesebb és élesebb lett ez a figyelem, és aligha hiába: mintha érezte volna, hogy neki már soha többé házijószággal dolga nem lesz; és, elszakadva tőlük, annál erősebben vonzódott hozzájuk, minél jobban kerülnie kellett őket. Összehasonlítva más veszteségekkel ez nem a legsúlyosabb, de fájdalmas és érthetetlen, s volt a lelkében valami, ami nem akart megbékülni ezzel.

A tehénnek persze csak véletlenül sikerült elhoznia a borját az udvarból: nincs az a gazdasszony a világon, aki sza-

badjára engedne egy szopós borjút. Mert akárhogy iparkodik is elhárítani a tehén, a végén csak üres tőggyel megy haza. Guszkov elégedetten mosolygott, egyenesen úgy érezte, hogy ő intézte ezt a szökést. Ha ő ide nem jön, könnyen lehet, hogy a borjúnak otthon kell maradnia. S most, ha már itt vagy, borjacska, meg ne hátrálj: fejd csak fejd, szívj ki belőle mindent, az utolsó cseppig – lesz miről beszélnie este a gazdaszszonyodnak!

Hanem ideje volt, hogy Guszkov lassanként elinduljon a falu felé, ahol az az ismeretlen dolog várta, aminek a kedvéért idáig jött. Valószínűleg okosabb volna kivárnia a napvilág múltát, csak aztán mutatkozni ott, ahová nem invitálták, de nem akart várni; még mindig ott duruzsolt benne a türelmetlenség, ami előrehajtotta, sőt egyre nyugtalanítóbban, egyre gonoszabbul. Guszkov tudta, hogy az életét nem kockáztatja, s hogy vad ostobaságra sem vetemedik, és remélte, hogy bármint fordul is a dolog, lesz módja elrejtőzni. Puszta kézzel meg nem fogják.

Óvatosan elindult a kerítés mentén, sűrűn megállt, körülnézett. Hamarosan feltárult előtte a falu széle, s máris meghallotta a harmonikaszót. Eszébe jutott, hogy ma nem akármilyen nap van, hanem ünnep: május elseje. Na nézd csak: szóval megtartják. Háború ide, háború oda, megtartják, mulatnak, a vörös zászlót is kiakasztották, előszedték a féltve őrzött harmonikát, estefelé csapatostul járnak majd háztól házig, énekelnek, táncolnak, vigadnak, egyszóval – hát nem, sehogy sem lehet elcsüggeszteni ezt a népet. Mulatnak most Atamánovkában is. Guszkov nem kétségbeesést és nem sértettséget érzett, mire már a sértettség! – hihetetlen csodálkozás fogta el: ünnepelnek! Mint a háború előtt, mintha mi

sem történt volna. S köpnek rá, hogy ő itt kószál a közelükben, számukra ő nem létezik.

Most már érthető, miért tudott a borjú kiszökni a karámból a szabadba. Mulatnak. Az apró gondok ma mit sem számítanak: az emberek ünnepet ülnek. Guszkov visszanézett: a tehén lassan közeledett a karámhoz, már nem volt messze attól a helytől, ahol Guszkov állt az imént. Guszkov továbbindult, és újra hátrapillantott, a borjút nézte, egy váratlanul feltámadt, kegyetlen gondolattal. A borjú fölkapta a hátsó lábait, mintha valami megbökte vagy megszúrta volna, félreugrott, hamar megnyugodott, s lustán lóbálta a farkát. Guszkov most már a falu felé nézett – a legelő felé vezető út üres volt –, és eltökélten visszafordult.

A nap már magasra emelkedett, s a tiszta, meleg levegőt könnyű ünnepi csengés ülte meg, a napból támadt, és feltöltötte a csöndet. Alig tűnt el a szeme elől a falu, eltűnt a harmonikaszó is, és minden hang egyetlen végtelen és tágas mederbe áramlott. Meg akarván állítani magát, Guszkov egy percre megtorpant, a kerítésnél, ott, ahol át akart mászni, még egyszer körülnézett, hallgatózott, és sietve és félve, hogy feleszmél, átlendült az alacsony akadályon. Az úton felszedett egy gallyat, s most hátulról közelítette meg a tehenet. Az megérezte, feléje fordította a fejét, és nagy, nedves szemével az emberre meredt. És olyan nedves és bűntelen volt az a szem, hogy Guszkovot könnyek fojtogatták. Meglendítette a gallyat, hogy keresztülhajtsa a kerítésen levő lyukon át a tehenet, föl a hegyre, s az szófogadóan megindult. A borjú – kurta szarvú kis bika – az anyjához simult. De kiérve a legelőről, a tehén hirtelen balra fordult a falu felé – még jó, hogy a sűrű nyíresben nem futhatott, és Guszkovnak sikerült elébekerülni. A tehén megállt, és hangosan, haragó-

san elbődült, rázendített a borja is, s akkor Guszkov ijedtében még jobban kezdett sietni.

A patak felé terelte őket, amely mentén reggel leereszkedett, tudva, hogy ott a sűrűben ma nem találkozhat senkivel. De a tehén éppen hogy oda nem akart menni, és jobbra-balra lódult, hogy megszabaduljon az embertől és visszafordulhasson; a borja megérezte a rosszat, és egy lépésre sem maradt el tőle. A tehén nehezen lélegzett, az oldala felfúvódott, az ajkáról nyál függött. Guszkov is kifulladt, a puska zavarta a vállán, levette és kézbe fogta. Már vagy egy fél órája vergődtek az erdőben, és a patak még mindig messze volt. Minden megtévesztési kísérlet után megállt a tehén is, az ember is, és gyűlölködve nézték egymást; a tehén vadul bőgött, fehér foltjain kirajzolódott a verejték útja.

Miután már alaposan elgyötrődött, Guszkov új módszert talált ki. Lekapcsolta a derékszíját, és békében hagyva a tehenet, a borjúra kezdett vadászni. Jobb lett volna persze ezt a falutól távolabb véghezvinni, de nem volt választása. Azonban a borjú sem adta meg magát, az utolsó pillanatban kirúgott, és elugrott. Guszkov utánavetette magát, meglóbálta a szíjra kötött hurkot, hogy a borjú nyakába vesse, de elkésett. Az ember dühe most már őrjöngésbe csapott át, kész lett volna meghúzni a ravaszt, hogy egyetlen mozdulattal véget vessen a hosszúra nyúlt, hülye vadászatnak, s csak a félsz, hogy felfedezik, tartotta vissza.

Mégiscsak szerencséje volt: sikerült bekergetnie a borjút a bozótosba, s amíg ott ügyetlenkedett a bokrok között, Guszkov a nyakába dobta a szíjat. A borjú térdre hullott, felpattant, és ugrálni, vergődni kezdett, szabadulni akarván, de az ember tudta, mit kell tenni ilyenkor a jószággal: a szabad kezével elkapta az állat farkát, megcsavarta és kiránci-

gálta az ágak közül. A borjú üvöltött a sérelemtől és a félelemtől. Mielőtt még magához térhetett volna, az ember futva elráncigálta oda, ahová kezdettől hajtotta, a patakhoz. A tehén bőgve futott utánuk. A borjú most már panaszosan nyüszített, összeszorított torkából rekedt, fojtott hangok préselődtek ki, úgy hangzott, mint a nyávogás.

A patak előtt Guszkov megállt pihenni, mert már nem jutott lélegzethez. Odakötötte a borjút egy nyárfához, és megpróbálta elkergetni a tehenet, de az nem ment, arrébb ugrott és megállt, s alighogy Guszkov odébb ment, a borjához szaladt, szaglászta, nyalta, a fejével taszigálta, mintegy biztatva, hogy tépje ki magát, amíg nem késő, és fusson. A borjú tántorgott és nyögött a rémült és szívós anyai gyöngédségtől; elgyengült és megtört: megtört az értelme, az emlékezete, az ösztönei, minden, ami csak volt benne.

Guszkov kifújta magát, fogta a szíjat, és levonszolta a borjút a patakhoz. Át akart menni rajta, abban bízva, hogy a jég visszatartja majd a tehenet. De nem, nem tartotta vissza: szemhunyásnyit sem tétovázva, utánuk vetette magát a jégre, a lába szétfutott, és ügyetlenül előrevetett lábakkal elesett, sokáig vergődött, de nem tudott felállni, és akkor úgy, térden mászott, pontosabban nem is mászott, hanem csúszott át a túlpartra. Guszkov megfenyegette a puskatussal, de a tehén egy kétségbeesett ugrással előrelendült, és fönn volt a parton.

Most már legalább háromversztányira voltak a falutól. Guszkov mindenesetre vonszolta még egy darabig fölfelé a borjút, kiválasztott egy szárazabb és egyúttal rejtettebb helyet, és újra fához kötötte. A tehén oldalt húzódva figyelte az ember minden mozdulatát. Guszkovnak váratlanul a fejébe szaladt a vér, előrántotta a fejszét, és a tehénre ve-

tette magát. Az zajosan, ágakat törve, és összeakadó, bicegő lábakkal futásnak eredt. De alig állt meg az ember, ő is megállt. Lehetetlen volt szabadulni tőle. Visszatérve, az ember látta, hogy a borjú fekszik; úgy elerőtlenedett, hogy már nem tartotta meg a lába. Ijedten fordította a fejét a közeledő ember felé, s az gyorsan és pontosan, villanásnyi ütéssel lecsapott a feléje nyújtott homlokra, s a fej aprót nyögve lebicsaklott, és ott lógott a szíjon. A háta mögött ekkor fölkiáltott a tehén. Egészen nekivadulva Guszkov elindult felé, készen arra, hogy elintézze a tehenet is, de látva, hogy az nem mozdul, egyszer csak megállt. Elég volt mára egy gyilkosság is, különben még megbolondul.

S mialatt a borjút nyúzta, a tehén mindvégig egyazon helyen állt, s le nem vette a szemét az emberről, arra késztetve azt, hogy időről időre félve rásandítson. A tehén állt, és nagy néha gyengén nyögve elbődült. A párolgó, még élettől meleg hústól Guszkovot hányinger fogta el. Levágta a borjú két combját, meg még egy darab húst, és begyömöszölte egy zsákba, a többit pedig, mint a medvék, beszórta avarral és száraz ággal. Mielőtt elment volna, Guszkov még egyszer visszanézett a tehénre. Az még mindig ugyanazzal az átható, mozdulatlan figyelemmel nézte, s a szemében fenyegetés volt, valami idegen, tehénhez nem illő ígéret, valami, ami beváltódik. Guszkov sietett távolabb kerülni.

Visszafelé a tajgában aludt, szemben a Kő-szigettel. Ehhez a helyhez továbbra is érthetetlen szenvedéllyel vonzódott; este utolsó erejét is megfeszítette, csakhogy odáig elvánszorogjon. Az éjszaka közepén szakadozott zúgás ébresztette fel. A hang az Angara felől jött: megindult a jég. Guszkov nem lepődött meg, és nem örült. Az, ami a zsákjában volt, úgy tetszett, felemésztette és kiirtotta, megsem-

misítette minden érzését. Most sem tudta, vajon csak a hús kedvéért ölte-e meg a borjút, vagy másvalami kedvéért is, ami ez időtől kezdve szilárdan megtelepedett és eluralkodott benne.

Egy héttel később pedig, amikor már a felső házban lakott, Guszkov egy délben sűrű összevissza lövöldözést hallott az Angara felől. Kitalálta, mi történt: véget ért a háború.

16.

– Vége a háborúnak!

Kardából érkezett lovasfutár harsogta szét a hírt; rég várta a falu ezt a villámcsapást. Beleremegett. Mint mindig, most is Nyesztor volt az első, aki a puskája után kapott, aztán jöttek a többiek, s olyan lövöldözés kezdődött, amilyet mióta világ a világ, nem hallottak még Atamánovkában. Egymás nyakába borultak az asszonyok, kiabáltak, jajveszékeltek, nem szégyellve se bánatukat, se örömüket, sem pedig egy pillanat alatt csődöt mondott rég túlfeszített türelmüket. Nyüzsögni kezdtek a gyerekek, kábultan a hírtől, amely sehogy sem fért a fejükbe, nagyobb volt, mint bármi, amit eddig átéltek, s azt sem tudták, hová fussanak vele. De a felnőttek is megzavarodtak: azok a hétköznapi emberi érzelmek, amelyekkel bánni tudtak, erre az esetre alkalmatlannak bizonyultak. Az első percek után, amikor sírtak, összeölelkeztek, rázták egymást, most mintha nem bírnák el a boldogságot, bódultan és értelmetlenül futkostak té s tova, összegyűltek, szétváltak, egyre füleltek, valamit vártak, valami utasítást. Odaugratott Nyesztor, és megparancsolta, hogy lobogózzák fel a házakat. S habár hatalma nem volt

Nyesztornak, több mint egy hónapja átadta az elnöki széket Makszim Vologzsinnak, azért szót fogadtak, és mentek valami vöröset keresni. Volt, aki talált, volt, aki nem, a falu úgy-ahogy megcsinosodott, az emberek is felöltötték az évek óta nem viselt ünneplőt, a gyerekek itt is, ott is házilag tákolt zászlókat tűztek a házakra, tetőkre.

És megszépült a reggel még borús ég is: eloszlottak a felhők, felgyűlt és erősödött a nap fénye, s vidám, ünnepi ragyogással árasztott el mindent.

Nasztyona és Bölcs Vaszilisza borsó alá szántott a közeli irtásföldön, egy ütemre mozdulva, amikor lövéseket hallottak a falu felől. Bölcs Vaszilisza fogta fel előbb, miről van szó, s rohant, hogy kifogja a lovakat. Nasztyona utána. Tetőpontján volt a felfordulás, s amikor bevágtattak Atamánovkába, tótágast állt már minden. Nasztyona a kapu előtt elengedte a lovakat, és felhevülten, zihálva rontott be a házba, felrebbentve az öregeket: jöttére ijedten tápászkodott fel a padról Szemjonovna, megperdült az ablaktól az ajtó felé Miheics – felzaklatva az egyik örömhírtől, máris a másikat várták. S Nasztyona megtorpant már a küszöbnél: hová fut, mit akar mondani nekik?

– Hallottuk, hogy lődöznek – fogott a magyarázatba, habár ez anélkül is nyilvánvaló volt, és elnyújtva, vakon, mintha beleütközött volna valamibe, befejezte. – Kitaláltuk.

– Úristen – fohászkodott fel Szemjonovna, és keresztet vetett az ikon felé fordulva –, hát kivártuk? Most mán, meglássátok meg kell mondják azst is, hol van Andrjuskánk!

– De meg ám, anyó – felelte Miheics, és Nasztyonára sandított.

– Most már majd hazsa engedik mindet azs assonokhoz, anyákhozs . . .

– Egyszerre mindet nem lehet hazaengedni.

– Mért nem?

– Mért? Sok minden történhet. Sereg csak kell!

– A múlt háborúban nem jelentették be a békességet – emlékezett vissza Szemjonovna –, senki nem tudta, vége van, nincs vége . . . a németet elhagyták, oszt egymásnak estek, de azs még rossabb vót az addiginál is. Úgyhogy azstán békesség, mondhatni nem is volt. A kommunáért verekedtek, a kolhozsért. Egy nap nem sok, de addig sem volt béke. Hát most igazsán befejezsték?

Nasztyona bement a maga zugába, és átöltözött. A kedve magasra szállt, ujjongani kezdett, még ott a mezőn, s még egyre repesett, emberek közé kéredzkedett, de valami visszatartotta, azt súgta, hogy ez nem az ő napja, nem az ő győzelme, neki ehhez a győzelemhez nincs köze. A legutolsó embernek is köze lehet hozzá, de neki nem. S mert nem tudta, mihez bújjon, Nasztyona lefeküdt az ágya szélére, és szokása szerint megtapogatta a hasát, de nem érzéssel, hanem szórakozottan, tétován – egyszerűen a helyére talált, és elnyugodott a keze. Kiáltások hallatszottak be az utcáról, valaki elvágtatott előttük, megugratta a lovát, egy ismeretlen férfihang el-elakadva rázendített:

Acél méneken
Járunk a réteken,
Aratunk, vetünk és szántunk.

Nasztyona felugrott, és kipillantott az ablakon, csak nem akadt valaki, akinek épp mára sikerült visszajönnie a há-

borúból? Az út kellős közepén ismeretlen, magas, sovány, fedetlen fejű, nyitott pufajkás férfi tántorgott, gyerekek koszorújában. Nasztyona hallotta, hogy Miheics Szemjonovnának magyarázza odabent:

– A kardai ember... aki a hírt hozta. Leitatták a nagy örömre. Nem úszhatta meg...

– E-m-be-rek! – üvöltötte el magát hirtelen a férfi megállván, és szétvetette a karját, hogy el ne veszítse az egyensúlyát. – Mindenki az utcára! Fel-vo-nu-lás! Hit-ler kaput! – Még megeresztett egy trágár rímet, majd megrándítván a fejét, mintha szabadulni akarna a kiáltástól, megingott és tovább énekelt:

A léptünk döng keményen,
És semmi ellenség nem
Igázza le köztársaságunk!

S ez a kiáltozás meg a véletlenül felötlő, a mai naphoz nem illő dal csak még jobban megsajdította-fájdította Nasztyona szívét, forrva, fájva, szenvedve dobogott, el-elakadt, vergődött, kutatott valami után. Nasztyona kiment a veteményesbe, áthajolt a sövényen, mozgást vett észre az utca felső végén, de nem hajolt ki még jobban, nehogy meglássa, ki jön, hanem visszafordult a házba. Eszébe villant Andrej, s valami váratlan dühre lobbantotta. Miatta, őmiatta nincs joga, hogy úgy örüljön a győzelemnek, mint a többiek. Azután arra gondolt, hogy Andrej, ha meghallja, hogy vége a háborúnak, csak még inkább megundorodik, önmagától undorodik majd meg, s rögtön lehűlt, és megenyhült, de azért mégis bosszús, haragos érzés maradt benne iránta; hanem azért sajnálta is, és hirtelen azt szerette volna, hogy

együtt legyenek. Nekik együtt kellene ma lenniük; ők a zsák meg a foltja, nekik együtt, s külön a helyük, távol minden embertől és világra szóló ünnepüktől. „Már miért lennék másoktól távol – sértődött meg gondolatban, s állt ki önmagáért, hogy visszatérítse magát az emberekhez –, miért, én talán nem dolgoztam, nem iparkodtam végig a háború alatt? Kevesebb erőt adtam a magaméból, mint más, hogy eljöjjön ez a nap? Most mindjárt fogom magam, és megyek. Fogom magam és megyek" – unszolta önmagát, de a helyén maradt, mintha kívülről várná azt a határozott lökést, amelyik fölemeli, és kilódítja az emberek közé.

És ki is várta. Lódobogás hallatszott, aztán pisszegés az ablak alatt, és a fáradhatatlanul nyüzsgő Nyesztor, félig lelógva a nyeregből zajosan megverte az üveget, és lelkendezve bekiabált:

– Hé ti, aki él és aki meghótt! Mindenki jöjjön gyűlésre az olvasókörbe. Ülésre, gyűlésre, ünneplésre! Miheics! Hol vagy? Nasztyona!

– Nono – ment oda kimérten az ablakhoz Miheics –, mit ordibálsz?

– Ülésre, gyűlésre, ünneplésre! A győzelem alkalmából! Sürgős parancs! Amitek van, amitek nincs – azt mind hozzátok magatokkal az olvasókörbe. Közös asztal lesz. Taraszunt is hozz, Miheics, hallod? Ne sajnáld. Taraszunt, hallod, azt is hozzál!

– Értem én, értem – zsörtölt Miheics. – Taraszun kéne neked. Egyéb nem? Folyvást csak taraszunoznál.

De Nyesztor már nem hallotta, már tovavágtatott.

– Ó – mondta fejcsóválva Szemjonovna, és ijedten cuppantott. – Ezsek azs agapovkaiak mind seretnek zsörömbölni, de ezs még közstük is kitűnik.

– Menj csak, Nasztyona – mosolygott szomorú töprengőn Miheics a bajszába –, van taraszun is. Menjél – ismételte eltökélten. – Később majd én is odanézek. Bűn lenne itthon ülni máma. A taraszun meg a veremben van, jobb kéz felől a deszka mögött, vedd elő, hadd ünnepeljenek. Te is ünnepelj! Menjél.

– Ha most odaadod a taraszunt, mit adunk Andrjusánknak, ha megjön – avatkozott a dologba Szemjonovna.

– Ha Andrjuska megjön, majd szerzünk. Mikor lesz az még? De a mai nap, az nem lesz még egyszer. Menj, Nasztyona, szedd elő.

Közönséges kisüsti volt, még a háború előtti, gazdag gabonatermés emléke, de errefelé ősidők óta burját szóval taraszunnak hívták. Nasztyona tudta, hol van: kora tavasszal, amikor a krumplit szellőztette, észrevette az üveg száját, s a beleszorított papírdugót, ami úgy állt ki a földből, akár a kanóc, s alatta kitapintotta a palackot is, amelyet nem előle vagy másvalaki elől dugtak el oda, hanem csak úgy, egyszerűen azért, hogy egyelőre ne kerüljön a szemük elé, és ne izgasson hiába senkit. Nasztyona később átöntött abból a palackból egy félliteres üvegbe, és betette Andrejnek a zsákba: mégis, ha csak egy-két órára is, de felderíti, megcsalja, függönyt von a szeme elé – mi másba feledkezhetne? Egyedül van, mindig egyedül. Hétszámra, hónapszámra egyedül. Ő pedig elmegy most az emberek közé. Talán nem érdemli meg? Az lehetetlen! De ha nem érdemli, akkor is elmegy, megnézi, hogy sír és nevet a becsületes nép ezen a fordulónapon, ami egyszerre átlendíti az életüket, egy új, ismeretlen, vonzó tájra. Csak sikerüljön megkapaszkodni, csak ki ne röpüljön a fordulóban, csak le ne maradjon, együtt az emberekkel minden könnyebb. Úristen,

de mit segíthetnek az emberek, mit, ha ő már réges-rég nem éli, de lopja az életét. S ezt az ünnepet, az emberi öröm és kín nagy ünnepét is meglopni megy, amiképp a vigasztalan ember megy ki éj közepén loppal sütkérezni a születő csillag alá, mert egyedül fél, s aztán visszatérve azt hiszi, hogy nem is járt hiába.

Szemjonovna mégsem engedett a magáéból. A már megkezdett háromliteresből átöntöttek egy befőttesüvegbe, és elrejtették, a maradék felét pedig, hogy meg ne tévessze az üveg az embereket, átszűrték egy köcsögbe. Ezzel ment ki az utcára Nasztyona, megállt, s míg bátorságot gyűjtött, óvatosan, öregasszonyosan körülnézett az utca mindkét vége felé. Rég nem pezsgett így errefelé az élet. Az olvasókör épülete a falu közepén állt, három udvar választotta el Guszkovéktól, felajzott, hangos beszéd hallatszott onnét, és füstszag terjengett. Az emberek izgalma láttán a kutyák tébolyodottan rohangásztak és csaholtak, a kakasok nagy szárnycsapkodással kukorékoltak, a tyúkok kodácsoltak, a malacok sivalkodtak; csapódtak az ajtók, nyikorogtak a kapuk, csapatba verődve dobogtak végig az úton a gyerekek. De túl s felül ezen az értelmetlen zajon és zűrzavaron, ott lebegett, szállt és zengett, még egy különálló, szokatlan hang – egy édes, tiszta, ujjongó hang, amelyet Nasztyona jól ismert, de valamiképp elfelejtett vagy elveszített. Fölemelte a tekintetét, hogy rátaláljon, hol fakad, s a pajta tetején három fecske ült sorban, és csicsergett önfeledten. Megjöttek. Megérezték: nem előbb, nem később, éppen most. Megérkeztek a kedveskék, visszatértek a hazájukba a nyarat eltölteni, fészket tapasztani, tojást rakni, fiókákat nevelni. És íme, a békés élet is visszatér a hazai földre, ahonnét letépték, akár egy virágot, elgyötörten, megtépve, megnyo-

morítva, de talán csakugyan békével tér vissza. Hinni se akarózik: elszoktak már tőle, benőtt már mindenkit a szenvedés... csivitelnek a fecskék, valamit dicsőítenek, ígérnek és köszöntenek, gyengéd és kristályos üdvözletet zengenek, de azt a jó hírt talán nem is tudják, hogy a háborúnak vége. Vagy meglehet: tudják. Meglehet, szándékosan siettek, szálltak, hogy az emberek, meghallván őket, fölemeljék a tekintetüket és kitalálják: vége, ma, ma befejeződtek a szenvedések.

Ettől a perctől, mintha megütődött volna Nasztyona lelke, boldog, együgyű gyengeség szállta meg, áldott, érzékeny csudálkozás lett úrrá rajta, csudálkozott mindenen, ami elébe került, a fecskéken is; de mindennél erősebb volt a vágy, hogy megmutassa, ő sem rosszabb a többieknél, és nem fél semmitől.

Az olvasókör előtt Innokentyij Ivanovics, magas, vidám, meredek tetős háza állt, amelynek egyik felében az öregek laktak, vagyis Innokentyij Ivanovics és Domna, a másik fele pedig, amelyet a nevelt fiuk, Vászka számára rendeztek be (saját gyerekük nem volt), már a második tavaszon, amióta a kellő kort elért Vászkát behívták, üresen állt. Üresen állt, de lakályos jellegét nem veszítette el, fűtötték, ápolták, gondozták. Az ablakpárkányon virágcserepek álltak, az ablakban függöny villant. Egyébként nem is lehetett pontosan tudni, melyik részben is laktak az öregek: ritkán fordultak meg náluk az emberek, Innokentyij Ivanovics nem kedvelte a vendégeket, pedig jómódban élt, volt mit enníe, miben járnia. Innokentyij Ivanovics mindig is jómódban élt, ez volt a neki való élet, egy másfajta éppúgy nem illett volna rá, ahogy egy nagydarab emberre nem illik a suhanc ruhája.

Amikor Nasztyona elment a ház előtt, nyikordult a retesz, kitárult a kapu, és megjelent a megfiatalodott, ünneplőbe öltözött Innokentyij Ivanovics, sötétkék zubbonyban, amely alól kilátszott a hímzett ukrán ing, új, sötétkék nadrágban, amelynek a szárát már viseltes, de jóféle, kátránynyal vastagon bekent, jó szagú borjúbőr csizmába gyűrte. Nasztyona úgy megörült Innokentyij Ivanovicsnak, mintha a rokona lenne, s néhány lépést tett felé, mosolyogva és gyönyörködve e daliás szerencsefia küllemében.

– Innokentyij Ivanovics, hát megértük! – kiáltotta.

– Megértük – volt a megfontolt válasz, és jött a kérdés. – Van hír a párodról?

– Nincs – felelte fölnevetve, s merészen a férfi szemébe nézve Nasztyona. – Nincsen, Innokentyij Ivanovics, sem egy szó, sem egy fél. Ha te tudod, hogy hol van, mondd meg.

Innokentyij Ivanovics meghőkölt.

– Én aztán honnét tudhatnám? – képedt el. – Furcsákat beszélsz, te asszony.

– Ha te tudsz valamit, Innokentyij Ivanovics, mondd meg, ne titkold – tette hozzá ugyanazzal a gyanús vihorászással Nasztyona. – Ha meg én, akkor én mondom meg teneked. Ne félj, Innokentyij Ivanovics, én megmondom.

Az olvasókör-ház udvarán lobogott a tűz, s két nagy üst fortyogott fölötte. Kiderült, hogy Makszim Vologzsin, a szövetkezet új elnöke, a győzelem alkalmából megengedte, hogy levágjanak egy juhot a közösből. Az asszonyok gerendákra telepedve tisztították a krumplit. Csudára nyüzsgött a nép: ott volt az egész falu. Odabent hosszában összetolták az asztalokat, és megrakták azzal, amit az emberek hoztak. S apránként sok minden összegyűlt: mély tálakban káposzta és uborka, köcsögökben aludttej és túró, frissen fogott hal,

apróra vágott retek, csörögefánk, tojás, zelnicemeggyel töltött pirog – nem sajnáltak semmit, mindent idehordtak. Egy csapat gyereket a kisebbekből elküldtek nyírfaléért, hogy legyen mit inni, ha elfogy, ami van; egy másik csapatot a nagyobbakból az Angarára küldtek halért. Minden kifogott szélhajtó küsz, fenékjáró küllő és pénzes pér azon nyomban, még élő-elevenen az asztalra került, s ott vergődött, a tálakba ugorva, a padlóra pottyanva. Az ablakokat kitárták, a párkányon teli torokból harsogott az Ivanovék gramofonja, előtte ott állt, a felhúzó kart a keblére szorítva a Nágyka Lidkája. Nágyka is krumplit tisztított. Nasztyona odament hozzá, leguggolt előtte, és megállította Nágyka kezét.

– Hát megértük, Nágyka? – kérdezte könnyes, együgyű nevetéssel. Nágyka nem felelt, elfordította a szemét.

Nasztyona megtalálta Liza Vologzsinát, és átölelte.

– Mi az, Nasztyona, mi az? – morogta az üstök körül sürgölődő Liza, Nasztyona felé fordítva gőztől kipirult, nyugodt arcát. – Örülsz?

– Örülök.

– Várod az Andrejedet?

– Várom.

Makszimot megcsókolta Nasztyona, mindenki szeme láttára átölelve a nyakát, és az zavartan és elégedetten kiabált.

– Ki a következő? Gyertek, amíg Liza jókedvében van.

– Adok én neked jókedvet – vágott vissza félig tréfásan, félig haragosan Liza. – Én csak Nasztyonának engedem, és neki is csak kölcsönbe, Andrej majd visszaadja, másnak senkinek.

Nasztyona megbökdöste az embereket, és remegő, alázatos suttogással, zavaros, bűntudatos mosollyal vagy féleszű

vihogással mondta félig kérdve, félig emlékeztetve: „hát megértük?" – Mást semmit nem tudott mondani. De ezen a napon helyénvaló volt minden. Ölelgetett, és őt is megölelték. Könnyezett, és könnyeztek mások is. Nevetni kezdett, abban is vele tartottak. Pontosan nem is tudta, mit tesz, annyira lenyűgözte ez a ritka lelki összehangoltság; az érzelmei, amelyek megszokták az egyszerű és érthető életet, s amelyeket elgyötört és megviselt az az eszeveszett tánc, amikor hol sírni kellett, hol nevetni, hol örülni, hol pedig megdermedni a félelemtől és iszonyattól, ma aztán végképp összezavarodtak, elszabadultak, és felmondtak minden szolgálatot, s az utóbbi időben általában tartózkodó és óvatos Nasztyona, aki csak felelt, de nem kérdezett, most gondolattalanul ment, ahová sodródott. Később aztán szégyellte magát, hogy még csak az sem jutott eszébe, hogy segítsen az asszonyoknak, beleült a készbe. Emlékezett rá, hogy folyvást úgy érezte: ez az utolsó nap, amelyet együtt tölthet az emberekkel, holnap magára marad, egy szál árva magára, egy fénytelen, süket pusztaságban.

Asztalhoz ültek, a fő helyet a frontkatona s az elnök jogán Makszim Vologzsin foglalta el. Az egyik oldalán természetesen Nyesztor ült, a másikon a Kardából jött futár, aki időről időre lehunyta a szemét, és leejtette a fejét, de azért mindig újra magához tért. Makszim, megcsörrentve a kitüntetéseit, felállt:

– Emberek! – kezdte vékony, belülakadó hangon, izgalma átjárta, megdermesztette az asztal körül ülőket. – Emberek! Én nem tudok jól beszélni, másvalakit kellene most meghallgatnunk! Ámbár minek itt beszélni! Minek beszélni, amikor győztünk! Nem találták még ki azokat a szavakat, amiket most elmondhatnánk! Kibírtuk, kiálltuk és megtet-

tük, eltörtük a veszett fenevad, az átkozott Hitler gerincét. Én ott voltam, én tudom, mi folyt ott. A szívem forr... – Makszim teleszívta magát levegővel, és remegve kifújta – tudok mindent. Most minden bajtársam, minden harcos, aki él, hazasiet, hogy továbbvigye az életünket. Sok a veszteségünk. Ott, ahol végigsöpört a háború, síroktól domborodik a föld. A föld megduzzadt, az ember megfogyott. Mit mondhatok? Semeddig nem bírtuk volna nélkületek, akik itt maradtatok. Mert az ember harcol, és az asszonya eteti, az ember gyűlölettel ront az ellenségre, és az asszonya ezerversztányiról is, a maga létével meg a családdal lágyítja a szívét, hogy meg ne kövüljön egészen. Semmit sem tehettünk volna nélkületek, nélkületek nem lenne ez a mai nap sem. Mit akarok mondani. A mi Atamánovkánk is segített egy kicsit. Mi is harcoltunk ott, ti is dolgoztatok itt. Álljunk fel, emberek, nézzük meg jól, s jegyezzük meg mindörökre ezt a mai napot. Nem volt még ekkora háború, így hát nem volt még ekkora győzelem sem. Ünnepeljük meg, emberek!

Mindenki felállt, összecsendültek a poharak, egyszerre, egy hajtásra kihörpintették azokat, s némán ültek vissza. Nasztyona Nágykával akart koccintani, aki mellett ült, de Nágyka mindenkinél hamarább megitta a magáét. Nágyka ezúttal meglepően hallgatag volt, a beszélgetésekbe sem kapcsolódott, s figyelmesen és értetlenül nézelődött, mintha nem értené, mi történik, miért bomlott fel a napok kínzó, de már megszokott rendje. Mint bármely más élethez, béke kellett az ő életéhez is, de most, hogy eljött, Nágyka nyugtalanul gondolt arra, hogy most világosabban, élesebben, kíméletlenebbül jelenik meg egyesek boldogsága s mások boldogtalansága.

A kardai futár ivott, s megint rákezdett.

A léptünk döng kemények,
És semmi ellenség nem
Igázza le köztársaságunk

Valaki kedvesen csóválta a fejét.

– Ó, a jóféle! Hogy megy majd haza?

– És mondjátok csak, ezt... nemcsak úgy kitalálta, hogy vége a háborúnak? Hiszen olyan részeg. Annyi mindent fejébe vehet az ember...

– Hogy én kitaláltam! – a futár meghallotta, és megmozdult, nagy kínnal felállt, a szemében könnyek ragyogtak. – Én kitaláltam? – kérdezte körbejártatva kétségbeesett, könyörgő és felháborodott pillantását. – Hogy mondhatjátok ezt? Hogy? – kiáltotta telitorokból, és kifulladt, és nem is talált nyomban a hangjára megint. – Ki merné kitalálni ezt? Értitek ti, mit beszéltek? Én vágtában jöttem... hogy megtudjátok. A falumbelieket hagytam ott. Nahát, köszönöm szépen. Hát ki lenne olyan gonosz, hogy ezt kitalálja? Mért mondjátok ezt?

Egyszerre mindenki nyugtatni kezdte:

– Hát persze, dehogy, dehogy találtad ki, talán nem látjuk?

– Hát tényleg, ugyan ki lenne képes erre?

– Meg aztán józanul érkezett, itt adtak neki inni az örömre.

– Minek hiába bántani... Nem tréfadolog, húsz versztát vágtatott.

– Öntsetek neki, hadd igyon. Bocsásson meg nekünk, bűnöseknek. Tényleg, micsoda népség vagyunk!

S a futár ivott, megbocsátott, s elkezdte mesélni, hogy ő

hogyan tudta meg a hírt, és hogy állt rá, hogy eljön Atamánovkába.

– És nálunk már mindenki tudja, vagy nem? – kérdezte Makszim hangosan, mert a lárma egyre nőtt.

– Mindenki, hát persze hogy mindenki! Olyan lövöldözést csaptunk, hogy még a halottak is hallották!

– És az öreg Sztyepán – jutott hirtelen Liza eszébe. – Sztyepán apó? Még tegnap elment valamiért a malomba. Apó nem tudja!

– De hát a lövéseket csak meghallotta!

– Mit hallott! Süket az, mint a föld.

– Ó, csakugyan, hát akkor a nagyapó még mindig háborúzik.

– El kell küldeni érte, nem jó ez így.

Megint fészkelődni kezdett a futár, indult volna a malomba, hogy „teljesítse a kötelességét a legutolsó emberig, a nagyapót is beleértve", de visszanyomták, maradásra bírták. Nyesztor pattant fel, a lova, amelyet egész nap ugratott, ott állt nyergelten az udvaron. Még két suhanc Nyesztor nyomába szegődött. Az asszonyok kihajoltak az ablakon, és utánuk kiáltottak.

– De ott aztán ne mondjatok semmit! Hozzátok ide!

– Kötözzétek meg, és hozzátok!

– Nehogy megkössétek, még meghal!

Megint visszaültek az asztalhoz, megint töltöttek, ezúttal cefrét, amelyért Innokentyij Ivanovics pincéjébe szaladtak. Innokentyij Ivanovics üres kézzel jött, nem úgy, mint a többiek, kivárta a megfelelő percet, és bejelentette, hogy neki van cefréje.

És az tényleg jó volt, nehéz, édes, mámorító. Az asszonyok cuppogtak, csettintgettek, s nekifogtak felidézni, hogy főz-

ték a háború előtt, milyen gazdag mulatságok voltak akkor, ki házánál kezdték.

– Mulatunk mi még, asszonyok, mulatunk – kiáltotta a vidám, kivörösödött Makszim, sebesült kezét rángatva. – Lesz még ünnep a mi utcánkban. Minden lesz. Nemsokára hazajönnek a férfiak.

– Ki jön haza? – kérdezte csendesen, de mindenki számára érthetően Vera Orlova, egy fiatal özvegy, aki egy kisfiúval maradt magára.

– No... – Makszim zavarba jött. – Valaki majd csak jön...

– Az én tudomásom szerint – jelentette felállva Innokentyij Ivanovics – hat embernek kell megjönnie – megkereste az asztalnál Nasztyonát –, Andrej Guszkovval együtt, aki nyomtalanul eltűnt.

– És még kicsoda? Kicsoda?

– Hát talán nem tudjuk? Minek kérdeni?

De Innokentyij Ivanovics hozzálátott, hogy felsorolja.

– Hát az enyémet mért nem számolod? – szólalt meg váratlanul Nágyka. Vadul, követelőzően és haragosan szólalt meg. – Vagy nem tudsz tovább számolni, te számvivő?

– Azért, mert te megkaptad az értesítést. – Innokentyij Ivanovicsot nem volt könnyű zavarba hozni. Tudta ő, mit kell felelni.

– Na és ha megkaptam? Te azért csak számold. Ő megjön. Azt mondom: megjön – fordult egyszerre mindenkihez kihívással Nágyka. – Meglátjátok. Ne is reménykedjetek benne, hogy nem jön meg. Megjön, és elrontja a számításodat. Úgyhogy sorolhatod máris. Nem hat, hanem hét, hát úgy is mondjad.

– Akkor az enyim is megjön – mondta tompán, senkire sem nézve Vera Orlova.

– A tiedről nem tudok, de az enyém megjön.

Az asszonyok feszengve beszélni kezdtek.

– Hát persze ... annyi minden előfordul. Kardában is, a Nasztaszja komájánál ...

– Bratszkban meg – mesélik –, két gyászjelentés is jött egy emberről, és mindegyik szerint mintha máshol esett volna el. Ő meg egyszer csak beállít ... Hát így higgyen az ember ...

E percben behozták a molnárt, Sztyepán nagyapót. Nyesztor kézbe vett puskával, a háta mögé kötözött kézzel hozta. Elég volt, hogy valaki meggondolatlanul kitalálja, ő máris ostobán véghézvitte. A nagyapó megbotlott a küszöbben, és sűrű, bozontos szemöldöke alól kifejezéstelen tekintetet vetett apró szemével az asztalra, nem mutatva sem csodálkozást, sem félelmet, semmit, mintha azt látná itt, amit várt.

Nyesztor hátravetette a fejét, s szavait nem annyira az egybegyűltekhez, mint inkább a falon függő arcképhez intézve elrecsegte:

– A gyanús elemet az önök parancsára előállítottam. A malomban rejtezett.

– Hülye vagy te, Nyesztor – kapott észbe elsőnek Nágyka. – Hogy nem vesztünk el egy ilyen hülyével?

– Nagyapó! – kiáltotta egy tucat hang egyszerre.

Odarohantak hozzá, kibontották, felkapták, leültették, a fülébe ordítottak, ellökdösve és félbeszakítva egymást:

– Nagyapó, vége a háborúnak!

– Nagyapó, aranyoskám, hol voltál?

– Mi meg itt nélküled voltunk. Megfeledkeztünk rólad. Mindenki megőrült.

– Ülünk, hát valaki hiányzik. Ki hiányzik? Hát Sztyepán apó. Úristen!

A molnár ide-oda forgatta nagy, loboncos fejét, és szó nélkül, nyugodtan, mutatva, hogy érti és megbocsátja, sietség nélkül bölcsen bólogatott. S ahogy nézték, az erre amúgy is mindig hajlamos asszonyok egyszerre sírni kezdtek. Csak most, amikor az utolsó ember, tőlük tudta meg Atamánovkában, hogy mi történt, hitték el maguk is: a háborúnak vége.

17.

Vízre szállt már mindenki, megpróbálták a csónakokat, de Miheics, mintha csak szándékosan tenné, nem sietett. Az ő ladikja, még kátrányozatlanul felfordítva, magában hevert a parton. Nasztyona már egészen betege volt ennek, hajtani mégsem akarta az apósát: nem fedhette fel, hogy szüksége van a csónakra. De tűrni, tétlenkedni sem bírt tovább. Úgy érezte, hogy most, amikor véget ért a háború, valahogy el kell dőljön a férje sorsa, tehát az övé is, ezért mielőbb találkoznia kell vele, megtudni, mire készül, hová fordul. Ezek a hetek, amelyekben nem látták egymást, oly hosszúak voltak, mint az évek, s Nasztyonának nemegyszer felrémlett, hogy most, amikor teljes pompájában kibomlik a nyár, amikor kisarjad a fű, és elönti a fákat a lomb, s a jégtől szabadult Angara sodró kékje csábít és bűvöl, hogy most, amikor az emberi lélek könnyebben válaszol, s érzékenyebb is, mint bármikor, most Andrej talán nem bírja tovább, s valamit tesz magával. S Nasztyona álmai is nyugtalanítóak, homályosak, megfejthetetlenek voltak: egyszer azt álmodta,

hogy valami láthatatlan és ismeretlen személy csiklandozza, ő meg kacagva, borzongva fut előle az ágyába és elbújik a pokróc alá; másodszor azt, hogy a Majka tehénnel beszélget, és az értelmesen válaszolgat neki; megint máskor, hogy ő, a felnőtt, férjezett Nasztyona, úszni tanítja magamagát, a még Irkutszk mellett élő kislányt, az Angarában. Ugrálva dobogó szívvel ébredt Nasztyona ezekből az álmokból, és sokáig feküdt mozdulatlanul, moccanni is félve, s mind csak Andrejre gondolt. Szeretve szánta, és szánva szerette, eltéphetetlenül összefolyt benne ez a két érzés. És semmit nem tehetett. Elítélte Andrejt, különösen most, hogy véget ért a háború, és úgy tetszett, hogy ő is ép, egészséges maradt volna, mint a többiek, akik túlélték, de miközben a dühös gyűlöletig, a kétségbeesésig haragudott rá, kétségbeesetten fel is hagyott ezzel: hiszen a felesége. Hiszen ennek már az a rendje: férj-feleség, egy test, egy lélek. Hiszen Andrejnek még nehezebb, ő a rossz, a szégyenletes halál árnyékában jár, s ráadásul úgy döntött, hogy senkinek, egyetlen léleknek sem mutatja meg magát, hogy a nevét ne tegye örök időkre hírhedtté. Bűnös – ki mondaná, hogy nem az! –, de hol van most olyan erő, amely őt a régi helyére visszalendíthetné, ugyan hol? Nem, mielőbb látnia kell Andrejt, meg kell tudnia, mi jár a fejében.

Nasztyona hasa megnőtt, s amikor este levetkőzött, jól látszott már a kipúposodás. Csöndes-gyengéden simogatta, s mozdulatlanná dermedt. Majd miután egy csöppet pihent már ezen az első fokon, még mozdulatlanabb lett, nesztelenül elszakadt és felemelkedett valahová, valamilyen csodálatos, egyedülvaló magányba, ahol a csöndes ürességben a világon mindenről megfeledkezhetett, és látta és érzékelte minden porcikáját. S látta, ami lassanként gyermekké vál-

tozik, a magzatát is; az érzés megérintette, és lerajzolt neki mindent: hogy hogyan fekszik, s hogy milyen lusta, és szakadatlan konoksággal hogy szívja az anyai nedveket. Kisfiú volt, mint azt Andrej kívánta, és ez némileg riasztotta Nasztyonát: ha kislány lenne, úgy volna még remény, hogy követi őt a többi gyermek, apa és anya szerint édes öccsök és húgocskák, de egy kisfiúcska maradhat egyke is. De mindezen csak később elmélkedett, ájult s érzékeny önmagábahatolása végeztével, amikor visszatérve, mintegy kívülről figyelte önmagát, s erőtlen értelemmel észbe vette, hol van, és mi történik vele. Félt a naptól, amikor kiderül az állapota, de közben kívánta is, hogy mielőbb bekövetkezzék, akkor nem kell behúzni, elszorítani a hasát, nem kell lesnie, figyelnie többé, nem látják-e, hogy nincs egyedül, hogy gyermekkel viselős. Kimerítette már Nasztyonát a várakozás is, hogy eljöjjön az a nap. Amilyen telt, meglehet, még egy hónapig nem veszik észre, azután egyszerre rácsodálkoznak. Nasztyona mind gyakrabban képzelődött arról, hogy valami nagy erő szivatytyúzza befelé egy szűk torokba egyre beljebb és beljebb, mígnem már a lélegzés is nehezére esik, és akkor megnyomorítottan, fulladozva, félholtan, az utolsó pillanatban kiröpíti valahová. De bepillantania abba az új életbe nem sikerült, éppolyan sötét és titkos volt előtte, mint a síron túli békesség.

Ki kellett találni valamit, hogy a túlpartra kerülhessen, és Nasztyona elment Matvej apóhoz, a bójaőrhöz. Matvej apó bódéja vagy félversztányira volt a falu felső végétől, a magas partoldalon. Matvej apó Innokentyij Ivanovics édestestvére volt, de a két testvér nemigen érintkezett egymással. Innokentyij Ivanovicsot lám az apja nevével tisztelték, nem akárki volt, művelt ember, a politikát is értette, a háború

előtt nemegyszer elutazott a faluból, és messzire eljutott, hogy lássa, mi mire való, de hogy Matvej apót, aki pedig az idősebb, az apai nevén szólítsák, arra senkinek nem állt volna a nyelve, olyannyira hétköznapi, egyszerű és közönséges ember volt Matvej apó; Kardán túl sose tekintett Atamánovkából. Nem tartozott a kolhozhoz, de válságos napokban mindig elment segíteni a tagoknak, különösen szeretett borsót hüvelyezni, amit a férfiak általában nem szívesen végeznek, szívesen állt a fogaton is szénagereblyézéskor.

Nasztyona azért ment el Matvej apóhoz, mert eszébe jutott, hogy az segítséget kért Makszim Vologzsintól arra az egy napra, amikor vízre ereszti a nyári időszakra a bójákat.

– Nem a régi már az erőm – magyarázta. – Egyedül nem bírnám. Kérés nélkül meg nem szép elcsalni valakit. Nálatok most van a szántás. Hát én majd kaszáláskor, ha isten adja, és addig megerősödöm, ledolgoznám. Nem veszne kárba az a nap.

Nasztyona akkor oda se figyelt erre a beszélgetésre, de most észbe kapott. Oda kellett volna kéredzkedni Matvej apóhoz, ott aztán valami bizonyosan eszébe jutott volna. Hogyhogy rögtön nem kapott rajta? Igaz, mivel nem tudott úszni, Nasztyona félt a vízimunkától, de egyetlenegy napra azért csak legyűrné a félelmét valahogy. Hát tán a víztől nem kell neki félnie most?

Estefelé ért a bódéhoz, amikor a nap már lefelé ereszkedett az Angara túlpartján, pontosan abba a mélyedésbe csúszva a horizont vonalán, amelyben Andrejevszkoje feküdt. A meder felére árnyék borult, még könnyű és világos, de ott a sodrás sokkalta erősebbnek és feszesebbnek látszott, mint a megvilágított vízen. A napsütésben ragyogó, szemet va-

kító foltok játszottak a vízen, mintha kiszakadnának, megpörögnének, s elmaradnának a sodortól. Gyakran, vidáman, s valami sajátos hallelkesedéssel csobbantották meg a vizet a halak – egészen aprók, amelyek elszántan nekiveselkedve egymás után többször is felugrottak a levegőbe, s lépcsős csipkekörökkel zárult be utánuk a víz, és egészen nagyok, amelyek távolabb robbantak ki a vízből, mintegy elégedetten hatalmasat cuppantva. A meredély alatt még ott volt a jég, éles, lyukacsos, piszkos; patakocskák vágtak belőle utat a homokon s a köveken belül át a vízhez. A parton hosszú, hegyes farkú, szeleburdi madárkák nyüzsögtek. Ahol Nasztyona született, barázdabillegetőnek hívják, errefelé pilinka a neve. Ugyanígy a part közelében rajokban úszkáló apró hal neve csiperke, itt pedig omulka, mintegy a híres omula tiszteletére, amely azonban az Angarában nem, csak a Bajkálban él. Ezek az apró halak, meghallván Nasztyona lépteit, zajosan, felkavarva a vizet, a mélybe buktak, tettek egy félkört, majd előreengedvén az embert, úsztak egy kicsit az árral, és visszatértek a parthoz.

Partifecskék suhantak el Nasztyona feje fölött füttyentve, elakadt a lélegzet az erős nedvességszagtól, lomhán csámcsogott a gyenge, önmagából merítkező hullám, mert hisz a levegő lanyha volt, és mozdulatlan; messziről, a Kaszálósziget felső végéről, idehallatszott a sziklákat verő víz zaja. Árnyék közeledett, szemmel követhetően mozgott, és alig bukott le a nap, szellő lendült, mintegy bezárva a napot, de nyomban el is csitult. Most már az egész Angara gyorsabban futott; Nasztyona gyerekkora óta meg volt győződve róla, hogy sötétben erősebb, szaporább a sodrás, mint a fényben.

Matvej apó a csónakok körül tett-vett, négy csónakja is volt, s mind a négyet ő maga építette. Ott álltak vízre bocsá-

tásra előkészítve a friss festéstől csillogó bóják is, három piros és két fehér. Nasztyona leereszkedett a földbe vájt és fával megerősített fokokon, köszönt Matvej apónak, és különös érdeklődéssel nézte a bójákat.

– No mi van, nagyapó? – kérdezte rögtön. – Kit adott neked segítségül Makszim?

– Kit adott . . . – Az apó sietség nélkül leöblítette a kezét a vízben, beletörölte a nadrágszárába, és kimászott a csónakból. – Huncut ám az a Makszim. Akit rábírsz, azt mondja, vidd el, de nekem, azt mondja, erre a munkára senkit nincs jogom küldeni. – Az apó köhécselt, és lehajolva keresgélni kezdett valamit a földön. – A kanócokat elhagytam itt valahol – magyarázta –, nézd meg, a te szemed jobb. Jó, széles kanócok voltak, olyat manapság nem kapni. Az előbb voltak a kezemben, hová tűnhettek?

A csónakban, az ülés alatt találták meg. Az apó zsebre dugta.

– Nekem csak kettőhöz kell a segítség, a többit már elintézem egyedül is, de azt a kettőt nem bírom el. Az egyik a sziget alá kell, ott pedig rossz a víz, nehéz felállítani, a másik fehér, a falu fölé a földnyelven túl kellene, de hát emlékszel, hol voltak tavaly is. A pirosakat aztán mán szép lassan elviszem egymagam. Menni kell, híni valakit, mert maholnap aztán jön a hajó az ellenőrrel. Nem akarom, hogy én legyek a legrosszabb.

– Hát vigyél magaddal engem, nagyapó – mondta Nasztyona, s félve sandított a bójákra, most már kiemelve közülük a fehéreket, a nehezeket.

– No – felelte óvatosan az apó, s elhallgatott, nem tudta, hihet-e Nasztyonának. – Miért ne, ha nem tréfálsz. Miért ne? Te igazán mondod ezt, vagy nem?

– Igazán, nagyapó. Csak aztán este add egy kicsit kölcsön a csónakod. Vesszőket akarok vágni a szigeten a sövényhez. A mi csónakunk még szárazon van.

– Segítek én neked vágni, nem nagy dolog!

– Nem kell, nagyapó, nem kell – ijedt meg Nasztyona. – Majd én. Szép lassan megcsinálom. – És hogy észre ne vegye az ijedelmét, hozzátette. – Majd meglátjuk.

– Ahogy akarod. Segíthetek, nem nagy ügy az. Honnét küldött az isten téged, te lyány? – Matvej apó a váratlan szerencse láttán összehunyorította fehéres, ugyancsak fehéresre fakult szemöldöktől és szempilláktól keretezett szemét, és elégedetten cuppantott: – Én meg itt töprengek: kihez menjek, kit kérleljek? Mindenkinek megvan a maga dolga. De ha mán megyünk, akkor gyere mielőbb. Aludj egy csipettel kevesebbet. Eljössz, nem csapsz be?

– Eljövök, nagyapó, eljövök. Napkeltekor itt leszek, vagy még attól is korábban. Csak meg ne mondd Makszimnak, hogy én magam kéredzkedtem. Mondd, hogy rábeszéltél. Nincs kedvem holnap szántani. Meguntam. Legalább pihenek egy keveset.

– Jól van, jól. Bennem biztos lehetsz. Úgy mondom, ahogy kívánod.

És Nasztyona az egész következő napot a folyón töltötte. Alig pirkadt, amikor elindultak, hideg volt még, s tompa, álmos csönd, amelyben csak a víz hangja hallatszott a távoli gázló felől, meg a sodrás alig kivehető surrogása. Sötétnek és sűrűnek látszott az Angara, aprókat fodrozódott a part menti sávban, ám középütt szélesen, olajos fénnyel áramlott a víz. Nagy, lapos fenekű, bárkaszerű csónakban ültek, amely nagyon-nagyon sok erőt kívánt, hogy mozogjon, s még a súlyos, esetlen bóját is magával tudja vonszolni. Először kötéllel

vontatták magukat felfelé, azután Nasztyona átült a tatra, Matvej apó pedig átment a csónak orrába, az egytollú evezőhöz. Elfordultak a parttól, és Nasztyona ettől kezdve igyekezett nem nézni a vízre, a lába elé meredt, és félt arra gondolni, hogy hamarosan ki kell majd egyenesednie a csónakban, és valamit csinálnia kell, valahogy segíteni kell majd Matvej apónak.

Ezzel az első bójával alaposan megkínlódtak. Túleveztek, lejjebb kerültek, mint kellett volna, és minden kísérlet, hogy legalább egy kicsit feljebb jussanak a folyó közepén, csődöt mondott. Reménykedni is nevetséges volt ebben. Hatalmas, feszes, zúgó áradattal ömlött itt a víz, keresztülfreccsenve a csónak oldalán. Matvej apó, miután alaposan összeszidta önmagát a butaságáért, feladta a küzdelmet. Áteveztek a bal partra, oda, ahová Nasztyona mindenáron jutni akart, persze nem így, bójástul, nagyapóstul. És mégis, amint partot értek, rettenetesen szeretett volna kigondolni valamit és maradni, rávenni Matvej apót, hogy jöjjön érte estefelé, állítsák fel akkor azt a bóját. De tudta: ezt nem szabad. Kipihenték magukat, és újra húzni kezdtek felfelé. Ezúttal feljebb mentek a kelleténél, visszacsurogtak, s túl hamar dobták le a kőnehezéket, úgyhogy meg kellett rántani, hogy tartson. Nasztyona egész munkája annyi volt, hogy evezett, és az apó utasításai szerint fordította a csónakot.

– Ez a legbajosabb – vallotta be az apó –, én meggyújtani, eloltani is mindig ezt jövök legelébb. Nézd milyen rosszféle örvényes itt a víz, nézd, hogy ráncigálja, alig bírom megtartani.

A másik bóját csakugyan sokkal könnyebben helyezték el. Nasztyona benne lett volna, hogy vigyék a harmadikat is, de az apó elengedte őt.

– Elég. Kettőre szólt az egyezség – mondta vidáman, mert így is elégedett volt azzal, amit végeztek. – Azokkal már nincs gondom. Holnap szép csöndben elviszem őket egyedül is. Menj el, ahová kell, amíg a napnak vége nincs. Segítsek?

– Majd én magam, nagyapó.

– Nohát, ahogy akarod.

Egy könnyű, sebes csónakot ajánlott fel neki, de Nasztyona annál maradt, amelyet egész nap használtak: a nap folyamán hozzászokott, és félt volna egy kisebbtől. S a könnyű, minden szélre, minden hullámra hallgató ladikban félelmes lett volna: ha hirtelen feltámad a szél, vagy más ilyesmi történik, neki vége, elveszett. Lassan járj, tovább érsz. Az ember ágyban, vagy véletlen módon jártában akadjon össze a halállal, de mindenképp a földön, ahol a lába alatt a megszokott biztosság, és a tüdejébe levegő árad. Nasztyona csak egyetlenegyszer, még jóval a háború előtt látott vízbefúltat, de mind mostanáig végigfutott rajta a hideg, ha eszébe jutott.

Kitette az apót a bódéja előtt, teázni sem kívánt, és nyomban nekivágott az Angarának. Most, amikor egyedül maradt, s amikor az Andrejjel való találkozás, melyet mindenféle igazságokkal és hazugságokkal verekedett ki magának – (ugyan miféle igazságokkal, csakis hazugságokkal!) –, amikor ez a találkozás csaknem kéthónapi elszakítottság után végre közel volt, Nasztyonát óvatos, töprengő vágy fogta el, hogy elhárítsa, eltolja, hagyjon mindent úgy, amint van. Mit mondhat ő most Andrejnek? Véget ért a háború, megjött még egy frontkatona, Luka Szmolin, a hajdani partizán, egy már éltes, hallgatag parasztember, akit a lovassághoz hívtak be, aki ott is szolgálta végig a háborút mint fo-

gatos. Miheics három nappal ezelőtt rávette Nasztyonát, hogy írjon a rendőrségnek, tudnak-e Andrejről, s maga adta át a levelet a postásnak. Szemjonovna már könnyebben jár, mankóra sincs szüksége, talán csakugyan a meleg segített, ez jó dolog, persze hogy az, de Nasztyona kész valami különös, ránézve baljós jelet gyanítani ebben. Mi van még? A hasa . . . Ezt majd meglátja ő maga. Na igen, és a napokban végre összeszedte magát, és eladta az órát Innokentyij Ivanovicsnak, persze olcsón, s amit kapott érte, azt befizette a kötvényekre, eljött a határidő, mást nem tehetett.

De mit mond majd Andrej őneki? Mit mondhat? Nasztyona ránéz, s szó nélkül is megérti majd, mi jár az eszében. Sokáig nem mehet ez így. Valahogy dönteniük kell, valamerre fordulni kell. De mit, de hová? Közel már, közel az ítélet napja – emberek hozzák-e vagy ők maguk –, de közel van már. Nincs ezen a földön semmi sem ingyen.

A nap még magasan állt, de a vízen hűvös volt, észak felől könnyű szélt fújt. Nasztyonát mindig meglepte, hogy a szél nyáron árral szemben fújhat, úgy tetszett, hogy a szélesen hömpölygő folyam magával sodorja még a levegőt is.

Lassan evezett, a súlyos lapátok mégiscsak szokatlanok voltak, és kifárasztották reggel óta: a karja szaggatott, a háta pedig a szüntelenül ismétlődő egyforma mozdulatoktól meggémberedett és elzsibbadt. Kellemesen csengett a fülében a hasadó simaság suhogása – lágyan, dallamosan, piciny, süllyedő csengettyű hangjával. A második hang, az evezőktől elmozdított víz súlyos recsegő hangja, a munka zaja volt. A folyó közepén messzire lehetett látni és minden irányba, és minden ingott és összefolyt, a házak, az erdők, az ég, az irtás a hegyen, a part – minden bizonytalannak, szétmosottnak, és nyálkásnak rémlett. Magasan az Angara felett vércse

lebegett, kicsi pontként valamire lesve, és Nasztyona életében először, isten tudja, miért, megszánta ezt a kártékony madarat: ő se könnyen szerzi a betévőt. Az utóbbi időben Nasztyona különben is úgy érezte, hogy senkit meg nem ítélhet, sem embert, sem állatot, sem madarat.

A sziget alsó csúcsánál megfordult, a falu elől eltakart oldalon megint felfelé indult, és a partnak ütköztette a csónakot. Most már csak ezen az ágon kellett áteveznie, egyharmada volt annak az útnak, amit idáig megtett. De nem a fáradtság állította meg. Másfajta lelki gyengeség lett rajta úrrá. Nasztyona úgy érezte, kibogozhatatlanul összezavarodott, összekeveredett benne az öröm, hogy találkozik Andrejjel, a félelemmel, hogy találkoznak, hogy bepillant oda, ami ez idáig sötétben rejtezett. Rendbe kell hozni a lelkét, egy hangra hangolni, s csak azután indulni tovább. Nasztyona ült, bambán bámult a vízbe, és csinált, mesterséges, befelé szánt mosollyal mosolygott; ezen a mosolyon, akár a sűrű olajon, beléje csúszhatott volna a nyugalom. De csak nem csusszant, csak nem mozdult, sehogy sem múlt a nyugtalanság. Nasztyona már nem mosolyogva, hanem szenvedő arccal ült, felidézte, hogy adta el az órát Innokentyij Ivanovicsnak. Ha valami, hát ez az emlék egyáltalán nem vigasztalhatta.

Innokentyij Ivanovics sokáig forgatta a kezében az órát, a füléhez emelte, a szeméhez vitte, és éles, faggató tekinteteket vetett Nasztyonára. Látszott, hogy tetszik neki az óra, de a kívánságnál, hogy megszerezze, erősebb volt a másik, hogy megtudja az óra előtörténetét, azt, hogy hogyan, kinek a kezén vándorolt ez ide. A szeméhez is azért emelte, hogy megnézze, nem maradt-e rajta valami nyom, felirat vagy jel, ami világossá tenné a dolgot. De semmi ilyet nem talált.

Várt, titkolta, hogy türelmetlen, hergelve magát és Nasztyonát, majd végül, mintegy mellesleg megkérdezte:

– Honnét van ez teneked? Csak nem Andrej küldte?

Nasztyona kész volt a válasszal, és ugyanígy bújócskázva még egy kissé Innokentyij Ivanoviccsal, ezt válaszolta:

– Hogy jön ide Andrej . . . Én vettem neki, Andrejnek, még tavaly Kardában. De most el kell adni. Nincs mivel fizetni a kötvényekért. Ha megjön Andrej – majd vesz magának. Tízszer is megbántam már, hogy vettem.

– És mennyiért vetted?

– Kétezerért.

Azt, amit Miheicsnek mondott, hogy a puskáért cserélte, Nasztyona félt megismételni: ennek elég, ha a kisujjad mutatod, rögtön elkap a válladnál.

– Nahát énnekem annyi pénzem nincsen – csóválta a fejét Innokentyij Ivanovics. – Nézd csak, aztán folyvást szegénynek teszik magukat! Kétezret egy csapásra! Csak úgy elővetted, kifizetted, mintha csak kettő lett volna. Ki adta ezt el neked Kardában?

– Magam sem tudom pontosan. Valami katona, köpenyben volt. Nagyon megtetszett nekem, nem álltam meg, a kabátom, a nagykendőm mind eladtam, és összeszedtem a pénzt – hazudta kapásból Nasztyona, és rezzenéstelenül nézett Innokentyij Ivanovics arcába. – Most tán megvenném, azt hiszi?

– Kétezrem nincs. Én nem vagyok olyan gazdag, mint te – tette-vette magát Innokentyij Ivanovics, és még mindegyre ugyanavval a figyelemmel követte Nasztyona minden moccanását –, ezret még csak összekaparok valahogy, de annál több nincs.

Nasztyona eltöprengett, aztán felsóhajtott.

– Nohát akkor legyen ezer. Kinek adhatom itt el? Kardába utazni meg – legalább egy nap veszteség, ha nem kettő. Azt most nem lehet.

Az ezer rubelt leszámolta Nasztyonának Innokentyij Ivanovics, de nem hitt neki, látni való volt, hogy nem hitt. Nem kellett volna elmenni hozzá, de valóban nem fordulhatott máshoz: Atamánovkában csak őneki volt pénze.

Nem, bárhogy forduljon is, sehogy sincs jól.

18.

Nasztyona észben tartotta, hogy Andrej most már a felső házban van, de nem tudta, mit csináljon a csónakkal: ereszkedjen le, és rejtse el a patakban, vagy hagyja ott a part alatt a szigettel szemközt? A túloldalról nem látnák, ha pedig erről jön valaki, hát az elől úgysem dughatja el. Akkor már jobb nem is rejtegetni. Elvégre épp elég oka lehetett, hogy átkeljen az Angarán. Például fűzfavesszőket vágni az öregnek a sövényhez, és a füzes itt a legdúsabb. Miheics épp a napokban emlegette is, hogy jó volna átkelni a szigetre vesszőért, igaz, ő csak a szigetig gondolta, nem tovább, de hát ez majdnem mindegy. Miheicsnek meg azt mondja majd, hogy a szigeten vágta, az öreg meglepődik, és nem mondhat ellene semmit; tényleg, ő kívánta, s a menye megtette. De hát miért mondana bármit is, ha egyszer szívességben részesült; csak ő, Nasztyona gyanít mindenütt bizalmatlanságot, leskelődést ott is, ahol biztosan nincs.

De ezúttal csakugyan leskelődtek utána. Alig lökte ki Nasztyona a csónak orrát a szárazra, és futólag körülpillantva, épp hogy kapaszkodni kezdett fölfelé az alacsony parton,

amikor jobbról, a víz fölé csüggő bozótosból egy ember lépett ki. Nasztyona nem látta, honnét került elő, csak a kavicsok surrogására lett figyelmes, és ijedten hátrafordult, és meglátta, amint a csónak fölé hajolva valaki erőteljes rándításokkal felhúzza azt a kövekre. Nasztyona felkiáltott.

– Miért hagyod ott? Elviszi a víz – mondta az ember, és kiegyenesedett, elindult feléje.

Andrej volt. Nasztyona öröm és rémület között vergődő szívvel rohant felé, erősen remegve s valamit kiáltva, de a férfi nem engedte, hogy a nyakába boruljon, hanem sietve magával húzta a bokrok mögé, ahol nem láthatták meg őket az Angara felől, s ott maga ölelte meg, erősen a karjába szorítva, zihálva, a tekintetével az arcát kutatva.

– Tudtam, hogy ma eljössz, reggel óta tudtam – morogta sebes lihegéssel, s hunyorítva, merthogy olyan közelről látja az asszonyt. – Meghallottam reggel a hangokat a vízen, és rád ismertem. Kitaláltam, hogy el fogsz jönni. És egész nap vigyáztalak. Aztán láttam, evezel.

És erősebben magához szorította az asszonyt.

– Óvatosabban, te medve – tolta el magától Nasztyona, és kidüllesztette a hasát. – Összenyomod. Talán nem látod?

– Megvan? – kérdezte, máris megmámorosodva ettől az új örömtől.

– Azt hiszed talán, hogy túl sok kását ettem?

Ügyetlen, rozsdás, szakadozó nevetés tört fel Andrejből, és hogy érezze a has rugékonyságát, óvatosan megtapogatta széles tenyerével. Nasztyonának jólesett ez az érintés, mélyet, kedveset sóhajtott.

– Még semmit sem lehet kivenni – mondta a férfi.

– Még hogy nem lehet . . .

Megfogta Andrej kezét, és odahelyezte, ahol valaminek nekifeszülve, erősödni kezdett már a gyermek.

– Kivehető?

– Valami mintha volna már ott.

– Mintha ... magad vagy mintha ... de még mennyire, hogy van, én már azt is tudom, hogy fiú.

– Tudom – vihogott a férfi. – Honnét tudod?

– Fogadjunk még egy kislányba, hogy ez fiú?

– Szülď meg előbb ezt.

– Megszülöm. Miért ne szülném? Olyan még úgyse volt, hogy ott maradt volna. – Nasztyonának magának is vigaszul szóltak ezek a szavak, fölnevetett.

De miután kellőképpen megnézte Andrejt, leült, s egész boldog élénksége, amelyet a váratlan, a vártnál korábban létrejött találkozás váltott ki, csillapodni kezdett. Erősen kiszáradt és meghegyesedett az Andrej arca, még a szakállon át is látszott, hogy megfogyott. És a szakálla nem fekete volt már, hanem piszkos pejszínű, s a göndörsége csak még torzonborzabbá tette. A fejét előrebillentve tartotta, mintha állandóan lesne, hallgatózna, és bizonyára úgy is volt. A haját nemrégiben kitapogatva rövidebbre nyírta, s most egyenetlen csomókban lógott. S a szeme – Nasztyonát a szeme ijesztette meg leginkább: úgy megváltozott a legutóbbi találkozásuk óta, annyira megtelt bánattal, s olyigen elveszített minden kifejezést a riadni kész figyelmen kívül ... Andrej észrevette, mennyire szenvedve nézi, és megrándult.

– Nem tetszem?

– Andrej ... – Nasztyona a mellére rejtette az arcát, hogy ne kelljen válaszolnia, és ott a melléhez simulva suttogta fojtottan, amit a legfontosabbnak tartott. – Andrej, te még nem is tudod: vége a háborúnak.

– Tudom – felelte nyugodtan.

Nasztyona meglepődött:

– Honnét tudod? Ki mondta?

– Hallottam, ahogy lődöztek nálatok.

– Ja, igen, lőttek... aha.

– Nekem a szemem, a fülem az olyan lett... Messzire látok és hallok. – Vagy a beszélgetést akarta elterelni, vagy csakugyan hencegni támadt kedve. – Néha már irigylem magam. Reggel, még amikor a nagy ágban voltatok, én már tudtam: valaki evez. Ott, fönn a hegyen, a házban meghallottam. S alighogy kiértetek a sziget mögé, felismertelek.

– Én meg majdnem hogy semmit sem hoztam neked – mondta lassan, idegenül, valami másra gondolva Nasztyona. – Csak egy kevés kenyeret meg tojást. Féltem, hogy észreveszik.

– Nem is kell nekem semmi. Most már megélek, ad ennem a tajga. Csak egy szúnyogháló kellene, Nasztyona. Hamarosan jön a szúnyog. Háló nélkül megesznek.

– Háló... Tényleg, hogy is feledkezhettem meg a hálóról?

– Elhozod legközelebb?

– Elhozom.

Törni kezdte a fejét, hol szerezzen hálót. Az Andrej régi lószőr hálóját már rég elnyűtték, több háló pedig nem volt odahaza. Keríteni kell valahonnan: ez az itteni púposszúnyog rosszabb a legvérengzőbb ragadozónál is, s itt, ahol ő az egyetlen ember, valamennyi őrá veti majd magát.

Még mindig álltak, topogtak egymás mellett, s körülöttük velük egymagas, lombosodó nyírfák. A levelek már szétpenderültek, de még kicsik voltak, sápadtak, mélyen barázdáltak. A nyírfák között átfényeskedett az Angara. A falut el-

takarta a sziget; a lenyugvó nap ferde verőfénnyel érte. Széles és szép volt itt a part, zelnicemeggy termett rajta, nyírfák álltak az alig lejtő, csöndesen meghúzódó, talán teljesen lakatlan réten. Apró, hangtalan, hosszú nyakú madárkák nyüzsögtek a fűben, a hátuk csíkos volt, akár a mormotáké. Nagy messziről, de erről a partról, már régóta hallatszott egy kakukk jóslásra unszoló monoton hangja. Nasztyonának még a folyón eszébe villant, hogy számolni kéne, de megrettent tőle, pedig most már vagy kétszáznál tartana – annyi ingyen se kell.

– Nahát, fölmegyünk a házba? – kérdezte, valamiért körülpillantgatva Andrej.

– Messze van az – tétovázott Nasztyona. – Itt kell hagyni a csónakot... még elviszik.

– Ki vinné itt el?

Nasztyona lement a csónakhoz, és kivette az orrából a batyut az ennivalóval. De a házba mégsem mentek fel; kerestek valami helyet, ahol letelepedhetnének, s rábukkantak egy eldugott, kerek tisztásra, amelyen csontfehér, kiszáradt fatörzs feküdt keresztben. Arra ültek. Nasztyona odaadta Andrejnek a batyut. Andrej valahová messzire nézve, lassan kibontotta, de amint a kenyeret meglátta, nem bírta megállni, és rávetette magát. Nasztyona azon igyekezett, hogy ne vegye észre, milyen mohón fal Andrej, s lecsúszott a gerendáról a földre, kényelmesen kinyújtóztatva a csónakban elgémberedett lábait, hanem azért csak-csak felemelte a fejét, lopva Andrejra sandított, és most már nem az éhsége rendítette meg, nem rajta csodálkozott, hanem azon, hogy ez a toprongyos, mocskos férfi, aki a kenyérmorzsákat piszkálja ki a szakállából, azonos azzal, aki miatt éjszakákon át nem aludt, s akihez minden erejével sietett. Milyen szeszélyesek

és zavarosak az emberi érzések! Milyen követelőzőek és csalókák! Hát őhozzá, ehhez az emberhez evezett? Miatta szenvedett, ő bír félelmes és érthetetlen hatalommal felette? Hihetetlen. S kilátástalan bánattól szorult össze a szíve.

A kakukk pedig egyazon hangon kakukkolt és kakukkolt, mindegyre jósolva, kinek mennyit – a fáknak, a folyónak, a köveknek. Zajos volt a sziget előtt a víz; az alacsonyan, oldalról világító napfényben korai ökörnyál csillogott a fák között. Hullámzó zöld fátyolként ringott és ködlött a szem előtt a lomb, nedves, nyúlós illatokkal hűtve a levegőt. Föntről egy pillangó keveredett a tisztásra, sokáig nem tudott továbbjutni, megakasztotta a sűrű bozót, de az ágak között azért látható maradt az Angara, sőt még a csónak fara is a part alatt, és Nasztyona sűrűn pillantott arrafelé, nem is annyira a csónakot féltve, mint inkább általában szorongva az elkerülhetetlenül beálló este közeledtével.

Andrej befejezte az evést, s nehogy a beszélgetés mellékutakra fusson, Nasztyona nyomban megkérdezte:

– A háborúnak vége. És velünk mi lesz?

– Nem tudom. – Andrej vállat vont, és Nasztyonával fordult egyet a világ, úgy érezte, túlságosan nyugodt volt ez a „nem tudom" – úgy rémlett, nem is akar tudni semmit.

– Hát ki fogja helyettünk tudni? Valamit tenni kell, Andrej.

– Mit akarsz, mit csináljak?

– Miért én akarom . . . nem én . . . de . . . semmit se tegyünk, vagy mi? Mondd meg.

A férfi feléje fordult, hallgatott még egy kicsit, összeszedve az első szavakat, aztán eltökélve mondta:

– Mit tegyünk? Te szülj – azt tedd! Ha belehalsz is, de szülj, abban van a mi életünk! Tegyél, amit akarsz, de tudd,

hogy szülnöd kell. Erre készülj! – Elszántan, sőt érdesen kezdte, de elakadt és kibicsaklott a hangja; Nasztyona egyébként is észrevette, hogy sűrűn megtörik a hangja, indokolatlanul rideggé válik, aztán nyomban panaszosra, csaknem sírósra vált – az állandó hallgatástól, a magányosságtól vagy más egyébtől. Andrej köhögött és folytatta. – És én, mit tegyek én? Te biztosan elgondoltad már, és nem is egyszer, semmi sem történt volna velem, ha ott maradok. Ne tagadd, tudom. Én is úgy gondolom. Most, hogy a háborúnak vége, így érzem. Lehet, hogy tényleg nem lenne kutyabajom sem. Megmaradtam, s hazajöttem volna. – Odahajolt Nasztyonához, egészen közel vitte az arcát az asszonyéhoz, s a szokásosnál is jobban hunyorítva, elrejtve a szemét, rekedt, fojtott hangon suttogta: – S ha nem úgy fordul, most nem ülnék itt veled. Senki nem tudhatja. És lám, itt ülünk. És te ne kérdezd, ne nógass, hogy valamit tegyünk. Tenni csak egyvalamit tehetek – kiegyenesedett és a föld felé lendítette a karját –, várj, ne szakíts félbe. Tudom, bízol bennem. Én akkor azt mondtam: nyárig. És most itt van a nyár. Nemrég még hófúvásban jöttél el hozzám, most meg már vízen át. Elpusztulni, Nasztyona, az semmiség, hisz azt kikerülni amúgy sem lehet. Én itt a négy hónap alatt negyven évet éltem át. S hozzá még a magam harminc esztendeje. Elpusztulni, mondom, semmiség, de tudni akarom, hogy nemhiába pusztulok. Hinnem akaródzik, hogy szükséged lehet még énrám, hogy nem is énmiattam, de magadért futsz ide hozzám. Hogy neked legyen könnyebb.

– De hisz én most sem tudom, melyikünk kedvéért jöttem – vallotta be Nasztyona.

– Köpj mindenre, felejts el mindent – szülj! A gyerek, az a mi menekvésünk. Ebben az ügyben te is jócskán benne

vagy. De te lelkiismeretes vagy. Téged ez nyugtalanít. Ha megszülsz, könnyebb lesz. Addig pedig mostantól mindig csak készülődj. Keményítsd meg a szíved, húzd be a fejed, fogd be a füled, és ne figyeld, mit beszélnek rólad. Tűrjél, Nasztyona. Csak a gyereknek meg ne ártson. És ha már nem bírod tovább, szaladj ide hozzám. Fuss ide. Várni foglak! Ezért fogok élni, más dolgom nekem itt nincs. S ha végképp elgyötörnek – mindenkit megölök, mindent felgyújtok, a szülőanyámat meg nem kímélem.

Reszketve, eszelős tekintettel, behúzott nyakkal meredt az Angara túlpartjára.

– Andrej! Andrej – ijedt meg Nasztyona.

A férfi nézett, de nem látta, arrébb húzódott, s lassacskán szabadulva csöndes, fojtó dührohamától, hosszú időre elhallgatott. Nasztyona sem tudta, mit mondhatna. Valami idegen, mintegy kívülről jövő gondolat hirtelen eszébe juttatta, hogy nincs mivel vágnia a vesszőket, amikért jött: nem hozott magával se kést, se fejszét. Hát igen, valamennyiünkben, akik egy emberre való kézzel-lábbal járunk-kelünk, mégsem csak egy ember él: s azok aztán többfelé ráncigálnának, tépnek, húznak, amíg sírba nem visznek. S Andrej még azt mondja, hogy az idegen lélek sötétség, mintha bizony a sajátját egy kevéssé is ismerné.

Hideg volt Nasztyona alatt a föld, fölállt, visszaült a fatörzsre. Andrej közelebb húzódott hozzá, de nem ölelte át, mint ahogy Nasztyona belefeszült, hanem inga módjára ideoda hintázott. A nap már elhagyta a tisztást, továbbvonult a patak felé. A csónak tatjában, a farkát billegtetve pilinka ugrált, fölröppent, eltűnt, s nyomban megjelent újból, szapora hajbókolással, pillogva be a vízbe. Keleten, ahol majd

fölkel a nap, fehér felhősávok jelentek meg, és Nasztyona nyugtalankodni kezdett, nem romlik-e el az idő.

– Lehet, hogy elmegyek a Lénához – szólalt meg Andrej.

– A Lénához? – csodálkozott Nasztyona. – Minek?

– Volt ott egy pajtásom, együtt voltunk a fronton. Kolja Tyihonov – nagyot nyelt, mintha valami a torkán akadt volna, és megismételte: – Kolja Tyihonov. Igaz, nem egy szakaszban voltunk: én az elsőben, ő meg a harmadikban. A szakaszok meg sorban mentek felderítésre. Gyakran nem is találkoztunk. De ha csak kicsit is szerét ejthettük, mindjárt együtt voltunk. Legényember volt... belevaló férfi lett volna belőle. Jólelkű, egyszerű. És ügyes: meg tudott az csinálni mindent. Az utolsó ingét, de mit beszélek, az utolsó fejadagját is odaadta. Az arcán volt egy forradás, de illett neki, csak mint egy gödröcske, annyi. Kiskorában verekedés közben egy villával átszúrták. Nahát, mi megegyeztünk: ha egyikünk elesik, a másik elmegy, s elbeszéli. Ő a Lénától jött, én az Angarától, kis híján földiek vagyunk, nem kell messzire menni. Furcsa volt ő egy csöppet. S mi lesz, kérdem, ha mindketten elesünk? Mindketten, azt mondta, nem esünk el, ehhez az kell, hogy az Angara és a Léna vize összekeveredjék. – Andrej kurtán fölnevetett, és hosszan elnyújtva sóhajtott. – Én meg, hogy a tanultságom mutassam, mondom erre: De hát összekeveredik a vizük ott, a tengerben. A tenger, felelte erre, a halál. Addig élnek, amíg a saját medrükben folynak, de a tenger, az a halál. Ha meghalunk, mi is találkozunk. Egy reggel megjövünk a felderítéstől, és mondják nekem: Kolját holtan hozták vissza. Meglehet, elmegyek, elbeszélem – folytatta anélkül, hogy szünetet

tartott volna. – Én tudom, emlékszem, hol a sírja, magam temettem el. Teljesíteni kellene a megállapodást . . .

– S hogy mennél? – kérdezte Nasztyona óvatosan.

– Azt mondom, messziről jöttem. Tenyérnyi falu az. Odamegyek, elüldögélek, elmondom, s jövök vissza. Amikor temettük, nem sírtam, ott ez nem járja. Nemrég ráemlékeztem, és eleredt a könnyem. Nem vagyok én érzéketlen, Nasztyona. Csak gondolkodom és gondolkodom itt az őrületig, a gondolatok pedig csak fullánkolnak és fullánkolnak . . . Azt gondolom: mi volna, ha elmennék, feladnám magam – kapjam meg, amire rászolgáltam, és minél többet, annál jobb. Megérdemlem – állom. – Nasztyona moccanatlanul figyelt, nehogy egy szót is elszalasszon, de a férfi határozottan, erőteljesen megcsóválta a fejét. – Nem, nem megyek. Nem magamért félek: nekem az talán még öröm is volna, a golyók elé állni. Ott legalább elásnak, de itt még elkaparni sem fognak. Titeket nem akarlak szégyenbe hozni. Ha megtudják, hogy tőlem van a gyerek, megesznek. Ami engem érne, rendjén is volna, de te mit vétettél? S ha megszülsz, a gyerekre is árnyék borul, egész életében küszködhet vele. Nem, nem megyek. Azt mondod: mit tegyünk? Hát én talán nem faggatom magam: mit tegyünk? Várjunk – meg kell hogy világosodjék. Lehet, hogy valóban elmegyek a Lénára, de lehet, hogy nem merészkedem megtenni. Én félek messzeszakadni tőled, Nasztyona, én csak a közeledben tudok létezni. Reggel, ha felébredek, azt gondolom, hát Nasztyona? Fölkelt már, vagy még nem? Nappal kószálok, és azt gondolom, hol van most Nasztyona? Milyen szavakkal emlékezik rólam? És azt hajtogatom: tűrj, Nasztyona, tűrj! És hallgass! Isten őrizzen, hogy bárkinek szóljál. Te már a feleségem sem vagy énnekem – a feleségével együtt, egy házban lakik az ember.

– Ne beszélj így, Andrej, minek ez? – Hozzábújt, s ügyetlen, izgulós örömmel telt meg a szíve, mint az emberé, aki eltévedt, s most nem tudja, hajnali vagy alkonyi pír-e, amit az égen lát.

– Eleget hallgattam, hadd beszéljek. Emlékszel? Ilja napkor kaszálni mentünk egyszer a patakon túlra a zsombékosba. Azt gondoltuk, kevés, ami a saját kaszálónkon terem, elmentünk oda is. Forróság volt, gyötörtek a bögölyök, kaszát lendíteni se volt hol, talpalatnyi sima föld sincs ott. S a legrosszabb az volt, hogy nem tudtuk, szabad-e kaszálni, vagy sem. Mégiscsak ünnep. Mulatni ugyan nem mulattak az emberek, de nem is dolgoztak. S ahogy az rendjén is van Ilja napkor, közel volt a zivatar is. Kibírhatatlan volt a levegő. Emlékszel?

– Emlékszem. Hogyne emlékeznék? Ez a háború előtti utolsó nyáron volt. Azon a nyáron hagytad ott a számvivőket, és Innokentyij Ivanovics ment a helyedre.

– Aha. Mentünk és mérgelődtünk. De hogy miért, mi a fenétől haragszunk, magunk sem tudtuk. Néztelek és azt gondoltam: ha olyat mondhatnék, amitől elsírná magát, én rögtön megkönnyülnék. És te is, láttam, hogy sandítottál, a szád meg összeszorítottad. Ugyan, mi sem lett volna egyszerűbb, mint szólni: gyere, hagyjuk az ördögbe ezt a munkát, és menjünk vissza a faluba. De nem, duzzogtunk, fortyogtunk és hallgattunk. S hirtelen a vihar helyett eső jött valahonnét, de csak olyan csöndes, langyos. A semmiből támadt, felhő nem volt az égen egy sem. Csak azután borult be, de addig tiszta volt az ég, mint az üveg. Megálltunk és egymásra néztünk. Emlékszel? És olyan jó volt, úgy örültünk, hogy esik, hogy kettesben vagyunk, hogy nem vesztünk össze mégsem. S mintha addig két másik ember lett volna a he-

lyünkben, és te meg én csak akkor találkoztunk volna. S nemcsak az egyikünkben, mind a kettőnkben egyszerre megfordult minden. Miért, ugyan miért? Csak nem az esőtől, attól, hogy mégsem kell dolgozni?

– Aztán elmentünk a borsóföldre . . .

– A borsóföldre később mentünk. Akkor eldobtuk a kaszákat, és átöleltük egymást. S az eső is valahogy még csak nedves sem volt, szállt, s szálltában olvadt. Mintha füst lett volna, vagy valami szentség. Különben lehet, talán tényleg az varázsolt el bennünket. A borsóföldre te hívtál, én akkor elmentem volna teutánad bárhová. Látod, mi jutott eszembe?

– És most mi ülünk itt, Andrej? Vagy az a másik kettő, aki kaszált?

Andrej félrebillentette a fejét, s aztán hosszan, nyomottan elgondolkodott.

– Nem tudom. Nem ezek, s nem azok, hanem azt hiszem, valaki harmadik. Háború volt . . . mi minden volt. Nem – riadt fel hirtelen –, mi vagyunk ezek, Nasztyona, mi. Most mi vagyunk. Különben nem jutott volna ez az egész az eszembe. Ezek mi vagyunk. Ez nem lett egészen oda. Nemcsak rosszat éltünk mi meg, hanem jót is, igaz, hogy volt az is?

– Miért emlékeznénk a rosszra?

– Mindenre emlékezni kell, Nasztyona. Mindenre emlékezni kell, de a rosszat, mint a szemérmet, ha nem muszáj, nem kell mutogatni.

– Emlékszel?

S elbűvölve és felmagasztosulva az emlékektől, amelyek oly közelről és oly csodálatosan érintették meg a szívét, nem vett már észre semmit. Nem látta, hogy Andrej rongyos, elhanyagolt, piszkos – Andrej volt az az ember, akivel az

egyetlen, az örömteli életet megismerte. Lám, most kitűnik, mennyi boldogság volt benne! S csak akkor ocsúdott Nasztyona, amikor naplemente előtt pászmásan felemelkedett a fény az erdő fölé, a levegő megsűrűsödött, megsötétült és lehűlt a lomb. Nasztyona szeme előtt egy ki tudja, hogyan odakerült nyárfaág remegett, amelyen a csúf, girhes, bibircsókos rügyekből csinos, tűlevelű seprűcskék törtek elő. Felocsúdott Nasztyona, és megrémült:

– Úristen, de hát én vesszők nélkül nem mehetek haza. Van nálad legalább egy kés?

– Van.

– Menjünk gyorsan.

Először eleresztette a füle mellett, s csak később értette meg, mit jelentett, amit Andrej kérdezett, miközben kísérte:

– Mondd csak, mióta én itt megjelentem, senki sem esett el a faluból? Nem jött gyászértesítés?

– Mióta te itt vagy?

– Igen.

– Azt hiszem, nem. Nem, nem volt. Az utolsó a Vologya Szomové volt. Még az ősszel.

– No lám.

Kisebbíteni akarta a bűnét. S Nasztyona eltöprengett rajta, miért, minek? Maga miatt csupán, vagy más is járt a fejében?

19.

Néhány nappal később Nasztyona újból átkelt a folyón, ezúttal a saját kis lélekvesztőjében, amelyet Miheics végre vízre eresztett. Reggel óta zuhogott, aprószemű, rosszindulatú, makacs módon, úgyhogy a földeken megszakadt a

munka. Nasztyona akkor kiment a saját veteményesbe, ahol mindeddig csak arra volt érkezésük, hogy feltöltsék az uborka tövét, de az eső ott sem hagyta dolgozni, csuromvizes lett és kedveszegett. S hogy mégse múljon egészen hiába a nap, elhatározta: átevezek, elviszem neki a görbe úton lelt szúnyoghálót meg az üveg kátrányt a csípésekre, ezzel is eggyel kevesebb lesz rajtam a teher. Örült, hogy Miheics nincs odahaza, nem kell magyarázkodni, Szemjonovnának pedig azt mondta, hogy halat fogni megy: Szemjonovna úgyis folyvást nyafogott, hogy „halásnak azs emberek, mink meg azs idén egy halfarkat sem láttunk azs Angaráról". Nasztyona szándékosan mondta így: „halat fogni", mert ez jelenthette azt is, hogy a partról horgászik, de azt is, hogy csónakba ül és hálót vet ki, végül is mindkettő halfogás. Mielőtt Szemjonovna csak egy szót is szólhatott volna, tartóztatja-e, ereszti-e, Nasztyona már kívül is volt az ajtón, és gyors léptekkel ment az Angara felé. Az evezőket a fürdőház kamrájában tartották, ugyanott voltak az öreg, karókra tekert kampós hálók. Nasztyona fölkapta, lesietett a vízhez, és ellökte a csónakot. Ahelyett hogy ár ellen fordult volna, erőteljes rándításokkal lefelé irányította. Öt perccel később, amikor a falu eltűnt a remegő eső ködfüggönye mögött, Nasztyona keresztbe fordította a csónakot a vízen.

Tompa, jóllakott mormogással hatolt a vízbe az eső; acélszürke és fénytelen volt a folyó. A vízszint fölé emelkedő elmosódott, piszkos foltként ingott a sziget, mint valami alacsony felhő. Elmosódott az ég is, jobban mondva ég egyáltalán nem is volt, lebukott valahová, ahogy a nap bukik le, s a helyét elfoglalta a homály. Nasztyonának eszébe jutott, hogy márciusban, abban a veszett, nyirkos hófúvásban, vala-

hol ugyanitt sietett a jégen át: az idő múlik, s nem változik semmi – télen-nyáron lesi a rossz időt, hogy eljusson ugyanoda, ugyanazért. Nasztyona gumírozott esőköpenyt vett a blúza fölé, de már régen átázott az is, és nem védte meg az esőtől; kellemetlen, meleg patakokban csurgott végig a hátán a víz. A nedves blúz a lapockájához tapadt, és ez is undorító volt. Nasztyona időről időre megrándította a hátát, hogy szabaduljon tőle, hunyorgott, és kiesett az evezés ritmusából.

Átkelt az Angarán, megkereste a patak torkolatát, és messze fölvitte a vizén a csónakot, s csak egy mélyen a patak fölé hajló terjedelmes nyírfa alatt állította meg, ahol egyaránt védve volt az illetéktelen szemek és az eső elől. Az egyik kampóshálót magához vette, a másikat otthagyta a csónakban. És fölkapaszkodva a partra, kimerülten sóhajtott: megszökött, ideért, és mintha egy perc alatt történt volna. De a hálót azért vette magához, mert nem feledte: vissza kell térnie. Tótágast áll most őnáluk minden: mióta világ a világ, az volt a könnyebb, hogy saját nyomán térjen vissza az ember, de őnáluk ez a nehezebb; könnyebb előrelódulni az ismeretlenbe. Próbálj meg, Andrej, visszatérni oda, ahol kibicsakítottad az életedet. Próbálj meg, Nasztyona, visszatérni ahhoz, aki fél éve voltál! Pedig milyen nehéz lesz ma visszafelé evezni: ugyanaz az Angara ötször szélesebb lesz majd, ugyanazok az evezők súlyosabbak, s ugyanaz a víz ijesztőbb és mélyebb. Ha nem fordulna vissza, ha itt maradna, a nekirendelt helyen, ahol nem kell sem tettetni semmit, se csalni, se hazudni . . .

Újra leereszkedett az Angarához, és ott, ahol a köves parton sebesen és egyenletesen folyt a víz, kigöngyölte a kampóshálót. Ezzel a szerszámmal csak most lehet halászni, egy-

két hét múlva, amikor megtisztul és megcsendesedik a víz, már lehetetlen használni. Nasztyona tavaly is használta a falu alatti parton néhányszor, jégzajlás után, és volt fogás, vitt haza pénzes pért és küszt is. Miheics, mint afféle öreg, csak a varsával való halászatban hitt, minden egyéb módszert elvetett. Nasztyonának ma egy rossz kárász is elég lett volna, csak hogy az otthoniak száját betömje vele. Csak legyen mire hivatkozni, mivel takarózni, a többi majd csak lesz valahogy. Így vagy úgy, de már nem tart soká. Egy ágasbogas, kimeredő gyökerekkel teli szakadék oldalán Nasztyona megforgatta az engedelmes talajt, gilisztákat gyűjtött, ráhúzta őket a horgokra, s a rákötözött kővel együtt belódította a kampóshálót a vízbe. Harapjatok, halacskák, kicsik és nagyok, harapjatok! Miközben elment, Nasztyona arra gondolt, hogy ha semmit nem fog, akkor legalább a giliszták maradványait kell rajta hagyni a horgokon, hogy látni való legyen: csakugyan kivetette a hálót, csakugyan halászott, s nem valami egyébbel foglalkozott. Miheics agya folyton dolgozik, akármibe képes beleakaszkodni.

Az eső csak zuhogott és zuhogott; Nasztyonának úgy rémlett, egyre hallja a nyúlós, konok surrogást, amivel a földnek verődik. A puha, még éretlen fű nesztelenül fogadta a cseppeket, a fákon dideregtek a levelek, az Angara fölött ősziesen ködös volt a levegő. Alig észrevehető mozgás támadt az égen – vagy csak rémlett ez is, a szem káprázata volt, amely nem szereti az ürességet? Nasztyona sose volt még a felső házban, csak találomra vágott neki, először a partvonal fölött haladt, egy régi, elhagyott ösvényen, amelyet a hosszúkás tar foltok árultak el a fűben, aztán hegynek fölfelé indult. Azt hitte, egyből felismeri a hajdani szántóföldeket, de sok tisztás világított a hegyoldalon, s nem

lehetett tudni, valóban tisztások-e, vagy elvadult szántók; egyiktől a másikig, másiktól a harmadikig haladt, mind feljebb és feljebb jutva, de a házat csak nem találta. Az eső megakasztotta a tekintetet, és még sokáig bolyongott, míg végül ráakadt a forrásra, elhatározta, hogy leereszkedik a csermely mentén, és akkor a ritkás erdőn túl, éppen az orra előtt, meglátta a vadászház esőtől és időtől fekete, roskatag tetejét. S ahogy valamikor egyszer már megtette, megint megkocogtatta az ablakot, s egyúttal be is kiabált, hogy Andrej, még mielőtt megijedhetne, ráismerjen a hangjáról. S Andrej, mint ahogy ez is megtörtént már, kirohant, bevezette, és segített megszabadulnia a nedves kabáttól. De a beszélgetésük ezúttal másképpen alakult, mint pár napja, amikor Nasztyona először evezett át, és találkoztak a parton.

Nasztyona volt a hibás. Andrejt hallgatva átengedte magát neki, hitte, hogy minden úgy van, ahogy mondja, hogy számukra nincs most más kiút, mint hogy a férfi itt bujkáljon, ő meg ott hallgasson, összeszorított fogakkal hallgasson, s mint éles sziklákon vergődjön át e napokon, mígnem elér egy most még nem világos, nem ismert menedékhez. De alighogy magára maradt, elfogta a kétségbeesés, és elborzadt: hát mi ez, amit csinálnak? Mit csinálnak, miben reménykednek? Az igazság a köveken keresztül is kiütközik, az igazság felbukkan az Angara legmélyebb, legforgatagosabb örvénye kellős közepén, és megszólal ott is. Semmi módon el nem rejthető. S megint maga előtt látta Andrej lesoványodott, torzonborz szőrrel benőtt, szinte mohalepte arcát, beesett szemét, meggörnyedt, riadni kész figuráját a mocskos ruhában, s ahogy az esőből a nyirkos, sötét házba belépett, amelyben dohosan megállt a levegő, mindezt látva és érzékelve, Nasztyona összerándult a fájdalomtól:

– Nem fűtesz itt, vagy mi? – kérdezte, s nem tudta titkolni ingerültségét.

– Itt nincs kályha – felelte óvatosan, megérezve az asszony hangulatát a férfi.

A ráboruló keserű szomorúságtól, amely üressé, lepusztultá tett benne mindent, és ott lüktetett a fejében, Nasztyona felnyögött:

– Andrej, talán nem kéne, mondd? Talán nem kéne? Talán mégis menjünk innen. Én veled megyek mindenüvé, ahová te mész, ott leszek én is. De ezt nem bírom tovább. És te sem bírod. Nézd meg magad, milyen lettél, mit csináltál magadból? Ki mondta neked, hogy főbe lőnek? A háborúnak vége . . .

Szaporán beszélt, s látta, hogy távolodik tőle Andrej arca, hogy mered meg a csodálkozástól, hogy köhécsel, nem sok jót ígérő mosollyal.

– Meg akarsz tőlem szabadulni? – szólalt meg – hát csak rajta!

– Andrej! – ijedt meg Nasztyona.

– Megszabadulsz, Nasztyona, megszabadulsz – hajlította, fordította, s vigasztalóra tekerte ki a hangját. – Persze, elfáradtál. Sok ez. Ideje belátással lennem. Meg kell értenem. Megszabadulsz, Nasztyona. De nem úgy, ahogy elképzelted. Velem jössz, azt mondod? – Még émelyítőbben nevetett, és felemelte a hangját. – De hisz tudod te jól, hogy téged nem állítanak majd a falhoz. De engem odaállítanak. S te, galambocskám, továbbmész egyedül, könnyű lelkiismerettel. Látod, milyen egyszerű?

– Hagyd abba, Andrej, azonnal hagyd abba, nem szégyelled magad?

– Én magam szabadítlak meg magamtól tégedet, Nasztyo-

na. Hamarosan, nemsokára. Nem akarlak én egész életedben így gyötörni téged. Ha akarod, már holnap, de mert így fordult, akár most, mindjárt, közel az Angara. És elkaparni, azzal bajmolódni se kell. Kötelem is van félretéve. Jó kötél, fél tucat embert is elbírna. A te csónakodból fogok beugrani, te meg figyeld, hogy fel ne bukjak. Neked úgyis át kell menned az Angarán, útközben kilökhetsz. Legalább félútig evezek helyetted.

Nasztyona kezét védekezőn a mellére szorítva és a fejét csóválva, hogy ne hallja, ne értse, felfohászkodott:

– Miért bánsz így velem, miért? Mit vétettem ellened? Gondolkodom, hogy lenne jobb . . . nem beszéllek rá, hiszen magam sem tudom. Azt mondtam, ami eszembe jutott, s te meg miket mondasz! Miért?

– Nem kell engem nógatni, tudom én, mit akarok, rögtön első nap megmondtam neked: azt nem! És nem fordítasz meg, hiába is iparkodol. Úgysem sikerül! – kiabálta most már tartózkodás nélkül és annyi dühvel, hogy Nasztyona megdermedt. – Nézd csak a kis jóságost: jót akar! Tudom én, mit akarsz. Kitaláltad, hogy szabadulj, egész éjjel gondolkodtál, nem aludtál. Jól kitaláltad! Még a hálót is elhoztad, hogy a szúnyog ne csípjen, amikor a kezem-lábam megkötik. Nem kell. Megleszek én a hálód nélkül is, és semmi sem kell, amit idehurcolsz. Elég volt! Elég volt, pihenj! Ide többé ne gyere, úgysem találsz meg. De azt jegyezd meg még egyszer, ha valakinek elmondod, hogy itt voltam, azt megtudom, holtan is eljövök, és számon kérem . . . ezt jegyezd meg, Nasztyona.

Egy lépést tett felé, hogy megállítsa, meglágyítsa – a férfi gyors, megvető grimaszba torzult arccal nézte, és behúzta a fejét a válla közé.

– Nézz rám, Andrej – kérte gyöngén, konokul. – Nézz rám. Nem, ne fordulj el, nézz rám. Nézz rám, és mondd meg, hát hasonlítok én arra, akiről te beszélsz? Úristen, Andrej, mi jutott eszedbe? No felelj, hasonlítok?

– Talán még nekem kell bocsánatot kérnem? Boruljak a lábadhoz és mondjam: vétkeztem, nem teszem többé? Vagy mit akarsz, mit tegyek?

– Nem kell bocsánatot kérni, s ha akarod, én borulok a te lábadhoz, csak ne beszélj így. Ne higgy magadnak, ne csapd be magad, hogy juthatott egyáltalán eszedbe, hogy én szembefordulhatok teveled? Mit beszélsz, Andrej, mit? Nem szabad így beszélned, Andrej, hidd el, nem szabad. Nézz rám, nézz meg jól, hát olyan vagyok én? Talán nem látod?

Anélkül hogy a tekintetét elfordította volna róla, beharapta az ajkát, hogy föl ne sírjon, és megremegett a visszafojthatatlanul feltörő zokogástól.

– Szóval magamnak ne higgyek, de neked igen. Szépen vagyunk – morogta Andrej, tehetetlenül elfordulva, és vak, kilátástalan dühöt érezve minden iránt maga körül.

Elhallgattak. Nasztyona felállt, hogy elmenjen, s a férfi nem mozdult, állt, mint addig, nem kísérte ki.

Nasztyona nem sokáig bírta: három napig. S az első adandó alkalommal, anélkül hogy szólt volna bárkinek is, egy szóval is magyarázta volna, hova, merre megy, elkötötte a csónakot, és nekivágott – tovább nem állta a bizonytalanságot: ott van-e, él-e? S amikor már sötétben, éjszaka bekopogott az ablakon s a férfi kirohant, Nasztyona erejét vesztve rogyott le a földre: itt van, él. Becézve, s kis híján maga is könnyek között Andrej vétkesnek, őrültnek nevezte magát, kérte, ne haragudjék, ne higgye, amit összebeszélt, azt mond-

ta, ha Nasztyona nem jött volna, ő lop el egy csónakot, és meglesi valahol, hogy bocsánatot kérjen – Nasztyona mindettől még jobban megzavarodott, s csak elveszettebb lett ezzel is.

20.

Ezután pedig úgy nekihömpörödött minden, mint lavina a hegyen, a meredek lejtőn.

Szombaton Nasztyona felfűtötte a fürdőt, s mivel tudta, hogy Szemjonovna nem szereti a friss forróságot, először ő ment fürdeni. De alig szappanozta be a fejét (Liza Vologzsina szerzett valahol egy kis fekete szappant, és neki is adott egy fél darabot), valaki bejött, s hallatszott, ahogy vetkőzni kezd az előtérben; Nasztyona feszülten figyelt, s meghallotta az anyósa ismerős krákogását. Nasztyona először elkezdte vadul leöblíteni a fejét, hogy amint Szemjonovna belép, ő máris kiszaladhasson, mondván, hogy már meg is mosdott, de aztán meggondolta, és visszafogta magát: ha az anyósa egyedül jött, úgysem engedi el. Nem, legyen, aminek lennie kell. De ugyan mi üthetett az öregasszonyba? Még soha nem fürödtek együtt. Mintha csak szándékosan tenné, mintha tudná, hogy itt van rá szükség a legkevésbé. Talán szándékosan jött csakugyan, talán tudja valóban: megnézte már magának, kifigyelte, s most jött, hogy ellenőrizze? . . . Nasztyona beljebb húzódott a sarokba, és elbarikádozva magát a favödörrel, megpróbálta behúzni a hasát – de hát hogy lehet behúzni, ha egyszer kiáll. Hová rejtse, ha egyszer megvan? Akárhogy is igyekszik, látszik, már látszik.

De ezúttal, bármily meglepő, megúszta. Szemjonovna vagy nem vett észre semmit, vagy ha észre is vette, nem hitte,

más okát adta, hogy így meghízott a menye. És mégis, miközben mosakodtak, Nasztyona két-három ízben is elkapta az anyósa kutató-fürkésző tekintetét, s akkor úgy összehúzta, összegörnyesztette magát, hogy az erőlködéstől megfájdult az állkapcsa. Később, amikor már felöltözött és kiment, megbánta: minek rejtőzködni? A legkényelmesebb és legjobb alkalom ez volt, hogy épp ellenkezőleg, teljesen megmutassa magát, s ha rákérdez, megerősítse, hogy igen, úgy van. Még jobb is, ha az anyósa tőle tudja ezt meg, és nem idegenektől. A forró vizet aligha borította volna rá, s hogy kiabált, veszekedett volna, hát annyi baj legyen. Viszont Nasztyona megszabadult volna ettől a szüntelen várakozástól, ettől a félelemtől, amely minél tovább tart, annál nyomasztóbb, annál elviselhetetlenebb.

De az a fürdőzés mégsem volt hiába. Szemjonovna azóta azzal a jellegzetes, fél szemmel hunyorítva célbavevő pillantásával kezdte méregetni őt, ami, tudta ezt Nasztyona, nem ígért semmi jót. Biztos, hogy valamit megsejtett az öregaszszony, másképp nem lehet. S csakugyan: az anyósa napjában hússzor is kimeresztette a szemét, már nem is titkolva, hová, milyen irányba fordítja tekintetét, Nasztyona pedig vagy oldalazva próbált elsettenkedni előle, vagy az Andrej egy bő zakójába burkolózva takargatta magát, vagy pedig a mellét kidüllesztve, előregörnyedt. De az utóbbi időben a hasa úgy nőtt, mintha felfújták volna, és semmilyen furfanggal sem lehetett már elrejteni.

Aztán egy délután, amikor Nasztyona és Szemjonovna kettesben voltak odahaza, s mindegyik a maga dolgában sürgölődött, Nasztyona inkább az udvaron, Szemjonovna meg a házban, az anyós, mintha csak először akadt volna meg Nasztyona hasán a szeme, egyenesen megkérdezte:

– Te lyány, nem úgy vagy te? Hasas lettél nagyon.

Megállt a Nasztyona szíve. Hát itt van, itt. Itt a küszöb az ő golgotájához. Lépd át, Nasztyona. Tagadni, rejteni tovább nem lehet. S ugyanazzal a szóval, de a másik, a kemény oldalára fordítva a hangot, felelte Nasztyona.

– Úgy vagyok.

– Hűha! – húzta meglepetten, de egyszersmind csaknem örömmel, hogy a gyanúja beigazolódott, a szót Szemjonovna, s váratlanul fölpattant a fájós lábaival, s fuldokolva, hörögve a dühtől vakogott, sokáig képtelen volt akár egyetlen szót is kipréselni, csak a feje rángatózott.

– Suka! – kiáltotta végül, és Nasztyona nem rögtön fogta fel, hogy ez azt jelenti: szuka. Addig soha nem hallotta szitkozódni az anyósát – Suka! Aj-aj-aj-aj! – siránkozott a fejéhez kapva. – Ségyen, micsoda ségyen! Uramisten! Sentséges sűzsanya! Sújts le, sújts le rá, most rögtön! Hogy nem tudott várni! Hogy sietett! És jár-kel, hallgat, a suka mindenit! Megjön Andrjuska, ezs a kanca meg mán viselős... Hát a ségyened azs hun vót? Hun vót, hová tetted? Adná azs ég, hogy kukacok nőjenek ott benned! Hogy soha meg se sabadulj tőlük! Azs vóna csak a jó, azs ám! – Szemjonovna maga is megrémült az átkaitól, megállt, nyelt egyet, és utolsó reményként megkérdezte: – Nem hazsuds? Hátha mégse úgy vagy?

– De igen – mondta erőtlen konoksággal Nasztyona, tudván, hogy másképp nem felelhet, és önkéntelenül kidülleszttette a hasát.

– Úgy van – nyögött fel Szemjonovna. – Asongya, úgy van. Mintha rendjén volna. Nem fullad meg a ségyentől, nem! Nem macska vagy te? Pákostos, kóbor macska? – talált rá az új szóra, s mintha csakugyan macska lenne, rákiabált,

kezével az ajtóra mutatva: – Mars, mars kifelé! Nyomod se maradjon, te átkozsott, kóbor dög! Takarodj! Ahol voltál, oda menj! Andrjuska megjön, mit mondunk neki? Kit tartottunk? Kit melengettünk itt ségyenünkre? Ha ezst a falu megtudja! Ha a falu megtudja – Úristen! Én téged, lyányom, első pillantásra kiismertelek, én rögtön tudtam, miféle vagy! Kóboroltál, össesedted? Takarodj! Pustulj innen, amíg sépen mondom! Nyomod se maradjon!

Nasztyona ahogy volt, elment. A tornácon fogta a vödröt, amelyben előzőleg moslékot vitt a borjúnak, s amit a lépcsőn felejtett, és föltette a padra. Odabentről tovább záporoztak és sipítottak az átkok; Nasztyona állt még egy darabig, mintha nem hinné, nem értené, hogy rá vonatkoznak, hogy valóban elkergették a háztól, s még mindig várakozón, lassan nyitotta ki a kertkaput. Nem messze a réten egy csapat kisfiú bigézett, köztük volt Rogyka is. Nasztyona megkérdezte, otthon van-e az anyja, a kisfiú azt felelte, biztosan; s mivel máshová nem mehetett, Nasztyona elment Nágykához.

Szemjonovna nem bántotta meg, mit lehetett itt megbántódni, az történt, amire számíthatott. De Nasztyona a legutolsó pillanatig reménykedett, hogyha ő semmiben sem hibás, elvégre a férjével volt – akkor az igazságnak valami úton-módon érződnie kell, s meg kell hogy védje ettől a leszámolástól. Nem arra várt, hogy igazságosak legyenek vele, de egy csöpp együttérzésre számított az anyósától; kimondatlan, de jós erejű sejtésre, hogy a gyermek, akit majd világra hoz, nem lesz idegen. Hát lehetséges, hogy semmit meg nem súgott a vére, nem tolult fájdalmas lökéssel a szívébe? Mit várjon akkor az idegenektől? Íme, a kelés, amely sokáig érlelődött, felfakadt végre, de nincsen, amit a sebre szorít-

son. Talán sokat segítenek önnön szavai, a hitvány vigasz, hogy tűrni kell mindezt valamiért, ami majd azután jön el? S mi jó jöhet? Nem, nincs miben reménykednie.

Ahogy összeszorult a Nasztyona szíve, úgy is maradt, gyengécskén dobogott csak. Talán az a szív volt már ez, amellyel a gyermek élt? Magával nem törődött, csak a gyermeket menthetné, csak őt ne illesse a szenvedés, amely neki osztályrésze lett, csak ő bírja ki épen s egészségesen a napig, amikor majd a világra jön. Meglehet, ha ránéznek az emberek, ha lesz már kire nézni, megtelnek szánalommal, s nem űzik el, ahogy elűzték most az otthonából. Az otthona az, nyolc évet töltött el benne. Nem zokon vette, hogy így történt, azt nem, de szégyen, gyalázat, hogy így történt, s nem magáért, a maga útját ő ismeri, hanem hogy megtörténhetett, hogy odáig jutott, hogy idegenekhez kell fordulnia, ha tetőt akar a feje fölé éjszakára. S még csak elutaznia sem lehet, kettős kötelékkel kötve keze s lába – de meg aztán hová is menne? Egyedül van, egészen egyedül.

Elment Nágykához, s teljes súlyával az ajtófélfának dőlt, nem merve belépni, amíg nem beszélnek. Ki tudja, lehet, hogy Nágyka nem fogadja be, most minden egyes ismerőssel újra kell ismerkedni: elég, ha csak elmoccan a helyről, amelyen áll, s amihez hozzászoktak, elmozdul körülötte is minden, s az emberek készek új névvel nevezni máris. Nágyka a begyújtott kemence körül foglalatoskodva kérdezte:

– Mi az, kifacsartak?

– Megengeded, hogy itt lakjam egy kicsit? – kérdezte azonnal Nasztyona, mert már nem lett volna ereje húzni, s előkészíteni a dolgot.

– Micsoda? Te?

– Én.

Nágyka legyinteni készült, de megfordult, s figyelmesebben ránézett.

– Mi történt?

– Elkergettek.

– Elkergettek, téged?

Nasztyona a hasára mutatott:

– Látod?

– Hű-hű-hű! – kiáltotta magánkívül Nágyka, és feljajdult. – Ez igaz? Hol szedted? Várj csak, várj – odaugrott hozzá, leültette, maga pedig kissé előrehajolva megállt vele szemben. – Hát mi meg nem történik ezen a világon? S tényleg, látszik! És senki még csak nem is... Hol szedted össze? Na, ezt megcsináltad! Szép kis körtemuzsika! Ha ez rázendít majd! Nahát! Ki volt az?

– A szentlélek – mit nem adott volna Nasztyona, hogy ne faggassák, ne kérdezzék, ne nyaggassák, hogy nyugton hagyják. Émelyítő.

– Ha szent, hát szent. – Nágyka közelebb lépett –, de azért kíváncsi lennék. Persze ha titok, ne mondd meg. Nem emlékszem, de mintha senki sem járt volna erre. Nem, gyere, mesélj el mindent, most mindjárt. Ne kerülgesd a kását. Hátha én is kipróbálhatnám, milyen az a szentlélek.

– Nem éred azt már utol, Nágyka. – Nasztyona megértve, hogy ha Nágykának magyarázattal szolgál, akkor többé már senkinek semmit nem kell elmondani, rászánta magát. Undorító dolog, de mit tegyen. Valamit kell mondani. Nem az első, és immár aligha az utolsó bűn ez, amit magára vesz. – Emlékszel, amikor itt volt a megbízott? – kérdezte. – Akinél a kölcsönt jegyeztük.

– Na és?

– Ez a na és – mondta haragosan Nasztyona. – Befog-

tunk, elhajtottunk és . . . ezt hoztam vissza. Hamar megvan, ha értik.

– Hamar, hamar, tudom – bólogatott Nágyka. – Utána jön a soká. Na te Nasztyona! S mindig olyan mulyának tetted magad, pirultál. Szép kis mulya! S aztán mi lesz, ha Andrej megjön? Megöl.

– Öljön. Miért kérdezed: mi lesz? Honnan tudjam? Mondd meg inkább, ellehetek-e itt nálad az első időben. Beengedsz-e, vagy sem?

– Lehetsz, persze hogy lehetsz. Hova is mennél. Majd együtt védekezünk, ha úgy fordul. Az öregasszony biztos nem fog megszánni, annak most minden porcikája terád fenekedik. Meglesz az unoka – Nágyka nem állta meg, felvihogott. – Pedig az öregasszony, az szemmel tartott téged mindig. De hát lehet egy menyecskét szemmel tartani? A menyecske a saját eszén is túljár, nemhogy a másokén! Hát rólad is, ki gondolta volna? No te Nasztyona! Merész vagy te, merész! Nem lesz könnyű sorod. Sebaj, majd együtt átvészeljük. Én már beleszoktam. Te csak így jöttél, üres kézzel? Semmit sem hoztál? Akarod, hogy átmenjek, és összeszedjem a holmid?

– Nem kell, majd én elmegyek érte.

– Majd én. Te már kimajdénkedted magad. De ne búsulj, ne búsulj, bele nem halsz, volt már rosszabb is. Azt mondják: régente előfordult: együtt élt a kutya meg a farkas. Megleszünk mi is. Hiszen szó az már csak, hogy asszony. Nem, te csak szüljél, szüljél, és aztán meglátjuk. Hogy hívták?

– Kit?

– Kit . . . hát ki mást? Azt, aki a kötvényt aláíratta veled. Ügyes fickó! A nevét megkérdezted legalább?

– Nem.

– A nevét se? Bolond vagy te, Nasztyona. Hát hogy nevezed majd a gyerekedet? Lám, mit tesz, hogy még nem szültél. Hiszen az anyakönyvbe be kell írni, megkérdik. Sebaj, majd kitalálunk valamit. Találunk mi még neki apát, a legjobbat, aki csak van.

Nágyka sápítozott még, sápítozott, aztán már kinn is volt a házból. Úgyis megtudja a falu, mért ne ő legyen az első, aki meséli! Nasztyona pedig magára maradva ráborult a priccsre, behunyta a szemét, maró, éles fájdalom akasztotta meg a lélegzését. Sírt is volna – de jó lett volna szabadon kibőgni magát, hogy kioldja a testéből ezt a mindenét átjáró, mértéktelen, elviselhetetlen fájdalmat, de félt, hogy a könnyek árthatnak a gyereknek. Csak egyetlen hosszú nyögéssel vergődött, felemelkedve és visszacsve újra, de jottányi megkönnyebbülést, oldódást, még csak kifáradást sem adott elgyötört lelkének az az óra.

*

Később, estefelé eljött Miheics, és Rogyka révén a veteményesbe hívta Nasztyonát. Leült egy göcsörtös, odvas rönkre, Nasztyona meg állva maradt. Alig tartotta magát, de ülni végképp nem bírt volna, így legalább topogni, súlyt váltani lehetett, a mozdulatlanság nyomasztotta. Miheics remegő, inas ujjaival megtömte a pipáját, időbe tellett, míg a kovakővel tüzet csiholt, s rágyújtott. Leszívta, s lenyelte a füstöt, köhögni kezdett, elfordult, földnek görnyedt, szaggatta, tépte a belsejét, időbe telt az is, míg kifújta magát. Nasztyona várt. Miheics kifújta magát, szippantott néhányat megnyugtatásképp a pipájából. Könnyező szemét Nasztyonára emelte, és kérve-zsarolva így szólt:

– Ő itt van, Nasztyona. Ne tagadd, én tudom. Senkinek ne szólj, nekem mondd el egyedül. Mondd el, Nasztyona, essen meg rajtam a szíved. Beszélni akarok vele.

Nasztyona a fejét rázta.

– Engedd, hogy még egyszer utoljára lássam. Meg akarom kérdezni, miben reménykedik? Hm? Neked nem mondta? Miért hoz szégyent az én ősz fejemre? Honnét lett ilyen? Az én családomban sokféle ember volt, de ő az első... az első... – Miheics, mint aki sikertelenül próbál felidézni valamit, összeráncolta az arcát, és erőtlenül megcsóválta a fejét. – Veled is mit művelt? Gyerek vagy te tán, hogy nem szóltál neki? Micsoda gazember! Jól megcsinálta! Hozz össze minket – követelte szinte fenyegetően –, Isten nevére kérlek: hozz össze. Észre kell téríteni, mielőtt elvadul teljesen. Magad is látod: tovább nincs hova lépni. Ez a játék véget ért. Essen meg rajtam a szíved, Nasztyona, segítsél. Neked is könnyebb lesz. Jó?

Most már töprengőn rázta meg a fejét Nasztyona újra.

– Miről beszélsz, tatus? Mit mondhatnék? Nincs mit mondjak. Nincs itt senki. Képzelődsz. Nincs itt.

– Ne hazudj, Nasztyona. – Miheics felállt, és a lába szárához verte a pipát. – Kinek hazudsz te? Én szépen akartam beszélni veled. Tőle van a hasad... Ki mástól? Mintha nem ismernélek! Mintha nem tudnám, milyen vagy. Az öregasszonynak, a fehérnépnek mesélhetsz, de nem nekem. A puskát is őneki vitted, meg sok egyebet is elvittél. Itt van a bizonyíték – majdnem Nasztyona hasához ért a pipaszárral, de visszarántotta. – Hová dugod, hová? Téged kérdelek!

Tudván tudva, hogy ezt nem kellene mondani, de nem találva, mi mást mondhatna, Nasztyona, hogy mielőbb be-

fejezhesse, végét szakíthassa a beszélgetésnek s visszaborulhasson a priccsre, övön alul ütött:

– Én Andrejjel négy évet éltem, és nem lett semmi. Te meg azt mondod: bizonyíték.

Miheics megdermedt, ránézett, ijedten hunyorgott, aztán megfordult, és súlyos léptekkel a kapu felé indult. Úgy látszik, valaki épp arra járt, mert Miheics kinyitván a kaput megtorpant, de aztán erőt vett magán, és elment.

21.

Nasztyona sokáig feküdt alvást színlelve, kivárta, míg Nágyka és az apróságok végleg elcsöndesedtek, aztán hozzáadott még egy kis ráadás időt arra az esetre, ha valamelyikük nem alszik még elég mélyen, s csak akkor kelt fel csendesen, kezébe fogta a ruháját, a pufajkát, a csizmát, s kiment lábujjhegyen, meztélláb. A tornácon, a vakfal alatt felöltözött, s aztán menetkészen, bár hajadonfőtt, leült a legfelső lépcsőfokra erőt gyűjteni, s még egyszer magába nézni, meg kell-e tennie, amire elszánta magát, nem lenne-e jobb nyugton maradni, visszazuhanni az ágyra, végre megpihenni, s ha rövid időre is, de belemerülni az elveszett, az óhajtott békességbe.

Ijesztő éjszaka volt. Nedves, kihalt, vaksötét. Előző éjszaka esett az eső, reggel óta aztán többször is nekifogott, és nagy, ritka cseppek hullottak, mintha a szél hordaná a fákról, úgy csöpögtek a felhők, de eső nem lett belőle, és egész nap meddően sűrűsödött az a rosszkedvű ború, amely úgy tetszett, éjszakára csak még inkább felgyülemlett. A koromsötétségben az épületek szinte egyáltalán nem látszottak, megfeszített figyelemmel merően kellett nézni, hogy nagy-

nehezen kivehetővé váljanak a legközelebbi házak, de meglehet, akkor is csak kitalálta őket megszokott helyükön a szem; a súlyos égbolt olyan alacsonyra süllyedt, hogy érződött, másnemű nem földi, hideg nedvessége, és a levegő idegen, körkörös mozgása. Rejtőzködésre jobb éjszaka nem is lehetne, csakhogy Nasztyona félt ettől a fenyegető gonosz csöndtől, amely még iszonyúbbnak ígérkezett ott az Angarán.

Mert az Angara felé indult a tornácról fölállván; éjszaka s rossz időben, bujkálva az emberek elől, ez volt az útja már régen. Szapora, apró léptekkel, hogy el ne botoljon, fel ne bukjon, sietett le a borjúnevelő mentén a fürdőházhoz, amit három napja még a magáénak gondolt, s az előtérben kitapogatta az evezőket és a póznát. A kéttollú evezőhöz nem nyúlt, azzal nem tudott jól bánni. Most, hogy már nem lakott Guszkovéknál, Miheics tudta nélkül használni a csónakot lopásszámba ment, de mi mást tehetett? Csak nem veheti el vadidegenektől? Még ráuszítják a kutyákat, vagy annál is szörnyűbbre vetemednek; elég baja van így is. S mintegy válaszul e szorongásokra, valahol a falu közepén, ki tudja, mi okból, egyszerre nyugtalankodni kezdett egy kutya, csatlakozott hozzá egy másik – Nasztyona rémülten megállt, leguggolt a kerítésnél, s torkában dobogó szívvel várta, hogy a kutyák elcsendesedjenek. Ezen a napon mindentől félt, a sötétségtől, amely pedig éppen hogy a kezére játszott, a csendtől, amely még soha ilyen sűrű nem volt, még a legpicinykébb hangot is érzékenyen visszaverte, s még ettől az ugatástól is félt, amely pedig minden bizonnyal semmiség, kutyaálom volt csupán, hiszen oly hamar elcsöndesedett, de Nasztyona szándékosságot, kicsináltságot, rossz előjelet látott mindenben. Óvatosan, épp hogy nem kúszva, lebukva

minden lépésnél és folyvást hallgatózva ereszkedett le a meredély alá, de a kavicsok surrogását is fülsiketítőnek hallotta a talpa alatt, s ugyanolyan fülsiketítően zörgött végig rajtuk a megtaszított csónak. Nasztyona kifújta magát, beleugrott, előredőlt, s csöndesen hagyta, hogy a folyó uralma a falun túl sodorja a csónakot.

Itt az Angarán világosabb volt; szürke, mélyről jövő derengés emelkedett fel a folyóról, megcsillant, s beléveszett, mintegy felpúposodott, s visszahullott a folyó. Fölötte egy sötét sávon túl homálylóbb s gyengébb fény világlott valahonnét, s afölött nyomban a vaksötét következett. Nasztyona megkereste a tekintetével a bója lámpáját – a fehér bójáét, amelyet Matvej apóval együtt bocsátott vízre, azét, amelyet másodiknak raktak le, s attól, hogy megvan, hogy nem tűnt el, nem hunyt ki, nem pusztult el, megkönnyebbült egy kissé. A víz zúgása éjszaka tompábbnak, nyugodtabbnak tetszett, hanem az áramlás rugalmas, elnyújtott, könnyű, sivító hangja most egészen tisztán hallatszott. Vakon örvénylett, feltámadva magasra kapva s erőtlenül visszahullva a pirkadat előtti szél.

Ideje volt evezőhöz nyúlni: bármily borús a nyári éj, mégis kurta. Nasztyona először úgy gondolta, hogy még sötétben visszaér, de most megértette, hogy ez lehetetlenség. Túlságosan sokáig feküdt az ágyban, túl soká ült a tornácon, sokáig csente az evezőket, sokáig bujkált, s várta, hogy vigye a víz, de az idő nem várt. Az se baj, ha világossal tér vissza, csak az embereket megelőzze, csak meg ne lássák, amint kiköt, s ne adjon újabb alkalmat-okot a szóbeszédre. Meglehet, utószor evez így, később tán már nem lesz rá mód. Olyan ijesztő, elviselhetetlen fáradtságot érzett, hogy szeretett volna

távolabb kerülni, leereszteni az evezőket, lefeküdni és behunyni a szemét – vigye, sodorja a víz, ahová tudja, roszszabb már úgysem jöhet.

*

Három nap telt el azóta, hogy Szemjonovna elkergette a háztól, de Nasztyona sehogy sem hitte, hogy idegeneknél lakik, hogy többé nem mehet be, mint addig, a szobácskájába átöltözni, s alvás előtt nem üldögélhet a faágyán, szégyenlősen simogatva a hasát. Most, amikor már szükségtelen volt titkolni, amikor mindenki, akinek nem volt jobb dolga, odabámult csodálkozva vagy kárörvendve a napvilágra került titokra, tompulni, halványulni kezdett benne a gyengédség a gyermek iránt, a remegve, finoman növekvő élet érzékelése. Csak a féltés maradt: mi lesz vele? Nem volt könnyű vég nélkül tűrni az emberek horgas, ítélkező tekintetét, a kíváncsi, gyanakvó, gonosz pillantásokat; ahogy maga Nasztyona is képtelen volt megérteni, hogy mindaz, ami történt, igaz, úgy a többiek sem hitték, hogy ez ugyanaz a Nasztyona, akit évek óta ismernek, s mindig újra bizonyítottnak akarták látni a szóbeszédet, s nézték: megvan-e még a hasa, nem lappadt-e le, nem tűnt-e el? Senki, egyetlen ember, még Liza Vologzsina sem biztatta, hogy fel a fejjel, köpj a pletykákra. A tiéd az a gyerek, nem akárkié, neked kell vigyáznod rá, az emberek meg idővel lecsillapulnak úgyis. Ha csak egy kicsit is kijött volna az idő, bizonyára még Liza is gyanakodott volna, nem Makszim volt-e. S meglehet, így is töpreng, számol – ki tudja! Például Katyerina, a Nyesztor felesége nem tréfából nézett rá ferde szemmel, magában fortyogva, és nem mehetett oda hozzá, nem nyugtathatta meg, hogy az ő Nyesztorának ehhez igazán semmi köze. Nem hitt mindenki Nasztyona

meséjében a megbízottról, s még csak Nasztyona sem könnyebbült meg tőle. Az asszonyok hagyján, az asszonyokkal majd rendbe jön, hisz tudja, hogy nem követett el ellenük bűnt, legalábbis nem azt, amivel gyanúba foghatják. Így aztán szégyenkezés nélkül nézett rájuk; sokkal rosszabb volt, amikor valahol az igazság körül tapogatóztak. Innokentyij Ivanovics az első találkozásukkor, azután hogy a szégyene kiderült, összehúzta ravasz, vesébe látó szemét, és megértő fejcsóválással rákezdett:

– Azt ki kell deríteni, ki ajándékozott meg ezzel a kitüntetéssel, igaz?

És faggatóan, merően, áthatóan, csupa szimatolássá válva leste, nem rándul-e meg egy izma, nem fed-e fel valamit akaratlan.

– Csak rajta, Innokentyij Ivanovics, derítsd ki. – Mint az utóbbi időben mindig, hogy torkára forrassza a szót, most is évődve beszélt vele Nasztyona. – Én addig is megsúghatom, hogy a gyerek majd hozzád lesz hasonló.

– Fuj, a mindenedet! – meghátrált, kiköpött és megfenyegette. – Sebaj, kiderítjük mi még, hogy kihez lesz hasonló!

No hát ez már ijesztőbb volt, de Nasztyona elképzelni sem tudta, mit tegyen. Egyébként is képtelen volt bármit elképzelni, bárhogyan is dönteni. Ahogy lebénult aznap, amikor Szemjonovna rákiabált, úgy is maradt. Mindent idegennek, ellene irányulónak érzett, mindenki az ő lépteit leste, az ő gondolataira fülelt. Mozgott, hogy ki ne hűljön, el ne haljon végképp, munkába ment; ha kérdezték, valamit válaszolt, de hogy mit mondott, milyen munkát végzett, merre járt, azt nyomban el is feledte. Éjszakánként szinte egyáltalán nem aludt, emésztette a keserű, súlyos fájdalom, hogy nincs menekvés, sehol semmiben, nappal meg nem tudta,

reggel van-e vagy délután, eltévedt, elszédült, összegabalyodott. Nágyka rá-rászólt, hol asztalhoz lökdöste, hol a mezőre, hol az ágyba, és Nasztyona szófogadóan mozgott, tette, amit megköveteltek tőle, s újra megbénult, vak, halott tekintettel meredt maga elé. S folyvást a kaszálást várta, amely most már küszöbön állt; valamiért úgy képzelte, hogy ebben a vidám időszakban, amely mindig is a kedvence volt, kell hogy eldőljön, végleg elhatározódjék valahogy ez a kínzó, béklyózó tipródás. Eleget szenvedett – mit akarnak még!

Aznap nem készült Andrejhez menni, de este megjött Nágyka, és jelentette:

– Ide hallgass, Nasztyona, tudod, mit beszélnek rólad? Azt mondják, nem idegentől, hanem a hites uradtól lettél te úgy...

Nasztyona érezte, hogy önti el a forróság.

– Hol kerítettem volna elő az uramat? – Kényszerítette magát, hogy felvihogjon. – Négy év talán mégiscsak hosszú várandósság, nem?

– Innokentyij Ivanovics folyvást ezen töri a fejét. Azt hiszem, tőle indult ki a dolog – magyarázta Nágyka. – Nem fér a bőrébe a vén dög. Ő maga már haszontalan a fehérnépnek, hát megkeveri az embereket, érdekes akar lenni. Mondtam is neki: hát te talán magadhoz engedted volna, talán nem küldted volna, ahová kell, ha ilyesmit tesz? Kiálltam érted.

– Ha tőle van, hát tőle – egyezett bele Nasztyona, hogy megmutassa: felőlem beszélhettek, ami jólesik, nekem mindegy.

Csak a beszélgetés után fogta el a félelem: de hisz kikaparja, kikaparja! Még egy ilyen, mint ez az Innokentyij Ivanovics, nincs az egész kerek világon. Kurkászni fog, míg csak

rá nem lel a helyes nyomra, s ha már megszagolta, többé el nem ereszti. Elutazik a kerületbe, elmegy a megbízotthoz, s megsúgja neki, hogy azt beszélik, nemsokára gyereke lesz Atamánovkában. Az meg nyilvánvaló, hogy feldühödik, felháborodik, s akkor aztán komolyan meghányják-vetik a dolgot.

Micsoda bajt kevert... S mivégre? Még ha Andrej el is megy s elrejtőzik mindörökre, mintha soha itt sem lett volna – Nasztyona már nem is tudta, mit szeretne! –, a gyerekre ezután már mindenképp folt tapad, épp, amitől óvni akarták: hogy híre járt ám annak idején, hogy katonaszökevény volt az apja. S ezt a foltot semmivel le nem mossák. Vagyis szégyenre születik az a gyerek, amit viselhet egy életen át. Hát ez sem úgy sikerül, ahogyan akarták, semmi sem sikerül. Rászáll a szülők szégyene, hová bújjon előle?! S nem fogja megbocsátani, elátkozza majd őket, és joggal.

Sötét van, milyen sötét és fénytelen minden! S nyomasztó, nyomasztó az ég súlya, és sehol a part, csak a víz, amely bármelyik percben – még csak meg se áll – szétnyílhat s összezárulhat megint. S nem is tudja kivenni, világít-e még, nem hunyt-e ki a bója félénk tüze; hol felvillan, hol elvész. Éjjel bolygó szellem jár a vízen, az elmosott Újtemető szelleme, valami ártalmas, savanyú émelygéssel kaparja az ember torkát, félénken meghúzódik a lélek, bújna a homályos hívás elől: s rémlik, egy perc, s megszólal a mélyben a hang, mond valami olyan gonoszul igazat, hogy evezni sem akaródzik majd tovább.

Nasztyona lágyan, csobbanás nélkül eresztette le a lapátokat a vízbe, és óvatosan mozdította őket, előretaszítván a csónakot. Úgy érezte, zajtalanul halad, érzékeny minden neszre – a folyó kelti-e vagy valaki idegen –, mindenre szá-

mított, mindenre kész volt. S amikor kurtán és szárazon koppant valami a parton, mint amikor fa ütődik fához, nyomban megértette, micsoda hang ez, és mozdulatlanná vált. S már hallotta is azt a jellegzetes karcos hangot, amit a csónak feneke ad a kavicsokon csúszva. Csobbant a víz, aztán csend lett, de Nasztyona hamarosan meghallotta egy kéttollú evező egyenletes, aprókat cuppanó csapásait.

Nem volt kétsége: valaki a nyomába evez. Valaki kileste, megvárta, míg elindult a parttól, és utánaindult. Kicsoda? Miheics vagy egy idegen? Nem messze két csónak állt egymás mellett a part alatt: Innokentyij Ivanovicsé és Agafja Szomováé, bármelyiket el lehetett venni, nem voltak lelakatolva. Nasztyona nem moccant; a csónakja megfordult, sodródni kezdett, az evezők szétterpesztve szántották a vizet. Gondolni sem lehetett rá, hogy továbbmenjen. Ha ő hallja a másikat, őt is hallják.

A másik csónak, mivel elveszítette Nasztyonát, szintén elhallgatott, aztán újra csöndesen dolgozni kezdett a kormánylapát. Nasztyona rájött, hogy a másik hangjának fedezékében óvatosan a part felé evezhet. A part nem volt közel, de lejjebb messze benyúlt az Angarába egy földnyelv, s ott a köveken lármázott a víz, ha odáig eljut, onnét már nyugodtan húzhat, csak kopogni nem szabad. Az egyenletes, alig kivehető evezőcsapások utolérték Nasztyonát, és elhaladtak mellette; aztán csönd lett, hogy Nasztyona elárulja magát, de mert Nasztyona nem mozdult, az a másik végül elindult megint.

Nasztyonának úgy rémlett, világosodik: zavaros, rozsdaszínű fakóságok jelentek meg a levegőben. Napkelte előtti hűvösség támadt, szél kerekedett a víz felett, a csónak körül bőrzeni kezdett a víz. Nasztyona még egyre rejtezkedve el-

jutott a földnyelvig, s a póznával a parthoz lökte magát. Most nem óvatoskodni kellene, hanem ellenkezőleg: kopogni, csapkodni, hogy az, aki üldözi, megtudja, nem az Angarán akart átkelni Nasztyona, egyszerűen csak álmatlanság kínozta, s gondolta, evez egy kicsit föl-alá a falu előtt, hogy kiszellőztesse a fejét. Elfáradt Nasztyona, nagyon elfáradt. Kimerült. Csak vége lenne már; bármely vég jobb ennél az életnél.

A parton kiszállt, s maga sem tudta, miért, felkapaszkodott a meredélyre. Valóban világosodott: a hegy felőli oldalon derűs foltok világítottak a sötét égen. Elmozdult az éj; úgy látszik, elmozdult az időjárás is: reggelre talán eltűnik a vasfüggöny az égről. Súlyos, gonosz éjszaka; az ilyen éjszakákon még az igazak álma sem könnyű, hát még a Nasztyonáé, az ő elgyötört bűnös lelke fáj, sajog, sajog és sír és panaszkodik, s a reménynek csöppje sincs.

Nasztyona hirtelen hátrahőkölt és felkiáltott, kezével egy megdőlt fakeresztbe kapaszkodva: Úristen, hová került? Hová került? A vízbefúltakhoz! Az iszonyattól vacogni kezdett, a lába elgyengült, és nem hallgatott rá. Nasztyona négykézláb vergődött ki a beomlott sírból, és rohant le a csónakhoz. Úristen, most segíts! Hogy lehet ez? Miért? Minek? Hát talán nincs benne elég félelem így is? Nem is gondolt rá, hogy meghallhatják, fogta a rudat, minden erejét megfeszítve fölfelé kezdte lökdösni a csónakot, mentől távolabb ez iszonyú, istentelen helytől.

Ezt a temetőt a béres Miska csinálta, aki a háború elején mint kisfiú került egy gyermekotthonból Atamánovkába, de azóta csaknem felnőtt legény lett. Soha annyi vízbefúltat nem hozott a víz, mint mostanában. Hogy miért? – a háborúnak vége, az élet reménytelibb lett, de túlságosan hirte-

len fordult, nem mindenki tudta megtartani magát a kanyarban, s a gyengék az Angarába kerültek? Ki tudja . . . A béres Miska, aki azért kapta ezt a nevet, mert mindenféle munkát elvállalt, nem tiltakozott az ellen sem, hogy kifogdossa és elhantolja a vízbefúltakat: egy-egy sírért tíz rubelt fizetett a tanács. Tetszett Miskának ez a pénz, egész napokat eltöltött a folyón, vércseszemekkel leste a zsákmányt, s már négyet elásott a legelő alsó végébe, csak úgy, szív nélkül, csak annyira, hogy a kolhoz aláírja az igazolást, hogy el vannak ásva.

Nasztyonát haláig rázta a hideg. Hiszen tudta ő, tudta, nappal egyversztányira elkerülte, még nézni is félt volna arrafelé, éjjel meg nem belemászott? Egyenesen egy sírba lépett. Mi dolog ez? És rémüldözve, remegve az ijedtségtől és a hidegtől, már önmagától is félt: megfertőződött. És mosta, mosta a kezét, amellyel belekapaszkodott a sír agyagos, tapadós földjébe, de még sokáig úgy érezte, hogy a kezének az élesztőre emlékeztető szaga van.

Azért nem felejtette el, hogy megnézze: az, aki a nyomába eredt, Agafja Szomova csónakját vitte el.

22.

Reggel Nasztyona nem ment munkába. Nem ment el Nágyka sem. Nem volt ebben semmi különös. Másnap kiköltöznek a mezőre, kezdődik a kaszálás, s az utolsó napot, akinek kellett, készülődéssel töltötte. Megérte tehát végre Nasztyona a szénagyűjtést, amihez most valami különös, megsegítő reményeket fűzött, habár sejtelme sem volt, miféle segítség lehet az. Mégiscsak a kaszálás . . . ilyenkor mindig de-

rűsen és ünnepien érezte magát, készséges odaadással fogott minden, a kaszálással járó dologhoz. Szeretett még napkelte előtt, az első harmattal kimenni, megállni a rét szélén, leereszteni a kaszát a földre, egyet suhintani vele próbaképp, s aztán lendíteni és lendíteni, egész testével érezve az elnyesett növényzet nedvektől surrogó sivítását. Szerette az ebéd utáni kaszálás pihent, állott, nyögdécselő hersegését, amikor nem enyhül még a hőség, s a pihenés után nehézkeslustán lendül a kar, de lendül, mozdul, s belelendül, s elfelejti, hogy dolgozik, nem mulat. Vidám, jóleső szenvedéllyel hevül a lélek, s már úgy mész, önfeledten: játékos suhogtatással hasítod a füvet, s úgy rémlik, minden lendítéssel beljebb és beljebb fúródsz-hatolsz valami elfeledett édes rejtekbe. Még a gereblyézést is szerette a rezzenetlen forróságban, amikor szárazon törik, súrlódik a gyűlő széna, és sűrű, részeg illat száll a halmozódó sokféle érett fűből; szerette a ziheres estébe nyúló boglyázást; szerette a nyüzsgést a boglyarakásnál, szeretett mindent elejétől végig, a legelső naptól az utolsóig.

De az egy másik Nasztyona volt. Az egy másik Nasztyona volt. De ez a mostani türelmetlenebbül, érthetetlen, vad vágyakozással és vak bizalommal várta a szénakaszálást, mintha az élete múlna rajta. Úgy rémlett: a kaszálás napjaiban dől el minden. S úgy szeretett volna megint kimenni napkelte előtt, egyes-egyedül, megállni a mezsgyén a derékig burjánzó gazban, meglendíteni a kaszát, és konokul, elszántan suhogtatni, meg nem állva, míg csak utat nem terít a kaszáló túlsó széléig. S akkor visszanézni és fellélegezni szabadon. Nemhiába mondják: a munka viszi sírba az embert, de azért a munka eteti és őrzi is a sírig. Úgy bizony. Őrzi.

De mindez tegnap volt, és ma, az éjszaka után, amelyen

megakadályozták abban, hogy átkeljen az Angarán. Nasztyona végképp elveszettnek érezte magát; bosszút ígérő kétségbeesésbe fordult a fáradtsága. Semmit sem akart, semmit sem remélt, üres és undorító súly feküdte meg a lelkét. Ami tegnap még lehetségesnek, derűt hozónak tetszett, az elé mára fal magasodott. Éjszaka le sem hunyta a szemét, fájt a feje – nem is fejfájás volt az, szüntelenül kínban vergődött; valami húzta, és bele-belenyilallt belül, ott, ahol a gyermek volt, s Nasztyona nem tudta, rendjén való-e ez, vagy sikerült tönkretenni a magzatát. „Nézd csak, mit műveltél – átkozta magát komoran, és máris elveszítette a gondolatot. – Úgy kell neked."

Semmit sem csinált, semmihez sem nyúlt, csak hányódott, vetődött egyik sarokból a másikba, a házból az utcára és vissza, mintha keresett vagy várt volna valamit, s nem találta, nem tudta kivárni. El-elkapta Lidkát, megölelgette, becézgette, míg az rá nem unt, s bujkálni nem kezdett előle. – Elment az eszed, vagy mi? – kiáltott rá Nágyka. – Hol csavarogtál éjszaka?

– A páromhoz akartam elmenni, de meggondoltam – felelte Nasztyona. Ha az ember az igazat mondja, könnyebben veszik hazugságnak. Neki meg könnyebb igazat mondani. Elég volt a csalásból. Mindenből elég volt.

– Elment az eszed – döntötte el Nágyka. – Vigyen az ördög, már beszélni sem lehet veled emberségesen. Szülj meg gyorsan, és ne eméssz magad. Hiszen gyereket szülsz majd, nem kutyakölyköt.

Legalább Nágyka nem bántja. Más úgysincs, akire Nasztyona számíthatna. Csakhogy van-e oka panaszkodni az emberekre? Maga fordult el tőlük. Nágykának, aki olyan őszinte hozzá, úgy hazudik, mint a legutolsó ellenségének. Nágy-

ka, amilyen együgyű lélek, hisz neki, de előbb-utóbb rájön, hogy az orránál fogva vezeti, s akkor nem köszöni majd meg. Eltévedt, nincs hová mennie.

Ebéd előtt a kertek alatt átjött Miheics, s újra kihívta Nasztyonát a veteményesbe. Sietett, és farkasszemet nézve Nasztyonával azonnal beszélni kezdett, a szánalom vagy a melegség árnyéka nélkül pattogtatva a szavakat:

– Ide hallgass, lányom. Ha itt van, hát menjen el mielőbb, mert megfogják. Szégyen az egész családra ... Azt hiszem, az emberek megorrontottak valamit. Nyesztor máma Kardába utazott. Nem ok nélkül.

Nasztyona hallgatott. Miheics már sarkon fordult, de még hozzátette, ugyanazon a szárazon izzó hangon:

– Elátkoználak én, lányom, hogy nem engedtél beszélnem vele, de épp elég baj ért téged így is. Rajtad is ott a bűn, nem bújhatsz előle. – S kifakadt a keserű fájdalom, kibuggyant Miheicsből mégis. – Szégyell az apja szemébe nézni ... – S legyintett és visszaindult, keresztülmászva a kerítésen, nevetséges-torzan emelve a sánta lábát.

Nasztyona pedig állt, bénult mozdulatlanul a veteményes kert közepén, és iparkodott kipattantani, kidolgozni valami fontos és szükséges döntést, de nem sikerült, csak üresen kerengtek a foszlott gondolatok. Vége – kiégett, s a hamu nem hevít. De hát mit is határozhatna már? Késő.

Ijesztő, undok dallam tapadt hozzá: „korán dalolt az a madár ..." – megtapadt, és minden módon zümmögött, nem maradt el, felmorzsolta a türelmét egészen. Végül kitörlődött, elveszett; akkor Nasztyona mérgében megpróbálta felidézni újra, mondani a szövegét is, de nem jutott eszébe. S csak még émelyítőbb lett minden.

Már semmiben sem hitt, abban sem, hogy Miheics itt járt.

Abban sem, hogy éjjel az Angarán megleste valaki. Úgy rémlett neki, ő maga találta ki az egészet zúgó aggyal, és el is felejtette, hogy ő találta ki. Régen szerette unalmában elképzelni, hogy mindenféle mulatságos dolog történik vele, s ez időnként olyan jól sikerült, hogy csak nehezen választotta el az igazságot a mesétől. Bizonyára ez történt most is. A feje tényleg hasogatott, a falba tudta volna verni. Nasztyona igyekezett minél kevesebbet gondolkodni és mozdulni – nincs mire gondolni, nincs hova mozdulni. Elég volt. Este Négyka új hírt hozott: megérkezett Burdak, a rendőr. Nasztyona magában kétkedett: lehet, hogy megérkezett, lehet, hogy nem. Pontosan senki sem tudja. Na és, ha megérkezett, mi van akkor? Nincs elég ok, ami Atamánovkába hozhatta? Atamánovka az ő körzete, akár naponta eljöhetne. Eljött, hát eljött. – Na és?

Korán lefeküdt, s nyomban könnyű és szomorú álomba szenderült. Egy pillanatban mintha csak megbökték volna, felriadt. Pihentnek és frissnek érezte magát, a feje is megnyugodott. Nasztyona nem tudta, hol tart az éj, hallgattak a mutatók, letekeredett a súly, de úgy hitte, hogy még nincs késő, még nem előzhették meg. Óvakodás nélkül öltözött, ugyanúgy, minden óvakodás nélkül ment ki, szorosan becsukva maga mögött az ajtót. Ha nem bujkál, nem vigyáz az ember, inkább kíséri szerencse, és neki most nagyon nagy szüksége volt rá.

Nasztyona csak most vette észre, hogy kiderült az idő napközben, s most kigyúltak, áttörtek a könnyű felhőn a csillagok. Csöndesen derengő volt az éjszaka, de ebben a hitvány fényben is elég jól lehetett látni, az Angara hosszú tágas folyosóján meg annál is jobban. Nasztyona ellökte a parttól a csónakot, s nyomban evezni kezdett. Sietni kell, hogy

minél messzebb jusson, mielőtt még a nyomába szegődnének. Mindenkit be kell csapni, és egyedül maradni. Egyedül, csak egyedül, többé már senkire nincs szüksége.

A szégyen ... Miért marja úgy a szégyen, az emberek és önmaga előtt is? Hol szedett ennyi szégyenhez elegendő bűnt? Mit tegyen most vele?

Milyen könnyű és alkalmatos az élet a boldog napokban, s milyen keserű, átkozott a boldogtalanokban. Miért nem tartalékolhat az ember az egyikből, hogy könnyítse aztán a másik terhét? Miért van az egyik s a másik között mindig szakadék? Hol voltál, ember, milyen játékokat játszottál, amikor a sorsod kijelölték? Miért nyugodtál bele? Miért nyested le gondolkodás nélkül a szárnyaidat, épp amikor mindennél jobban szükséged lenne rájuk, amikor nem csúszva, de szállva kellene menekedned a bajból?

Nasztyona evezett, és megenyhülő belenyugvással békélt meg mindazzal, ami történt: úgy látszik, így kellett lennie, úgy látszik, ezt szolgálta meg ... Adj az alkalmatlannak második életet, nem tanul meg élni úgy sem. Milyen csöndes, milyen nyugodt az ég, csak a csillagok pittyegnek gyönge, elvesző hangon. Bezzeg tegnap éjjel iszonyatos volt. Az félelmes, amikor semmit sem látsz, s egyre úgy érzed, hogy most, most történik valami. Igazat beszélnek-e, akik azt mondják, hogy a csillagok abból a nagy magasságból nagyon messzire előrelátnak? Hová látják őt ma éjjel? Mit éreznek? Gyengécskék ma a csillagok, hogy is látnának messzire!

Evezett, s zavarba hozták a tulajdon, szokatlan, semmire való gondolatai, s csodálkozott, hogy a szíve választ keres rájuk. A szíve is ünnepi és szomorú volt, mint az elnyújtott, régi énekek hallatán, hallgatja az ember, s már nem tudja,

kinek a hangja szól – azoké-e, akik most élnek, vagy azoké, akik száz-kétszáz évvel ezelőtt voltak. Elhallgat az egyik kórus, belép a második ... és fölkapja a hangot a harmadik.

Nem, élni édes; élni félelmes; élni szégyenletes.

S hirtelen másféle, egyáltalán nem daloló hangok hasították félbe a gondolatait. Nasztyona csodálkozva megfordult, és embereket pillantott meg a parton.

– Ott van, ott – kiabálta Nyesztor.

A vízen át jól hallatszott, ki szól, s a szava is, hogy mit.

– Lökd már be a másik csónakot – ez már az Innokentyij Ivanovics hangja volt. – Gyorsabban! Gyorsabban! Mit vacakolsz?

Nasztyona ijedtében teljes erejéből evezni kezdett volna, de rögtön le is engedte az evezőket. Hová? Minek? Anélkül is elég messzire jutott, tovább evezni semmi értelme.

Elfáradt. Ha tudnák, hogy elfáradt, és mennyire szeretne pihenni! Végre nem félni, nem szégyenkezni, nem rettegni a másnaptól, mindörökre szabaddá lenni, nem tudva se önmagáról, s másokról, egy cseppjéről se annak, amit át kellett élnie. Hát itt van végre a kínokkal megszolgált, a rég várt boldogság. – Hogyhogy idáig nem hitt benne? Mit keresett, mire törekedett? Hiába minden, hiába.

A szégyen ... értik-e mások, mekkora szégyen élni, ha a helyedben más jobban élt volna? Hogy nézzen ezután az emberek szemébe? De a szégyen is eltűnik, a szégyen is felejtődik, megszabadítja őt ...

Felállt, és Andrejevszkoje felé nézett. De Andrejevszkojéra homály borult.

A csónakok közeledtek. Most, most már késő lesz ...

A csónak farába lépett, s lepillantott a vízre. Nagymesszse lentről derengés derengett, mint egy iszonyú-szép mesé-

ben, benne örvénylett s remegett az ég. Milyen sok ember döntött már úgy, hogy odamegy, s milyen sok dönt úgy ezután is!

Széles árny úszott keresztül a folyón: lassan húzott el fölötte az éjszaka. Zúgott Nasztyona fülében a vízcsobogás – tiszta, kedves, unszoló, tíz meg tíz, száz meg száz, végül ezer meg ezer csengettyű csengett benne. S ünnepre szóltak azok a csengettyűk. Nasztyona úgy érezte, álom bódítja. Térdével a csónak oldalára nehezedett, mind lejjebb és lejjebb nyomta, s merően, tekintetének sok évre előre látó minden erejével a mélybe nézett, és meglátta, hogy odalent gyufa lángja lobban.

– Nasztyona, ne merészeld! Nasztyo-o-o-na! – hallotta Makszim Vologzsin kétségbeesett kiáltását, az utolsót, ami még elérte, és óvatosan belefordult a vízbe.

Csobbant az Angara, hintázott a csónak, körök futottak szét a gyenge éjszakai fényben. De erősebben rándult a folyam, s elmosta, eltüntette őket – s még csak egy csöpp homorúság sem maradt azon a helyen, hogy megbotlott volna benne a víz sodra.

Guszkov zajt hallott a folyó felől, felugrott, kitárta az ajtót és mozdulatlanná dermedt. S nyomban kihallotta a zajongásból Nasztyona riadoztató, szakadozott visszhangként verdeső nevét. Guszkov megértette: történt valami, olyasmi, ami őt fenyegeti. Visszarohant, szempillantás alatt összeszedelőzködött, gépiesen lakatlanra, elhagyottra álcázta a házat, s berohant a tajgába. Nem véletlenül nézte ki a Kőszigetet magának – ott, a barlangban a kutya sem szagolja ki; Guszkov rohant, s már azt mérlegelte, mi jobb – ha tutajt ácsol, vagy ha elköt egy csónakot, s azzal jut a szigetre.

*

Nasztyonát negyednap vetette ki a víz, Kardától nem messze. Üzentek Atamánovkába, de Miheics a halálán volt, s így a béres Miskát küldték Nasztyonáért. Ő vitte aztán haza csónakon, s minthogy a maga zsákmányának érezte, már készült is elásni a vízbefúltak temetőjében. Az asszonyok nem engedték. S az emberek közé temették Nasztyonát, épp csak egy kicsivel arrébb, a megdőlt sövény alá.

A temetés után Nágykánál gyűltek össze, szegényes torra, és sírtak, sírdogáltak: sajnálták szegény Nasztyonát.

Felelős kiadó a Magvető Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Szijgyártó László · Műszaki vezető Sebestyén Lajos · Műszaki szerkesztő Vámos Ildikó · A védőborító orosz népi fafaragás felhasználásával készült · Kiadványszám 3022 · Megjelent 13,6 (A/5) ív terjedelemben, 1977-ben, Garamond betűtípusból
MA 3145
77-2796 Pécsi Szikra Nyomda
Felelős vezető: Szendrői György mb. igazgató
ISBN 963 270 614 5
ISSN 0324–7929

1945 februárjában, háborús sebesülésből épülve, Andrej Guszkov harmincéves szibériai parasztember, négyesztendei frontszolgálat után, a kórházparancsnokság döntése ellenére nem a frontra, hanem haza indul. De mire hazaér, megérti, hogy az emberek színe elé többé nem kerülhet, s a tajgában, egy elhagyott vadászházban húzza meg magát. Csak a felesége tud róla. Találkozásuk váratlan fordulatot hoz: az addig meddőnek hitt asszony teherbe esik. De mivel titkolózni kénytelenek, ez az esemény, amely a boldogság forrása lehetne, tragédiát idéz elő.

Valentyin Raszputyin nem ismeretlen a magyar olvasók előtt. Néhány novellája s *Végnapok* című kisregénye már megjelent magyarul.

Művének különös értéke, hogy miközben egy számunkra sok tekintetben új világot, a tősgyökeres szibériaiak világát mutatja be, olyan emberi tanulságokkal s annyi művészi szépséggel szolgál, hogy könyve – mint az igazán nagy művek mindig – egyszerre aktuális és időtlen.

A Magvető Világkönyvtár sorozata

Előkészületben:

Pilhes, René-Victor: Az átokmondó
Saiko, George: Ember a nádasban
Soyinka, Wole: A káosz évada
García Márquez, Gabriel: A pátriárka alkonya
Suksin, Vaszilij:
Jöttem, hogy szabadságot hozzak nektek
Ginzburg, Natalia: Valamennyi tegnapunk
Alesz Adamovics: Hatinyi harangok
Gordimer, Nadine: Az őrző
Kross, Jaan: Menny-kő
Sciascia, Leonardo: Célok és eszközök

(A sorrend és a címek nem véglegesek)